émile zola

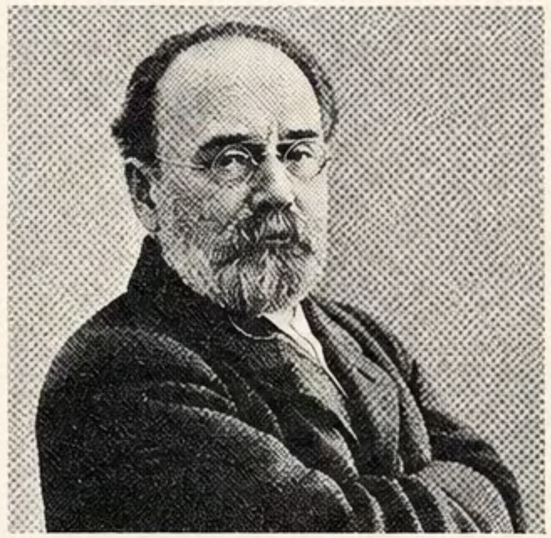

«Atacpctul sub care a atacat tema religioasă în Cucerirea oraşului Plassans nu se mai menţine la nivelul anecdoticului : religia devine o adevărată plagă socială, distrugătoare a familiei, dar, mai ales, este suportul cel mai important al regimului politic [...]

Confesiunea lui Claude nu este o autobiografie strictă atunci. Ce cititori însă pe vom lăsa seduşi de acea reacţie inversă [...] care constă, în cazul operelor de ficţiune cu caracter autobiografic, în a căuta asemănări între autor şi eroul pretextual al cărţii. [...] Esenţial însă rămîne pentru ei — mai bine zis autoportretul — moral al scriitorului la douăzeci de ani.»

ANGELA CISMAS

ISBN 973-21-0009-5
ISBN 973-21-0008-7

editura minerva

vol. I.-II, lei 16

1317

fondată în 1895 bpt serie nouă

émile zola

cucerirea oraşului plassans *

émile zola

bpt

BIBLIOTECA ALEPH
CLUBUL CĂRŢII DIGITALE

Ilustrația copertei de *Victor Crețeanu*

émile zola

cucerirea orașului plassans

★

TRADUCERE, PREFAȚĂ, TABEL CRONOLOGIC ȘI NOTE DE
ANGELA CISMAȘ

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1989
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

Pentru versiunea românească toate drepturile rezervate Editurii Minerva (B.P.T.).

ÉMILE ZOLA — *Les Rougon-Macquart, histoire naturelle et sociale d'une famille sous le Second Empire*, tome I, publiée sous la direction d'Armand Lanoux, études notes et variantes, index établis par Henri Mitterand, Éditions Gallimard, collection Bibliothèque de la Pléïade, Paris.
ÉMILE ZOLA — *La Confession de Claude*, Bibliothèque Charpentier, Eugène Fasquelle Éditeur, Paris 1922.

ISBN 973—21—0009—5
ISBN 973—21—0008—7

Recursul la știință

Zola s-a născut în 1840, cînd lui Balzac, marele său exemplu și maestru, nu-i mai rămîn decît zece ani de viață, iar Flaubert — singurul maestru dintre contemporani pe care-l va recunoaște — e un tînăr în vîrstă de nouăsprezece ani. Sau, cum însuși va spune, a avut neșansa să se nască la confluența lui Balzac cu Hugo. Mărturisire ce trebuie înțeleasă în sensul ei adevărat: confluență a realismului, al cărui epigon nu dorea să fie, cu a romantismului, pe care-l va nega vehement. Iată motivele ce-l vor îndemna să caute și să găsească o modalitate proprie de exprimare, ajutat întru aceasta de întreg curentul epocii.

Ne amintim că apariția, în 1856, a *Doamnei Bovary* de Flaubert fusese salutată printr-un entuziast articol de către Sainte-Beuve; acesta exclama: „Anatomiști și fiziologiști, vă recunosc peste tot!" Era un fel deschis de a recunoaște romancierului, în domeniul Artei, — din partea criticului cu cea mai mare autoritate în epocă — puterea de investigație pe care omul de știință o deține în domeniul său. Fenomen deosebit de simptomatic pentru acest deceniu al șaselea al veacului XIX, cînd spiritul de sistematizare și progresele spectaculoase ale științei impun disciplinelor umaniste și, în primul rînd literaturii, modelul științific. Încă din veacul al XVIII-lea, monumentala *Istorie Naturală* a lui Buffon, care clasificase speciile zoologice, ca și metodologia *Enciclopediei* deschiseseră drumul cercetărilor sistematice. Încît marile diviziuni și subdiviziuni ale *Comediei umane,* tinzînd să inventarieze totalitatea *speciilor sociale,* nu vor fi străine de cercetările din domeniul anatomiei comparate ale lui Cuvier sau de unitate de compoziție a lumii animale expusă de naturalistul Geoffroy Saint-Hilaire în lucrările sale. Recursul la știință și la

determinarea socio-istorică nu mai era aşadar o noutate la mijlocul veacului al XIX-lea.

Cu mult înainte de *Romanul experimental* (1880), volum teoretic esenţial pentru fundamentarea esteticii naturaliste, dar posterior multora din marile opere naturaliste, şi cu un an înainte de *Thérèse Raquin* (1867), a cărei prefaţă abordează motivaţia ştiinţifică a aceleiaşi estetici, Zola scrie un remarcabil text cu certă funcţie explicativ-programatică. E vorba de cele două definiţii date romanului: *Romanul în antichitate şi în primele timpuri ale creştinismului* şi *Romanul în secolul al XIX-lea*, la solicitarea Congresului Ştiinţific din Franţa, care-şi ţinea cea de-a 33-a sesiune la Aix, la finele anului 1866. De remarcat că obiectul acestei sesiuni a Congresului *ştiinţific* era tocmai studiul *romanului*. Adresîndu-se celor care deplîng inexistenţa în literatura franceză a poemului epic, Zola constată că o nouă *Iliadă*, deci o întoarcere în trecut, n-ar mai fi cu putinţă. „Dar pentru persoanele care au *interogat istoria* (subl. ns.) şi ştiu cum se comportă forţele creatoare ale inteligenţei, epopeea modernă există în Franţa. Ea are ca titlu *Comedia umană* şi ca autor pe Honoré de Balzac."[1] Ceea ce înseamnă recunoaşterea marelui său model, într-o epocă în care nu se compara cu el şi, totodată, recunoaşterea faptului că genurile literare sînt supuse unui proces istoric care va transforma epopeea în povestire iar „povestirea, sub influenţa tendinţelor ştiinţifice şi metodologice ale timpurilor moderne" în „roman de observaţie şi analiză". [...] „Între *Clélia* Domnişoarei de Scudéry şi *Femeia de treizeci de ani* a lui Balzac, există o serie de opere care merg pe nesimţite de la povestirea miraculoasă şi neverosimilă *(invraissemblable)* la zugrăvirea exactă a naturii umane [...]. Mi-e de ajuns să constat că astăzi am ajuns la romanul analitic, care are drept scop zugrăvirea naturii aşa cum e şi a oamenilor aşa cum sînt"[2]. Conformitatea cu *realul*, deci cu adevărul, iată marele crez al esteticii naturaliste. La rîndul lui, romancierul este întîi de toate un savant „al ordinei morale", „anatomistul

[1] Émile Zola, *Oeuvres critiques, I*, Préface d'Henri Mitterand, p. 280, Cercle du livre précieux, 1968.
[2] Idem, p. 281.

sufletului și al trupului". „Ca și chirurgul, nu știe ce-i rușinea, nici dezgustul, atunci cînd scotocește plăgile umane. Nu-i însuflețit decît de grija adevărului. [...] *Științele moderne i-au dat drept instrument analiza și metoda experimentală* (subl. ns.). El procedează precum chimiștii și matematicienii noștri ; descompune acțiunile, le determină cauzele, le explică rezultatele. Operează după niște ecuații fixe, reducînd faptele la studiul influenței mediului asupra indivizilor. Numele ce-i convine e acela de doctor în științe morale".[1] Este excesul influenței deterministe, tainelene (rasa, mediul, momentul) asupra lui Zola aflat la începuturile lui. Amintim că în același an 1866 Zola îi consacrase lui Taine un amplu articol elogios în *La Revue contemporaine. Thérèse Raquin* (1867), romanul care consfințește actul de naștere al romancierului Zola, poartă drept motto cunoscuta profesiune de credință a lui Taine : „Viciul și virtutea sînt produse, la fel ca zahărul și vitriolul". Fără a trece sub tăcere momentul Taine în formarea lui Zola, a cărui operă îi va produce ulterior autorului *Istoriei literaturii engleze* o „impresie moderată", am dori să evidențiem în definiția dată de Zola romanului (text pe care Henri Mitterand nu ezită să-l considere „primul manifest al romanului «naturalist»") acele elemente constante ce se vor menține pe tot parcursul activității sale de teoretician. Ne referim la capacitatea de a analiza categoriile estetice în procesul lor istoric, evolutiv, ceea ce echivalează cu condamnarea imobilismului, a clasificărilor rigide și osificate, situate în afara timpului.

Dar rădăcinile „științifice" ale operei lui Zola și ale naturalismului în genere sînt mai adînci. Scriitorul ia cunoștință de *Originea speciilor* (1859) a lui Darwin printr-o traducere franceză din 1864. Citește de asemeni și *Tratatul filozofic și fiziologic al eredității* (1850) de Prosper Lucas, *Fiziologia pasiunilor* de doctorul Letourneau și, mai cu seamă, Introducerea la *Medicina experimentală* (1865) de Claude Bernard, după cum parcurge și faimosul *Curs de filozofie pozitivă* (1830—1842) al lui Auguste Comte, fondatorul pozitivismului (cunoașterea realității pe baza faptelor și a experienței directe). Ideea principală care stă la baza sociologiei

[1] Ibidem.

acestuia, şi anume, că „circuitul social e identic cu cel vital", va face mulţi prozeliţi, între alţii şi pe Taine, cum am văzut, şi va duce la identificări rigoriste între ştiinţele exacte (chimie, biologie, botanică, geologie) şi disciplinele umaniste (literatură, istorie etc.). Dezvoltarea impetuoasă a primelor, progresele uriaşe realizate de numeroşi savanţi iluştri vor determina excesul interpretării ştiinţifice şi fetişizarea atotputernicei ştiinţei (scientism). Fenomen explicabil dacă ne gîndim că la acea dată scientismul constituia replica laică, fortificată de argumente „pozitive", „exacte", dată interpretărilor şi teoriilor metafizice şi idealiste. E ceea ce va demonstra atît de limpede Zola în *Romanul experimental*, text teoretic fundamental în înţelegerea şi justificarea ideologică şi estetică a naturalismului. „Tocmai prin eforturile lui divergente, îndreptate în toate direcţiile, secolul al XIX-lea ne oferă un adevărat laborator [...], o uriaşă şi neîntreruptă dezbatere, în cadrul căreia fiecare poziţie posibilă a fost împinsă pînă la ultima limită. Putem observa dezvoltarea (iar uneori reducerea la absurd) a aproape tuturor teoriilor pe care le mai întîlnim şi astăzi: scientism, istorism, realism, naturalism, didacticism, estetism, simbolism etc.". [1] În *Romanul experimental* [2], exagerînd cu bună ştiinţă, pentru că e însufleţit de spirit partizan în calitate de adept şi promotor al literaturii experimentale, Zola motivează şi scuză în acelaşi timp, în ochii posterităţii, necesitatea acesteia „ca armă polemică antiromantică" şi ca modalitate de investigare a adevărului vieţii, redat în întreaga gamă a variaţiilor sale, de la sublim pînă la abject. Continuînd ideea lui Claude Bernard din *Introducere la metoda experimentală*, care susţine că aceasta trebuie aplicată în fiziologie şi în medicină, iar nu numai corpurilor brute din domeniul chimiei şi al fizicii, Zola pretinde ca aceeaşi metodă să fie aplicată şi cunoaşterii vieţii pasionale şi intelectuale. Scopul acesteia este de-a afla *cauzele determinante ale fenomenelor*, ştiut fiind că acestea sînt supuse unui *determinism absolut*. Pentru

[1] cf. René Wellek, *Istoria criticii literare moderne*, vol. III. Ed. Univers, 1976, p. 28 (trad. Rodica Tiniş).

[2] Bibliothèque Charpentier, Eugène Fasquelle éditeurs, Paris, 1923.

a-l putea afla, romancierul naturalist recurge la experiență (ca și omul de știință), care nu e altceva decît o observație provocată. Investigația științifică, judecata experimentală înlocuiesc ipotezele idealiștilor, iar romanul de strictă imaginație e înlocuit cu romanul bazat pe observație. Zola consideră drept cauze determinante în manifestările intelectuale și pasionale ale omului *ereditatea* și *mediul social.* În acest sens, romanul experimental, adică naturalist, nu e decît rezultatul evoluției științifice ce-a avut loc în decursul veacului al XIX-lea, substituind studiului omului abstract, metafizic, pe acela al „omului natural, supus legilor fizico-chimice și determinat de influențele mediului". Stădiul acesta întruchipează „literatura evului nostru științific, după cum literatura clasică și romantică au corespuns evului scolastic și celui teologic". Procedînd astfel, autorii naturaliști fac operă *utilă* și *morală,* deoarece scopul lor ultim este de a studia natura pentru a o aservi omului, și „a întrona pe pămînt cît mai multă dreptate și libertate". Polemic, Zola respinge cele două mari capete de acuzație aduse naturaliștilor : acela de a fi niște simpli *fotografi* ai realității și acela de a lăsa cale liberă *fatalismului.* La primul, argumentul său este că ideea de experiență o antrenează pe aceea de modificare, iar geniul și inventivitatea creatorului depind de felul în care va ști să producă și să dirijeze fenomenele investigate. La al doilea, Zola definește, deci delimitează, noțiunile de fatalism („manifestarea unui fenomen independent de condițiile sale") și determinism („condiția necesară a unui fenomen, a cărui manifestare nu e forțată"). Romancierul are deplină independență de acțiune : modificînd cauzele determinante (mediul) se vor schimba și urmările, deci oamenii, pasiunile, deprinderile lor. (Ceea ce, transpus la viața socială, va crea situația revoluționară din *Germinal,* de pildă.) Zola respinge în același timp didacticismul și tezismul : concluzia operelor naturaliste, oricît de moralizatoare, trebuind a fi conținută în înseși operele.

„Terenul nostru (spune Zola) este corpul omenesc, în întregimea lui, cu fenomenele sale cerebrale și senzuale, în stare sănătoasă și în stare morbidă." Evidențiind acest lucru în articolul său *Arta și Urîtul,* Mihai Ralea remarcă faptul că „Realismul în

literatură atinge apogeul în evoluția contra frumosului", dînd drept de cetate subiectelor „umile, modeste, urîte". Naturaliștii sînt așadar considerați inițiatorii unui nou criteriu de evaluare estetică: acela al adevărului, indiferent de aspectele sub care acesta se poate înfățișa. În concluzia sa, Mihai Ralea pledează la rîndul său pentru lărgirea ariei de cuprindere a literaturii, considerată în esteticile predecesorilor (clasici, romantici) a fi apanajul pasiunilor elevate, al personalităților de excepție. Singur veacul al XVIII-lea dăduse o lecție de modestie prin încercarea lui Diderot de a crea o dramă burgheză, cu o problematică la nivelul scenelor obișnuite din viața cotidiană (ceea ce în artele plastice ar corespunde picturii de gen): ...„se poate spune că un fenomen sau un subiect urît e mai susceptibil de a fi tratat artistic decît unul frumos, fiindcă lasă o margine mai mare creației artistului." [1] „Dar naturalismul înseamnă punctul extrem al tendinței care propune ca scop al scriitorului mai curînd adevărul decît frumosul", e și părerea lui Philippe van Tieghem [2], deci una de adeziune la estetica naturalistă, deși criticul are rezerve față de afirmația lui Zola atunci cînd acesta susține că „lumea umană e supusă aceluiași determinism ca și restul lumii". Ceea ce presupune „o concepție materialistă și mecanicistă a lumii morale" [3].

Mijloacele de expresie, după părerea lui Zola, trebuie să fie aservite aceluiași scop moral, redarea adevărului. Criticii, se știe, au fost necruțători cu el în această privință. Thibaudet consideră că stilul lui Zola se situează la nivelul institutorului, al muncitorului instruit, socotindu-l grosolan, plin de locuri comune, de epitete previzibile. Ni se pare o judecată aspră pentru cel care dorea ca „ideea să fie într-atît de adevărată, de despovărată, încît să apară transparentă prin ea însăși, și de-o soliditate de diamant în cristalul frazei". „Aș vrea să culc omenirea pe o pagină albă! Să văd totul, să știu totul, să spun totul!" În *Romanul experimen-*

[1] Mihai Ralea, *Scrieri din trecut*, Editura pentru literatură, 1963, p. 219.

[2] Cf. *Marile doctrine literare în Franța*, Ed. Univers, 1972, p. 219.

[3] *Op. cit.*, p. 237.

tal Zola polemizează și cu adepții scriiturii alese : „Dacă e să-mi spun părerea pe șleau, zic că astăzi se acordă o pondere exagerată formei. [...] Cel care va scrie mai bine nu e cel ce va galopa cu mai mult avînt printre ipoteze, ci acela care va ținti de-a dreptul adevărul. [...] Marele stil e făcut din logică și claritate !“ Ne explicăm, între altele, de ce *L'Assommoir* e dedicată marelui său prieten Gustave Flaubert, „în semn de ură împotriva bunului gust“.

Dacă, asemeni lui Wellek, putem astăzi considera drept un eșec „încercarea unor Taine, Hennequin, Brunetière și Zola de-a crea o știință a poeticii după modelul științelor Naturii“ [1], se cuvine însă să facem o disociere, cel puțin în cazul lui Zola, între activitatea sa de teoretician al literaturii experimentale și rezultatul concret, oferit de realizarea unei opere monumentale, ce s-a bucurat și se bucură de o uriașă popularitate. (Astăzi, Zola, se numără printre primii zece scriitori traduși în lumea întreagă.)

Începînd din 1870 și pînă în 1893, Zola va produce cele douăzeci de tomuri ale ciclului Rougon-Macquart, „istoria naturală și socială a unei familii sub cel de-al Doilea Imperiu“. Prin întreg sistemul de concepție al acestui vast ansamblu romanesc, prin investigarea și îmbrățișarea unor medii sociale mai largi, prin spațiul acordat nu numai personajului, ca entitate profund individualizată, ci și ansamblurilor sociale (maselor), Zola se va diferenția în bine față de opera maestrului său, Balzac. Deoarece, privită în timp și din afară, *Comedia umană* își dezvăluie cu ușurință slăbiciunile : legătura dintre diversele opere e concepută posterior apariției lor ; inexistența muncitorului în paginile sale [2] etc. Cum am văzut, ideea transmisibilității caracterelor antecesorilor „plutea în aer“, iar Zola găsește în acest suport științific oferit de epocă legătura dintre diferitele verigi ale ciclului. Trebuie spus că determinarea biologică nu constituie pentru familia *Rougon*

[1] R. Wellek, *op. cit.*, p. 27.

[2] Cf. André Malraux, *l'Homme précaire et la littérature*, Gallimard, 1977, p. 123 : „...Naturalismul chema zugrăvirea fidelă a unei colectivități aproape absentă în roman : muncitorii [...], o nouă ficțiune luase naștere, mai puțin imparțială decît aceea a lui Flaubert, dar mai fraternă“.

Macquart un cadru rigid, motivația ereditară fiind făcută mai cu seamă în romanul care deschide ciclul, *Izbînda familiei Rougon*, și reluată în tomul final, *Doctorul Pascal*. Opera aceasta care numără o mie două sute de personaje reprezintă o secțiune prin toate mediile sociale : negustori mărunți *(Pîntecele Parisului)* ; preoți *(Greșeala abatelui Mouret, Cucerirea orașului Plassans)* ; reprezentanții marii politici *(Excelența sa Eugène Rougon)* ; mici meseriași sau declasați *(Gervaise)* ; curtezane *(Nana)* ; familia burgheză cu prejudecățile, ipocrizia și moravurile ei corupte *(Pot-Bouille)* ; marele negoț și marele capital luptînd împotriva micului capital *(La Paradisul femeilor)*, carte pentru a cărei documentare Zola a citit economie politică și pe socialiști, de la cei utopici (Fourier) pînă la Marx ; muncitori și revoluționari *(Germinal)* ; artiști *(Creație)* ; țărani *(Pămîntul)* ; feroviari *(Bestia umană)* ; mare finanță *(Banii)* ; militari, dezvăluind în *Prăpădul* eșecul militar al celui de-al Doilea Imperiu etc.

*

Printre multele acuzații aduse scriitorului în timpul vieții a fost și aceea de superficialitate în documentare. Masivul (700 pagini) volum recent publicat de către Henri Mitterand [1] cu selecțiuni din arhivele inedite Zola infirmă acest lucru. E vorba de dosarele alcătuite pentru fiecare operă din ciclul *Rougon-Macquart*, din care exegetul dă rezumate și extrase ample, ordonate cronologic și tematic. O publicare integrală ar fi pretins tomuri întregi. Amintim, de pildă, că dosarul pregătitor al romanului *Germinal* e mai voluminos decît opera în sine și a fost, de altfel, singurul publicat in extenso [2]. Maniac al „fișei", Zola practică o documentare care îmbină sistemul „clasic", la îndemîna oricărui scriitor (consemnarea în scris a informației provenită din lecturi, din știrile furnizate de ziare, de corespondența purtată în acest scop sau relatările făcute de cunoștințe, prieteni etc.) cu un sistem cît

[1] *Carnets d'enquêtes, une ethnographie inédite de la France*, par Émile Zola. Textes établis et présentés par Henri Mitterand (d'après les colections de la Bibliothèque Nationale), Plon, 1986.

[2] Cf. Colette Becker, *La Fabrique de Germinal*, Paris, Sedes, 1984.

se poate de nou, inițiat de însuși Zola, și pe care astăzi l-am numi „gazetăresc". Cînd face călătoria Paris-Nantes și retur pe o locomotivă, documentîndu-se pentru *Bestia umană*, Zola va consemna ceea ce *vede* cu propriii săi ochi : comenzile mașinei, trepidația, obiceiurile mecanicului și ale fochistului, curentul stîrnit de viteza trenului, perspectiva asupra peisajului, efectul semnelor luminoase noaptea, șocul acustic produs de trenurile care vin din sens contrar etc. Tot astfel, între 17 și 26 aprilie 1891 scriitorul reface în trăsură, din sat în sat, traseul urmat în august 1870 de către armata Imperiului care se îndrepta spre Sedan. Totodată Zola va *asculta* răspunsurile celor întrebați de el, adică va ancheta pe viu : mineri, curtezane, vînzători de magazin, cumpărători, țărani, hangii, pictori. Aceștia își vor zugrăvi meșteșugul, îi vor povesti întîmplări și anecdote etc. Optica scriitorului se confundă cu a omului de meserie iar cititorul are senzația autenticului, sau, cum declară Zola în *Romanul experimental*, el face „sociologie practică". Aceste „carnete de anchetă" ale scriitorului pot prezenta așadar un dublu interes : ca inegalabil document asupra istoriei sociale (etnografice și antropologice) a secolului trecut ; dar și ca document de lucru scriitoricesc, cu valoare proprie. În acest din urmă caz ele au căpătat autonomie alcătuind, un fel de operă în operă, un nucleu intrinsec de adevăr, care oferă suport și osatură operei de ficțiune. Densitatea și subtilitatea notațiilor, dar și calitatea lor de fapte brute, neprelucrate, apartenența lor la laboratorul în care se făurea opera literară le conferă astăzi cel mai viu interes. Este situația multiplelor zone din așa-numita „literatură de frontieră" (corespondență, memorialistică, între altele) neresimțite ca avînd valoare literară și nedestinate publicării de către autorii lor, dar care la interval de cîteva generații dobîndesc statut literar, fenomen observat de formaliștii ruși (1924) și readus în actualitate de către semioticieni. [1]

Relatările contemporanilor îl prezintă pe Zola extrem de scrupulos și chiar pedant în alcătuirea dosarelor fiecărei opere în parte. O mapă conținea cinci dosare : primul cuprindea *Schița*

[1] Cf. între alții, Tzvetan Todorov, *Le langage poétique* in *Critique de la critique*, collection „Poétique", Ed. du Seuil, 1984.

corespunzătoare personajului central și a ideii dominante ; al doilea, *personajele, starea lor civilă și fișele de caracter* ; al treilea, *ancheta la fața locului*, al patrulea, *notele de lectură*, tăieturile din ziare care priveau subiectul, răspunsurile prietenilor chestionați ; al cincilea, *planul operei*. Anticipînd asupra epocii lui, Zola mărturisește faptul, obișnuit în zilele noastre, că „lasă romanul să se facă singur". Și aceasta pentru că nu știe să inventeze fapte : „acest gen de imaginație îmi lipsește cu totul... Am luat hotărîrea să nu mă preocupe niciodată subiectul. Încep să lucrez la roman fără să știu nici ce evenimente se vor desfășura, nici ce personaje vor lua parte la acțiune, nici începutul, nici sfîrșitul. Nu cunosc decît personajul principal. Meditez asupra *temperamentului* său, asupra familiei în care s-a născut și asupra *clasei* în care am hotărît să-l fac să trăiască. În loc să apelez la imaginație, apelez la logică". [1]

Am subliniat cele două determinante ale poeticii lui Zola : ereditatea (datul biologic) și mediul (datul social).

O romantică profesiune de credință antiromantică

Ce este *Confesiunea lui Claude* ? — O carte autobiografică de tinerețe, o „educație sentimentală" a unui tînăr aflat în pragul vieții, e ispitit să răspundă orice cititor care parcurge puținele pagini ale acestei „încercări". Să nu ne înșelăm, însă. Cartea aceasta restrînsă ca dimensiuni cuprinde întregul program al unui tînăr ambițios de douăzeci și cinci de ani, aflat în plină ucenicie literară. În 1865, anul apariției *Confesiunii*, Zola, după ce, la sfatul lui Louis Hachette în a cărui editură lucrează în calitate de șef al publicității, a renunțat să mai publice versuri, e autorul *Povestirilor pentru Ninon*, al cîtorva piese de teatru refuzate, și a numeroase articole „strecurate" mai cu seamă prin gazetele de opoziție din provincie. E perioada marilor acumulări, a unor lecturi

[1] *Apud* Armand Lanoux, *Bonjour Monsieur Zola*, Ed. Grasset et Fasquelle, 1978, p. 126.

imense din marii scriitori, dar și a unei „îmbibări" cu lucrări din științele exacte, care vor oferi suportul științific al concepției sale romanești. Formarea lui Zola e rapidă. Disecînd — ca să folosim un termen atît de obișnuit recuzitei lui — ideile principale ale cărții, expuse de altfel în scurta prefață, justificativă a textului, vom vedea că programul și crezul scriitorului sînt constituite încă de la această dată. Zola afirmă că face operă *morală*, ba chiar că morala cărții lui e „aleasă și curată", zugrăvind „căderea și căința" unei inimi tinere, care-și „strigă suferințele, pentru a-i face pe frații săi să evite asemena suferințe". Principiile morale care le invocă și le ilustrează prin scrisul său sînt *sinceritatea și adevărul* : ...„Întîmplarea aceasta e despuiată și adevărată pînă la cruzime". (Într-atît adevărul e obsesia lui, încît celor care, după apariția cărții, îi vor reproșa inconsistența și impresia de artificiozitate a unor episoade, Zola le va contraargumenta, invocînd conformitatea celor relatate în opera de imaginație cu realitatea, confundînd *verosimilitatea literară*, adică meșteșugul, capacitatea scriitorului de a reda adevărul, cu *Adevărul* ca fapt brut.) În sfîrșit, ne încredințează autorul, întreaga carte e constituită de „lupta dintre vis și realitate" sau de „manifestarea maladivă a unui *temperament* (subl. ns.) aparte care simte nevoia aprigă a realului, ca și pe aceea a speranțelor mincinoase și plăcute ale visului". Am văzut că metoda de lucru a scriitorului ajuns în plină maturitate va fi aceeași : va porni de la un *temperament* într-un *mediu* dat, ale cărui reacții *logice* le va urmări. Antiteza Vis-Realitate înseamnă pendularea lui Claude-Zola între cei doi poli, adică între dorința, proiecția individului de-a așeza lumea exterioară după bunul lui plac, și replica, infirmarea dură, crîncenă uneori, prin care legile lumii exterioare dizolvă această proiecție. Este, în ultimă instanță, pendularea lui Zola la această dată între Romantism și Realismul de factură deosebită ce începuse să se afirme prin cărțile fraților Goncourt.

Printre elementele romantice ale *Confesiunii* trebuie invocată în primul rînd tema cărții. Începînd cu Musset *(Mimi Pinson)*,

trecînd prin Hugo (Fantine din *Mizerabilii, Marion Delorme*) și pînă la Al. Dumas-fiul *(Dama cu camelii)*, fără să uităm de H. Murger *(Vie de Bohème)*, nici de substanțiala contribuție slavă (Dostoievski), scriitorii romantici s-au simțit ispitiți să reabiliteze prostituata, curtezana. Considerată exclusiv o victimă a societății, i-au atribuit „cu dărnicie" cum va constata Zola, tinerețe, frumusețe, prospețime, sensibilitate, gingășie sufletească etc. Acest imbold romantic — intenția generoasă a unui suflet tînăr de a aduce pe calea cea bună o inimă „răfăcită" — există și în cazul lui Claude-Zola. Eroul nostru elaborează chiar strategia unui întreg program de reeducare, adevărată „cursă cu obstacole" a virtuții, inițiind „probe" din ce în ce mai pretențioase. Însuși titlul cărții trezește ecouri mussetiene : *La Confession d'un enfant du siècle (Confesiunea unui copil al secolului)*.

Întreaga parte a cărții consacrată visului adolescentin de puritate al eroului — de fapt o adevărată obsesie a neprihănirii ființei iubite, vis ce revine sub nenumărate deghizări și imagini (și care ar putea constitui elemente prețioase în cazul unei investigații psihanalitice) — ține tot de mitologia romantică. Am mai adăuga patetismul tonului, ce nu poate trece neobservat pentru cititorul de azi. Concepută sub forma unor scrisori pe care Claude le trimite celor doi prieteni rămași în Provența, cartea e constituită din înșirulrea acestor capitole-epistole, iar expeditorul li se adresează destinatarilor prin „Fraților !" ; acestui ton i se adaugă o nestăvilită revărsare de sensibilitate și lacrimi, în cea mai autentică tradiție romantică. Întreaga *Confesiune a lui Claude* se scaldă în lacrimi. Dacă le-am număra, cuvintele „lacrimi", „plîns", „hohote de plins" sînt cele care se repetă cel mai des alături, ce-i drept, de „nervos", „criză de nervi", „maladiv", cuvinte cheie care le contracarează pe cele dintîi pe latura poeticii „experimentale" a romanului. La toate acestea am mai putea adăuga regia unor întregi scene, ca de pildă cea atît de patetică a morții Mariei, copila-prostituată, care astfel răscumpără căința lui Claude, sau procedeul de alăturare a personajelor prin antiteză : cele două cupluri Claude-Laurence și Jacques-Marie se află unite ca printr-o figură

de cadril, în diagonală ; întreaga desfășurare a intrigii tinde să intervertească, adică să reașeze logic, după structura lor sufletească, pe cinicul Jacques, „omul practic", alături de apatica Laurence, cea cu sufletul și trupul deopotrivă de moarte, și pe sensibilul Claude alături de nevinovata Marie.

Realitatea e sugerată prin imaginea *zidului*. Element real, (mansarda lui Claude dă spre un zid) acesta capătă dimensiuni simbolice și chiar mitice, deoarece toate strădaniile lui Claude de a o însufleți pe Laurence, femeia de stradă rămasă fără adăpost, căreia îi oferă azil „din milă și simț al dreptății", se izbesc *ca de un zid* și eșuează. Laurence însăși („Eu sînt visul, ea e realitatea" — spune Claude) e mută și rigidă ca un zid. În sfîrșit, zidul va da răspunsul răspicat, confirmînd trădarea lui Laurence și punînd capăt chinuitoarelor frămîntări ale lui Claude : ca pe un ecran, pe el se proiectează pătratul de lumină al ferestrei lui Jacques și, în cadrul acestuia, aidoma unor desene animate ironice și batjocoritoare, se mișcă umbrele celor doi, iar profilurile lor se unesc într-un sărut grăitor. Realitatea, implacabilă ca un zid, spulberă visul de dragoste al tînărului, dăruindu-i în locul iubitei visate, „fecioara palidă și blondă, avînd majestatea lacurilor și a nourilor" (alt clișeu romantic), pe Laurence, „spectrul palid și veșted", femeia obosită și secătuită înainte de vreme, al cărei suflet nu mai poate vibra la nimic, nici la încercarea lui Claude de a-i insufla „bucuria sfîntă a muncii", nici la iubirea pătimașă cu care acesta o înconjoară. Adevărată tragedie amoroasă, această iubire e de neînțeles pentru Claude. Ea ni se pare a ține de logica demonstrației, e încoronarea, argumentul suprem ce dezvăluie eșecul în educația — în reeducarea — întreprinsă de Claude. E bobîrnacul pe care-l dă realitatea, farsa pe care o joacă celor împătimiți de ideal : „Fraților, mă tem că visele noastre nu sînt decît minciuni". Întreaga carte e o replică-polemică dată romanticilor, „plîngăreții aceia, visătorii care împodobesc cu aripi demonii lor de la douăzeci de ani. [...] Dragostele lor se scăldau în toată oroarea iubirii cumpărate. Au fost înșelați, răniți, tîrîți în noroi. [...] Apoi, rana s-a închis, și, odată cu vîrsta, amintirea a învăluit în

farmecul ei mîngîietor întreaga infamie de-odinioară". Sincer, lucid, neprefăcut, Claude-Zola se simte la fel de decăzut ca şi Laurence în iubirea lui umilitoare pentru ea. Dar, dacă descoperă că realitatea nu oferă Magdalene pline de căinţă, Zola găseşte în schimb accente zguduitoare pentru a pleda inculparea adevăratului vinovat : Societatea. Marie, copila de cincisprezece ani, „fiica marelui oraş care făcuse din ea acea creatură monstruoasă, care nu era nici copil, nici femeie", mărturiseşte în clipa morţii că nu ştie să se roage, deoarece niciodată n-a avut de ce să ceară iertare : „Femeia care m-a crescut îmi dădea încredinţarea că numai cei răi se duc la biserică, pentru a-şi face iertate fărădelegile". Judecător imparţial şi onest, Zola le absolvă pe Marie şi pe Laurence, „deopotrivă de prihănite, deopotrivă de nevinovate, fiice ale lui Dumnezeu rănite de oameni".

*

Ceea ce conferă un interes deosebit *Confesiunii lui Claude* e factura ei autobiografică. Urmînd criteriile definitorii pe care Philippe Lejeune le dă autobiografiei [1] (identitate dintre autor şi narator, identitate dintre autor şi personajul principal, în ultimă instanţă consemnarea în scris a aceluiaşi nume pe copertă şi în carte) nu putem trage decît o singură concluzie : *Confesiunea lui Claude* nu este o autobiografie *stricto sensu*. Ca cititori însă, ne vom lăsa seduşi de acea reacţie inversă, sesizată tot de Philippe Lejeune, şi care constă, în cazul operelor de ficţiune cu caracter autobiografic, în a căuta asemănări între autor şi eroul pretextual al cărţii. În cazul nostru, o oricît de sumară tentativă de identificare Claude-Zola nu va face decît să ne dezvăluie asemănările : cei doi prieteni cărora cartea le este dedicată, Paul Cézanne şi Jean-Baptiste Baille, viitor notar, sînt colegii săi de la Colegiul Bourbon din Aix. Nostalgicele evocări ale anilor de şcoală şi a „laboratorului" din locuinţa familiei Baille, unde făceau „versuri şi chimie, pictură şi muzică" ; ale escapadelor prin peisajul încins de soare al Provenţei, scaldele în rîu sînt cît se poate de autentice. Aşijderi anii de lipsuri de după venirea la Paris, petrecuţi prin

[1] Cf. Philippe Lejeune, *Le pacte autobiographique*, Seuil. 1975.

mansarde, la masa de scris, în fața foii albe, ori în căutarea unei slujbe. La fel de autentică e și vînzarea paltonului în Place du Panthéon. Adevărat pînă și episodul cu Laurence, Berthe pe numele ei adevărat : totul a fost minuțios dovedit de către spiritul detectiv al biografilor și istoricilor literari, și toate aceste elemente ni se par revelatoare și pledează pentru acordarea calității de text cu factură autobiografică acestei *Confesiuni*.... Esențial însă rămîne portretul — mai bine zis autoportretul — *moral* al scriitorului la douăzeci de ani, portret ce se încheagă din frînturi și impresionează prin pătrunderea cu care Zola își surprinde însușirile, calități umane și haruri scriitoricești, intuind printr-un soi de premoniție tot ceea ce-l însuflețește și-l va purta „în afara judecății mulțimii". „Nu regret că nu dau ascultare decît rațiunii mele, că trăiesc liber, numai în dragostea adevărului și a dreptății" : s-ar spune că anticipează evenimente ce vor avea loc peste aproape patruzeci de ani. Zola își recunoaște vulnerabilitatea unei naturi sensibile, jupuite de vii, „ca o cutie de rezonanță" : „...am o percepție acută și limpede a lumii ce mă înconjoară" ; „Primesc și răsfrîng înfiorat cea mai neînsemnată rază" ; „Văd bine că m-am născut ca să mă sfîșii de unul singur" ; „N-am drept pavăză nici mutenia inimii, nici a sufletului" ; „Mă bucur de înspăimîntătoarea nefericire de-a avea în mine o veșnică furtună." Ceea ce impresionează cu deosebire la acest discurs autoreferențial aproape neprelucrat, țîșnit din inimă, — în ciuda stîngăciilor și-a patetismului — e tocmai sinceritatea lui. Impresionante între toate ni se par mărturiile ce dezvăluie scriitorul, înzestrările sale : „Am trista putință a visării, facultatea de a crea pe de-a-ntregul personaje care duc aproape o existență reală; le văd, le ating" ; „Continui să am această putere stranie de-a mă sustrage realității, de-a zămisli o lume și ființe mai bune" ; „...Mă dedublez. Am și în vis aceeași sinceritate ca și-n senzațiile adevărate. Duc astfel două existențe paralele, la fel de vii, la fel de aprige amîndouă" ; „...îmi plac în mod straniu aceste delicate operații ale inteligenței, pornită în căutarea unei soluții necunoscute. Simți o voluptate minunată să cîntărești fiece cuvînt, fiece răsuflare ; de la cîteva date vagi, ajungi, printr-un mers încet și

sigur, *matematic* (subl. ns.) la cunoaștèrea adevărului întreg." Mai tîrziu, cum am văzut, scriitorul va mărturisi că în locul imaginației apelează la logică. Zola, ca și Roger Martin du Gard, între alții, face parte dintre scriitorii care știu să-și drămuiască timpul și care cred că inspirația constă în a te așeza la masa de lucru în fiecare zi, la aceeași oră : „Am sfînta bucurie a muncii", spune Claude-Zola.

O „Scenă a vieții de provincie" în manieră Zola

„Scenă" ce nu va zugrăvi nici geniul cumulator al vreunui bătrîn avar, nici captarea vreunei moșteniri, nici pe vreun tînăr ros de ambiție care aspiră să-și părăsească ungherul de provincie ca să-și afirme talentul pe „marea scenă pariziană". Spre deosebire de Balzac, Zola va împleti în acest roman firul mai multor teme : tema politică și anticlericală, tema familiei și a nebuniei. O notație din schița pregătitoare a romanului precizează și în planul procedeelor, „maniera" Zola : „Fără portrete, doar fapte și dialog". Iar Henri Mitterand, vizînd dimensiunile profunde ale cărții, va face observația : „Poate că, după două pretexte *(hors-d'oeuvre)* descriptive și pitorești, ca *Haita* și *Pîntecele Parisului*, lui Zola nu-i displăcea să se-ntoarcă la un roman de analiză psihologică". [1]

A patra verigă a ciclului Rougon-Macquart, *Cucerirea orașului Plassans* începe să apară în foileton în *Le Siècle*, ziar republican de opoziție, între 24 februarie și 25 aprilie 1874. Venea după *Izbînda familiei Rougon* (1870), roman inaugural, a cărui acțiune se petrece tot la Plassans și sugerează, prin reușita familiei Pierre și Félicité Rougon, întreaga izbîndă a clasei burgheze ce-și leagă interesele de lovitura de stat a lui Ludovic-Napoleon Bo-

[1] Cf. Émile Zola, *Les Rougon-Macquart, histoire naturelle et sociale d'une famille sous le Second Empire*, publiée sous la direction d'Armand Lanoux. Études, notes et variantes, index établis par Henri Mitterand. Éd. Gallimard, collection „Bibliothèque de la Pléïade", p. 1648.

naparte din 2 decembrie 1851, după *Haita* (1871), care arată efectele loviturii de stat la Paris, în lumea speculatorilor de terenuri imobiliare, avînd printre eroii principali pe Aristide Rougon, fiul lui Pierre și al lui Félité Rougon, și în sfîrșit, după *Pîntecele Parisului*, care prezintă lumea micii burghezii negustorești sub cel de-al Doilea Imperiu. În planul definitiv al ciclului *Rougon-Macquart*, alcătuit după o concepție dialectică am spune, a contrariilor, fiecare nou roman trebuie să fie complementar celui dinaintea lui și totodată opus lui, avînd la rîndu-i un altul complementar și antitetic. În schița pregătitoare la *Cucerirea orașului Plassans*, Zola precizează : „Ca desfășurare generală a operei, e timpul să mă întorc la Plassans, unde multă vreme de acum încolo nu voi mai putea călca. Spre sfîrșit, numai". Acțiunea ultimului volum al ciclului, *Doctorul Pascal* (1893), se petrece într-adevăr la Souleiade, lîngă Plassans. Doctorul Pascal (personaj de ficțiune sub ale cărui trăsături Zola s-a zugrăvit pe el însuși) e frate cu Eugène și Aristide Rougon, fiii lui Pierre și Félicité Rougon. Două din personajele din *Cucerirea orașului Plassans* vor fi personaje principale în alte două romane ale ciclului : Serge Mouret, în romanul imediat următor, *Greșeala abatelui Mouret* (1875), și Octave Mouret (fratele lui) în romanul *La Paradisul femeilor* (1883), al unsprezecelea din ciclu.

Toate temele care fuzionează în *Cucerirea orașului Plassans* se regăsesc în activitatea gazetărească a lui Zola premergătoare apariției romanului. Unul din textele capitale care dovedește că la baza acestui roman, ca și a *Doamnei Bovary*, stă un fapt divers real, e cel publicat în *La Cloche* din 17 iunie 1872 : Zola relatează povestea sechestrării abuzive a unui anume Maurin, proprietar în Montmartre, care la vîrsta de patruzeci de ani se căsătorește cu fiica unuia din chiriașii săi, în vîrstă de optsprezece ani. Aceasta, Henriette, nu întîrzie să devină amanta unui tînăr doctor, din același imobil. Dormitorul soților se află sub camera tînărului doctor. Cum cei doi nu îndrăznesc să recurgă la o crimă (Maurin e un om cît se poate de pașnic și iubitor), sfătuită de doctor, tînăra soție va înscena brutalitățile de peste noapte : suspectat de întreg cartierul, care într-una din nopți îl

zăreşte prin grădină cu o lumînare în mînă, în timp ce Maurin nu făcea decît să stîrpească melcii de prin lăptuci, acesta e în cele din urmă închis în ospiciul de la Charenton. După un an, Henriette îşi părăseşte amantul şi, cuprinsă de remuşcări, se duce să-şi vadă soţul. Dă peste un om de nerecunoscut, care face o criză de nebunie, deoarece, între timp, Maurin îşi pierduse minţile de-a binelea. Nu este decît nucleul brut furnizat de un fapt real : încă din anii premergători structurării ciclului *Rougon-Macquart*, Zola fişase numeroase lucrări medicale privind alienarea mintală în legătură cu fenomenele de ereditate. Notele din anul 1868 dovedesc lectura lucrărilor : Dr. Jacques Moreau, *Despre identitatea stării de vis şi a nebuniei* (1855), *Psihologia morbidă în raporturile ei cu filozofia istoriei* (1859) şi *Despre influenţa nevropatiilor asupra dinamismului intelectual* (1859) ; dr. Morel, *Tratat asupra degenerescenţei fizice, intelectuale şi morale a speţei umane* (1857) ; dr. Ulysse Trelat, *Nebunia lucidă, studiată şi privită din punctul de vedere al familiei şi societăţii* (1861). Stabilind că elementul de legătură al *istoriei naturale* a familiei Rougon-Macquart va fi *ereditatea*, dînd ca punct de plecare al întregii descendenţe pe Adelaïde Fouque (mătuşa Dide), o dementă, aceeaşi care la bătrîneţe stă închisă în ospiciul de la Tulettes, lîngă Plassans, nebunia în *Cucerirea oraşului Plassans* nu va fi simulată, ea existînd cu adevărat, ca o tară de familie, ci doar *eliberată* de către elementul religios (extazurile mistice ale Marthei Rougon).

Tema religioasă, adică ceea ce va sluji drept argument declanşator în roman, apare la rîndul ei în activitatea gazetărească a lui Zola. Într-o cronică dramatică din 1869, Zola enumeră varietăţile femeii evlavioase (dévote) : „ipocrita... habotnica, al cărei creier dereglat e pradă halucinaţiilor religioase, păpuşa mondenă, care-şi are scăunelul la Saint-Roch, aşa cum ai o lojă la teatru..." Recunoaştem (în ultimele două „varietăţi") dominantele personajelor Marthe Mouret şi doamna de Condamin din *Cucerirea oraşului Plassans*. În martie 1870, Zola publică un articol în *La Cloche*, pe jumătate studiu, pe jumătate nuvelă, în care vorbeşte despre o enoriaşă cucernică ce-şi pierdea cunoştinţa, ameţită de miresmele şi luminile bisericii, dar mai cu seamă cucerită de elocinţa unui

vicar, om de lume și bărbat chipeș. (De remarcat că, într-o primă variantă, personajul preoțesc era un soi de Tartuffe, care devenea amantul gazdei. Ulterior, întreaga problematică a cărții căpătînd dimensiuni mai profunde, preotul devine un temperament nesenzual, dominator. La rîndul lui, personajul feminin, după ce Zola citește *Tratatul* doctorului Trelat, nu mai simulează nebunia : din artificiu romanesc, aceasta devine tară ereditară, adică o ipoteză de lucru.)

Aspectul sub care e atacată tema religioasă în *Cucerirea orașului Plassans* nu se mai menține la nivelul anecdoticului : religia devine o adevărată plagă socială, distrugătoare a familiei dar, mai ales, este suportul cel mai important al regimului politic. Pentru a înțelege în adevăratul lor sens intențiile demascatoare ale lui Zola, trebuie să ne referim la criza politică a perioadei imediat următoare războiului franco-prusac (1870) și înăbușirii Comunei din Paris (1871) ; perioada 1871—1873 reprezintă deruta unei națiuni pe care anii de falsă prosperitate economică și falsă securitate politică ai celui de-al Doilea Imperiu (1851—1870) au pus Franța în situația de a capitula la Sedan și, mai cu seamă, e caracterizată de teama claselor avute de un regim radical de stînga. În articolele sale din *Le Corsaire,* din cursul anului 1873, Zola ataca frecvent conservatorismul și clericalismul în persoana ducelui de Broglie și a anturajului său, atrăgînd atenția că „doctrinarii și clericalii vor să ia de la capăt opera Restaurației". În perioada amintită, Franța ezită între mai multe forme de guvernămînt : *legitimiștii* sînt partizanii instaurării monarhiei din ramura vîrstnică a Bourbonilor, în persoana contelui de Chambord, nepot de fiu al lui Carol al X-lea (acesta, sub numele de Henric al V-lea, e înconjurat de mica sa curte monarhică, la Viena, și așteaptă „un semn" din partea supușilor lui „prin drept divin") ; *orleaniștii,* conservatori, susținători ai religiei, sînt partizanii monarhiei franceze din ramura tînără, de Orléans, dar sînt gata să fuzioneze cu primii ; mai sînt și *cezariștii,* adepții fiului lui Ludovic-Napoleon Bonaparte, și *republicanii.* Declarația ducelui de Broglie, căpetenia orleaniștilor, din 24 mai 1873, în Adunarea Națională : „Este necesar să se risipească temerile țării, făcînd să prevaleze în guvern

o politică categoric conservatoare", va pune capăt guvernării lui Thiers, iar mareşalul Mac-Mahon devine preşedinte al republicii — al unei prea conservatoare republici, caracterizată printr-un conformism politic, social şi religios, care avea să-şi capete cu îndreptăţire denumirea de „ordine morală". Michelet şi Quinet, marii dascăli ai generaţiei paşoptiste, Renan şi Taine, Zola, după cum am văzut, vor protesta împotriva acestui conformism cu mijloace de expresie adecvate. Atitudinea vehement anticlericală a lui Zola era influenţată şi de campaniile anticlericale ale presei radicale din anii premergători căderii Imperiului : 1868—1870. Personal, asistase la manifestările anticlericale de la Marsilia din 1870. Iată tot atîtea argumente care fac ca romanul *Cucerirea oraşului Plassans* să fie o violentă satiră anticlericală, Zola transpunînd în primii ani ai celui de-al Doilea Imperiu (1851) atmosfera politică şi religioasă de după 1871.

Cadrul acţiunii este Plassans — adică Aix, oraşul copilăriei, şi adolescenţei lui Zola — ; casa familiei Mouret este casa familiei Cézanne, după cum prototipul real al lui François Mouret este tatăl pictorului, redat cu toate maniile lui de burghez strîngător. Acţiunea începe, ca multe din romanele lui Zola, prin intruziunea unui personaj străin într-un mediu dat şi care, în timp, va declanşa intriga. Personajul acesta este abatele Faujas, agent politic, venit să convertească la bonapartism un oraş legitimist. Va fi călăuzit în întreprinderea lui de Félicité Rougon, mama lui Eugène Rougon, ministrul, căruia Faujas îşi oferise serviciile. Numele ministrului nu este niciodată rostit în carte, Félicité face doar aluzii la el. Misterul pluteşte mai cu seamă asupra persoanei şi acţiunilor abatelui : personaj tenebros, auster, acesta respinge răsfăţurile de orice fel, complăcîndu-se în sobrietate şi sărăcie şi urmărindu-şi planurile cu o înverşunare diabolică. Pentru a-şi atrage simpatia oraşului pe care are misiunea să-l înveţe „să voteze corect", va crea o operă de binefacere pentru tinerele fete şi un cerc al tineretului. Dar mai cu seamă va atrage de partea sa notabilităţile oraşului, cărora, prin agenţii lui locali şi benevoli (doamna de Condamin, între alţii), li se sugerează că menţinerea în postul pe care-l deţin depinde de felul cum se vor comporta

în alegeri. E ceea ce înțeleg în cele din urmă cei care alcătuiesc grupul bonapartist, care se întrunește la subprefectură, și în fruntea căruia se află Péqueur des Saulaies, subprefectul, judecătorul Paloque, care aspiră la postul de președinte de tribunal, doctorul Porquier, care vrea să-și mențină clientela din lumea bună, Delangre primarul ; ca și cei care alcătuiesc grupul legitimist, și care se întrunesc la președintele de tribunal Rastoil. Acesta, deși urmează să se pensioneze, are nevoie de un loc de substitut pentru fiul lui etc. Nu numai grupările politice laice trebuie aduse pe calea cea bună, ci însăși ierarhia bisericească — ocazie pentru Zola de a fi necruțător cu toată tagma preoțească. Sînt rînd pe rînd arătate versatilitatea episcopului, monseniorul Rousselot (care, întocmai ca o femeie, „se dă celui mai tare"), viclenia și răutatea abatelui Fenil, directorul seminarului, cel care refuză împărtășania preotului paroh aflat pe moarte, și care-l va pierde în cele din urmă pe Faujas ; prostia „henormă" (cum ar fi spus Flaubert) a abatelui Bourrette (în schițarea antitezei Faujas-Bourrette, Zola trebuie să fi suportat influența inconștientă a acelei mici capodopere românești a lui Balzac care este *Preotul din Tours,* unde există o cuplare similară : Troubert, tenebrosul trimis al Congregației, și naivul Birotteau). Cum întîmplarea face ca locuința familiei Mouret, care-l găzduiește pe Faujas, să se afle între grădina subprefecturii și cea a președintelui de tribunal Rastoil, pe măsură ce cîștigă teren și devine atotputernic, abatele Faujas va face din grădina Familiei Mouret locul de întîlnire — un fel de teren neutru, întocmai ca și salonul lui Félicité Rougon — al bonapartiștilor și-al legitimiștilor. Famila Mouret cade victimă în întregimea ei influenței malefice a preotului. Pe François Mouret, negustorul „cu noroc în afaceri", retras la Plassans, unde se află socrii săi, Pierre și Félicité Rougon, după ce cincisprezece ani ținuse băcănie la Marsilia, ceea ce-l pierde sînt convingerile lui politice : în preajma alegerilor, trece drept presupusul candidat al cartierelor populare și al satelor din preajma Plassansului, aceleași care în momentul loviturii de stat din decembrie 1851 se răsculaseră — e așadar un republican periculos, care poate periclita alegerea candidatului dorit de abate. Acesta nu va întreprinde propriu-zis nimic împotriva

lui Mouret ; va fi însă complice prin neintervenție, neopunîndu-se nici demersurilor lui Félicité de a-l închide la ospiciu, nici intențiilor nemărturisite ale Marthei de a-și îndepărta soțul, pe care-l consideră o piedică în calea sentimentelor ei față de abate. Să nu uităm că Mouret *e văr cu soția lui*, iar în cazul său șocul psihic provocat de înscenarea a cărei victimă este va favoriza apariția nebuniei : sărind peste o generație, va spune Zola, nebunia bunicii (Adelaide Fouque), îi va însemna pe nepoți, pentru ca ereditatea să-și spună cuvîntul. Marthe „matroană respectabilă și-atît de utilă", va fi, benevol, una din doamnele care patronează așezămîntul tinerelor fete, prilej cu care va începe să frecventeze catedrala Saint-Sauveur, la început doar pentru simple întîlniri „de lucru" cu arhitectul așezămîntului și cu Faujas, apoi în calitate de catolică practicantă și de enoriașă evlavioasă, nelipsită de la nici una din marile ceremonii religioase. Pe măsură ce sentimentele ei față de abate se precizează, extazurile mistice vor provoca visele și crizele nevrotice din cursul nopții, formă deghizată prin care Marthe aspiră la completudinea erotică : religia e, în cazul ei, un transfer al impulsului erotic refulat.

Există două momente în carte în care Zola conturează personajul Marthe în două ipostaze diferite. La început, într-un cadru de tablou intimist, domestic : grădina familiei Mouret mărginită ca întindere, la fel ca și aspirațiile Marthei, care refuză să iasă din casă pînă și joia, ziua cînd în parcul orașului cîntă fanfara, mulțumindu-se să cîrpească lenjeria familiei, operație ce-i place și-o liniștește. Asupra acestui prim tablou plutește reculegerea, duioșia și tihna înserării, ce învăluie totul într-o lumină aurie și tăcută. Apoi tabloul serilor de vară petrecute de Marthe pe terasă, în tovărășia lui Mouret (care curînd adoarme), a bătrînei doamne Faujas (străjer vigilent al tihnei fiului ei) și a abatelui. Datele s-au schimbat, abatele acaparează întreg spațiul vizual și imaginativ al Marthei, care devine necuprins : „Marthe rămînea gravă, stingherită de glumele cu care Mouret îi strica petecul mare de cer ce se-ntindea în fața ei. [...] La toate trăncănelile astea, abatele Faujas și Marthe răspundeau prin fraze scurte, atunci cînd Mouret îi întreba direct. De obicei, cu fața ridicată, cu ochii pier-

duți, erau împreună, altundeva, mai departe, mai sus." E ceea ce Gaston Bachelard numește „reverie cosmică" : „Imaginea cosmică ne dăruie o odihnă concretă, specifică ; odihna aceasta corespunde unei nevoi, unei aspirații" [1]. Marthe își reneagă fericirea alături de Mouret și aspiră la o alta, alături de abate. În numele acestei iluzorii făgăduieli de fericire, va accepta îndepărtarea tuturor copiilor de-acasă, va consimți tacit la sechestrarea soțului, va primi să fie unealta abatelui, care se va sluji de ea ca de-un obiect, în scopurile lui politice. Deziluzia finală („cerul minte"), demascarea întregii complicități a abatelui, rostită ca un reproș și ca un rechizitoriu de către Marthe, capătă accentele unei tragedii raciniene.

Tragic și de-o mare profunzime în implicațiile lui psihanalitice este și episodul final, cînd Mouret, cu mințile rătăcite, fugit din ospiciu, își caută prin toată casa soția. În timp ce-o caută, constată că totul e schimbat, grădina mutilată, tufele de merișor „ucise", odăile și bucătăria în neorînduială, purtînd urmele felului de viață al celor înstăpîniți acolo : „Unde dumnezeu se afla de nu mai recunoștea nici una din odăi ? cine naiba îi schimbase astfel casa ? Și amintirile i se tulburau. Nu vedea decît umbre strecurîndu-se pe coridor : două umbre negre mai întîi, sărace, cuviincioase, șterse ; apoi două umbre cenușii și dubioase, care rînjeau. Ridică lampa, a cărei flacără pîlpîi ; umbrele creșteau, se alungeau pe pereți, urcau pînă în casa scării, umpleau, devorau casa întreagă. Cine știe ce spurcăciune, ce ferment de descompunere introdus acolo putrezise lemnăria, ruginise fierul, plesnise pereții. Și-atunci auzi casa sfărîmîndu-se ca un maldăr de moloz ce cade de putrezit ce e, topindu-se ca o bucată de sare azvîrlită într-o apă călduță." Casa, în acest context, este metafora ce desemnează elementul de stabilitate și siguranță, de ancorare față de existența schimbătoare, elementul care dă trăinicie, adăpostește și ocrotește traiul alături de cei dragi : „Deoarece casa este colțul nostru de lume. [...] Este cu-adevărat un

[1] Cf. Gaston Bachelard, *La poétique de la rêverie*, cap. V : „Rêverie et cosmos", Presses Universitaires de France, 1971, p 152.

întreg cosmos."[1] Nemairecunoscîndu-şi casa, negăsindu-şi soţia, şi copiii, Mouret o hărăzeşte focului şi, odată cu ea, pe cei încuibaţi în mod abuziv acolo, cei care aduseseră răul.

Dacă în timpul vieţii scriitorului şi multă vreme după moartea sa, critica oficială şi detractorii lui s-au răfuit cu polemistul, cu „pornograful", cu socialistul sau apărătorul lui Dreyfus, trecînd pe planul al doilea sau negînd valoarea omului de litere, asistăm astăzi la o veritabilă „descoperire" a lui Zola. Înţelegem prin aceasta lectura în profunzime a operelor sale, cea care revelează un scriitor cu faţete multiple, un spirit înnoitor şi-un precursor.

În ampla lui teză[2] Roger Ripoll vede în Zola un creator de mituri. Acelaşi descifrează în personajul abatelui Faujas nu numai un caracter dominator, ahtiat după putere, care-şi impune castitatea ca pe-o garanţie a izbînzii personale („Numai cei neprihăniţi sînt puternici"), ci însăşi întruparea spiritului diabolic, satanic. De multe ori, alte personaje îl desemnează prin cuvintele „acest diavol de om"; „doar n-o fi diavolul în persoană". După alegeri, cînd Faujas nu se mai preface, oraşul, „cucerit", are revelaţia identificării lui Faujas cu însuşi diavolul: „...rasa murdară, mirosul puternic, părul roşu al unui *diavol*". Astfel, susţine R. Ripoll, romanul *Cucerirea oraşului Plassans* conţine şi altceva decît enunţarea unei interpretări simpliste a credinţei: „Sub o formă mai mult sau mai puţin raţională, în cadrul unei intrigi politice şi al unei drame psihologice, se pot repera în acest roman elementele mitologiei răului".[3]

E un semn că fiecare nouă generaţie descoperă în opera lui Zola faţeta ce corespunde propriei sensibilităţi şi propriei capacităţi de investigaţie.

ANGELA CISMAŞ

---

[1] Cf. Gaston Bachelard, *La Poétique de l'espace*, cap. I. „La maison. De la cave au grenier", PUF, 1967, p. 24.

[2] *Réalité et mythe chez Zola*, 1981, t. I—II.

[3] Roger Ripoll, *op. cit.*, p. 541.

TABEL CRONOLOGIC

1795 *7 august* Se naşte la Veneţia, într-o familie de militari, Francesco Zolla.

1819 *6 februarie* Se naşte la Dourdan, într-o familie foarte modestă, Émilie Aubert, fiica unui pictor pe sticlă.

1820 Francesco Zolla părăseşte armata şi întreprinde o carieră de inginer. E un *furbo,* adică un om inteligent, abil, plin de resurse.

1830 După revoluţie, François Zola se instalează la Paris, „oraşul libertăţii". Patria sa va fi de acum înainte Franţa.

1831 *20 iulie—4 nov. 1832,* François Zola luptă în legiunea străină, în Algeria.

1833 *15 ianuarie* François Zola se îmbarcă spre Marsilia, unde va deschide un birou de inginerie civilă.

1839 *16 martie* Căsătoria lui François Zola cu Émilie Aubert, la Paris.

1840 *2 aprilie* „La ora unsprezece, s-a născut micuțul Émile-Edouard-Charles-Antoine, fiul nostru," notează tatăl în agenda sa.
16 mai „Să-l vaccinăm pe copil."

1840 Tentativă a lui Ludovic-Napoleon Bonaparte (nepotul lui Napoleon I) de a organiza o conspirație bonapartistă, cu prilejul aducerii în Franța a rămășițelor pământești ale lui Napoleon Bonaparte. Tentativa eșuează, iar el este încarcerat la fortul Ham.

1840 ianuarie Într-o scrisoare a lui Balzac către editorul Curmer apare pentru prima oară titlul *Comedia umană.*

1841 2 octombrie Balzac semnează cu editorii Furne, Hetzel, Dubochet și J.-B. Paulin un contract în vederea publicării *Operelor complete* în șaisprezece volume, sub titlul *Comedia umană.*

1842 10 aprilie apare prospectul *Comediei umane.*
Iunie, apar primele trei volume, cu *Prefața* lui Balzac.

1843 *19 aprilie* Municipalitatea orașului Aix semnează cu inginerul François Zola un contract prin care acestuia i se încredințează executarea unui proiect ce „urmează să capteze apoi să aducă în oraș apele rîului Cause". Familia Zola, căreia i se adaugă bunicii dinspre mamă, se instalează la Aix.

1847 *27 martie* În timp ce au început lucrările barajului, François Zola întreprinde o călătorie la Marsilia, unde moare în cîteva zile de pneumonie.

1848—1852 Familia Zola locuiește la Aix, mutîndu-se în locuințe din ce în ce mai ieftine. În 1852 are loc prima împărtășanie a lui Émile, în catedrala Saint-Sauveur, asiduu frecventată de personajul său Marthe Mouret în romanul *Cucerirea orașului Plassans.*

1848 22—24 februarie Insurecția revoluționară pune capăt monarhiei din iulie.

25 februarie Guvernul provizoriu, prin vocea lui Lamartine, proclamă cea de-a doua Republică.

10 decembrie Ludovic-Napoleon Bonaparte este ales președinte al celei de-a doua Republici.

Apare Manifestul Partidului Comunist.

1850 18 august Moare Balzac.

1850 Doctorul Lucas publică *Tratat filozofic și fiziologic asupra eredității naturale.*

1851 19 iulie Camera deputaților respinge proiectul de revizuire a Constituției în favoarea realegerii lui Ludovic-Napoleon Bonaparte ca președinte al Republicii.

1851 2 decembrie Lovitură de stat a lui Ludovic-Napoleon Bonaparte : în ciuda manifestațiilor ostile din Paris și din provincie (3—10 decembrie), plebiscitul dă cîștig de cauză lui Ludovic-Napoleon Bonaparte.

1852 2 decembrie în urma unui plebiscit, este proclamat cel de-al Doilea Imperiu, iar Ludovic-Napoleon Bonaparte devine împărat, sub numele de Napoleon al III-lea.

1852—1857 Émile urmează colegiul Bourbon din Aix. Prietenie strînsă cu Paul Cézanne și Baptistin Baille. Primele încercări literare, plimbări, scalde. Lecturi din Musset și Hugo. Ruina familiei Zola, provocată de speculatorul Jules Migeon, politician și afacerist, care preia construcția Canalului de la Aix, grăbind falimentul Societății Canalului. Émile se îndrăgostește de sora colegului său Philippe Solari, Louise, personaj în *Povestiri pentru Ninon* și în *Izbînda familiei Rougon* (Miette).

1856 1 octombrie începe să fie publicat în foileton, în *La Revue de Paris*, romanul lui Flaubert, *Doamna Bovary*.
1857 31 ianuarie proces intentat lui Flaubert, silit să compară pe banca tribunalului corecțional, sub învinuirea de a fi ultragiat religia și bunele moravuri în romanul său *Doamna Bovary*.

1857 20 august Procurorul Ernest Pinard (același care condamnase și *Doamna Bovary)* rostește în Camera a 6-a corecțională rechizitoriul împotriva *Florilor răului* de Baudelaire. Autorul și editorul sînt amendați iar din volum sînt suprimate șase poezii.

1858 — Familia Zola se mută la Paris. Dificultăți materiale. Émile urmează liceul Saint-Louis, secțiunea de științe.

1859 Émile cade la bacalaureat, întîi la Paris, apoi la Aix.

1860 Ani de boemă și mizerie. Émile lucrează cîteva săptămîni la administrația Docurilor. Lecturi din Shakespeare și Montaigne.

8 septembrie Scrisoare admirativă adresată lui Victor Hugo.

1861 Émile se instalează într-o sordidă pensiune mobilată de pe rue Soufflot. Aici se situează episodul real cu Berthe, devenită personajul Laurence în *Confesiunea lui Claude*. Trage la sorți un număr bun, care-l scutește de armată, sistemul recrutării generale a tinerilor de-aceeași vîrstă nefiind încă instituit în Franța.

Apare *Sora Philomène*, roman de Jules și Edmond de Goncourt.

1862 *1 februarie* Zola începe să lucreze la editura Hachette, la expediții. Curînd ajunge șef al publicității. Începe să-i cunoască pe oamenii de litere (Taine, Edmond About, Théophile Gautier) sub o lumină prea puțin idilică, adică în relațiile acestora cu editorul. Se simte atras de teoriile deterministe ale lui Taine.

1863 Zola publică versuri în săptămînalul *Le Travail,* ostil Imperiului, publicație a lui Georges Clemenceau. Îi prezintă poezii scrise de el editorului Louis Hachette. Răspunsul acestuia : „Nu-i rău. Dar n-o să se vîndă. Ai talent. Fă proză", îi va îndruma talentul. Începe să scrie povestiri în *Journal populaire du Nord, Revue du mois, Echo du Nord.*

1864 *24 decembrie* Zola publică la editorul Lacroix *Contes à Ninon (Povestiri pentru Ninon).* Lecturi din Stendhal, Flaubert, Balzac, Taine.

1865 Cézanne îi face cunoștință cu Gabrielle-Eléonore-Alexandrine Meley, zisă *Coco,* viitoarea sa soție. Colaborează la publicațiile *Courrier du Monde, Salut public de Lyon, Petit Journal, La Vie parisienne.* Teatrul Odéon îi refuză comedia într-un act *La Laide (Urîta),* iar teatrul Gymnase tragedia în trei acte *Madeleine.*

15 noiembrie Zola publică romanul autobiografic *La Confession de Claude (Confesiunea lui Claude).*

Apare romanul *Germinie Lacerteux* de Jules și Edmond de Goncourt, ce va avea o mare influență asupra lui Zola.

1866 *31 ianuarie* Zola părăsește editura Hachette și devine cronicar literar („Cărți de azi și de mîine") la ziarul *L'Événement.*

15 februarie Articol consacrat lui Taine în *La Revue contemporaine.*
27 aprilie—20 mai publică articole în favoarea picturii lui Manet, ce vor stîrni scandal.
Apare volumul *Mes haines (Urile mele),* grupînd eseurile (articolele) lui Zola de critică literară.
Apare volumul *Mon salon (Salonul meu),* grupînd cronicile sale de pictură în favoarea tinerilor pictori, prieteni ai săi : Manet, Cézanne, Pissarro, Guillemet etc. Lecturi din Balzac. Poartă corespondență cu Taine.
Noiembrie Apare romanul *Le voeu d'une morte (Legămîntul unei moarte).*
9 decembrie Zola trimite două definiții ale romanului Congresului Științific din Franța, care-și ținea a 33-a sesiune la Aix (la invitația Congresului, în calitate de fost locuitor al orașului). Prietenului său Antony Valabrègue îi scrie : „Sînt foarte mulțumit de acest text restrîns în care am aplicat din plin metoda lui Taine. Pe scurt, afirmații răspicate și îndrăznețe".

1867 *1 ianuarie* Publică în *L'Artiste* un amplu articol intitulat *O nouă manieră în pictură, Domnul Édouard Manet.* Zola anunță romanul *Thérèse Raquin,* iar lui Antony Valabrègue îi scrie la 29 mai : „Sînt foarte mulțumit de romanul psihologic și fiziologic pe care-l voi publica în *La Revue du XIX-ème siècle.* [...] E cu siguranță cea mai bună operă a mea. Mă aflu în paginile lui în carne și oase. Mă tem chiar că m-am pus cam prea mult în carne, ceea ce o să-l impresioneze pe domnul procuror imperial."
În *Le Messager de Marseille* apare în foileton romanul *Les Mystères de Marseille (Misterele Marsiliei).* Zola își pune la punct, cu acest prilej, metoda de lucru : pornește de la fapte reale, furnizate de ziarele vremii, alcătuiește *note,* își grupează *ideile.*

În mai, se deschide la Paris Expoziția universală : 42 217 de participanți.

1868 Face cronica Salonului de pictură din acel an în publicația *L'Evénement illustré*, în ale cărui pagini publică un al doilea „roman psihologic și fiziologic", *La Honte (Ruşinea)*, care va apărea în volum sub titlul definitiv de *Madeleine Férat*.

Aprilie A doua ediție din *Thérèse Raquin*, cu o prefață ce poate fi considerată primul manifest naturalist. Zola se afirmă pe plan politic, colaborînd în ziare de opoziție : *La Tribune, Le Rappel, Le Gaulois*. În acesta din urmă le consacră fraților Goncourt un călduros medalion literar.

14 decembrie Prima vizită pe care Zola le-o face fraților Goncourt, la invitația acestora, cu care prilej le împărtășește proiectul unei *fresce în zece volume*.

Flaubert își exprimă admirația pentru *Thérèse Raquin*.

1869 Primul plan al ciclului *Rougon-Macquart* (al cărui titlu încă nu s-a precizat) expus editorului Lacroix : „Familia a cărei istorie o voi povesti va reprezenta vasta mișcare democratică a timpului nostru ; ieșită din popor, va ajunge în rîndul claselor cultivate, va ocupa cele mai importante posturi din sat, va avea parte de infamie și de talent. Acest asalt spre vîrful societății al celor care în secolul trecut erau numiți oameni de nimic, constituie una din marile evoluții ale timpului nostru."

Lecturi din Balzac : „Ce om ! [...] Zdrobește tot secolul. [...] Pumnii lui puternici de creator nu știu să plăsmuiască decît uriași." Lucrează la romanul care va fi primul din ciclul *Rougon-Macquart, Izbînda familiei Rougon*.

Își proclamă sus și tare admirația față de *Educația sentimentală* de Flaubert.

1870 *13 mai* Zola consacră în *Le Rappel* un articol lui Balzac, cu care se compară.
31 mai Se căsătorește cu Alexandrine Meley.

19 iulie Franța declară război Prusiei.

5 *august* Zola publică un articol în *La Cloche* intitulat *Trăiască Franța !* în care demască politica celui de-al Doilea Imperiu. Este convocat în fața celei de-a 7-a Camere corecționale, sub acuzația de a fi îndemnat la dispreț și la ură împotriva guvernului.
La Fortune des Rougon (Izbînda familiei Rougon) începe să apară în foileton în *Le Siècle.*

2 septembrie Înfrîngerea și capitularea de la Sedan.
4 septembrie Prăbușirea celui de-al Doilea Imperiu și proclamarea celei de-a Treia Republici.

Moare Jules de Goncourt.

7 *septembrie* Zola se refugiază împreună cu familia la Marsilia, unde fondează împreună cu Marius Roux cotidianul *La Marseillaise.* La Bordeaux, unde s-a refugiat guvernul provizoriu, Zola e în căutarea unei slujbe. Aspiră să fie numit subprefect la Aix. Va fi secretarul lui Glais-Bizoin, membru al guvernului.

1871 Gazetar politic, Zola relatează în presă *(La Cloche)* ședințele Adunării naționale de la Bordeaux, apoi de la Versailles.
14 martie Se întoarce la Paris.

18 martie — 28 mai Forțele revoluționare socialiste proclamă

Comuna din Paris, primul guvern proletar din istoria omenirii.

21—28 mai Trupele guvernului Thiers reprimă sîngeros Comuna din Paris.

septembrie Romanul *La Curée (Haita)* începe să apară în foileton în *La Cloche.*
14 octombrie Izbînda Familiei Rougon apare în volum.
5 noiembrie Din ordinul Parchetului, publicarea e suspendată.

1872 *ianuarie-mai* Zola continuă să publice cronici parlamentare în ziarele *La Cloche* şi *Le Sémaphore de Marseille.*
22 decembrie Publicaţia *Le Corsaire* e interzisă, ca urmare a unui articol semnat de Zola, în care acesta îi stigmatizează pe conservatori în termeni violenţi. După falimentul lui Lacroix, Charpentier devine editorul lui Zola. Epoca marilor prietenii literare cu Flaubert, Daudet, Turgheniev, Edmond de Goncourt.

1873 *19 aprilie* apare *Le Ventre de Paris (Pîntecele Parisului).* Insucces teatral cu piesa scrisă după romanul *Thérèse Raquin.*

1874 *mai* apare romanul *La Conquête de Plassans (Cucerirea oraşului Plassans).*

15 aprilie Nadar, ilustrul fotograf, deschide o expoziţie de pictură la care expun Cézanne, Degas, Monet etc. Cu acest prilej, cuvîntul „impresionism" e rostit pentru prima oară.

Zola îşi apără prietenii pictori împotriva criticii academice şi a ignoranţei publicului.

Nou eșec teatral cu *Les Héritiers Rabourdin (Moștenitorii Rabourdin).*

1875 *martie* Zola începe colaborarea la *Vestnik Evropi, Le Messager de l'Europe,* din Sankt-Petersburg, ce va dura pînă în 1880 (64 de articole), prin publicarea în limba rusă a romanului *La Faute de l'abbé Mouret (Greșeala abatelui Mouret),* care în Franța apare în volum la 27 *martie.* Își cîștigă prietenia lui Mallarmé și Maupassant.

1876 *25 februarie* apare romanul *Son Excellence Eugène-Rougon (Excelența sa Eugène Rougon).*
13 aprilie Le Bien public începe publicarea în foileton a romanului *L'Assommoir (Gervaise).*
6 iunie publicarea se întrerupe, din cauza protestelor cititorilor.
9 iulie ziarul *La République des lettres* continuă publicarea.
Vacanță pe coasta bretonă, la Piriac, împreună cu familia Charpentier. Zola se tratează de nervi prin hidroterapie. Îi adresează elogii unui debutant, J.-K. Huysmans, pentru primul său roman, *Marthe, histoire d'une fille (Marthe, povestea unei prostituate).*
Zola e tot mai mult considerat un șef de școală.

1877 Apare în volum *L'Assommoir (Gervaise),* romanul care zugrăvește mediile populare și care consacră triumful lui Zola. Tensiune, din acest motiv, cu Edmond de Goncourt.
16 mai Are loc cina ce va consfinți existența școlii naturaliste, anunțată anticipat în *La République des lettres :* „Într-un restaurant ce va deveni faimos, la «Trapp», pe lîngă gara Saint-Lazare, șase tineri naturaliști entuziaști, care vor deveni și ei faimoși, domnii Paul Alexis, Henry Céard, Léon Hennique,

J. -K. Huysmans, Octave Mirbeau și Guy de Valmont *(citește Guy de Maupassant,* subl. ns.) fac tratație maeștrilor lor : Gustave Flaubert, Edmond de Goncourt, Émile Zola. Unul dintre oaspeți ne-a comunicat meniul : «Supă de legume, piure Bovary ; somn *à la* Prostituata Eliza, pasăre împănată cu trufe *à la* Sfîntul Anton, sparanghel cu Suflet Curat ; parfait naturalist, vinuri Coupeau, lichior Assommoir».“

1878 *9 august* Zola cumpără proprietatea de la Médan. Apare Romanul *Une page d'amour (O pagină de dragoste)* și, odată cu el, Zola publică primul arbore genealogic al ciclului *Rougon-Macquart,* pentru a-și preciza și mai bine intenția că face istoria unei familii.

1879 *ianuarie* Bătălia de la teatrul Ambigu cu piesa scrisă după romanul *L'Assommoir (Gervaise).* Premiera e un adevărat triumf. Începe să apară în foileton *Nana,* carte despre care Flaubert îi va scrie „Are ceva de mit, fără a înceta să fie reală“.

1880 Apare *Le Roman expérimental (Romanul experimental)* articole adunate în volum, publicate inițial în *Le Messager de l'Europe, Le Bien public* și *Le Voltaire,* între 1875—1880.
15 aprilie Charpentier scoate într-un tiraj de 55.000 exemplare (enorm pentru epocă) *Nana.*
1 mai Apare volumul colectiv *Les Soirées de Médan (Serile de la Médan),* care grupează nuvele de Zola și discipolii săi Maupassant, Huysmans, Alexis, Céard, Hennique, adevărat manifest colectiv al școlii naturaliste.

8 mai Moare Flaubert. „Sînt nebun de durere.“ (Scrisoare către Céard.)

17 octombrie Moare Émilie Zola, mama scriitorului. „Trebuie să îndur groaznica durere a unei ceremonii religioase ; mi se spune că nu poate fi evitată." (Lui Céard.) Episodul își va găsi locul în romanul la care Zola tocmai lucrează, *La joie de vivre (Bucuria de a trăi).* Depresiunea adîncă îl împiedică să mai lucreze.

1881 24 ianuarie Reprezentație cu piesa *Nana* la teatrul Ambigu. Sînt publicate volumele : *Les Romanciers naturalistes (Romancierii naturaliști)* și *Nos auteurs dramatiques (Autorii noștri dramatici), Documents littéraires (Documente literare), Le Naturalisme au théâtre (Naturalismul în teatru).*
Zola renunță la activitatea jurnalistică.

1882 ianuarie Maestrul Duverdy, avocat la curtea de apel și candidat la deputăție, intentează proces lui Zola pentru a fi dat numele său unuia dintre personajele din romanul *Pot-Bouille.*

Crahul băncii Uniunea generală, sursă de inspirație pentru Maupassant în *Bel-Ami.* Zola va transpune episodul în *L'Argent (Banii).*

12 aprilie Apare în volum *Pot Bouille,* romanul familiei burgheze.

1883 martie e publicat romanul *Au Bonheur des dames (La Paradisul femeilor).*
octombrie Zola lucrează la adaptarea teatrală după *Pot Bouille,* care va fi un insucces.

Maupassant publică un mic studiu intitulat *Émile Zola.* Brunetière își exprimă opiniile în *Le Roman naturaliste (Romanul naturalist).*

1884 februarie Călătorie în regiunea minieră Anzin, pentru documentarea la *Germinal.*
8 martie Apare *La Joie de vivre (Bucuria de a trăi).*

Huysmans publică romanul *À Rebours (În răspăr),* anticipînd simbolismul.
Louis Desprez consacră un studiu *Evoluției naturaliste.*

1885 21 martie Apare *Germinal.*

22 mai Moare Victor Hugo. Zola îi telegrafiază lui Georges Hugo : „Hugo a însemnat tinerețea mea. Știu ce-i datorez".

Necazuri cu cenzura în legătură cu adaptarea scenică după *Germinal.*

1886 6 aprilie Apare *L'Oeuvre (Creație).* Cézanne se supără, părîndu-i-se a vedea în carte condamnarea picturii sale. Se aspresc relațiile cu Daudet și Edmond de Goncourt. Documentare în Beauce în vedere romanului *La Terre (Pămîntul).*

1887 Gil Blas publică în foileton *La Terre (Pămîntul).*
16 aprilie Eșec cu piesa *Renée,* adaptare după romanul *La Curée (Haita),* la teatrul Vaudeville.

18 august Apare în *Le Figaro Manifestul celor cinci,* injurios la adresa lui Zola și a romanului *Pămîntul.* Anatole France își manifestă indignarea în legătură cu același *Pămînt.*

15 noiembrie apare în volum *Pămîntul.*

Afirmarea școlii simboliste : Verlaine, Mallarmé.

1888 21 aprilie Premieră la teatrul Châtelet cu piesa *Germinal.* Zola nu se află de față, în semn de protest față de tăieturile impuse de cenzură.

Se îndrăgostește de Jeanne Roserot, lenjereasa familiei Zola, instalată în primăvara acestui an la Médan.

14 iulie Lui Zola i se decernează Crucea Legiunii de onoare. Tentativa de a intra în Academia Franceză se soldează cu un eșec.

14 octombrie Apare *Le Rêve (Visul).*

1889 Adaptare la teatrul Antoine a piesei *Madeleine.* Zola își fixează ca dată limită de terminare a ciclului *Rougon-Macquart* luna ianuarie 1892.

20 septembrie Jeanne Roserot aduce pe lume o fetiță, Denise, fiica ei și a lui Émile Zola.

1890 *26 martie* Apare la editura Charpentier *La Bête humaine (Bestia umană),* inspirat din viața feroviarilor. Zola se documentează pentru romanul *Banii.*

1891 *27 ianuarie* Zola devine membru al Societății oamenilor de litere.

4 martie Apare romanul *L'Argent (Banii).* Adaptare teatrală după *Le Rêve (Visul)* la Opéra-Comique.

Martie Zola răspunde la ancheta lui Jules Huret despre evoluția literară : ...„imensa trudnicie naturalistă a ultimilor cincizeci de ani... Cred într-un fel de clasicizare a Naturalismului".

25 septembrie Jeanne Roserot aduce pe lume un băiețel, Jacques, fiul ei și al lui Émile Zola.

1892 *20 mai* Teatrul Vaudeville reia piesa *Thérèse Raquin*

24 iunie apare romanul *La Débâcle (Prăpădul),* penultimul din ciclul *Rougon-Macquart.* E cartea înfrîn-

gerii militare a celui de-al Doilea Imperiu (Sedan). Zola se documentează la Lourdes în vederea ciclului următor, al *Celor trei oraşe*.
Nouă tentativă infructuoasă de a intra în Academia franceză.

1893 *11 martie* Premieră la teatrul Odéon cu piesa *O pagină de dragoste*.

20 iunie Este celebrat cu solemnitate sfîrşitul ciclului *Rougon-Macquart* printr-un banchet oferit romancierului de către prieteni.

14 iulie Lui Zola i se decernează rozeta de ofiţer al Legunii de onoare. Scriitorul adresează mulţumiri lui Raymond Poincaré, ministru al Instrucţiunii publice.

7 august Apare romanul *Le Docteur Pascal (Doctorul Pascal)* ultimul din ciclul *Rougon-Macquart*.
septembrie Şedere la Londra împreună cu doamna Zola.

La Opéra-Comique se joacă *Lazare*, piesă inspirată de romanul *Bucuria de a trăi*.

1894 *11 august* Apare *Lourdes*, primul roman din trilogia *Celor trei Oraşe*.
decembrie Călătorie în Italia.
22 decembrie Căpitanul Alfred Dreyfus, din cadrul serviciilor secrete ale Statului Major, este acuzat de trădare şi condamnat la degradare şi deportare.

1895 *30 mai* Zola îi scrie lui Edmond de Goncourt : „Dragul şi vechiul meu prieten, am primit ieri ultimul volum al *Jurnalului* dumitale şi-l termin în seara asta. Pentru mine e una din lecturile cele mai pasionante, pentru că văd în paginile lui viaţa noastră literară..."

17 iulie Moare Edmond de Goncourt.
Moare Verlaine.

1897 *Le Journal* începe publicarea în foileton a romanului *Paris.*

Moartea lui Daudet.
Senatorul Scheurer-Kestner îi dezvăluie lui Zola că nu Dreyfus e vinovat, ci maiorul Esterhazy.

25 noiembrie Zola protestează oficial în *Le Figaro* : „Ofensiva Adevărului a început şi nimic n-o va opri". E începutul „Afacerii Dreyfus", care timp de zece ani va scinda Franţa, accentuînd prăpastia dintre partizanii democraţiei şi cei ai reacţionarismului şovin.

1898 11 ianuarie Consiliul de război îl achită pe Esterhazy.

1898 *13 ianuarie* Zola publică manifestul *Acuz* în *L'Aurore,* ziarul lui Georges Clemenceau, care a preferat acest titlu în locul celui propus de Zola : *Scrisoare Domnului Félix Faure, Preşedinte al Republicii.* Ziarul scoate 300.000 de exemplare. Guvernul îşi dă în judecată acuzatorul. Zola ripostează printr-un *Răspuns* în prima pagină a ziarului *l'Aurore* : „Iau act de această înverşunată dorinţă de tenebre dar vă avertizez cu toată sinceritatea că nu vă va sluji la nimic".
23 februarie Zola e condamnat la un an închisoare şi 3.000 franci amendă.
2 aprilie (zi în care Zola împlineşte cincizeci şi opt de ani) condamnarea e respinsă de către Curtea de casaţie.
18 iulie În urma inculpării lui Zola de către Consiliul de război, scriitorul e din nou condamnat. Avo-

cații și prietenii (printre care și Clemenceau) îl sfătuiesc să plece în exil voluntar la Londra.
La Londra va primi scurte vizite din partea familiei și va lucra cu înfrigurare la ciclul *Evangheliilor.*

Moartea lui Mallarmé.

1899 *3 iunie* Curtea de casație anulează condamnarea lui Zola.
5 iunie Zola se întoarce în Franța.
28 octombrie Publică romanul *Fécondité (Fecunditate).*
Septembrie Este admisă revizuirea procesului Dreyfus iar acesta grațiat.

1901 *februarie* Apar în volum articolele scrise de Zola în presă în timpul Afacerii Dreyfus, sub titlul *La Vérité en marche (Ofensiva Adevărului).*
mai Apare *Travail (Munca).*

august Moartea prietenului său Paul Alexis.

noiembrie F. Chastanet, secretar la Théâtre libre, îi înmînează lui Zola un volum conținînd voluminosul indice al personajelor din *Rougon-Macquart.*

1902 Zola lucrează la *Vérité (Adevăr)* și la *Justice (Dreptate),* din care nu va scrie decît primele pagini.
29 septembrie Zola moare asfixiat de gazele emanate de cărbunii cu care se făcuse focul. În lipsa soților, plecați în vacanță, fuseseră verificate hornurile, adică astupate. Este supoziția unora dintre exegeții lui Zola (cf. Armand Lanoux, *Bună ziua, domnule Zola).*
5 octombrie Émile Zola e înmormîntat la cimitirul Montmartre. Alături de mulțimea ce urmează carul funebru se află și o delegație de mineri. Anatole

France rostește discursul funebru, în care Zola e definit drept „un moment al conștiinței umane". Mulțimea scandează : „Ger-mi-nal".

1903 Apare *Vérité (Adevăr).*

1906 La curtea de Justiție din Rennes, condamnarea lui Dreyfus este anulată iar acesta este reintegrat în armată.
Moartea lui Cézanne.
1907 *Olympia* de Manet este expusă pe viitor la Luvru, așa cum prezisese Zola cu patruzeci de ani în urmă.

1908 *4 iunie* Rămășițele pământești ale lui Zola sînt transferate la Panthéon.

A.C.

I

Désirée bătea din palme. Era o copilă de paisprezece ani, bine dezvoltată pentru vîrsta ei, care avea rîsul unei fetiţe de cinci ani.

— Mămico, mămico, strigă, ia uită-te la păpuşa mea !

Luase o cîrpă de la mama ei şi se căznise un sfert de ceas să facă o păpuşă din ea, înfăşurînd-o şi gîtuind-o la un capăt cu un fir de aţă. Marthe ridică ochii de pe ciorapul pe care-l cîrpea cu îndemînarea cu care-ar fi lucrat la o broderie. Îi zîmbi fetiţei :

— Dar ăsta nu-i decît un bebeluş. Uite, fă o păpuşă din el. Pentru asta trebuie să-i pui fustă, să semene cu o doamnă.

Şi-i dădu un petec de indian pe care-l găsi pe masa ei de croitorie ; pe urmă se apucă din nou, grijuliu, de ţesutul ciorapului. Stăteau amîndouă aşezate la unul din capetele terasei înguste, fetiţa pe un taburet, la picioarele mamei. Soarele scăpăta, un soare de septembrie, cald încă, scăldîndu-le într-o lumină liniştită ; în faţa lor, grădina, învăluită într-o umbră cenuşie, moţăia. Nici un zgomot nu venea dinspre partea aceasta pustie a oraşului.

Lucrară amîndouă încă zece minute în tăcere. Désirée se chinuia cumplit să-i încropească o fustă păpuşei. Cînd şi cînd, Marthe înălţa capul, se uita la copilă cu o duioşie

întrucîtva tristă. Şi cum aceasta era foarte încurcată, îi zise :

— Stai puţin, îi pun eu mîinile.

Şi luă păpuşa, cînd doi băieţi mari, unul de şaptesprezece, celălalt de optsprezece ani coborîră treptele peronului. Veniră s-o sărute pe Marthe.

— Nu ne certa, mămico, spuse vesel Octave. Eu l-am luat pe Serge să asculte muzica... Era o lume pe bulevardul Sauvaire !

— Am crezut că v-a oprit la şcoală, şopti mama ; altminteri aş fi fost tare îngrijorată.

Désirée, fără să-i mai pese de păpuşă, se agăţase de gîtul lui Serge, strigîndu-i :

— Una din păsărelele mele a zburat, cea albastră, pe care mi-ai dăruit-o tu.

Abia se ţinea să nu plîngă. Mama, care-şi închipuise că a uitat de necazul ăsta, zadarnic îi arătă păpuşa. Fetiţa îl ţinea de braţ pe fratele ei şi-i tot spunea, trăgîndu-l spre grădină :

— Vino să vezi.

Serge, plin de-o blîndeţe înţelegătoare, o urmă, încercînd s-o consoleze. Copila îl duse la o seră micuţă, în faţa căreia se afla o colivie pusă pe un suport. Şi-acolo, îi explică cum zburase pasărea cînd ea deschisese uşiţa ca s-o împiedice să se bată cu alta.

— Păi ce-i de mirare, strigă Octave, care se aşezase pe balustrada terasei : Désirée umblă tot timpul la ele, se uită cum sînt făcute şi ce anume au în gîtlej de pot cînta aşa. Mai deunăzi le-a plimbat o după-amiază întreagă la ea în buzunare, ca să le fie cald.

— Octave !... spuse Marthe pe un ton mustrător ; n-o mai chinui şi tu, biata de ea.

Désirée nu auzise. Îi povestea lui Serge cu multe amănunte felul în care zburase pasărea.

— Vezi, a lunecat uite-aşa şi s-a aşezat alături, pe părul cel mare al domnului Rastoil. De-aici, a sărit pe

prunul de colo, din fund. Pe urmă a zburat pe deasupra capului meu și a pătruns în frunzișul copacilor mari, de la subprefectură, unde n-am mai văzut-o, nu, da' deloc, deloc.

Lacrimi i se iviră în colțul ochilor.

— Poate o să se-ntoarcă, încercă Sergé s-o mîngîie.

— Crezi ? Îmi vine să le pun pe celelalte într-o cutie și să las colivia deschisă toată noaptea.

Octave nu se putu împiedica să nu rîdă ; Marthe o strigă pe Désirée :

— Ia vino să vezi, ia vino să vezi !

Și-i arătă păpușa. Era minunată ; avea o fustă țeapănă, capul făcut dintr-o gîlmă de stofă, iar brațele din sutaș, cusut pe umeri. Fața copilei se lumină de-o bucurie neașteptată. Se așeză din nou pe taburet, nemaigîndindu-se la pasăre, pupînd păpușa, legănînd-o în mînă cu gesturi de copil mic.

Serge se sprijinea în coate de balustradă, lîngă fratele lui. Marthe țesea din nou la ciorap.

— Și ziceai că orchestra a cîntat ?

— Cîntă în fiecare joi, răspunse Octave. Rău faci, mamă, că nu vii. Tot orașul era acolo, domnișoarele Rastoil, doamna de Condamin, domnul Paloque, nevasta și fata primarului... Tu de ce nu vii ?

Marthe nu ridică ochii ; șopti, în timp ce termina cu țesutul unei găuri :

— Doar vedeți, copii, că nu-mi place să ies. Sînt atît de liniștită aici. Și-apoi, trebuie să stea cineva și cu Désirée.

Octave deschise gura să răspundă, dar își privi sora și tăcu. Și rămase așa, fluierînd încetișor, uitîndu-se la copacii de la subprefectură, plini de larma vrăbiilor care se culcau, cercetînd perii domnului Rastoil, îndărătul cărora soarele apunea. Serge scosese o carte din buzunar și citea atent. Se lăsă o tăcere plină de reculegere, de-o duioșie nerostită, în lumina plăcută și gălbuie ce pălea

din ce în ce mai mult pe terasă. Marthe, îmbrățișîndu-i cu privirea pe cei trei copii în mijlocul acelei tihne a înserării, ridica cu regularitate acul de pe țesătură.

— Toată lumea întîrzie azi ? rosti după o clipă. E aproape zece, și tata nu se mai întoarce... Cred că s-a dus spre Tulettes.

— Păi atunci nu-i nimic de mirare, zise Octave... Țăranii din Tulettes nu-l mai lasă cînd pun mîna pe el... S-a dus cumva să cumpere vin ?

— Nu știu, răspunse Marthe ; știți că nu-i place să vorbească despre afacerile lui.

Tăcerea se lăsă din nou. În sufrageria a cărei fereastră larg deschisă dădea pe terasă, Rose, slujnica cea bătrînă, începuse să pună masa, în clinchet de veselă și argintărie. Părea tare supărată, îmbrîncind mobilele, mormăind frînturi de cuvinte. Pe urmă se duse și se așeză în ușa ce dădea spre stradă, privind în depărtare Piața subprefecturii. După cîteva minute de așteptare, veni pe peron și strigă :

— Va să zică, domnul Mouret nu vine la cină ?

— Ba da, Rose, așteaptă, răspunse Marthe liniștit.

— Pentru că toată mîncarea se arde. Domnul n-are strop de chibzuială. Cînd face treburi dintr-astea, ar trebui să spună... Mie mi-e tot una, la urma urmei. Cina n-o să se poată mînca.

— Chiar așa crezi, Rose ? rosti îndărătul ei o voce liniștită. Le mîncăm noi oricum ar fi, bucatele tale.

Era domnul Mouret, care se întorsese. Rose se răsuci, își privi stăpînul drept în față, de-ai fi zis că-i gata să izbucnească ; dar văzînd calmul desăvîrșit al acelei fețe din care răzbătea o undă de zeflemea sănătoasă, nu găsi nici un cuvînt și plecă. Mouret coborî pe terasă, unde umblă de colo-colo, fără să se-așeze. Se mulțumi să mîngîie cu vîrful degetelor obrazul copilei, care-i zîmbi. Marthe înălțase ochii ; apoi, după ce-și privi soțul, începu să-și strîngă lucrul, vîrîndu-l în sertarul mesei.

— Nu eşti obosit, tată ? întrebă Octave, uitîndu-se la pantofii lui albi de praf.

Dar Mouret zări în mijlocul grădinii un hîrleţ şi o greblă, pe care copiii trebuie să le fi uitat acolo.

— De ce nu strîngeţi uneltele ? exclamă el. De-o sută de ori v-am spus-o. Dacă s-ar întîmpla să plouă, ar rugini.

Nu se supără mai mult. Coborî în grădină, se duse el însuşi şi luă hîrleţul şi grebla, apoi veni să le agaţe grijuliu în fundul micuţei sere. În timp ce urca pe terasă, scotocea cu privirea prin toate aleile, ca să se încredinţeze că fiecare lucru era la locul lui.

— Înveţi ? întrebă în timp ce trecea pe lîngă Serge, care nu-şi luase ochii din carte.

— Nu, tată, răspunse băiatul. E o carte împrumutată de abatele Bourrette, relatarea *Misiunilor din China.*

Mouret se opri scurt în faţa soţiei.

— Apropo, o întrebă, n-a venit nimeni ?

— Nu, nimeni, dragă, spuse Marthe cu un aer mirat.

Mouret fu cît pe ce să continue dar se răzgîndi ; mai bătu pasul pe loc o vreme, fără să spună nimic ; apoi înaintînd spre peron, întrebă :

— Păi bine, Rose, ce-i cu bucatele tale care se ardeau?

— Ha ! răspunse din fundul coridorului vocea furioasă a bucătăresei, acu' nimic nu mai e gata ; totu-i rece. O să mai aşteptaţi, domnule.

Mouret rîse în tăcere ; făcu cu ochiul, uitîndu-se la soţie şi la copii. Mînia slujnicei părea să-i stîrnească tare mult hazul. Apoi cercetă spectacolul oferit de arborii fructiferi ai vecinului său.

— Ia te uită, şopti el, domnul Rastoil are o minunăţie de pere anul ăsta.

Marthe, neliniştită de la o vreme, părea că-i stă o întrebare pe buze. Se hotărî şi rosti timid :

— Aşteptai pe cineva astăzi, dragul meu ?

— Da şi nu, îi răspunse, începînd să meargă de-a lungul şi de-a latul terasei.

— Ai închiriat cumva etajul al doilea ?

— Da, l-am închiriat.

Şi cum se lăsă o tăcere plină de stinghereală, continuă cu vocea lui liniştită :

— Azi-dimineaţă, înainte de-a porni spre Tulettes, am urcat acasă la abatele Bourrette ; a insistat tare mult şi, pe legea mea ! m-am învoit... Ştiu bine că nu-ţi convine. Numai că, ia gîndeşte-te un pic, n-ai dreptate, dragă. Etajul ăsta nu ne slujea la nimic ; se dărăpăna. Fructele puse la păstrare în camere întreţineau o umezeală ce făcea să se desprindă tapetul de pe pereţi... Pentru că veni vorba, nu uita, porunceşte să se scoată fructele chiar de mîine : locatarul nostru poate sosi dintr-o clipă într-alta.

— Dar ne simţeam atît de bine şi la largul nostru, singuri în casă ! lăsă să-i scape Marthe cu glas scăzut.

— Deh ! continuă Mouret, un preot nu-i o persoană stingheritoare. El o să trăiască în odăile lui, iar noi într-ale noastre. Anteriile astea negre se ascund chiar şi cînd beau un pahar de apă... Ştii doar cît de mult îmi sînt mie pe plac ! Nişte puturoşi, cei mai mulţi... Ei bine ! ceea ce m-a hotărît să închiriez e tocmai asta, că am picat peste un preot. Nu-i nimic de temut dinspre partea banilor, cu ei, şi nu-i auzi nici măcar cînd vîră cheia în broască.

Marthe continuă să fie nemîngîiată. Se uita în jurul ei la casa fericită, la grădina ce se scălda într-o părere de lumină, în timp ce întunericul devenea mai intens ; se uita la copii, la fericirea ei aţipită ce se afla acolo, în ungherul acela strîmt.

— Şi ştii cine e preotul ăsta ? continuă ea.

— Nu, dar abatele Bourrette a închiriat în numele lui, iar asta-i de ajuns. Abatele Bourrette e un om de treabă.. Ştiu că pe locatarul nostru îl cheamă Faujas şi că vine din dioceza Besançonului. Se pare că nu s-a prea înţeles cu superiorul lui ; aşa că a fost numit vicar aici, la Saint-Saturnin. Poate că-l cunoaşte pe episcopul nostru, mon-

seniorul Rousselot. În sfîrşit, sînt treburi care nu ne privesc pe noi, înţelegi... Dar, în toate astea, am încredere în abatele Bourrette.

Marthe, însă, nu era liniştită. Îi ţinea piept soţului, ceea ce i se întîmpla rar :

— Ai dreptate, spuse după o scurtă tăcere, abatele e un om vrednic de toată stima. Numai că, atunci cînd a venit să viziteze locuinţa, mi-a spus că nu cunoaşte persoana în numele căreia avea însărcinarea să închirieze. E unul din acele comisioane pe care şi le fac preoţii între ei, dintr-un oraş într-altul... Mi se pare că ai fi putut scrie la Besançon, să te informezi, să ştii, într-un cuvînt, pe cine vîri în casă.

Mouret nu voia să se mînie ; aşa că rîse ca să-i intre în voie.

— Că doar n-o fi diavolul... Ce mai teamă te-a apucat ! Nu credeam să fii atît de superstiţioasă. Nu cumva crezi că preoţii aduc nenorocire, cum se spune ? Ce-i drept, nici fericire nu aduc. Sînt şi ei ca toţi oamenii... Ei bine, o să vezi tu, cînd abatele ăsta o fi aici, dacă mă sperii eu de sutana lui !

— Nu, nu sînt superstiţioasă, ştii doar, şopti Marthe. Numai că simt o mare tristeţe, asta-i tot.

Mouret se opri în faţa ei, o întrerupse cu un gest scurt :

— Ajunge acum, spuse. Am închiriat şi gata, să nu mai vorbim despre asta.

Apoi adăugă pe tonul mucalit al unui burghez care crede că a încheiat o afacere bună :

— Ce e sigur e că am închiriat pe o sută cincizeci de franci : o sută cincizeci de franci ce vor intra în fiecare an în casă...

Marthe lăsase capul în jos, nemaiîmpotrivindu-se decît printr-o clătinare nedesluşită a mîinilor, închizîndu-şi încetişor ochii, ca pentru a nu lăsa lacrimile să-i cadă de pe pleoapele umflate de plîns. Aruncă o privire furişă spre

copii care, în timpul explicației ce-o avusese cu soțul ei, păruseră a nu auzi nimic, obișnuiți, desigur, cu felul acela de scene ce erau pe placul vervei batjocoritoare a lui Mouret.

— Dacă vreți să mîncați, acu' puteți veni, se auzi glasul morocănos al slujnicei, care se îndreptase spre peron.

— Chiar așa. Copii, la masă ! strigă vesel Mouret, fără a părea să păstreze nici urmă de proastă dispoziție.

Familia se ridică. Și-atunci Désirée, care-și păstrase gravitatea de biet copil slab de minte, avu ca o răbufnire de durere, văzînd cum toată lumea se pune în mișcare. Se azvîrli de gîtul tatălui și bolborosi :

— Tăticule, una din păsările mele a zburat.

— O pasăre, drăguță ? Las' c-o prindem noi.

Și o mîngîie drăgăstos. Dar trebui ca și el să se ducă să vadă colivia. Cînd se întoarse cu copila, Marthe și cei doi băieți se aflau în sufragerie. Soarele ce apunea, pătrunzînd pe fereastră, făcea cît se poate de vesele farfuriile de porțelan, paharele de metal ale copiilor, fața de masă albă. Încăperea era călduță, reculeasă, pe fondul verzui al grădinii.

În timp ce Marthe, liniștită de pacea aceea, lua, zîmbind, capacul de pe castronul cu supă, un zgomot răzbătu dinspre coridor. Rose, speriată, dădu buzna, îngăimînd :

— Domnul abate Faujas e aici.

II

Mouret avu un gest de nemulțumire. Nu-l aștepta cu-adevărat pe locatar decît peste două zile, cel mai devreme. Se ridică repede, cînd abatele Faujas se ivi în ușă, pe coridor. Era un bărbat înalt și puternic, cu fața pătrată, cu trăsături mari, cu pielea pămîntie. În spate, în umbra lui, stătea o femeie în vîrstă ce-i semăna uimitor, dar mai scundă și cu un aer ceva mai aspru. Văzînd masa pusă, avură amîndoi o clipă de șovăială ; dădură îndărăt cu

discreție, fără a dispărea. Chipul înalt și negru al preotului punea o pată de doliu pe veselia peretelui zugrăvit în alb.

— Vă cerem iertare că vă deranjăm, îi spuse preotul lui Mouret. Venim de la abatele Bourrette, care trebuie să vă fi înștiințat...

— Nicidecum ! exclamă Mouret. Așa face abatele mereu ; totdeauna pare picat din cer... Chiar în dimineața asta, mi-a spus că nu veți fi aici mai devreme de două zile... În sfîrșit, va trebui, totuși, să vă instalăm.

Abatele Faujas se scuză. Avea o voce gravă, de o mare blîndețe în felul cum înlănțuia frazele. Era de-a dreptul nemîngîiat, zău așa, că sosise într-o clipă atît de nepotrivită. După ce-și exprimă astfel regretul, fără vorbărie, în cîteva cuvinte cu limpezime alese, se întoarse ca să-l plătească pe comisionarul care-i adusese cufărul. Mîinile lui puternice și bine făcute scoaseră dintr-un fald al sutanei o pungă, din care nu se zăriră decît inelele de oțel ; scotoci o clipă, pipăind cu vîrful degetelor, precaut, cu capul în jos. Apoi, fără ca moneda să fie văzută, comisionarul plecă. Iar el continuă cu vocea-i politicoasă :

— Vă rog, domnule, așezați-vă la masă... Slujnica dumneavoastră ne va arăta încăperile. Și mă va ajuta să urc asta.

Și se aplecă, pentru a apuca unul din mînerele cufărului. Era un cufăr mic, de lemn, prevăzut cu colțare și benzi de tablă ; părea să fi fost reparat pe una din părți cu o stinghie de brad. Mouret rămase mirat, căutînd din ochi celelalte bagaje ale preotului, dar nu zări decît un paner mare, pe care doamna în vîrstă îl ținea cu amîndouă mîinile, în dreptul fustei, încăpățînîndu-se, în ciuda oboselii, să nu-l pună jos. De sub capacul ridicat, printre stivele de lenjerie, răzbătea colțul unui pieptene înfășurat în hîrtie și gîtul unei sticle prost astupată.

— Nu, nu, lăsați-l pe ăsta, spuse Mouret atingînd ușor cufărul cu piciorul. Nu pare greu ; Rose o să-l urce singură.

Fără îndoială că nu-şi dădu seama de dispreţul tainic ce străbătea din cuvintele lui. Doamna în vîrstă îl ţintui cu privirea ochilor ei negri ; apoi se întoarse iarăşi spre sufragerie, spre masa pusă, pe care o cercetă de cînd se afla acolo. Trecea de la un obiect la altul, cu buzele strînse. Nu rostise nici un cuvînt. Abatele Faujas consimţi să lase cufărul. În pulberea galbenă a soarelui ce pătrundea prin uşa dinspre grădină, sutana lui uzată părea de-a dreptul roşie ; era ţesută pe la margini ; deşi foarte curată, era atît de subţire şi de jalnică, încît Marthe, care rămăsese aşezată pînă atunci, într-un soi de rezervă îngrijorată, se ridică la rîndul ei. Abatele, care nu-i aruncase decît o privire iute, în treacăt, o văzu sculîndu-se de pe scaun, cu toate că nu păru deloc s-o privească.

— Vă rog, spuse iarăşi, nu vă deranjaţi ; ne-ar părea tare rău să vă tulburăm de la masă.

— Păi, chiar aşa, spuse Mouret, căruia îi era foame. Rose o să vă conducă. Cereţi-i ei tot ce aveţi nevoie... Instalaţi-vă comod.

Abatele Faujas, după ce salutase, se îndrepta spre scară, cînd Marthe, apropiindu-se de soţul ei, şopti :

— Dar, dragul meu, nu te gîndeşti că...

— Ce anume ? o întrebă, văzîndu-i şovăiala.

— Fructele, ştii doar.

— La naiba, aşa e, sînt fructe acolo, spuse pe un ton consternat.

Şi, pe cînd abatele Faujas se întorcea întrebîndu-l din priviri, adăugă :

— Sînt de-a dreptul nedumerit, domnule. Părintele Bourrette e neîndoielnic un om tare de treabă, dar e supărător că aţi lăsat tocmai în grija lui treaba asta... N-are minte nici cît o pasăre... Dacă ştiam, am fi pregătit totul. Pe cînd aşa, avem pe cap o mutare... Ştiţi, folosim camerele. Acolo, pe duşumea, ne punem toată recolta de fructe, smochine, mere, struguri...

Preotul îl asculta cu o mirare pe care marea lui politeţe nu izbutea s-o ascundă.

— Oh, dar nu va dura mult, continuă Mouret. În zece minute, dacă sînteţi amabil să aşteptaţi, Rose va goli camerele dumneavoastră.

O mare neliniște se întipărea tot mai vădit pe faţa pămîntie a abatelui.

— Locuinţa e mobilată, nu-i aşa ? întrebă el.

— Cîtuşi de puţin, nu e nici o mobilă ; n-am locuit acolo niciodată.

Atunci, preotul îşi pierdu calmul ; o sticlire trecu prin ochii lui cenuşii. Exclamă cu o violenţă contenită :

— Cum aşa ! Doar am cerut răspicat în scrisoare să se închirieze o locuinţă mobilată. Nu puteam aduce mobile în cufăr, firește.

— Hm ! păi eu ce spuneam ? strigă Mouret pe un ton mai sus. Bourrette ăsta e de neînţeles... A venit aici, şi cu siguranţă că a văzut merele, de vreme ce a luat unul în mînă, zicînd că rareori a admirat măr mai frumos. Şi a spus că totul i se pare foarte bine, că taman asta trebuie şi că închiriază.

Abatele Faujas nu mai asculta ; un val de mînie îi năpădise obrajii. Se întoarse, bălmăji cu o voce îngrijorată:

— Mamă, ai auzit ? nu sînt mobile.

Bătrîna doamnă, strînsă în şalul ei subţire şi negru, tocmai inspectase parterul cu paşi furişi, fără să dea drumul panerului. Înaintase pînă la uşa bucătăriei, inspectîndu-i cei patru pereţi ; apoi, întorcîndu-se spre peron, încet, dintr-o privire, pusese stăpînire pe grădină. Dar mai cu seamă sufrageria o interesa ; se afla din nou în faţa mesei puse, uitîndu-se la supa aburindă, cînd fiul ei îi repetă :

— Ai auzit, mamă ? Va trebui să ne ducem la hotel.

Bătrîna înălţă capul, fără să răspundă ; toată faţa ei se împotrivea să plece din casa aceea, ale cărei unghere, oricît de mici, acum le cunoştea. Avu o uşoară ridicare

din umeri, cu privirea pierdută, umblînd de la bucătărie în grădină şi din grădină în sufragerie.

În timpul ăstă, Mouret îşi pierdea răbdarea. Văzînd că nici mama, nici fiul nu păreau hotărîţi să plece de-acolo, continuă :

— Din păcate nu avem paturi... Se află, ce-i drept, în pod un pat de chingi, de care doamna, la nevoie, s-ar putea sluji pînă dimineaţa ; numai că nu prea văd pe ce anume s-ar putea culca domnul abate.

Atunci doamna Faujas deschise în sfîrşit gura ; spuse cu o voce tăioasă, pe un timbru oarecum răguşit :

— Fiul meu va dormi în patul de chingi... Mie nu-mi trebuie decît o saltea, pe jos, într-un colţ.

Abatele încuviinţă aranjamentul acesta dînd din cap. Mouret fu cît pe ce să protesteze, să caute altceva ; dar, văzînd expresia de mulţumire a noilor lui locatari, tăcu, mărginindu-se să schimbe cu soţia lui priviri pline de mirare.

— N-au intrat zilele-n sac, zise cu unda lui de zeflemea burgheză ; veţi putea mobila cum vă va fi pe plac. Rose o să urce ca să ia fructele şi să facă paturile. Dacă vreţi să aşteptaţi o clipă pe terasă... Hai, daţi două scaune, copii.

Copiii, de cînd sosiseră preotul şi mama sa, rămăseseră aşezaţi liniştit la masă. Îi cercetau curioşi. Abatele nu păruse să-i vadă ; doamna Faujas, însă, se oprise cîte o clipă în faţa fiecăruia dintre ei, cercetîndu-i ca pentru a pătrunde dintr-o dată în creştetele acelea. Auzind cuvintele tatălui lor, se repeziră toţi trei şi scoaseră scaune.

Bătrîna doamnă nu se aşeză. Mouret se întoarse, nemaizărind-o, şi-atunci o văzu înfiptă în faţa uneia din ferestrele întredeschise ale salonului ; îşi întindea gîtul, continuînd să inspecteze, cu dezinvoltura liniştită a unei persoane care vizitează o proprietate de vînzare. În clipa cînd Rose ridică micul cufăr, ea veni în sala de la intrare, zicînd foarte simplu :

— Urc s-o ajut.

Şi urcă îndărătul slujnicei. Preotul nici măcar nu-şi întoarse capul ; le zîmbea celor trei copii, rămaşi în picioare dinaintea sa. Faţa lui avea o expresie de nespusă blîndeţe, atunci cînd voia, în ciuda frunţii încruntate, şi a brazdelor aspre din colţul gurii.

— Asta-i toată familia dumneavoastră, doamnă ? o întreabă pe Marthe, care se apropiase.

— Da, părinte, răspunse aceasta, stingherită de privirea limpede cu care o ţintuia.

Iar el, uitîndu-se din nou la copii, continuă :

— Iată doi băieţi mari care în curînd vor fi bărbaţi în toată firea... Ţi-ai terminat învăţătura, dragul meu ?

Lui Serge i se adresa.

Mouret îi luă vorba din gură băiatului :

— El a terminat, cu toate că e cel mai mic. Cînd zic că a terminat, vreau să spun că e bacalaureat, deoarece tot se mai duce la colegiu, pentru un an de filosofie ; e savantul familiei... Celălalt, cel mare, nătăfleţul ăsta, nu-i cine ştie ce de capul lui, asta-i. A căzut de două ori pînă acum la bacalaureat, un neisprăvit, nu-i pasă de nimic, se ţine numai de strengării.

Octave asculta mustrările zîmbind, în timp ce Serge îşi plecase capul cînd fusese lăudat. Faujas păru să-i mai cerceteze o clipă în tăcere ; apoi, trecînd la Désirée, îşi luă iar o înfăţişare plină de duioşie :

— Domnişoară, întrebă el, îmi îngădui să fiu prietenul dumitale ?

Fetiţa nu răspunse : alergă aproape speriată şi-şi ascunse faţa la umărul mamei ei. Aceasta, în loc să-i descopere faţa, o strînse şi mai mult, petrecîndu-i un braţ pe după mijloc.

— Scuzaţi-o, spuse cu o anume tristeţe ; nu are judecata întreagă, e ca un copil mic... E slabă de minte... N-o chinuim cu învăţătura. Are paisprezece ani şi încă nu ştie decît să iubească animalele.

Mîngîiată de mama ei, Désirée se liniştise ; ridicase capul, zîmbea. Apoi, cu un aer îndrăzneţ, spuse:

— Mi-ar părea tare bine să fiţi prieten cu mine... Da'... nu-i aşa că nu le faceţi rău muştelor ?

Şi, cum toată lumea se amuza pe lîngă ea, continuă cu gravitate :

— Octave omoară muştele. Şi nu-i deloc frumos.

Abatele Faujas se aşeză pe scaun. Părea foarte obosit. Se lăsă pentru o clipă în voia tihnei blînde de pe terasă, plimbîndu-şi încet privirile asupra grădinii, a arborilor de pe proprietăţile vecine. Liniştea aceea deplină, ungherul acela singuratic de oraş mic îi pricinuiau un fel de surpriză. Faţa i se întunecă.

— E foarte bine aici, şopti.

Apoi tăcu, absorbit parcă în gînduri şi pierdut în visare. Tresări uşor atunci cînd Mouret îi spuse cu un rîset :

— Dacă îngăduiţi, domnule, acum ne vom aşeza la masă.

Apoi, la îndemnul ce-l citea în privirile soţiei, îl îmbie:

— Ar trebui să faceţi ca şi noi şi să primiţi să mîncaţi o farfurie de supă. Asta ca să vă scutească să vă mai duceţi la hotel... Nu trebuie să vă simţiţi stingherit, vă rog.

— Vă foarte mulţumesc dar nu avem nevoie de nimic, răspunse abatele pe un ton de o mare politeţe, dar care nu mai îngăduia o a doua invitaţie.

Încît cei din familia Mouret se întoarseră în sufragerie şi se aşezară la masă, Marthe le turnă supă în farfurii. Curînd se auzi clinchetul vesel al lingurilor. Copiii sporovăiau. Désirée rîse din toată inima, ascultînd ceva ce povestea tatăl ei, încîntat că în sfîrşit mîncau. În acest timp, abatele Faujas, de care uitaseră, stătea aşezat şi nemişcat pe terasă, în faţa soarelui ce apunea. Nu întorcea capul ; părea că nu aude nimic. Pe cînd soarele era gata să dispară, îşi scoase pălăria, înăbuşindu-se, desigur. Marthe, avînd locul la masă în faţa ferestrei, îi zări capul puternic, descoperit, cu păr scurt, ce începea să încărun-

țească pe la tîmple. O ultimă rază roșie lumină craniul acela aspru de soldat, pe care cercul ras al tunsorii preoțești era ca o cicatrice făcută de-o măciucă ; apoi lumina se stinse, preotul, cufundîndu-se în umbră, nu mai fu decît un profil negru pe cenușiul amurgului.

Nevoind s-o cheme pe Rose, Marthe se duse ea însăși după o lampă și dădu la masă primul fel. În timp ce venea dinspre bucătărie, întîlni în josul scării o femeie pe care la început n-o cunoscu. Era doamna Faujas. Își pusese o bonețică pe cap ; aducea cu o slujnică, în rochia ei de bumbac strînsă în mijloc cu o broboadă galbenă, înnodată la spate ; și, cu mînecile suflecate, răsuflînd încă din greu din cauza trebii ce-o făcuse, își ștergea pantofii butucănoși, cu șireturi, de lespezile pardoselii de pe coridor.

— Ați terminat, nu-i așa, doamnă ? îi spuse Marthe zîmbitoare.

— Oh, nimica toată, răspunse bătrîna ; într-o clipită am și isprăvit ce era de făcut.

Coborî peronul și-și îmblînzi vocea :

— Ovide, dragul meu, vrei să urci ? Totul e gata colo-sus.

Trebui să-și bată ușor fiul pe umăr ca să-l scoată din visare. Aerul devenea răcoros. Îl trecu un fior și-și urmă mama fără a spune nimic. Pe cînd trecea prin fața ușii de la sufragerie, luminată de strălucirea vie a lămpii, zgomotoasă de sporovăiala copiilor, își întinse gîtul, spunînd cu glasu-i mlădios :

— Îngăduiți-mi să vă mulțumesc încă o dată și scuzați-ne pentru tot deranjul... Sîntem de-a dreptul stingheriți...

— Cîtuși de puțin, cîtuși de puțin ! strigă Mouret ; noi sîntem mîhniți că nu vă putem oferi ceva mai bun pentru noaptea asta...

Preotul salută, iar Marthe îi întîlni din nou privirea aceea deschisă, o privire de vultur, care-o emoționase. Părea că în adîncul ochiului, de-un cenușiu mohorît de

obicei, o flăcăruie se aprindea brusc, ca lămpile acelea ce sînt plimbate în spatele fațadelor adormite ale caselor.

— Pare un om care nu se teme de nimic, preotul, spuse batjocoritor Mouret, cînd mama și fiul nu mai fură acolo.

— Nu prea cred că sînt fericiți, șopti Marthe.

— Cît despre asta, cu siguranță că nu o comoară au adus în cufărul lor de lemn... Șuiera vîntul prin el ! L-aș fi ridicat și cu degetul cel mic.

Dar fu întrerupt în vorbăria lui de Rose, care coborîse scările în fugă, ca să povestească lucrurile uimitoare ce le văzuse.

— Păi zău ! zise protăpindu-se în fața mesei unde mîncau stăpînii, mai rar așa o femeie voinică ! Cucoana asta are pe puțin șaizeci și cinci de ani dar nu pare nici pe departe ! Ți-o ia înainte, trage ca un cal.

— Te-a ajutat să muți fructele ? întrebă Mouret curios.

— Cred și eu, domnule. Le grămădea așa, în poala șorțului ; punea de ziceai că n-o să le poată duce. Îmi spuneam : „Vezi bine, o să se rupă pînza". Da de unde ; e pînză cinstită, pînză de care port și eu. A trebuit să cărăm în mai bine de zece rînduri. Pe mine mă dureau mîinile. Ea mormăia, zicea că nu merge. Cred că am auzit-o și suduind, nu vă fie cu supărare.

Mouret părea să se amuze pe cinste.

— Și paturile ? o întrebă.

— Paturile, ea le-a făcut... Trebuie s-o vezi cum întoarce o saltea. Parcă n-ar cîntări nimic, pe legea mea ; o ia de-un capăt și-o azvîrle-n sus ca pe-un fulg... Și pe lîngă toate astea, grijulie foarte. A potrivit așternutul la patul de chingi de parcă ar fi trebuit să facă nani un copil în el. Nici de i-ar fi făcut culcuș pruncului Isus, n-ar fi întins rufăria cu mai mare cucernicie... Din cele patru învelitori, trei le-a pus pe patul de chingi. La fel și cu pernele : ea n-a vrut, i le-a pus lui fii-său pe amîndouă.

— Prin urmare bătrîna se culcă pe jos ?

— Într-un colţ, ca un cîine. A pus o saltea pe jos, în camera cealaltă, zicînd că o să doarmă aşa mai bine ca-n paradis. În ruptul capului n-am putut-o face să-şi încropească un culcuş mai ca lumea. Zice că nu-i e frig niciodată şi că are capul prea tare ca să se mai teamă de tăria pardoselii. Le-am dat apă şi zahăr, aşa cum mi-a spus doamna, şi gata... Păi zău ! Mai rar aşa oameni curioşi.

Rose isprăvi de adus cina. În seara aceea, cei din familia Mouret se lungiră cu masa. Vorbiră îndelung despre noii locatari. În viaţa lor de o regularitate ca de ceasornic, sosirea celor două persoane străine era un mare eveniment. Vorbeau despre asta ca despre o catastrofă, cu acele detalii amănunţite ce-i ajută pe oameni să ucidă timpul în lungile seri de provincie. Lui Mouret, mai cu seamă, îi plăceau bîrfele de mic tîrguşor. La desert, cu coatele pe masă, în căldura sufrageriei, spuse pentru a zecea oară pe tonul satisfăcut al omului fericit :

— Nu-i un dar frumos pe care Besançonul îl face Plassansului... Aţi văzut cum arăta sutana lui la fund, cînd s-a întors ?... M-aş mira mult ca bisericoasele să alerge după el. Prea e jerpelit ; bisericoaselor le sînt pe plac preoţii drăguţi.

— Are o voce blîndă, zise Marthe cu indulgenţă.

— Nu şi atunci cînd e mînios, continuă Mouret. N-aţi văzut cum s-a supărat cînd a auzit că odăile nu sînt mobilate ? E un om aspru ; nu tîndăleşte prin confesionale, asta-i ! Sînt tare curios să ştiu ce mobile o să aducă mîine. Barem de mi-ar plăti chiria. Atîta pagubă ! O să mă adresez abatelui Bourrette ; nu-l cunosc decît pe el.

Cei din familia Mouret erau prea puţin bisericoşi. Chiar şi copiii îşi băteau joc de abate şi de mama lui. Octave o imită pe bătrîna doamnă atunci cînd îşi lungea gîtul ca să vadă pînă în fundul camerelor, ceea ce o făcu pe Désirée să rîdă.

Serge, mai grav, îi apără pe „bieţii oameni". De obicei, la ora zece fix, atunci cînd nu făcea nici o partidă de pichet, Mouret lua un sfeşnic şi se ducea la culcare ; dar în seara aceea se făcuse unsprezece şi tot mai înfrunta somnul. Désirée adormise pînă la urmă, cu capul pe genunchii Marthei. Cei doi băieţi urcaseră la ei în odaie. Mouret continua să sporovăiască de unul singur, în faţa nevestei.

— Ce vîrstă îi dai ? întrebă deodată.

— Cui ? zise Marthe, gata şi ea să aţipească.

— Abatelui, ce naiba ! Ei ? între patruzeci şi patruzeci şi cinci, nu-i aşa ? E un flăcău frumos. Zi dacă nu-i păcat să poarte rasă ! Ar fi fost un carabinier pe cinste.

Apoi, după o tăcere, vorbind de unul singur, îşi continuă cu voce tare gîndurile ce-l frămîntau atîta :

— Au sosit cu trenul de şase şi trei sferturi. N-au făcut decît să treacă pe la abatele Bourrette apoi au venit numaidecît aici... Pun prinsoare că n-au cinat. E limpede. I-am fi văzut dacă ieşeau să se ducă la hotel... Da, da ! Tare-aş vrea să ştiu unde-or fi mîncat.

Rose, de cîteva clipe dădea tîrcoale prin sufragerie, aşteptînd ca stăpînii să se ducă la culcare, ca să poată închide uşile şi ferestrele.

— Eu una ştiu unde au mîncat, zise.

Şi cum Mouret se întoarse sprinten spre ea, îi destăinui :

— Da, am urcat să văd dacă nu le mai trebuie ceva. Neauzind nici un zgomot, n-am îndrăznit să bat la uşă ; m-am uitat pe gaura cheii.

— Rău, tare rău ai făcut, o întrerupse Marthe cu asprime. Ştii bine, Rose, că nu-mi plac lucrurile astea.

— Lasă, lasă, exclamă Mouret care, în alte împrejurări, s-ar fi mîniat pe curioasă. Şi zici că te-ai uitat pe gaura cheii ?

— Da, domnule, ca să le fac un bine.

— Firește... Şi ce făceau ?

— Ei bine, domnule, mîncau... I-am văzut mîncînd pe colţul patului de chingi. Bătrîna întinsese un şervețel. De

fiecare dată după ce beau vin, culcau sticla astupată, proptind-o în pernă.

— Și ce mîncau ?

— Nu prea știu, domnule. Mi s-a părut că un rest de pateu, dintr-un ziar. Aveau și mere, niște mere amărîte ca vai de lume.

— Și vorbeau, nu-i așa ? Ai auzit ce spuneau ?

— Nu, domnule, nu vorbeau... Am rămas acolo, să mă uit la ei, pe puțin un sfert de ceas. Nu ziceau nici pîs, uite-așa ! Și mîncau, mîncau !

Marthe se ridicase în picioare, trezind-o pe Désirée și prefăcîndu-se că urcă să se culce ; curiozitatea soțului ei o rănea. Acesta se hotărî în cele din urmă și el să se scoale ; în timpul ăsta, bătrîna Rose, care era credincioasă, continua să spună cu glas ceva mai scăzut :

— Bietul om, trebuie să-i fi fost tare foame, drăguțul de el... Maică-sa îi dădea bucățile cele mai mari și-l sorbea din ochi văzîndu-l cum mănîncă... În sfîrșit, o să doarmă în niște așternuturi tare curate. Doar de nu l-o împiedica mirosul de fructă. Pentru că în odaie nu miroase frumos ; știți doar mirosul acrișor al perelor și-al merelor. Și nici o mobilă, doar patul într-un colț. Mie mi-ar fi teamă, aș ține lumina aprinsă toată noaptea.

Mouret își luase sfeșnicul. Rămase o clipă în fața slujnicei, rezumînd evenimentele de peste seară în acest cuvînt de tîrgoveț scos din ideile lui obișnuite :

— Nemaipomenit.

Apoi își ajunse nevasta din urmă în josul scării. Marthe se culcase și adormise, cînd Mouret tot mai trăgea cu urechea la zgomotele ușoare ce veneau dinspre etajul de sus. Camera abatelui era chiar deasupra camerei lui. Îl auzi deschizînd ușurel fereastra, ceea ce-l zgîndări nespus. Își înălță capul de pe pernă, împotrivindu-se somnului din răsputeri, voind să știe cît timp avea preotul să rămînă la fereastră. Dar somnul fu mai tare ; Mouret dormea buș-

tean înainte de-a auzi din nou scîrțîitul înăbușit al mînerului.

Sus, la fereastră, abatele Faujas, cu capul gol, privea prin beznă. Rămase mult acolo, fericit de-a se afla în sfîrșit singur, absorbit în gîndurile ce-i puneau atîta asprime pe frunte. Sub el, simțea somnul adînc al acelei case în care se afla de cîteva ore, răsuflarea curată a copiilor, suflul cinstit al Marthei, respirația amplă și regulată a lui Mouret. Și era o undă de dispreț în felul cum își înălțase gîtul de luptător, în timp ce-și ridicase capul ca pentru a vedea în depărtare, pînă în adîncul micului orășel adormit. Copacii cei mari din grădina subprefecturii alcătuiau o masă întunecată, perii domnului Rastoil întindeau niște brațe slabe și sucite ; pe urmă, nu mai era decît o mare de tenebre, un neant din care nici un zgomot nu se înălța. Orașul avea o nevinovăție de fetiță în leagăn.

Abatele Faujas întinse brațele cu un aer de sfidare ironică, parcă ar fi voit să ia orașul Plassans și să-l înăbușe dintr-o sforțare la pieptu-i robust. Șopti :

— Și nerozii ăia care zîmbeau, aseară, cînd traversam străzile !

III

A doua zi, Mouret își petrecu dimineața pîndindu-și noul locatar. Spionarea aceea avea să-i umple orele în care rămînea acasă, titirind, punînd la locul lor lucrurile împrăștiate, căutîndu-le zîzanie nevestei și copiilor. Pe viitor avea să aibă o ocupație, o distracție care să-l scoată din viața lui de toate zilele. Nu-i erau pe plac preoții, după cum spunea, iar primul dintre ei ce pătrundea în existența lui îl interesa neobișnuit de mult. Preotul acela aducea în casă un miros de mister, se dovedea un necunoscut aproape neliniștitor. Cu toate că făcea pe liber-cugetătorul, declarîndu-se voltaireian, în fața abatelui era cuprins de mirare,

îl trecea un fior de om mărginit în care răzbătea o undă de curiozitate deșucheată.

Nici un zgomot nu venea dinspre etajul al doilea. Mouret ascultă atent pe scară, îndrăzni chiar să urce în pod. În timp ce-și încetinea mersul de-a lungul coridorului, un tîrșîit de papuci pe care i se păru că-l aude îndărătul ușii îl mișcă nespus. Neputînd surprinde nimic anume, coborî în grădină, se plimbă sub bolta din fund, ridicînd ochii, încercînd să vadă prin ferestre ce se petrece în cele două camere. Dar nu zări nici umbră de abate. Doamna Faujas, neavînd fără îndoială perdele, pusese pînă una alta cearșafuri la ferestre.

La prînz, Mouret păru tare jignit.

— Oare cei de sus or fi murit ? zise în timp ce tăia pîine la copii. Dar tu, Marthe, i-ai auzit mișcîndu-se ?

— Nu, dragă, n-am fost atentă.

Rose strigă din bucătărie :

— E mult și bine de cînd nu mai sînt aici ; dacă aleargă și-acum, au ajuns departe.

Mouret o chemă pe bucătăreasă și-o descusu amănunțit.

— Au plecat, domnule : întîi mama, pe urmă preotul. Nici nu i-aș fi văzut, așa de tiptil merg, dacă nu le-ar fi trecut umbrele pe pardoseala bucătăriei, cînd au deschis ușa... M-am uitat pe stradă, ca să văd ; dar o luaseră la picior și încă repede, zău așa.

— Tare curios... Dar eu unde-oi fi fost ?

— Cred că domnul era în fundul grădinii, să se uite la strugurii din boltă.

Știrea îl făcu pe Mouret să fie și mai prost dispus. Începu să tune și să fulgere împotriva popilor : toți umblau cu ascunzișuri ; vîrîți cu toții în fel de fel de uneltiri, pe care nici dracu nu le-ar fi descîlcit ; se prefăceau a fi de-o sfială caraghioasă, în asemenea măsură încît nimeni nu văzuse vreodată vreun popă spălîndu-se. Pînă la urmă se

căi că închiriase camerele acelui abate pe care nu-l cunoştea.

— E şi vina ta ! îi zise nevestei, în timp ce se scula de la masă.

Marthe fu cît pe ce să protesteze, să-i amintească de discuţia lor din ajun ; dar îşi înălţă ochii, se uită la el şi nu spuse nimic. Mouret, însă, nu se hotăra să plece de-acasă, după cum îi era obiceiul. Se ducea şi venea din sufragerie în grădină, scormonind cu privirea peste tot, susţinînd că toate zăceau la voia întîmplării, ca şi cînd casa ar fi fost jefuită ; pe urmă se înfurie pe Serge şi Octave care, după spusa lui, plecaseră la colegiu cu o jumătate de oră mai devreme.

— Tăticu nu pleacă de-acasă ? îşi întrebă Désirée la ureche mama. O să ne necăjească tare, dacă mai rămîne.

Marthe îi spuse să tacă. Mouret pomeni în cele din urmă de-o afacere pe care trebuia s-o termine în cursul zilei. N-avea o clipă, nu putea să se odihnească nici măcar o zi la el acasă, atunci cînd simţea nevoia. Plecă, nemîngîiat că nu poate rămîne acolo, la pîndă.

Seara, cînd se întoarse, era înfrigurat de curiozitate.

— Şi abatele ? întrebă înainte chiar de a-şi scoate pălăria.

Marthe lucra la locul ei obişnuit de pe terasă.

— Abatele ? repetă cu oarecare mirare. Ah ! da, abatele... Nu l-am văzut, cred că s-a instalat. Rose mi-a spus că li s-au adus mobile.

— Tocmai de asta mă temeam. Aş fi voit să fiu aici ; pentru că, în fine, mobilele sînt pentru mine o garanţie... Ştiam eu că tu n-o să te clinteşti de pe scaunul tău. Nu te duce mintea la nimic, dragă... Rose ! Rose !

Şi cînd bucătăreasa se ivi, întrebă :

— Au fost aduse mobile pentru cei de la etajul al doilea ?

— Da, domnule, într-un căruț mic. Am recunoscut căruțul lui Bergasse, precupețul. Și, zău că n-avea mare lucru. Doamna Faujas venea din urmă. În timp ce urcau pe strada Balande, i-a dat și ea o mînă de ajutor omului care împingea.

— Barem ai văzut mobilele ? le-ai numărat ?

— Firește, domnule ; am ieșit în ușă. A trecut tot calabalîcul prin fața mea, și asta n-a părut s-o încinte pe doamna Faujas. Stați așa... Mai întîi au urcat un pat de fier, apoi o comodă, două mese, patru scaune... Pe legea mea, asta-i tot... Și încă mobile care nu erau noi. N-aș da nici treizeci de scuzi pe ele.

— Dar trebuia să-i dai de veste doamnei : nu putem închiria în asemenea condiții... Mă duc chiar acum să mă explic cu abatele Bourrette.

Se supără, fu cît pe ce să iasă, cînd Marthe izbuti să-l oprească scurt, zicîndu-i :

— Stai, am uitat să-ți spun... Au plătit chiria pe șase luni înainte.

— Așa, prin urmare, au plătit ? bîlbîi aproape cu supărare în glas.

— Da, bătrîna doamnă a coborît și mi-a dat asta.

Scotoci în masa ei de lucru și-i dădu soțului șaptezeci și cinci de franci în monezi de cîte o sută de parale, învelite grijuliu într-o bucată de ziar. Mouret numără banii, șoptind :

— Dacă plătesc, n-am nimic cu ei... Asta nu-i scutește să fie niște oameni ciudați. Nu oricine poate fi bogat, vezi bine ; numai că, dacă n-ai para chioară, nu-i un motiv să-ți iei niște aere suspecte ca astea.

— Voiam să-ți mai spun, adăugă Marthe după ce văzu că s-a liniștit, că bătrîna doamnă mi-a cerut îngăduința să-i lăsăm patul de chingi ; i-am spus că noi nu-l folosim, că-l poate ține cît vrea.

— Bine-ai făcut, trebuie să ne rămînă îndatorați... Eu, ți-am zis, ce mă intrigă în legătură cu diavolii ăștia de popi

e că nu știi niciodată ce au în cap, nici ce învîrt. Ce-i drept însă, deseori se găsesc oameni foarte onorabili printre ei.

Banii păreau să-l fi consolat. Glumi, îl sîcîi pe Serge în legătură cu relatarea *Misiunilor din China*, pe care-o citea atunci. În timpul cinei, se prefăcu a nu-i mai păsa de cei de la doi. Dar cînd Octave povesti că-l văzuse pe abatele Faujas ieșind de la episcopie, Mouret nu se mai stăpîni. La desert, reluă conversația din ajun. Pe urmă i se făcu întrucîtva rușine. Era un om cu gingășie sufletească sub înfățișarea lui de negustor retras din afaceri ; avea mai cu seamă mult bun simț și-o cumpănire în judecată ce-l făcea, cel mai adesea, să găsească cuvîntul potrivit, printre toate bîrfele de provincie.

— La urma urmei, zise în timp ce se ducea la culcare, nu-i bine să-ți vîri nasul în treburile altora... Abatele n-are decît să facă ce-i place. E plictisitor să tot vorbim despre oamenii ăștia ; mie, unul, n-o să-mi mai peste de-acuma de ei.

Trecu o săptămînă. Mouret își reluase ocupațiile lui obișnuite ; dădea tîrcoale prin casă, vorbea cu copiii, își petrecea după-amiezele în oraș, să încheie afaceri de dragul afacerilor, despre care nu vorbea niciodată, mîncînd și dormind ca un om pentru care existența e o pantă blîndă, fără zguduiri nici surprize de vreun fel. Casa părea iarăși neînsufletită. Marthe sta la locul ei obișnuit, pe terasă, în fața măsuței de lucru. Désirée se juca alături de ea. Cei doi băieți readuceau la aceleași ore aceeași turbulență. Iar Rose, bucătăreasa, se supăra, îi bodogănea pe toți, în timp ce grădina și sufrageria își păstrau pacea atipită.

— Nu ca să cîrtesc, îi tot spunea Mouret nevestei, dar vezi bine că te înșelai închipuindu-ți că dacă închiriem etajul doi o să ne dea viața peste cap. Sîntem mai liniștiți ca înainte, casa e mai mică și mai fericită.

Și-și ridica uneori ochii spre ferestrele de la etajul al doilea, pe care doamna Faujas le împodobise chiar de-a

doua zi cu niște perdele groase din bumbac. Nici o cută a perdelelor nu se clintea. Aveau un aer fericit, una din acele sfieli de sacristie, rigide și reci. În spatele lor, părea să se-ntindă o tăcere adîncă, o imobilitate de mănăstire. Cînd și cînd, ferestrele erau deschise, lăsînd să se vadă, între albeața perdelelor, întunecimea plafoanelor înalte. Dar zadarnic se punea Mouret la pîndă, niciodată nu zărea mîna care deschidea și închidea ; nu auzea nici măcar scîrțiitul mînerului. Nici un zgomot omenesc nu cobora din cele două încăperi.

— Nici tu nu-l vezi ? o întrebă pe nevastă.

— Mi s-a părut că-l zăresc ieri, cînd s-a întors acasă ; dar nu sînt prea sigură... Mama lui e totdeauna îmbrăcată într-o rochie neagră ; poate era ea.

Și cum o încolțea cu întrebări, îi spuse ce știe.

— Rose susține că iese în oraș în fiecare zi ; că întîrzie chiar mult... Cît despre mamă, e un adevărat ceasornic ; coboară dimineața la șapte, după cumpărături. Are un paner mare, totdeauna acoperit, în care se vede că aduce tot : cărbunele, pîinea, vinul, mîncarea, pentru că niciodată nici un furnizor nu e văzut venind la ei... Sînt foarte politicoși, altminteri. Rose spune că îi dau ziua bună cînd o întîlnesc. Dar cel mai adesea nici măcar nu-i aude coborînd scările.

— Nostimă bucătărie trebuie să mai alcătuiască acolo, sus, șopti Mouret, căruia informațiile astea nu-i spuneau nimic.

Într-altă seară, Octave zicînd că-l văzuse pe abate intrînd la Saint-Saturnin, tatăl îl întrebă cam cu arăta, cum îl priveau trecătorii, ce să fi căutat la biserică.

— Ei, da' prea curios ești, exclamă băiatul rîzînd... Nu arăta grozav la soare, cu sutana lui de-a dreptul roșie, asta-i tot ce știu. Și-am mai băgat de seamă că mergea de-a lungul caselor, în dîra de umbră, unde sutana părea mai neagră. Ce mai, n-are deloc o înfățișare mîndră, și umblă cu capul plecat, și repede... Două fete au început

să rîdă, cînd a traversat piața. El, înălțînd capul, le-a privit cu multă blîndețe, nu-i așa, Serge ?

Serge povesti și el că, în mai multe rînduri, în timp ce se întorcea de la colegiu, îl întovărășise de departe pe abatele Faujas, care se întorcea de la Saint-Saturnin. Străbătea străzile fără să vorbească cu nimeni ; părea să nu cunoască ținutul de om și nici nu părea să-i fie întrucîtva rușine de batjocura mocnită pe care-o simțea în jurul lui.

— Așadar în oraș se vorbește despre el ? întrebă Mouret cu cel mai viu interes.

— Mie, nimeni nu mi-a vorbit despre abate, răspunse Octave.

— Ba da, continuă Serge, se vorbește despre el. Nepotul abatelui Bourrette mi-a spus că nu e foarte bine văzut la biserică ; nu le sînt pe plac preoții care vin din altă parte. Și-apoi, pare atît de amărît... Cînd lumea se va obișnui cu el, îl va lăsa în pace pe bietul om. Dar la început, fiecare vrea să știe.

Atunci, Marthe îi sfătui pe băieți să nu spună nimic, dacă vor fi întrebați în afară, despre abate.

— Ba n-au decît să spună, exclamă Mouret. Nu ceea ce știm noi despre el îl va compromite.

Din clipa aceea, cu cea mai bună credință din lume și fără a se gîndi la rău, Mouret făcu din copiii lui niște spioni, pe care-i asmuți pe urmele abatelui. Octave și Serge trebuiră să-i dezvăluie tot ce se spunea în oraș, și primiră poruncă să-l urmărească pe preot, atunci cînd îl întîlneau. Dar sursa aceasta de informații fu repede secătuită. Zvonurile mocnite prilejuite de sosirea unui vicar străin în dioceză se potoliră. Orașul părea să-l fi iertat pe „bietul om", pe sutana aceea jerpelită care se strecura prin umbra străduțelor ; nu mai păstră pentru el decît un mare dispreț. Pe de altă parte, preotul se ducea drept la catedrală, iar la întoarcere o lua totdeauna pe-aceleași străzi. Octave spunea rizînd că numără pavelele.

Acasă, Mouret voi s-o folosească pe Désirée, care nu ieşea niciodată în oraş. O ducea, seara, în fundul grădinii, ascultînd-o cum flecăreşte despre ceea ce făcuse şi despre ceea ce văzuse în timpul zilei ; încerca s-o tragă de limbă despre locatarii de la etajul doi.

— Ascultă, îi spuse într-o bună zi, mîine, cînd fereastra o să fie deschisă, să-ţi arunci mingea înăuntru, pe urmă să te duci s-o ceri.

A doua zi, fetiţa îşi azvîrli mingea ; dar nici n-apucase să urce pe peron, cînd mingea, trimisă îndărăt de o mînă nevăzută, sări pe terasă. Tatăl, care contase pe drăgălăşenia copilului ca să reia relaţiile rupte încă din prima zi, îşi pierdu orice nădejde ; se lovea, vădit lucru, de voinţa cît se poate de hotărîtă a abatelui de-a se baricada în locuinţa lui. Lupta asta nu făcea decît să-i aţîţe curiozitatea şi mai mult. Ajunse să stea la taclale cu bucătăreasa, prin colţuri, spre marea neplăcere a Marthei, care-l mustră pentru lipsa lui de demnitate ; dar el îşi ieşi din fire, minţi. Şi pentru că simţea că n-are dreptate, nu mai vorbi cu Rose despre Faujas mamă şi fiu decît pe ascuns.

Într-o dimineaţă, Rose îi făcu semn s-o urmeze în bucătărie.

— Vai, domnule, e mai bine de o oră de cînd vă pîndesc să coborîţi de la dumneavoastră din odaie.

— Ai aflat ceva ?

— O să vedeţi... Ieri-seară, am vorbit mai mult de-o oră cu doamna Faujas.

Mouret tresări de bucurie. Se aşeză pe un scaun de paie desfundat din bucătărie, printre cîrpele şi gunoaiele din ajun.

— Hai spune, spune odată, şopti el.

— Va să zică, reluă bucătăreasa, eram pe pragul uşei de la stradă să-i zic seara bună slujnicei domnului Rastoil, cînd doamna Faujas a coborît să deşarte găleata cu zoi în canal. În loc să urce în fugă fără a întoarce capul, cum face de obicei, a rămas acolo o clipă, uitîndu-se la mine.

Atunci am crezut că vrea să stea de vorbă ; i-am spus că a fost o zi frumoasă, că vinul o să fie bun... Ea răspundea : „Da, da", fără nici o grabă, cu vocea nepăsătoare a unei femei care nu are pămînt și pe care lucrurile astea n-o interesează. Dar își pusese găleata jos, nu pleca ; ba se și sprijinea de zid, alături de mine...

— În fine, ce ți-a povestit ? întrebă Mouret chinuit de nerăbdare.

— Doar nu era să fiu așa de proastă s-o-ntreb, pricepeți ? ar fi șters-o... Fără să par c-o fac dinadins, am pus-o la curent cu lucrurile care o puteau interesa. Și pentru că preotul paroh de la Saint-Saturnin, acest cumsecade părinte Compan a trecut pe acolo, i-am spus că e tare bolnav, că n-o s-o mai ducă mult, că avea să fie cu greu înlocuit la catedrală. Era numai ochi și urechi, vă asigur. M-a întrebat chiar de ce sufere părintele Compan. Pe urmă, din una-ntr-alta, i-am vorbit despre episcopul nostru. Un om tare cumsecade, monseniorul Rousselot. Ea nu știa ce vîrstă are. I-am spus că are șaizeci de ani, că e tare șubred și el, că se cam lasă dus de nas. Se tot vorbește despre părintele Fenil, marele vicar, care face tot ce poftește la episcopie... Era tare lacomă să afle, bătrîna ; ar fi rămas acolo în stradă pînă a doua zi.

Mouret făcu un gest disperat.

— Din tot ce-mi spui, exclamă el, văd că vorbeai de una singură... Dar ea, ea ce ți-a spus ?

— Aveți răbdare, lăsați-mă să termin, continuă Rose liniștit. Mă apropiam de țintă... Ca s-o îmbii să-și dea drumul la gură, i-am vorbit pînă la urmă despre noi. I-am spus că dumneavoastră sînteți domnul François Mouret, un fost negustor din Marsilia, care, în cincisprezece ani, s-a priceput să cîștige o adevărată avere în negoțul cu vinuri, ulei și migdale. Am adăugat că ați preferat să veniți să trăiți din rente la Plassans, un oraș liniștit, unde locuiesc părinții soției dumneavoastră. Am găsit chiar mijlocul să-i spun că doamna e verișoara dumneavoastră ; că

sînteţi în vîrstă de patruzeci de ani iar doamna de treizeci şi şapte ; că aveţi o căsnicie fericită ; că nu pe-alde dumneavoastră vă vede lumea plimbîndu-vă pe bulevardul Sauvaire. În sfîrşit, toată povestea dumneavoastră... Părea cît se poate de interesată. Şi răspundea întruna : „Da, da", fără nici o grabă. Cînd mă opream, făcea un semn din cap aşa, ca să-mi spună că mă ascultă, că pot să spun mai departe... Şi pînă s-a lăsat noaptea am tot vorbit aşa, ca nişte prietene bune, cu spatele sprijinit de perete.

Mouret se ridicase în picioare, mînios.

— Cum aşa ! exclamă, asta-i tot ?... Te-a tras de limbă vreme de-un ceas iar ea nu ţi-a spus nimic !

— Mi-a spus, cînd s-a lăsat noaptea : „S-a cam răcorit aerul". Apoi şi-a luat găleata şi-a urcat...

— Ştii ce ? Eşti o proastă! Bătrîna asta face cît zece de-al-de tine. Ce trebuie să mai rîdă acum, cînd ştiu despre noi tot ce voiau să ştie... M-auzi, Rose, nu eşti decît o proastă !

Bătrîna bucătăreasă îşi pierdea repede răbdarea ; începu să meargă iute, izbind crătiţele şi tigăile, răsucind şi azvîrlind şomoioagele.

— Ştiţi, domnule, bălmăji ea, dacă pentru asta aţi venit la mine în bucătărie, ca să-mi spuneţi cuvintele astea urîte, nu merita să vă osteniţi. Puteţi pleca... Eu am făcut-o numai ca să vă fiu pe plac. Dacă doamna ne-ar găsi aici pe amîndoi că facem ce facem, m-ar certa. Şi ar avea dreptate, pentru că nu e bine... La urma urmei, nu-i puteam smulge cuvintele din gură cu cleştele, bătrînei ăsteia. Am făcut şi eu cum face toată lumea. Am sporovăit, i-am zis ce hram purtaţi. Aşa că duceţi-vă s-o întrebaţi personal despre treburile ei, de vreme ce vă stau atîta la inimă. Poate că dumneavoastră n-o să fiţi aşa de prost ca mine, domnule...

Rose ridicase vocea. Mouret găsi că-i mai prudent s-o şteargă, închizînd uşa de la bucătărie, pentru ca nevastă-sa

să n-o audă. Dar Rose deschise uşa în urma lui, strigîndu-i pe sală :

— Ştiţi, eu nu mai fac de-alde astea ; n-aveţi decît să încredinţaţi cui vreţi însărcinările dumneavoastră scîrboase.

Mouret fusese învins. Păstră oarecare acreală de pe urma înfrîngerii. Din răzbunare, începu să spună că oamenii aceia de la etajul doi erau tare neînsemnaţi. Încet încet, răspîndi printre cunoştinţele lui o părere ce deveni a întregului oraş. Abatele Faujas fu privit ca un preot fără leţcaie, lipsit de orice ambiţie, cît se poate de în afara intrigilor din dioceză; lumea crezu că se ruşinează de sărăcia lui, că primeşte să facă treburile cele mai neplăcute la catedrală, rămînînd cît mai mult posibil în umbră, ce părea a-i fi pe plac. Un lucru nu se ştia, motivul pentru care venise de la Besançon la Plassans. Poveşti delicate în legătură cu acest lucru începură să circule. Dar presupunerile acestea părură neîntemeiate. Pînă şi Mouret, care-şi spionase locatarii din plăcere, ca să-şi treacă timpul, la fel cum ar fi jucat cărţi ori petancă, începea să uite că găzduieşte un preot la el în casă, cînd un anume eveniment începu din nou să-i frămînte viaţa.

Într-o după-amiază, pe cînd se întorcea acasă, îl zări înaintea lui pe abatele Faujas urcînd pe strada Balande. Încetini pasul. Îl cercetă pe îndelete. De o lună de cînd preotul locuia în casa lui, era pentru prima oară cînd îl vedea astfel în plină lumină. Abatele era îmbrăcat tot în sutana lui cea ponosită : mergea încet, cu tricornul în mînă, în ciuda vîntului care sufla tare. Strada, a cărei pantă e abruptă, era pustie, cu casele ei mari, lipsite de podoabe, cu storurile scoborîte. Mouret, care întindea pasul, merse pînă la urmă în vîrful picioarelor, de teamă ca preotul să nu-l audă şi să nu fugă. Dar, pe cînd se apropiau amîndoi de casa domnului Rastoil, un grup de oameni care venea dinspre Piaţa subprefecturii intră acolo în casă. Abatele Faujas făcuse un ocol uşor, ca să nu dea

ochii cu domnii aceia. Văzu uşa închizîndu-se. Apoi, oprindu-se brusc, se întoarse spre proprietar, care venea spre el.

— Cît de fericit sînt că vă întîlnesc ! spuse, cu marca lui politeţe. Oricum, tot mi-aş fi îngăduit să vă deranjez în seara asta... Ultima zi cînd a plouat, la mine în cameră a pătruns apa prin plafon, şi-aş fi vrut să vă arăt.

Mouret stătea năuc în faţa lui, se bîlbîia, spunîndu-i că-i stă la dispoziţie. Şi cum se îndreptau împreună spre casă, îl întrebă la ce oră ar putea veni să vadă plafonul.

— Dar chiar acum, vă rog, răspunse abatele ; doar dacă nu vă deranjează prea mult.

Mouret mergea în urma lui, sufocîndu-se, în timp ce Rose, din pragul bucătăriei, îi urmărea cum urcă treaptă cu treaptă, prostită de mirare.

IV

Ajuns la etajul al doilea, Mouret era mai emoţionat decît un şcolar care pătrunde pentru prima oară în camera unei femei. Împlinirea nesperată a unei dorinţe îndelungă vreme reţinută, speranţa de-a vedea lucruri de-a dreptul neobişnuite îi tăiau respiraţia. În acest timp, abatele Faujas, ascunzînd cheia între degetele lui groase, o vîrîse în broască fără să se fi auzit vreun zgomot de metal. Uşa se mişcă de parcă ar fi fost prinsă în nişte balamale de catifea. Abatele, dîndu-se îndărăt, îl pofti în tăcere pe Mouret să intre.

Perdelele de bumbac puse la ferestre erau atît de groase, încît camera avea o paloare cretoasă, o semiobscuritate de chilie împrejmuită de ziduri. Era o cameră uriaşă, cu tavan înalt, cu un tapet decolorat şi curat, de un galben şters. Mouret îndrăzni să intre, mergînd cu paşi mărunţi pe pardoseala curată ca oglinda, a cărei răceală i se părea că o simte sub pingelele pantofilor. Îşi roti pe ascuns ochii,

cercetă patul de fier fără perdele, rufăria, atît de bine întinsă, de-ai fi zis că-i o bancă de piatră albă pusă într-un colț. Comoda, pierdută în celălalt capăt al odăii, o masă micuță, așezată în mijloc, și două scaune, cîte unul în fața fiecărei ferestre, întregeau mobilierul. Nici o hîrtie pe masă, nici un obiect pe comodă, nici o haină pe pereți : ci numai lemnul gol, marmura goală, pereții goi. Deasupra comodei, un mare crucifix din lemn negru, singurul care printr-o cruce întunecată întrerupea goliciunea aceea cenușie.

— Poftiți, domnule, veniți pe aici, zise abatele ; în colțul ăsta a apărut o pată pe tavan.

Dar Mouret nu se grăbea, savura situația. Cu toate că nu vedea lucrurile stranii pe care-și făgăduise întrucîtva că o să le vadă, încăperea aceea avea pentru el, un liber-cugetător, un miros aparte. Mirosea a preot, credea el ; mirosea a om altfel alcătuit decît ceilalți, care suflă în lumînare atunci cînd își schimbă cămașa, care nu-și lasă în neorînduială nici izmenele, nici bricele. Ceea ce-l zgîndărea era că nu vede nimic uitat nici pe mobile, nici prin colțuri, care să-i fi putut prilejui un motiv de presupuneri. Odaia era aidoma cu acel diavol de om, mută, rece, lucitoare, de nepătruns. Cea mai mare mirare a lui fu să nu încerce, între pereții ei, precum se aștepta, o impresie de mister ; dimpotrivă îi făcea aceeași impresie pe care i-o stîrnise într-o bună zi, pe vremuri, un salon foarte bogat mobilat al unui prefect din Marsilia. Crucifixul cel mare părea s-o umple cu brațele-i negre.

Trebui însă să se hotărască să se apropie de ungherul unde-l chema abatele Faujas.

— Vedeți pata, nu-i așa ? reluă acesta. A mai dispărut un pic, de ieri.

Mouret se înălță în vîrful picioarelor, clipea din ochi, fără a vedea nimic. După ce preotul trase perdelele, zări pînă la urmă o ușoară urmă de rugină.

— Nu-i cine știe ce grav, șopti.

— Fără îndoială, dar am crezut că e bine să vă înştiinţez.... Apa trebuie să fi pătruns pe la marginea acoperişului.

— Da, aveţi dreptate, pe la marginea acoperişului.

Mouret nu mai spunea nimic ; se uita prin camera scăldată în lumina crudă a zilei. Era mai puţin solemnă, dar îşi păstra tăcerea absolută. Hotărît lucru, nici un fir de praf dintre pereţii ei nu-i spunea nimic despre viaţa abatelui.

— De altminteri, continuă acesta din urmă, am putea vedea, poate, pe fereastră... Aşteptaţi.

Şi deschise fereastra. Dar Mouret protestă, zicînd că nu vrea să-l deranjeze mai mult, că era vorba de nimica toată, că lucrătorii aveau fără doar şi poate să descopere spărtura.

— Nu mă deranjaţi deloc, vă asigur, spuse abatele insistînd într-un fel plăcut. Ştiu că propietarilor le place să ştie... Vă rog, cercetaţi totul cu de-amănuntul... Casa e a dumneavoastră.

Zîmbi chiar în timp ce rostea aceste ultime cuvinte, ceea ce i se întîmpla rar; pe urmă, după ce Mouret se aplecă împreună cu el, folosindu-se de bara de sprijin, îşi înălţară amîndoi ochii spre burlan, iar abatele intră în nişte explicaţii ca de arhitect, spunînd cum trebuie să se fi produs pata.

— Ştiţi, cred că-i vorba de-o înfundare uşoară a olanelor, poate chiar unul din ele să se fi şi spart ; de nu cumva bucata asta de tencuială căzută o fi de vină, care se vede aici, de-a lungul cornişei, şi care se prelungeşte în zidul de susţinere.

— Da, se prea poate, răspunse Mouret. Vă mărturisesc, domnule abate, că nu mă pricep deloc la treburile astea. Zidarul o să-şi dea seama.

Atunci, preotul nu mai vorbi despre stricăcluni. Rămase acolo liniştit, privind grădinile, sub el. Mouret, sprijinit în coate alături de el, nu îndrăzni să plece, din poliţe.

Fu de-a dreptul încîntat, cînd locatarul îi spuse cu vocea lui blîndă, după o tăcere :

— Aveţi o grădină frumoasă, domnule.

— Oh, foarte obişnuită, răspunse. A avut cîţiva arbori frumoşi pe care a trebuit să-i tai, deoarece nimic nu creştea la umbra lor. Ce vreţi ? trebuie să ne gîndim la cele folositoare. Colţul ăsta ne e de ajuns, avem legume pentru tot sezonul.

Abatele se mira, ceru amănunte. Grădina era una din acele vechi grădini de provincie, înconjurată de bolţi cu viţă, împărţită în patru pătrate regulate, de către rînduri dese de merişor. La mijloc, se afla un bazin mic, fără apă. Un singur pătrat era pentru flori. În celelalte trei, care pe la colţuri aveau arbori fructiferi, creşteau frumuseţe de verze şi nişte salate minunate.

— Un mic paradis, repeta abatele Faujas.

— Sînt şi multe inconveniente, ştiţi, zise Mouret, împotrivindu-se marii satisfacţii ce-o simţea auzind vorbindu-se atît de frumos despre proprietatea lui. De pildă, aţi observat că ne aflăm aici pe o coastă. Grădinile sînt etajate. Astfel, grădina domnului Rastoil e mai jos decît a mea, care e mai jos decît grădina subprefecturii. Deseori, ploile fac stricăciuni. Pe urmă, iar asta e şi mai neplăcut, cei de la subprefectură văd în grădina mea, cu atît mai mult cu cît au făcut terasa asta care domină zidul meu. E drept că eu văd în grădina domnului Rastoil, jalnică răsplată, vă asigur, deoarece niciodată nu-mi pasă de ce fac alţii.

Preotul părea să asculte din complezenţă, dînd din cap, nepunînd nici o întrebare. Urmărea din ochi explicaţiile pe care i le dădea proprietarul, arătînd cu mîna.

— Şi-apoi, mai e încă un necaz, continuă acesta din urmă, arătînd spre o ulicioară ce trecea pe lîngă fundul grădinii. Vedeţi drumeagul acela înghesuit între două ziduri ? E fundătura Chevillottes, care dă spre o poartă

de căruțe, ce se deschide spre terenurile subprefecturii. Toate proprietățile vecine au o mică ieșire spre fundătură, și tot timpul are loc un du-te-vino misterios... Eu, care am copii, am bătut ușița asta în două piroane zdravene.

Făcu cu ochiul, uitîndu-se la abate, sperînd poate ca acesta să-l întrebe ce anume însemna acel du-te-vino misterios. Dar abatele nici nu crîcni ; cercetă fundătura Chevillottes fără nici o curiozitate, îndreptîndu-și apoi din nou liniștit privirea spre grădina familiei Mouret. Jos, la marginea terasei, Marthe tivea prosoape. La început își înălțase brusc capul, auzind glasuri ; apoi, mirată că-și recunoaște soțul în tovărășia preotului la una din ferestrele etajului doi, se pusese iar pe lucru. Părea că nici nu știe de prezența celor doi acolo. Mouret ridicase tonul, dintr-un soi de lăudăroșenie inconștientă, fericit să arate că în sfîrșit pătrunsese în încăperile acelea închise cu strășnicie. Iar preotul își poposea cînd și cînd privirile asupra ei, a acelei femei căreia nu-i vedea decît ceafa aplecată, cu masa neagră a cocului.

Se lăsă o tăcere. Abatele Faujas tot nu dădea semne că ar fi dispus să plece de la fereastră. Acum părea să cerceteze straturile vecinului. Grădina domnului Rastoil era aranjată după moda englezească, avea mici alei, mici peluze, întrerupte de mici coșulețe. În fund, era o rotondă de arbori, unde se afla o masă și scaune rustice.

— Domnul Rastoil e foarte bogat, continuă Mouret, care urmărise privirile abatelui. Întreținerea grădinii îl costă o sumă frumușică ; iar cascada pe care n-o vedeți, colo, în spatele copacilor, l-a costat mai bine de trei sute de franci. Și nici o legumă, numai flori. O vreme, femeile au pomenit chiar să taie și arborii fructiferi ; ar fi fost curată crimă, deoarece perii sînt minunați. Dar, la drept vorbind, are dreptate să-și aranjeze grădina după placul inimii. De vreme ce-l ține punga !

Și cum abatele continua să tacă :

— Îl cunoaşteţi pe domnul Rastoil, nu-i aşa ? urmă Mouret întorcîndu-se spre preot. În fiecare dimineaţă se plimbă pe sub arbori. Un bărbat îndesat, cam scund, chel, fără barbă, cu capul rotund ca o minge. A împlinit şaizeci de ani în primele zile ale lui august, cred. Sînt aproape douăzeci de ani de cînd e preşedintele Tribunalului civil. Se spune că e-un om de treabă. Eu unul nu-l frecventez. Bună ziua, bună ziua, asta-i tot.

Se opri, văzînd mai multe persoane coborînd peronul casei vecine şi îndreptîndu-se spre rotondă.

— Păi da, zise scoborînd vocea, azi e marţi... Familia Rastoil are invitaţi la cină.

Abatele nu-şi putuse reţine o uşoară tresărire. Se aplecă, să vadă mai bine. Doi preoţi, care mergeau pe lîngă două fete mari, păreau a-i stîrni în mod deosebit interesul.

— Ştiţi cine sînt domnii aceştia ? întrebă Mouret.

Şi la un gest nelămurit al lui Faujas explică :

— Traversau strada Balande în clipa cînd ne-am întîlnit... Bărbatul înalt şi tînăr, cel care se află între cele două domnişoare Rastoil, e abatele Surin, secretarul episcopului nostru. Un băiat tare drăguţ, pe cît se spune. Vara, îl văd jucînd volant cu domnişoarele... Cel vîrstnic, pe care-l vedeţi ceva mai în spate, e unul dintre marii noştri vicari, domnul abate Fenil. El conduce seminarul. Un om cumplit, neted şi ascuţit ca o sabie. Îmi pare rău că nu se întoarce ; i-aţi vedea ochii... E surprinzător că nu-i cunoaşteţi pe domnii aceştia.

— Ies puţin ; nu frecventez pe nimeni din oraş.

— Rău faceţi. Cred că vă plictisiţi deseori... Ah, domnule abate, trebuie să vă recunosc o calitate : nu sînteţi un om curios. Cum aşa ! de o lună de zile de cînd sînteţi aici, încă nu ştiţi că domnul Rastoil primeşte la cină marţea ! Dar sare în ochi, chiar de la fereastra asta !

Mouret rîse uşor. Îşi bătea joc de abate. Apoi, pe un ton confidenţial, adăugă :

— Îl vedeți pe bătrînul acela înalt, care-o întovărășește pe doamna Rastoil ; da, cel slab, bărbatul care poartă pălărie cu boruri largi. E domnul Bourdeu, fost prefect în Drôme, un prefect pe care revoluția din 1848 l-a pus în funcție. Încă unul pe care nu-l cunoașteți, pun prinsoare, nu-i așa ?... Dar pe domnul Maffre, judecătorul de pace ? domnul acela îmbrăcat tot în alb, cu ochii bulbucați, care vine ultimul împreună cu domnul Rastoil. Ce naiba, pentru ăsta n-aveți nici o scuză. E canonic onorific la Saint-Saturnin... Între noi fie spus, e învinuit că și-a ucis nevasta prin asprimea și zgîrcenia lui.

Se opri, îl privi drept în ochi pe abate și spuse cu o bruschețe mucalită :

— Vă cer iertare, dar nu sînt bisericos, domnule abate.

Abatele făcu din nou un gest nedeslușit din mînă, gest ce dădea răspuns la tot, seutindu-l să se explice mai limpede.

— Nu, nu sînt bisericos, repetă Mouret batjocoritor. Toată lumea trebuie lăsată liberă, nu-i așa ?... Cei din familia Rastoil sînt credincioși practicanți. Trebuie să le fi văzut pe mamă și pe fete la Saint-Saturnin. Sînt enoriașele dumneavoastră... Bietele domnișoare ! Cea mare, Angéline, are douăzeci și șase de ani bătuți pe muche ; cealaltă, Aurélie, merge pe douăzeci și patru. Și deloc frumoase ; gălbejite amîndouă, cu fața mohorîtă. Ce-i mai rău e că cea mai mare trebuie măritată mai întîi. Pînă la urmă găsesc ele să se mărite, din cauza dotei... Cît despre mamă, femeia aceea micuță și grasă care merge cu o blîndețe de oaie, i-a scos peri albi bietului Rastoil.

Clipi din ochiul stîng, tic ce-i era obișnuit atunci cînd dădea drumul unei glume mai slobode. Abatele își scoborîse pleoapele, așteptînd urmarea ; dar, cum celălalt tăcea, își înălță privirile uitîndu-se la societatea de-alături, care se instală sub arbori, împrejurul mesei rotunde.

Mouret își reluă explicațiile.

— Or să rămînă acolo pînă la cină, la aer curat. În fiece marţe, acelaşi lucru... Abatele Surin are mult succes. Iată-l că rîde în hohote cu domnişoara Aurélie... Ah ! marele vicar ne-a văzut. Ei ? Ce mai ochi ! Nu-i sînt deloc pe plac, fiindcă sînt împricinat cu o rudă de-a lui... Dar unde o fi abatele Bourrette ? Nu l-am văzut, nu-i aşa ? Tare curios. Nu lipseşte nici într-o marţe de la domnul Rastoil. Înseamnă că e bolnav... Pe el îl cunoaşteţi, ce mai. Şi ce om de treabă ! Piinea lui Dumnezeu.

Dar abatele Faujas nu mai asculta. Privirea i se încrucişa în fiece clipă cu aceea a abatelui Fenil. Şi nu-şi întorcea capul, ţinea piept cercetării marelui vicar cu o răceală desăvîrşită. Se sprijinea şi mai temeinic de bară iar ochii păreau să i se fi făcut mai mari.

— Iată şi tineretul, continuă Mouret, văzînd sosind trei tineri. Cel mai mare e băiatul familiei Rastoil ; a obţinut de curînd titlul de avocat. Ceilalţi doi sînt băieţii judecătorului de pace, încă n-au terminat colegiul... Hm, oare de ce ştrengarii mei nu s-or fi întors acasă ?

Chiar în clipa aceea, Octave şi Serge se iviră pe terasă. Se sprijiniră de balustradă, tachinînd-o pe Désirée, care se aşezase lîngă mama ei. Văzîndu-şi tatăl la etajul al doilea, scoborîră glasul, rîzînd pe-nfundate.

— Mica mea familie în păr, şopti Mouret cu bonomie. Noi însă stăm la noi acasă, nu primim musafiri. Grădina noastră e un paradis închis, unde nici diavolul nu ne-ar putea ispiti.

Rîdea, zicînd acestea, pentru că în sinea lui continua să se amuze pe spezele abatelui. Acesta îşi mutase privirea pe grupul alcătuit chiar sub fereastră de familia proprietarului. Stărui o clipă, uitîndu-se la bătrîna grădină cu straturi pătrate de legume, înconjurate de tufe de merişor; pe urmă se uită din nou la aleile pretenţioase ale domnului Rastoil ; şi, ca şi cum ar fi voit să alcătuiască un plan al acelor locuri, trecu la grădina subprefecturii. Acolo, nu era decît o peluză mare, centrală, un covor de iarbă

cu ondulări molcome ; arbuști cu frunză persistentă alcătuiau tufe dese ; castani înalți, foarte stufoși, transformau în parc porțiunea aceasta de teren strangulată între casele vecine.

În acest timp, abatele Faujas privea cu afectare sub castani. Se hotărî să șoptească :

— Sînt tare vesele, grădinile astea... Văd lume și în cea din stînga.

Mouret ridică ochii.

— Ca în fiecare după-amiază, spuse liniștit : sînt intimii domnului Péqueur des Saulaies, subprefectul nostru... Vara, stau și serile în jurul bazinului pe care nu-l puteți vedea, la stînga... Aha ! Domnul de Condamin s-a întors. Bătrînul acela frumos, care se ține bine, cu fața viu colorată ; e inspector silvic, un tip pe care-l întîlnești veșnic călare, cu mănuși și pantaloni bine strînși pe picior. Și-un mincinos fără pereche ! Nu-i de prin părțile noastre ; s-a însurat de curînd cu o femeie foarte tînără... În sfîrșit, din fericire treburile astea nu mă privesc.

Își plecă iarăși privirea, auzind-o pe Désirée, care se juca cu Serge, rîzînd cu rîsul ei de fetiță. Dar abatele, a cărui față se coloră ușor, îl readuse la subiect prin cîteva cuvinte :

— Subprefectul e domnul acela îndesat cu cravată albă ?

Întrebarea îl amuză la culme pe Mouret.

— O, nu ! răspunse rîzînd. Se vede cît de colo că nu-l cunoașteți pe domnul Péqueur des Saulaies. Nu are nici patruzeci de ani. E înalt, băiat drăguț, foarte distins... Domnul cel îndesat e doctorul Porquier, medicul societății alese din Plassans. Un om fericit, vă asigur. N-are decît un necaz, fiul lui, Guillaume... Acum, le vedeți pe cele două persoane care stau jos, pe bancă, cu spatele încoace. Sînt domnul Paloque, judecătorul, și nevasta lui. Nu se știe care e mai urît din doi, nevasta ori soțul. Din fericire n-au copii.

Domnul Mouret începu să rîdă mai tare. Se înfierbînta, se agita, izbea cu mîna în bara de sprijin.

— Nu, spuse arătînd printr-o mișcare succesivă a capului grădina familiei Rastoil și grădina subprefecturii, nu mă pot uita la societățile astea două, fără să mi se urce sîngele la cap... Nu vă ocupați de politică, domnule abate, altminteri v-aș face să rîdeți în lege... Închipuiți-vă că, pe drept ori pe nedrept, trec drept republican. Alerg mult pe la țară, din cauza afacerilor ; sînt prieten cu țăranii ; ba chiar s-a vorbit să fiu în consiliul general ; în sfîrșit, numele meu e cunoscut... Ei bine ! am aici, la dreapta mea, spuma legitimismului, iar aici la stînga, la subprefect, mărimile Imperiului. Nu-i așa că-i nostim ? biata mea grădină bătrînească, atît de liniștită, ungherul meu de fericire, între cele două tabere inamice. Veșnic mi-e frică să nu-și arunce pietre pe deasupra zidurilor mele... Înțelegeți, pietrele lor ar putea cădea în grădina mea.

Gluma asta îl încînta de-a binelea pe Mouret. Se apropie de abate, cu aerul unei cumetre care are multe de spus.

— Plassans e un oraș foarte curios din punct de vedere politic. Lovitura de stat a reușit aici, pentru că e un oraș conservator. Dar, înainte de toate, e legitimist și orleanist, într-atît de mult încît, de cum s-a instaurat Imperiul, a voit să-și impună condițiile. Și pentru că nu a fost ascultat, s-a supărat și a trecut de partea opoziției. Da, domnule abate, de partea opoziției. Anul trecut, l-am numit deputat pe marchizul de Lagrifoul, un bătrîn gentilom de-o inteligență mediocră, dar a cărui alegere a sîcîit tare mult subprefectura... Uitați-vă, iată-l pe domnul Péqueur des Saulaies ; e împreună cu primarul, domnul Delangre.

Abatele se uită cu interes. Subprefectul, un bărbat foarte brun, zîmbea pe sub mustățile lui ceruite ; era îmbrăcat cu o corectitudine fără cusur ; ținuta lui amin-

tea de cea a ofiţerului ferchеş şi a diplomatului îndatoritor. Lîngă el, primarul se explica, cu mare risipă de gesturi şi cuvinte. Părea mic, cu spate pătrat, cu faţa răvăşită, aducînd a paiaţă. Trebuie să fi avut obişnuinţa vorbăriei.

— Domnul Péqueur des Saulaies, continuă Mouret, a fost cît pe ce să se îmbolnăvească. Deoarece socotea alegerea candidatului oficial ca şi sigură... M-am distrat de minune. În seara alegerilor, grădina subprefecturii a rămas cufundată în beznă şi sinistră ca un cimitir ; în timp ce în grădina familiei Rastoil se aflau lumînări aprinse pe sub copaci, se auzeau rîsete şi un întreg vacarm triumfător. Pe stradă, nu lăsi nimic să se vadă ; în grădini, dimpotrivă, lumea nu se sinchiseşte, îşi dă drumul... Ce mai, asist la lucruri tare ciudate, fără să zic nimic.

Rămase o vreme ca şi cum n-ar fi voit să spună mai mult ; dar mîncărimea de limbă fu mai tare.

— Acum, mă întreb ce vor face cei de la subprefectură. Niciodată candidatul lor nu va mai avea cîştig de cauză. Nu cunosc ţinutul, nu sînt în stare să facă faţă. Mi s-a dat încredinţarea că domnul Péqueur des Saulaies trebuia să capete o prefectură dacă alegerile mergeau aşa cum trebuie. Da' uite că s-au păcălit. A rămas subprefect ani mulţi şi fericiţi... Ei, da ! Ce-or să pună la cale ca să-l dărîme pe marchiz ? pentru că or să pună ei ceva la cale, or să încerce, într-un fel ori altul, să cucerească Plassansul.

Îşi ridică ochii spre abate, pe care nu-l mai privise de-o bucată de vreme. Vederea feţei atente a preotului, a ochilor lui lucitori, a urechilor mărite, parcă, îl făcu să se oprească brusc. Întreaga lui prudenţă de burghez liniştit se trezi ; simţi că vorbise prea mult. Aşa că şopti pe un ton de supărare :

— La urma urmei, habar n-am de nimic. Se spun atîtea prostii... Nu cer decît să fiu lăsat să trăiesc liniştit în casa mea.

Tare ar fi voit să plece de la fereastră, dar nu îndrăznea să plece așa, pe nepusă masă, după ce sporovăise atît de slobod. Începea să bănuie că, dacă unul dintre ei își bătuse joc de celălalt, cu siguranță că nu el jucase rolul cel frumos. Abatele, cu aerul lui foarte liniștit, continua să arunce priviri în dreapta și-n stînga, în cele două grădini. Nu făcu nici cea mai măruntă încercare de a-l încuraja pe Mouret să continue. Acesta, care dorea cu nerăbdare ca nevestei ori unuia dintre copii să-i vină gîndul cel bun și să-l cheme, se simți ușurat cînd Rose se ivi pe peron. Bucătăreasa își înălță capul.

— Păi bine, domnule, strigă ea, dar astăzi nu mai cinați ?... De-un sfert de ceas am pus supa pe masă.

— Bine, Rose, cobor, îi răspunse.

Plecă de la fereastră, scuzîndu-se. Răceala camerei, de care uitase, din spatele său, îl tulbură și ea. I se păru a fi un mare confesional, cu neîndurătorul ei crucifix negru, care trebuie să fi auzit totul. În timp ce abatele Faujas își lua rămas bun de la el printr-un scurt salut tăcut, Mouret nu putu suporta întreruperea aceea bruscă a conversației, încît se întoarse, ridicîndu-și ochii spre tavan.

— Prin urmare, chiar în colțul ăsta e ?

— Ce anume ? întrebă abatele, foarte mirat.

— Pata despre care mi-ați vorbit.

Preotul nu-și putu ascunde un zîmbet. Și din nou, se strădui să-i arate pata lui Mouret.

— Da, o văd foarte bine acum, zise acesta. Rămîne hotărît ; chiar de mîine, am să chem lucrătorii.

În sfîrșit plecă. Încă se mai afla pe coridor, cînd ușa se închise după el fără zgomot. Tăcerea de pe scară îl irită profund. Coborî, șoptind :

— Ce mai diavol de om ! nu întreabă nimic și ajungi să-i spui tot.

V

A doua zi, bătrîna doamnă Rougon, mama Marthei, veni în vizită la familia Mouret. Ceea ce era un adevărat eveniment, deoarece relaţiile dintre ginere şi părinţii soţiei lui erau cam încordate, mai cu seamă după alegerea marchizului de Lagrifoul, socrii acuzîndu-l pe Mouret că reuşita acestuia s-ar fi datorat propagandei pe care i-o făcuse prin sate. Marthe se ducea singură la părinţi. Mama ei, „cioroipina de Félicité", cum i se spunea, era, la cei şaptezeci de ani ai ei, slabă şi sprintenă ca o fetişcană. Nu mai purta decît rochii de mătase, încărcate de volane, şi-i plăceau mai cu seamă culorile galben şi mov.

În ziua aceea, cînd se înfiinţă, în sufragerie nu se aflau decît Marthe şi Mouret.

— Ia te uită, spuse acesta din urmă foarte mirat, e mama ta... Ce-o fi vrînd de la noi ? N-a trecut nici o lună de cînd a fost ultima dată... Tot vreo uneltire de-a ei, cu siguranţă.

Soţii Rougon, la care fusese băiat de prăvălie înainte de-a se căsători, cînd în dugheana lor îngustă din cartierul cel vechi se simţea falimentul, erau obiectul veşnicelor lui bănuieli. Cei doi i-o plăteau de altfel cu vîrf şi îndesat, nutrind faţă de el o pizmă solidă şi adîncă, urînd mai cu seamă în el pe negustorul care se pricepuse să facă din vreme afaceri mănoase. Cînd ginerele spunea : „Eu unul nu-mi datorez averea decît muncii mele", soţii Rougon îşi ţuguiau buzele, înţelegînd prea bine că sînt învinuţi de a-şi fi cîştigat averea prin tranzacţii necinstite. Félicité, în ciuda casei ei frumoase din Piaţa Subprefecturii, pizmuia în taină mica locuinţă liniştită a familiei Mouret cu acea pizmă feroce a fostei negustorese care nu-şi datorează înlesnirea banilor economisiţi la tejghea.

Félicité o sărută pe Marthe pe frunte, ca şi cum ar fi avut tot şaisprezece ani. Pe urmă îi întinse mîna lui Mou-

ret. Discutau de obicei amîndoi pe un ton dulce-acrişor de batjocură.

— Cum aşa, îl întrebă Félicité zîmbind, încă nu te-au ridicat jandarmii, revoluţionarule ?

— Nu, nu încă, răspunse Mouret rîzînd şi el. Aşteaptă ordine de la soţul dumitale.

— Ah, foarte drăguţ spus, răspunse Félicité, căreia îi scăpărară ochii.

Marthe îi aruncă o privire rugătoare lui Mouret; chiar că întrecuse măsura. Dar acesta se pornise, aşa că merse mai departe :

— Sîntem caraghioşi, zău aşa, că te primim aici, în sufragerie. Să trecem în salon, rogu-te.

Era una din glumele lui obişnuite. Îşi dădea aerele afectate ale soacrei, atunci cînd o primea la el în casă. Degeaba spuse Marthe că se simţeau bine acolo, trebuiră ca ea şi mama ei să-l urmeze în salon. Şi se osteni în continuare, deschizînd obloanele, împingînd fotoliile. Salonul, în care nu intrau niciodată şi-ale cărui ferestre stăteau cel mai adesea închise, era o încăpere mare, părăsită, unde zăceau mobile acoperite cu huse albe, îngălbenite de umezeala grădinii.

— Îngrozitor, şopti Mouret ştergînd praful de pe o consolă micuţă, Rose asta lasă casa de capul ei.

Apoi se întoarse spre soacră, spunîndu-i pe un ton din care răzbătea ironia :

— Ne scuzi că te primim aşa, în biata noastră locuinţă... Nu toată lumea poate fi bogat.

Félicité se sufoca. Se uită o clipă ţintă la Mouret, gata să izbucnească; apoi, făcînd o sforţare, îşi plecă încet pleoapele ; cînd le ridică, spuse pe un ton plăcut :

— Tocmai i-am dat ziua bună doamnei de Condamin, şi am intrat pe aici să văd ce mai face draga mea familie... Copiii o duc bine, nu-i aşa ? şi dumneata la fel, dragul meu Mouret ?

— Da, toată lumea o duce de minune, îi răspunse, mirat de marea ei drăgălășenie.

Dar bătrîna doamnă nu-i lăsă răgazul să îndrume conversația pe un făgaș ostil. O întrebă drăgăstos pe Marthe despre o groază de nimicuri, făcu pe bunica-cea-bună, certîndu-l pe ginere că nu-i trimite mai des „pe micuți și pe micuță". Era atît de fericită cînd îi vedea !

— Știți ceva, spuse în cele din urmă așa, într-o doară, curînd sîntem în octombrie ; am să încep să primesc joia, ca mai înainte. Pot conta pe tine, nu-i așa, dragă Marthe ?... Și pe dumneata, Mouret, o să te putem vedea uneori, sau tot o să ne ocolești ?

Mouret, căruia sporovăiala duioasă a soacrei îi muie inima pînă la urmă, nu putu da replica cuvenită. Nu se aștepta la o asemenea lovitură, nu găsi nici o răutate, încît se mulțumi să spună :

— Știi bine că nu pot veni în casa dumitale... Primești o mulțime de persoane care ar fi încîntate să-mi facă inimă rea. Și-apoi, nu vreau să mă bag în politică.

— Dar te înșeli, răspunse Félicité, te înșeli amarnic, Mouret ! Crezi că s-ar putea spune despre salonul meu că e un club ? Nu asta e intenția mea. Tot orașul știe că încerc să fac din casa mea un loc plăcut. De cumva se vorbește despre politică, te asigur că asta se face doar prin colțuri. Păi da ! politica m-a sîcîit destul pe vremuri... De ce spui așa ?

— Primești toată banda de la subprefectură, șopti Mouret cu un aer posomorît.

— Banda de la subprefectură ? repetă Félicité ; banda de la subprefectură... Firește, îi primesc pe domnii aceia. Nu cred însă că domnul Péqueur des Saulaies o să-mi calce prea mult pragul în iarna asta ; soțul meu i-a spus ce părere are în legătură cu ultimele alegeri. S-a lăsat tras pe sfoară ca un nerod... Cît despre prietenii lui, sînt oameni de soi. Domnul Delangre, domnul de Condamin sînt niște persoane foarte plăcute, domnul Paloque e bunătatea întru-

chipată, iar despre doctorul Porquier presupune că n-ai nimic rău de spus.

Mouret înălță din umeri.

— Și-apoi, urmă ea apăsînd batjocoritor pe cuvinte, primesc și banda domnului Rastoil, pe demnul domn Maffre și pe savantul nostru prieten, domnul de Bourdeu, fostul prefect... Vezi dar că nu sîntem partinitori, toate opiniile sînt acceptate în casa noastră. Înțelege odată că n-ar veni nici țipenie de om dacă mi-aș alege invitații din rîndurile unui singur partid! Și-apoi, ne place spiritul peste tot unde se află, avem pretenția că la seratele noastre vine tot ceea ce Plassansul are mai distins... Salonul meu e un teren neutru ; ține bine minte, Mouret : așa cum am spus, un teren neutru, ăsta-i cuvîntul potrivit.

Se însuflețise vorbind. De fiecare dată cînd cineva aducea vorba despre asta, Félicité pînă la urmă se supăra. Salonul era marea ei glorie ; precum spunea, voia să troneze în el dar nu ca un șef de partid, ci în chip de femeie de lume. Ce-i drept, prietenii intimi pretindeau că Félicité adoptase tactica asta a concilierii la sfatul fiului ei Eugène, ministrul, care-i dăduse însărcinarea să întruchipeze la Plassans blîndețea și amabilitatea imperiului.

— N-ai decît să spui ce vrei, mormăi Mouret pe-nfundate, dar Maffre al dumitale e o unealtă a popilor, Bourdeu un tîmpit, iar o mare parte din ceilalți sînt niște netrebnici. Asta-i părerea mea... Îți mulțumesc de invitație, dar prea m-ar deranja. Am obiceiul să mă culc devreme. Stau la mine acasă.

Félicité se ridică, îi întoarse spatele lui Mouret, zicîndu-i fetei ei :

— Pe tine pot conta și mai departe, nu-i așa, drăguță ?

— Firește, răspunse Marthe, voind să îndulcească răspunsul brutal al soțului.

Bătrîna doamnă era pe punctul de-a pleca, dar deodată păru că se răzgîndește. Ceru îngăduința s-o sărute pe Désirée, pe care o zărise în grădină. Nici măcar nu voi ca fetița

să fie chemată ; coborî pe terasa încă udă de-o bură de ploaie ce căzuse dimineaţă. Şi-acolo, o potopi cu mîngîieri pe nepoată, care rămînea oarecum speriată în faţa ei ; apoi, ridicîndu-şi ochii ca din întîmplare, se uită la perdelele de la etajul al doilea şi exclamă :

— Ia te uită ! aţi închiriat ?... A, da, îmi amintesc, unui preot, parcă. Am auzit vorbindu-se despre asta... Ce fel de om e preotul ăsta ?

Mouret o ţintui cu privirea. Îl străfulgeră o bănuială. Se gîndi că soacra lui venise anume pentru abatele Faujas.

— Pe legea mea spuse, fără s-o slăbească din ochi, zău dacă ştiu... Dar poate că ai putea dumneata să-mi spui cîte ceva despre el, nu ?

— Eu ? exclamă Félicité mirată la culme. Doar nu l-am văzut în viaţa mea... Ia stai, ştiu că e vicar la Saint-Saturnin ; părintele Bourrette mi-a spus-o. Aşa că îmi dă prin gînd că ar trebui să-l poftesc joia la noi. Doar printre invitaţi se numără directorul marelui seminar şi secretarul monseniorului.

Apoi, întorcîndu-se spre Marthe :

— Ştii, cînd o să-l vezi pe locatarul tău, ar trebui să sondezi terenul, ca să-mi poţi spune dacă o invitaţie i-ar fi pe plac.

— Aproape că nu-l vedem deloc, se grăbi Mouret să răspundă. Vine şi pleacă fără să deschidă gura... Şi-apoi, treburile astea nu mă privesc.

Şi continuă s-o cerceteze cu un aer bănuitor. Hotărît lucru, soacra lui ştia mai multe despre abatele Faujas decît voia să spună. Dar aceasta nici nu clipea sub privirea cercetătoare a ginerelui ei.

— La urma urmei, puţin îmi pasă, spuse cu o degajare desăvîrşită. Dacă e un om acceptabil, găsesc eu cum să-l invit... La revedere, copii.

Félicité urca peronul, cînd un bătrîn înalt se ivi pe pragul sălii de la intrare. Purta un palton şi nişte pantaloni

dintr-un postav albastru, foarte curați, cu o șapcă de blană scoborîtă pe ochi. Ținea un bici în mînă.

— Ia uite-l pe unchiul Macquart, strigă Mouret, aruncînd o privire curioasă spre soacra lui.

Aceasta făcuse un gest de mare neplăcere. Macquart, frate vitreg cu Rougon, se întorsese în Franța datorită acestuia, după ce se compromisese în protestele țărănești din 1851. După ce se întorsese din Piemont, ducea o viață de burghez așezat, care trăia din rente. Cumpărase, nu se știa cu ce bani, o căsuță aflată în satul Tulettes, la trei leghe de Plassans. Încetul cu încetul, se căpătuise; pînă la urmă își cumpărase o căruță cu un cal, de nu-l mai vedeai decît pe el pe drumuri, fumîndu-și pipa, adăpîndu-se cu soare, rînjind ca un lup cuminți. Dușmanii familiei Rougon spuneau pe șoptite că cei doi Rougon îl întreținеau pe Antoine Macquart.

— Bună ziua, unchiule, mai spuse Mouret cu ostentație ; ai venit într-o mică vizită ?

— Păi da, răspunse Macquart pe un ton de om cumsecade. Știi, de cîte ori trec prin Plassans... A, asta-i bună, Félicité, zău dacă mă așteptam să te găsesc aici ! Venisem să-l văd pe Rougon, aveam ceva să-i zic...

— Era acasă, nu-i așa ? îl întrerupse cu grabă îngrijorată. Bine, bine, Macquart.

— Da, era acasă, continuă unchiul liniștit ; l-am văzut și-am vorbit. Un om de treabă, Rougon.

Și rîse ușor. Apoi, în timp ce Félicité trepida de spaimă, el continuă cu glasul lui tărăgănat, atît de straniu întrerupt, încît totdeauna părea că-și bate joc de lume :

— Mouret, băiete, ți-am adus doi iepuri ; sînt acolo, într-o coșniță. I-am dat Rosei... I-am lăsat doi și lui Rougon ; ai să-i găsești acasă, Félicité, să-mi spui dac-au fost buni. Ah, urechiații, ce dolofani mai sînt! I-am pus la-ngrășat pentru voi... Ce vreți, copii ? Mie îmi face plăcere să dăruiesc cîte ceva.

Félicité era albă ca varul, cu buzele strînse, în timp ce Mouret o privea cu un zîmbet batjocoritor. Ar fi voit cu dragă inimă să plece ; dar se temea să nu fie bîrfită, dacă-l lăsa pe Macquart după ea.

— Mulţumesc, unchiule, zise Mouret. Ultima oară, prunele pe care ni le-ai adus au fost tare bune... Cinsteşti un pahar, nu-i aşa ?

— Nu zic nu.

Şi, după ce Rose îi aduse un pahar cu vin, se aşeză pe balustrada terasei. Bău paharul pe îndelete, plescăind din limbă, uitîndu-se la vin în zare.

— E dinspre Saint-Eutrope, vinul ăsta, şopti el. Nu m-ar putea duce nimeni pe mine. Cunosc locurile ca pe degete.

Clătina din cap, ricana.

Şi-atunci, pe neaşteptate, Mouret îl întrebă, cu o intenţie anume în voce :

— Dar la Tulettes, cum mai merge ?

Bătrînul înălţă ochii, se uită la toată lumea ; pe urmă, plescăind din limbă pentru o ultimă oară, puse paharul alături de el, pe piatră, şi răspunse cît se poate de simplu:

— Nu rău... Am avut veşti alaltăieri. Se poartă ca de obicei.

Félicité întoarse capul. Se lăsă o tăcere. Mouret pusese degetul pe una din rănile familiei, făcînd aluzie la mama lui Rougon şi a lui Macquart, închisă de cîţiva ani într-o casă de alienaţi, la Tulettes. Mica proprietate a lui Macquart se afla chiar alături, şi se pare că Rougon îl aşezase acolo pe uncheşul cel nostim ca să vegheze asupra bătrînei.

— Se face tîrziu, zise în cele din urmă şi se ridică ; trebuie să mă întorc înainte de-a se înnopta... Ia zi, Mouret, băiete, contez pe tine într-una din zilele astea. Doar mi-ai făgăduit că vii.

— Am să vin, unchiule, am să vin..

— Nu așa, vreau să zic ca toată lumea să vină ; mă auzi ? toată lumea... Mă plictisec de unul singur acolo. Am să vă gătesc bucate.

Și, întorcîndu-se spre Félicité :

— Spune-i lui Rougon că și el e poftit, ca și tine. Doar n-o să mă ocoliți numai pentru că bătrîna e acolo, alături ; păi atunci, nu ne-am mai distra deloc... Vă zic că e bine, că-i îngrijită cum se cuvine. Puteți să vă bizuiți pe mine... O să gustați un vinișor pe care l-am găsit pe o costișă de pe valea Seille ; un vinișor care te amețește, o să vedeți !

În timp ce vorbea, se îndrepta spre ușă. Félicité îl urma atît de aproape, încît părea că-l împinge afară. Toată lumea îl însoți pînă în stradă. Dezlega hățurile de la cal, pe care le legase de-un oblon, cînd abatele Faujas, care se întorcea, trecu prin mijlocul grupului, cu un salut ușor. Ai fi zis că-i o umbră neagră, strecurîndu-se fără zgomot. Félicité se întoarse repede, îl urmări cu privirea pînă pe scară, neavînd timpul să-l privească în față. Macquart, mut de uimire, clătina din cap și șoptea :

— Cum așa, băiete, ai ajuns să ții popi la tine în casă? Are o privire tare ciudată, omul ăsta. Ia seama: sutanele aduc necaz !

Se așeză pe banca căruței și șuieră încetișor, apoi coborî strada Balande în trapul mărunt al calului. Spatele lui rotund și șapca de blană dispărură la colțul străzii Taravelle. Cînd Mouret se întoarse, își auzi soacra spunîndu-i Marthei :

— Mi-ar fi plăcut să faci tu invitația, ca să pară mai puțin solemnă. Dacă ai găsi prilejul să pomenești despre asta, mi-ai face o mare plăcere.

Tăcu, simțind că s-a dat de gol. În sfîrșit, după ce o sărută pe Désirée cu mare risipă de drăgălășenii, plecă, aruncînd în urmă o ultimă privire, pentru a se încredința că Macquart nu are să se-ntoarcă și să bîrfească pe seama ei.

— Să știi că-ți interzic cu desăvîrșire să te amesteci în treburile mamei tale, îi spuse Mouret nevestei, cînd intră

înăuntru ; totdeauna e vîrîtă într-o mulțime de povești cît se poate de necurate. Ce naiba o fi având de gînd cu abatele ? Nu l-ar pofti ea de ochii lui frumoși dacă n-ar avea un interes ascuns. Preotul ăsta n-a venit de florile mărului de la Besançon la Plassans. S-ascund niște unelțiri aici.

Marthe se apucase iar de veșnicul cîrpit al rufăriei celor din casă, care-i lua zile întregi. Mouret se mai învîrti o vreme pe lîngă ea, șoptind :

— Știi că mă amuză unchiul Macquart și maică-ta. Ce-i al lor e-al lor, nu se pot suferi și pace ! Ai zice că totdeauna îi e teamă să nu-l audă spunînd lucruri care nu trebuie să se știe. El nu-i stingherit deloc, ar povesti verzi și uscate... Dar eu unul n-am să-i calc în casă. Am jurat să nu mă bag în poveștile astea... Vezi, tata avea dreptate să spună că familia mamei, alde Rougon și-alde Macquart nu fac nici cît o ceapă degerată. Am și eu din sîngele lor, așa că nu poți să te simți jignită că-ți spun toate astea. Și-o spun, pentru că-i adevărat. Azi, sînt oameni bogați, dar bogăția nu i-a șlefuit, dimpotrivă.

Pînă la urmă se duse să facă un tur pe bulevardul Sauvaire, unde întîlnea prieteni, cu care sporovăia despre vreme, despre recolte, despre întîmplările din ajun. O comandă mare de migdale, pe care o primi a doua zi, îl ținu mai bine de-o săptămînă într-un veșnic du-te-vino, încît aproape-l uită pe abatele Faujas. De altfel, abatele începea să-l plictisească, nu vorbea mai deloc, era un om ascuns. Îl ocoli de două ori, părînd a înțelege că celălalt îl căuta numai pentru a afla sfîrșitul poveștilor despre banda de la subprefectură și banda lui Rastoil. Rose îi spuse la rîndul ei că doamna Faujas voise s-o tragă de limbă, încît își făgădui să nu mai deschidă gura. Acum se deda altui joc în ceasurile cînd n-avea ce face. Cînd se uita spre perdelele atît de bine strînse de la catul al doilea, mormăia :

— Ascunde-te, ascunde-te, amice... Știu că mă pîndești de după perdele ; dar n-o să te-alegi cu mare lucru din-

tr-asta. De cumva ţi-ai pus în cap să afli de la mine despre vecini !

Gîndul că abatele Faujas stă la pîndă îl înveselea la culme. Îşi dădu multă osteneală să nu cadă în vreo cursă. Dar într-o seară, în timp ce se întorcea acasă, îi zări la cinzeci de metri în faţa lui pe abatele Bourrette şi pe abatele Faujas, opriţi în faţa uşii domnului Rastoil. Se ascunse în intrîndul unei case. Cei doi preoţi rămaseră acolo un sfert de ceas bun. Vorbeau aprins, se despărţeau, pe urmă iar se întorceau. Lui Mouret i se păru a înţelege că abatele Bourrette îl implora pe abatele Faujas să-l însoţească în casa preşedintelui. Acesta se scuza, iar pînă la urmă refuză, pierzîndu-şi oarecum răbdarea. Era într-o marţe, zi în care invitaţii veneau să cineze. În sfîrşit, Bourrette intră la domnul Rastoil ; Faujas se strecură pînă la el în cameră, cu înfăţişarea lui umilă. Mouret rămase pe gînduri. Chiar aşa, oare de ce abatele nu se ducea în casa Rastoil ? Toţi preoţii de la Saint-Saturnin cinau acolo, abatele Fenil, abatele Surin şi ceilalţi. Nu se afla sutană în Plassans care să nu se răcorească în grădina acestuia, lîngă cascadă. Refuzul noului vicar era într-adevăr un lucru nemaipomenit.

Cînd Mouret pătrunse în casă, se duse repede în fundul grădinii, ca să cerceteze ferestrele de la etajul al doilea. După o clipă, văzu mişcîndu-se perdeaua de la fereastra a doua, la dreapta. Cu siguranţă că abatele Faujas era acolo, spionînd cele ce se petreceau în casa Rastoil. După unele mişcări ale perdelei, lui Mouret i se păru a înţelege că se uita de asemeni şi spre subprefectură.

A doua zi, o miercuri, pe cînd ieşea în oraş, Rose îi spuse că abatele Bourrette se afla la locatarii de la etajul doi de cel puţin o oră. Şi-atunci se întoarse şi începu să-şi caute de lucru prin sufragerie. Cînd Marthe îl întrebă ce caută cu-atîta sîrg, se înfurie, pomenind de-o hîrtie fără de care nu putea pleca de-acasă. Urcă să vadă de nu cumva o lăsase la etaj. Pe urmă, după ce aşteptă îndelung îndărătul uşii de la odaia lui, i se păru că aude la etajul al

doilea mișcîndu-se scaunele din loc, încît coborî fără grabă, oprindu-se o clipă pe sală, ca să-i lase timp abatelui Bourrette să-l ajungă din urmă.

— Oh, iată-vă, domnule abate ! Ce întîlnire plăcută !... Vă întoarceți la Saint Saturnin? Cade de minune. Tot într-acolo merg și eu. Am să vă însoțesc, dacă nu vă deranjează.

Abatele Bourrette răspunse că ar fi încîntat. Urcară amîndoi încet strada Balande, îndreptîndu-se spre Piața subprefecturii. Abatele era un om rotofei, cu o față cumsecade de om nevinovat, cu ochi mari, albaștri, de copil. Brîul lui lat de mătase, bine întins, îi contura un pîntec de-o rotunjime blîndă și lucitoare, mergea cu capul oarecum dat pe spate, brațele le avea întrucîtva prea scurte, iar picioarele începuseră să i se îngreuieze.

— Așadar, spuse Mouret fără nici o introducere, l-ați văzut pe minunatul abate Faujas... Țin să vă mulțumesc, mi-ați găsit un locatar cum puțini se află.

— Chiar așa, chiar așa, șopti preotul ; un vrednic om.

— Da, nici cel mai mărunt zgomot. Nici măcar nu ne dăm seama că se află o persoană străină la noi în casă. Și foarte politicos, foarte bine crescut, pe de-asupra... Dumneavoastră nu știți, dar mi s-a spus că e un spirit ales, un dar ce-a fost făcut diocezei noastre.

Și cum se aflau în mijlocul Pieții subprefecturii, Mouret se opri scurt în loc, uitîndu-se fix la abatele Bourrette.

— Chiar așa ! se mulțumi să răspundă acesta cu un aer mirat.

— Așa mi s-a spus... Episcopul s-ar părea că are unele planuri în legătură cu el, pentru mai tîrziu. Pînă atunci însă, noul vicar ar trebui să rămînă în umbră, ca să nu stîrnească pizma nimănui.

Abatele Bourrette începuse iar să meargă, dînd colțul străzii Banne. Spuse liniștit :

— Mă uimești mult... Faujas e un om simplu, chiar prea umil. Așa se face că la biserică ia asupră-i corvezile cele

mai mărunte, pe care de obicei le lăsăm pe seama novicilor. E un adevărat sfînt dar nu un om abil. Abia de l-am zărit la monsenior. Încă din prima zi a fost în relaţii reci cu abatele Fenil. Deşi i-am explicat că trebuie să-i intre pe sub piele marelui vicar, dacă vrea să fie bine primit la episcopie. N-a înţeles ; mă tem că e un pic cam mărginit. Iată, ca şi veşnicele lui vizite la abatele Compan, bietul nostru preot paroh, care de două săptămîni a căzut la pat şi pe care cu siguranţă că o să-l pierdem. Ei bine ! Vizitele astea sînt nelalocul lor, îi vor face mult rău. Compan nu s-a putut niciodată înţelege cu Fenil; chiar că trebuie să vii de la Besançon ca să nu ştii un lucru cunoscut în toată dioceza.

Se însufleţea. Se opri la rîndul lui în faţa străzii Canquoin, aşezîndu-se în faţa lui Mouret.

— Nu, dragă domnule, ai fost înşelat : Faujas e nevinovat ca un prunc... Eu unul sînt lipsit de ambiţii, nu-i aşa ? Şi numai Dumnezeu ştie cît ţin la Compan, adevărată inimă de aur ! Asta nu mă împiedică să mă duc să-i strîng mîna pe ascuns. Chiar el mi-a spus : „Bourrette, vechiul meu prieten, nu mai am mult de trăit. Dacă vrei să fii preot paroh în locul meu, încearcă să nu fii văzut prea des sunînd la uşa mea. Vino noaptea şi bate de trei ori, sora mea o să-ţi deschidă". Şi-acum, aştept să se înnopteze, înţelegi... Zadarnic ne-am tulbura viaţa. Avem şi-aşa destule necazuri !

Vocea i se muie. Îşi încrucişă mîinile pe pîntec şi-şi reluă mersul, mişcat de un egoism naiv ce-l făcea să se înduioşeze asupra lui însuşi, în timp ce şoptea :

— Bietul Compan, bietul Compan...

Mouret rămînea ca trăsnit. Abatele Faujas îi scăpa cu totul.

— Şi totuşi mi s-au dat amănunte foarte precise, mai încercă el să spună. Era voba să i se găsească o situaţie foarte bună.

— Ba nu, te asigur că nu ! exclamă preotul ; Faujas nu are nici un viitor... Am să-ţi dau un exemplu. Ştii că cinez în fiecare marţi la domnul preşedinte. Săptămîna trecută, m-a rugat insistent să i-l aduc pe Faujas. Voia, desigur, să-l cunoască, să-l cîntărească... Ei bine ! n-o să ghiceşti niciodată ce-a făcut Faujas. A refuzat invitaţia, dragă domnule, a refuzat răspicat. Degeaba i-am spus că o să-şi facă viaţa imposibilă la Plassans, că înseamnă să se pună la cuţite cu Fenil, făcîndu-i un asemenea afront domnului Rastoil ; s-a încăpăţînat, n-a vrut să ştie de nimic... Ba chiar cred, Doamne iartă-mă ! că mi-a spus într-o clipă de mînie că n-are nevoie să se vîndă, primind să vină la o cină de felul ăsta.

Abatele Bourrette începu să rîdă. Ajunsese în faţă la Saint-Saturnin ; îl mai ţinu o clipă pe Mouret lîngă uşiţa laterală a bisericii.

— E un copil, un copil mare, continuă el. Te întreb şi eu, cum poate cineva crede că o cină în casa domnului Rastoil te poate compromite !... Şi cum soacra dumitale, doamna Rougon, m-a însărcinat ieri să-i transmit lui Faujas o invitaţie din partea ei, nu i-am ascuns că mă tem să nu fie prost primită.

Mouret ciuli urechea.

— Prin urmare soacra mea v-a dat însărcinarea unei invitaţii ?

— Da, a venit ieri la sacristie... Pentru că ţin să-i fiu pe plac, am făgăduit că mă duc azi să-l văd pe diavolul ăsta de om... Eu unul eram sigur c-o să refuze.

— Şi a refuzat ?

— Nu, am fost tare mirat, a primit.

Mouret căscă gura apoi o închise. Preotul clipea din ochi cu un aer extrem de mulţumit.

— Trebuie să mărturisesc că am fost foarte abil... Trecuse mai bine de-o oră de cînd îi explicam lui Faujas situaţia soacrei dumitale. El clătina din cap, spunea cît de mult îi e pe plac să stea retras... În sfîrşit, eram la capătul pu-

terilor, cînd mi-am amintit de-o recomandare a scumpei doamne. Care mă rugase să insist asupra caracteristicii salonului ei, care este, precum tot orașul o știe, un teren neutru... Atunci a părut că face o sforțare și a consimțit. A făgăduit răspicat că o să vină mîine... Am să-i scriu două rînduri minunatei doamne Rougon, ca să-i anunț izbînda noastră.

Mai rămase acolo o clipă, vorbindu-și lui însuși, rostogolindu-și ochii mari, albaștri.

— Domnul Rastoil va fi tare ofensat, dar nu-i vina mea... La revedere, dragă domnule Mouret, la revedere ; transmite toate cele de cuviință acasă la dumneata.

Intră în biserică, lăsînd să se închidă încet îndărătul lui ușa cea dublă. Mouret se uită la ușă, ridicînd încet din umeri.

— Încă un palavragiu, mormăi el ; încă unul din oamenii aceia care nu te lasă să scoți două vorbe, și care vorbesc întruna fără să spună nimic... Aha ! Popa Faujas se duce mîine la cioroipină ; păcat că sînt supărat cu nerodul ăla de Rougon.

Pe urmă, toată după-amiaza alergă cu treburi. Seara, la culcare, își întrebă în treacăt nevasta :

— Te duci la maică-ta mîine seară ?

— Nu, răspunse Marthe ; am prea multe lucruri de terminat. Am să mă duc fără greș joia viitoare.

Mouret nu insistă. Dar, înainte de-a sufla în lumînare, spuse :

— Rău faci că nu ieși mai des. Du-te la maică-ta mîine seară ; o să te mai distrezi și tu un pic. Eu rămîn cu copiii.

Marthe se uită la el, mirată. De obicei o ținea acasă, avînd nevoie de ea pentru nenumărate fleacuri, bodogănind cînd lipsea cîte o oră.

— Mă duc, dacă vrei, îi răspunse.

Suflă în lumînare, puse capul pe pernă şi şopti :

— Chiar aşa, şi o să ne povesteşti cum a fost. O să-i distreze pe copii.

VI

A doua zi, pe la nouă seara, abatele Bourrette veni să-l ia pe abatele Faujas ; îi făgăduise să-l introducă şi să-l prezinte în salonul familiei Rougon. Îl găsi gata, stînd în mijlocul camerei celei mari şi goale, punîndu-şi nişte mănuşi negre, albite la degete, aşa că îl întrebă cu o uşoară strîmbătură :

— N-ai cumva altă sutană ?

— Nu, răspunse liniştit abatele Faujas ; asta încă mai merge, cred.

— Nici vorbă, nici vorbă, se bîlbîi bătrînul preot. E tare rece afară. Nu-ţi pui nimic pe spate ?... Atunci să plecăm.

Începuseră primele îngheţuri. Abatele Bourrette, călduros îmbrăcat într-o haină vătuită, abia-şi trăgea sufletul după abatele Faujas, care nu avea pe el decît sutana cea subţire şi ponosită. Se opriră în colţul pe care-l face Piaţa subprefecturii cu strada Banne, în faţa unei case din piatră, albă, una din clădirile frumoase ale oraşului nou, cu rozete sculptate la fiecare etaj. Un servitor în livrea albastră îi primi în vestibul ; îi zîmbi abatelui Bourrette în timp ce-i scoase pufoaica şi păru foarte mirat la vederea celuilalt abate, a acelui zdrahon tăiat cam din topor şi ieşit fără palton pe-o vreme atît de rece. Salonul era la etajul întîi.

Abatele Faujas intră cu capul sus, cu o dezinvoltură plină de gravitate, în timp ce abatele Bourrette, foarte emoţionat ori de cîte ori venea acasă la familia Rougon, deşi nu lipsea la nici una din seratele lor, ieşi din încurcătură refugiindu-se într-o încăpere alăturată. Străbătu încet întregul salon, ca s-o salute pe stăpîna casei, ghicind că se

află în mijlocul unui grup de vreo cinci-şase doamne. Trebui să se prezinte de unul singur; o făcu în două cuvinte. Félicité se ridică sprinten în picioare. Îl cercetă din creştet pînă-n tălpi, răscolindu-i ochii cu privirea ei de viezure, în timp ce şoptea cu un zîmbet :

— Încîntată, domnule abate, sînt de-a dreptul încîntată...

Între timp, trecerea preotului prin mijlocul salonului stîrnise mirare. O tînără femeie, ridicîndu-şi brusc privirea, avu chiar un gest reţinut de spaimă, zărind masa aceea neagră în faţa ei. Impresia fu defavorabilă: era prea înat, prea lat în spete ; avea faţa prea aspră, mîinile prea mari. Sub lumina nemiloasă a candelabrului, sutana păru atît de jalnică, încît doamnelor le fu întrucîtva ruşine văzînd un abate atît de prost îmbrăcat. Îşi puseră în funcţiune evantaiele, începură să şuşotească, prefăcîndu-se că întorc spatele. Bărbaţii schimbaseră priviri cu o mimică plină de înţeles.

Félicité simţi puţina bunăvoinţă a acestei primiri. Şi păru iritată ; încît rămase în picioare în mijlocul salonului, vorbind tare, silindu-i pe invitaţi să-i asculte complimentele pe care i le făcea abatelui Faujas.

— Bunul abate Bourrette, îi spunea ea cu tot felul de drăgălăşenii în glas, mi-a povestit cît de greu i-a fost să vă convingă... Am să vă port pică, domnule. Nu aveţi dreptul să vă ascundeţi de lume în felul ăsta.

Preotul se înclina fără să răspundă. Bătrîna doamnă continuă rîzînd, punînd o anume intenţie într-anumite cuvinte.

— Vă cunosc mai bine decît credeţi, în ciuda grijii cu care vă ascundeţi virtuţile. Mi s-a vorbit despre dumneavoastră ; sînteţi un adevărat sfînt, iar eu vreau să fiu prietena dumneavoastră... Vom mai vorbi despre toate astea, nu-i aşa ? pentru că acum sînteţi de-ai noştri.

— Doamnă, sînt cu totul la dispoziţia dumneavoastră.

— Așa văd și eu lucrurile, continuă Félicité rîzînd și mai tare. O să vedeți că noi, aici, dorim binele tuturor... Dar veniți, vreau să vă prezint domnului Rougon.

Străbătu salonul, deranjă mai multe persoane ca să-i deschidă drum abatelui Faujas, îi dădu atîta importanță încît stîrni împotriva lui pe toți cei de față. În încăperea alăturată, mesele pentru whist erau pregătite. Félicité se îndreptă țintă spre soțul ei, care juca cu expresia gravă a unui diplomat. Făcu un gest de nerăbdare, cînd soția i se plecă la ureche ; dar, de cum îi șopti cîteva cuvinte, se ridică numaidecît.

— Foarte bine, foarte bine, murmură.

Și, scuzîndu-se față de parteneri, veni să-i strîngă mîna abatelui Faujas. Rougon era pe vremea aceea un bărbat îndesat și livid de șaptezeci de ani ; își luase o expresie solemnă de milionar. În genere, cei din Plassans găseau că are un cap frumos, un cap alb și tăcut de personaj politic. După ce schimbă cu preotul cîteva politeturi, își reluă locul la masa de joc. Félicité, tot zîmbitoare, se întoarse în salon.

Cînd abatele Faujas rămase în sfîrșit singur, nu păru cîtuși de puțin încurcat. Stătu o vreme în picioare, uitîndu-se la jucători ; în realitate, cerceta tapițeria, covoarele, mobila. Era un salon micuț de culoarea lemnului, cu trei corpuri de bibliotecă din lemn de păr înnegrit, împodobit cu baghete de aramă, ce ocupau cele trei panouri ale camerei. Ai fi zis că e biroul unui magistrat. Preotul, care voia, desigur, să facă o inspecție completă, străbătu din nou salonul cel mare. Era de culoare verde, tot foarte sobru, dar mai încărcat cu aurării, aducînd în același timp cu gravitatea administrativă a unui minister și cu luxul bătător la ochi al unui restaurant. De partea cealaltă se mai afla un fel de budoar, unde Félicité primea în cursul zilei; un budoar *paille*, cu o mobilă tapițată în ramaje liliachii, și atît de ticsit de fotolii, de pufuri, de canapele, încît abia te puteai strecura printre ele.

Abatele Faujas se așeză în colțul căminului, prefăcîndu-se că-și încălzește picioarele. Sta în așa fel încît printr-o ușă larg deschisă să poată vedea o bună jumătate din salonul cel verde. Primirea atît de grațioasă a doamnei Rougon îl preocupa; închidea ochii pe jumătate, străduindu-se să găsească o dezlegare unei probleme ce-i scăpa. După o clipă, în visarea lui, auzi în spate o voce; spătarul uriaș al fotoliului în care ședea îl ascundea în întregime, iar el își scoborî pleoapele și mai mult. Ascultă, de parcă l-ar fi făcut să moțăie căldura puternică a focului.

— O singură dată am fost în casa lor, pe vremea aceea, continua să spună vocea cea groasă ; locuiau în față, de cealaltă parte a străzii Banne. Probabil că te aflai la Paris, pentru că tot Plassansul a cunoscut salonul cel galben al familiei Rougon, pe vremea aceea : un salon jalnic, cu un tapet de culoarea lămîii, ce se vindea cu cincisprezece gologani sulul, și o mobilă tapițată cu catifea de Utrecht, cu fotolii șchioape... Și uită-te acum la ea, la cioroipina asta, îmbrăcată în saten maroniu, cum stă colo pe un puf. Vezi cum îi întinde mîna micuțului Delangre. Pe legea mea! Îi dă mîna ca să i-o sărute.

O voce ceva mai tînără rînji, șoptind :

— Trebuie să fi furat frumușel, ca să poată avea un salon verde atît de frumos, pentru că știi că e cel mai frumos salon din oraș.

— Cucoana, continuă celălalt, a avut totdeauna patima asta, să primească. Atunci cînd n-avea nici lețcaie, bea apă chioară, ca să poată oferi seara limonadă invitaților... Oh ! îi cunosc ca pe degetele mele pe Rougoni ; i-am urmărit. Sînt niște oameni cît se poate de tari. Aveau în ei o adevărată furie de-a se război, ca să pună mîna pe pradă. Lovitura de stat i-a ajutat să-și vadă cu ochii visul de mărire care-i chinuia de patruzeci de ani. Și cu cîtă lăcomie au făcut-o, cum au mai înfulecat pînă le-a venit rău din lucrurile astea bune !... Uite, casa asta în care stau acum era a unui anume domn Peirotte, perceptor, care a fost

ucis în timpul incidentului de la Sainte-Roure [1], cînd cu insurecţia din '51. Da, pe legea mea, norocul le-a ieşit mereu în cale : un glonte rătăcit i-a scăpat de omul ăsta stingheritor, pe care l-au moştenit... Ei bine ! de-ar fi fost să aleagă între casă şi slujba de perceptor, Félicité cu siguranţă că ar fi ales casa. O sorbea din ochi de mai bine de zece ani, apucată de una din acele pofte nesăbuite de femeie grea, făcîndu-i-se rău cînd se uita la perdelele cele bogate care atîrnau îndărătul geamurilor de la ferestre. Pentru ea, asta însemna palatul Tuileries, cum se spunea în Plassans după 2 decembrie.

— Dar de unde au luat banii ca să cumpere casa ?

— Eh ! în privinţa asta, dragul meu, lucrurile nu sînt prea limpezi... Fiul lor, Eugène, cel care a făcut la Paris o carieră politică atît de uimitoare, deputat, ministru, consilier la Tuileries, a obţinut cu uşurinţă slujba de perceptor şi crucea Legiunii de onoare pentru tatăl lui, care a jucat aici o farsă de toată frumuseţea. Cît priveşte casa, va fi fost plătită prin diverse aranjamente. Vor fi împrumutat de la un bancher... În orice caz, astăzi sînt bogaţi şi vîrîţi în tot soiul de afaceri necurate, încît răscumpără timpul pierdut. Îmi închipui că băiatul lor a rămas în corespondenţă cu ei, pentru că pînă acum încă n-au făcut nici o prostie.

Vocea tăcu, apoi continuă aproape numaidecît, cu un rîs înăbuşit :

— Nu zău, rîd fără să vreau, cînd o văd că face tot felul de fiţe, ca o ducesă, pe cioroipina asta afurisită de Félicité !... Mi-amintesc întruna de salonul galben, cu covorul lui ros, consolele murdare, muselina de pe micuţa lustră măscărită de muşte... Şi uite că acum le primeşte la ea în casă pe domnişoarele Rastoil. Hm ! Cum îşi suceşte trena rochiei... Băbăţia asta, dragul meu, o să crape într-o seară în plin triumf, în mijlocul salonului verde.

[1] Episod relatat în *Izbînda familiei Rougon*, primul volum al ciclului *Rougon-Macquart* (n.t.).

Abatele Faujas își aplecase ușor capul, încît să vadă ce se întîmplă în salonul cel mare. O zări acolo pe doamna Rougon, de-a dreptul superbă, tronînd în mijlocul grupului ce-o înconjura ; părea că se înalță pe picioarele ei de pitică, făcînd să se aplece toate spinările din jurul ei printr-o privire de regină victorioasă. Uneori, o scurtă stare de slăbiciune o făcea să bată din pleoape în reflexele aurii ale plafonului, în blîndețea gravă a draperiilor.

— A, uite-l pe tatăl dumitale, spuse vocea cea grasă; iată-l intrînd pe bunul doctor... E cît se poate de surprinzător că doctorul nu ți-a spus nimic din toate astea. Doar știe mai multe decît mine.

— Eh, tatii îi e teamă să nu-l compromit, făcu celălalt vesel. Știți că m-a blestemat, jurîndu-se că o să-l fac să-și piardă clientela... Vă cer iertare, îi zăresc pe cei doi frați Maffre, mă duc să le strîng mîna.

Se auzi un zgomot de scaune trase, iar abatele Faujas văzu un tînăr înalt, cu fața obosită, străbătînd salonul cel mic. Celălalt personaj, cel care-i forfecase cu-atîta desfătare pe Rougoni, se ridică și el. O doamnă care trecea îl lăsă să-i spună tot soiul de lucruri galante ; ea rîdea, îi spunea „dragă domnule Condamin". Preotul îl recunoscu atunci pe bărbatul frumos de șaizeci de ani pe care Mouret i-l arătase în grădina subprefecturii. Domnul de Condamin veni să se-așeze în celălalt colț al șemineului. Cînd se află acolo, fu foarte mirat să dea cu ochii de abatele Faujas, pe care spătarul fotoliului i-l ascunsese ; dar nu se descumpăni cîtuși de puțin, zîmbi, spunînd cu un aplomb de om plăcut:

— Domnule abate, cred că ne-am confesat fără de voie... E un mare păcat, nu-i așa ? să-ți bîrfești aproapele. Din fericire, sînteți aici ca să ne acordați iertarea.

Abatele, oricît de stăpîn ar fi fost pe expresia feței sale, nu se putu împiedica să nu roșească ușor. Înțelegea de minune că domnul de Condamin îi reproșa faptul că-și ținuse răsuflarea ca să asculte. Dar nu era el omul care să-i poarte pică unui curios, dimpotrivă. Fu încîntat de stropul

acela de complicitate pe care îl pusese între preot şi el. Asta îl îndreptăţea să vorbească nestingherit, să-şi ucidă timpul în seara aceea povestind istoria scandaloasă a persoanelor care se aflau acolo. Era cea mai mare desfătare a lui. Abatele acela nou sosit la Plassans i se părea a fi un minunat ascultător ; cu atît mai mult cu cît avea un chip urît, un chip de om bun să asculte orice, şi purta o sutană într-adevăr prea ponosită ca să-ţi fie teamă că cele pe care ţi le-ai îngădui să i le spui ar putea avea vreo urmare.

După un sfert de ceas, domnul de Condamin se afla cît se poate de în largul său. Îi explica secretele Plassansului abatelui Faujas cu marea lui politeţe de om de lume.

— Sînteţi străin printre noi, domnule abate, îi spunea el ; aş fi încîntat să vă fiu de folos la ceva... Plassans e un oraş mic unde îţi încropeşti o gaură în cele din urmă. Eu sînt de prin părţile Dijonului. Ei bine ! cînd am fost numit aici inspector silvic, nu puteam suferi ţinutul ăsta, mă plictiseam de moarte. Era în ajunul Imperiului. După '51 mai ales, provincia n-a fost deloc veselă, vă asigur. În departamentul ăsta, locuitorilor le era o spaimă soră cu moartea. La vederea unui jandarm ar fi intrat în pămînt... Încet, încet lucrurile s-au potolit, oamenii şi-au reluat traiul obişnuit şi, zău aşa ! m-am resemnat şi eu pînă la urmă. Umblu mult prin împrejurimi, întreprind lungi plimbări călare, mi-am făcut unele relaţii.

Scoborî glasul şi continuă pe un ton confidenţial :

— Dacă vreţi să m-ascultaţi, domnule abate, fiţi prudent. Nici nu vă închipuiţi în ce viespar era să cad... Plassans e împărţit în trei cartiere cît se poate de distincte ; vechiul cartier, unde n-aţi putea aduce decît mîngîiere şi face pomeni ; cartierul Saint-Marc, locuit de nobilimea din ţinut, un loc unde înfloreşte plictisul şi pizma şi de care niciodată nu v-aţi putea feri îndestul; şi oraşul nou, cartierul care se construieşte în clipa de faţă împrejurul subprefecturii, singurul posibil, singurul convenabil... Eu am făcut prostia să cobor în cartierul Saint-Marc, unde

îmi închipuiam că m-ar chema relaţiile mele. Ei bine, n-am găsit acolo decît văduve uscate ca nişte araci şi marchizi supravieţuind în mizerie. Toată lumea plînge după vremurile de-odinioară. Nici cea mai măruntă întrunire, nici urmă de petrecere ; ci doar o conspiraţie mocnită împotriva păcii în care trăim... Am fost cît pe ce să mă compromit, pe cuvîntul meu de onoare. Péqueur şi-a bătut joc de mine... Domnul Péqueur des Saulaies, subprefectul nostru, îl cunoaşteţi ?... Aşa că am traversat bulevardul Sauvaire şi m-am instalat într-o locuinţă aici, în piaţă. Vedeţi dumneavoastră, la Plassans poporul nu există iar cei din nobilime sînt nişte nespălaţi, care aşa vor şi rămîne ; nu sînt tolerabili decît vreo cîţiva parveniţi, oameni încîntători care se întrec în atenţii faţă de puternicii zilei. Lumea noastră măruntă de funcţionari e cît se poate de fericită. Trăim între noi, după pofta inimii, fără să ne pese de locuitori, ca şi cum ne-am fi instalat cortul într-o ţară cucerită.

Şi rîse cu mulţumire, întinzîndu-se şi mai mult şi ridicîndu-şi tălpile picioarelor spre flacără ; apoi luă un pahar de punci de pe platoul unui slujitor care trecea, bău încet, în timp ce se uita la abatele Faujas cu coada ochiului. Acesta simţi că politeţea pretindea să spună şi el cîteva vorbe.

— Casa aceasta pare un loc foarte plăcut, rosti întorcîndu-se pe jumătate spre salonul verde, unde conversaţia se însufleţea.

— Da, răspunse domnul de Condamin, oprindu-se cînd şi cînd ca să ia cîte-o sorbitură de punci; familia Rougon ne face să uităm Parisul. Nici nu te-ai crede vreodată la Plassans, aici e singurul salon unde lumea se amuză, pentru că e singurul în care toate opiniile se întîlnesc... Şi Péqueur are nişte zile de primire foarte plăcute. Pe alde Rougon trebuie să-i coste ceva petrecerile astea, şi ei nici măcar nu încasează o indemnizaţie pentru cheltuieli în interes de serviciu ; numai că ei au ceva mai bun, au buzunarele contribuabililor.

Gluma asta îl încîntă. Puse pe placa şemineului paharul pe care-l ţinea în mînă ; şi, apropiindu-se şi aplecîndu-se spre abate, spuse :

— Ceea ce-i nostim sînt veşnicele comedii care se joacă aici. De-aţi cunoaşte personajele !... O vedeţi pe doamna Rastoil, colo, străjuită de cele două fiice ale ei, cucoana aceea de vreo patruzeci şi cinci de ani, cu un cap ce aduce a oaie care behăie... Ei bine ! aţi văzut cum a clipit din pleoape cînd Delangre s-a aşezat în faţa ei? domnul acela care pare o paiaţă, aici, la stînga... S-au cunoscut intim, acum vreo zece ani. Se spune că una din cele două domnişoare e a lui, dar nu se mai ştie bine care... Ce-i mai nostim e că Delangre, tot cam pe vremea aceea, a avut nişte mici cioňdăneli cu nevastă-sa ; se povesteşte că fata lui e a unui pictor, cunoscut de tot Plassansul.

Abatele Faujas crezuse de cuviinţă să-şi ia o înfăţişare gravă în timp ce asculta asemenea confidenţe; îşi închisese ochii de-a binelea ; părea că nu mai aude nimic. Domnul de Condamin reluă, ca pentru a se justifica :

— Îmi îngădui să vorbesc astfel despre Delangre pentru că-l cunosc bine. E al naibii de tare, diavolul ăsta de om. Cred că tatăl lui era zidar ! Acum cincisprezece ani, nu pleda decît în procese mărunte, pe care ceilalţi avocaţi le refuzau. Doamna Rastoil l-a scos pur şi simplu din mizerie ; îi trimitea pînă şi lemne de foc pentru iarnă, ca să stea la căldurică. Datorită ei a izbutit să pledeze în primele lui procese ca lumea... Remarcaţi că pe-atunci Delangre avea abilitatea să nu manifeste nici o opinie politică. Aşa se face că în '52, cînd se căuta un primar[1], lumea s-a gîndit numaidecît la el; numai el putea accepta o asemenea situaţie fără să sperie vreunul din cele trei cartiere ale oraşului. De atunci, totul i-a mers bine. Cel mai frumos viitor i se deschide în faţă. Nenorocirea

[1] Adică un primar bonapartist. Al Doilea Imperiu s-a proclamat la un an după lovitura de stat, la 2 decembrie 1852 (n.t.).

e că nu se înțelege deloc cu Péqueur ; totdeauna se ciondănesc în legătură cu niște prostii.

Se opri, văzîndu-l întorcîndu-se pe tînărul înalt cu care discutase o clipă mai înainte. .

— Domnul Guillaume Porquier, spuse prezentîndu-l abatelui, fiul doctorului Porquier.

Apoi, după ce Guillaume se așeză, îl întrebă rîzînd :

— Ei ! Ce-ai văzut acolo, alături ?

— Nimic, bineînțeles, răspunse tînărul pe un ton glumeț. Dar i-am văzut pe soții Paloque. Doamna Rougon încearcă totdeauna să-i vîre după o perdea, ca să împiedice nenorocirile. O femeie însărcinată care i-a zărit într-o zi, pe bulevard, a fost cît pe ce să lepede... Paloque nu-l slăbește din ochi pe președintele Rastoil, nădăjduind, fără îndoială, să-l ucidă printr-o spaimă lăuntrică. Știți că monstrul ăsta de Paloque și-a pus în cap să moară președinte.

Amîndoi făcură haz. Urîțenia soților Paloque era subiect de veșnice batjocuri în lumea măruntă a funcționarilor. Porquier fiul continuă cu glas scăzut :

— L-am văzut și pe domnul de Bourdeu. Nu găsiți că a slăbit și mai mult după alegerea marchizului de Lagrifoul ? Bourdeu va fi în veci nemîngîiat că nu mai e prefect ; și-a pus ranchiuna lui de orleanist în slujba legitimiștilor, în speranța că manevra asta îl va duce drept la Cameră, unde se va despăgubi pentru mult regretata-i prefectură... Așa că e groaznic de jignit pentru că în locul lui a fost preferat marchizul, un prost și-un măgar îndărătnic care nu se pricepe boabă într-ale politicii ; în timp ce el, Bourdeu, e tare, cît se poate de tare în materie.

— E cumplit de plictisitor omul ăsta, cu redingota lui încheiată pînă la ultimul nasture, și pălăria cu fundul

neted, de doctrinar [1], spuse domnul de Condamin, înălțînd din umeri. Dacă ar fi lăsați de capul lor, oamenii ăștia ar preface Franța într-o Sorbonă de avocați și de diplomați, în care te-ai plictisi pe cinste, te asigur... A, voiam să te întreb, Guillaume ; mi s-a vorbit despre dumneata : se pare că duci o viață tare plăcută.

— Eu ? exclamă tînărul rîzînd.

— Chiar dumneata, viteazule ; și bagă de seamă că știu lucrurile astea de la tatăl dumitale. E nemîngîiat, te învinuiește că joci, că-ți prăpădești nopțile la cerc și prin alte părți... E adevărat că ai dat de-o cafenea sordidă, în spatele închisorii, unde te duci împreună cu o întreagă ceată de derbedei, să vă distrați în draci ? Ba chiar mi s-a spus că...

Văzînd intrînd două doamne, domnul de Condamin continuă foarte încet la urechea lui Guillaume, care încuviința dînd din cap și pufnind de rîs. Acesta, desigur pentru a adăuga unele amănunte, se aplecă la rîndul lui spre vecin. Și amîndoi, apropiindu-se, cu ochii strălucitori, se distrară mult de pe urma acelei anecdote, ce nu putea fi spusă de față cu cucoanele.

În tot acest timp abatele Faujas rămăsese pe loc. Nu mai asculta : urmărea mișcările domnului Delangre, care se agita mult în salonul verde, neprecupețindu-și amabilitățile. Spectacolul îl absorbea într-atîta, încît nu-l văzu pe abatele Bourrette chemîndu-l printr-un gest al mîinii. Și trebui să vină să-l bată pe braț, rugîndu-l să-l urmeze. Îl duse pînă în camera unde erau jucătorii, cu precauțiile unui om care are ceva delicat de spus.

[1] Partizan al sistemului politic fondat în timpul Restaurației de către Roger-Collard și Guizot. Doctrinarii aveau pretenția să fundamenteze filozofic concepția lor politică, așa-numita „liniei de mijloc" *(juste-milieu)*, care respingea deopotrivă suveranitatea poporului și monarhia de drept divin. Erau, în fapt, adepții monarhiei constituționale. Contextul ironic indică opoziția lui Zola față de doctrinari (n.t.).

— Dragul meu prieten, şopti cînd se aflară singuri într-un ungher, eşti scuzabil, e pentru prima dată cînd vii aici ; dar trebuie să te avertizez, te-ai compromis mult stînd atîta timp de vorbă cu persoanele de lîngă care-ai plecat.

Şi, pentru că abatele Faujas se uită la el foarte mirat, adăugă :

— Persoanele acestea nu sînt bine văzute... Firește, nu vreau cîtuşi de puţin să le judec, nu vreau să dau crezare nici unei bîrfe. Dar din prietenie faţă de dumneata, te avertizez, asta-i tot.

Voia să se îndepărteze, cînd interlocutorul său îl reţinu, spunîndu-i cu însufleţire :

— Mă neliniştiţi, dragă domnule Bourrette ; explicaţi-vă, vă rog. Mi se pare că, fără a bîrfi, îmi puteţi da unele lămuriri.

— Ei bine ! continuă bătrînul preot după o şovăială, tînărul, fiul doctorului Porquier, a semănat deznădejdea în sufletul onorabilului său părinte şi dă cele mai rele pilde cu putinţă tineretului studios din Plassans. La Paris n-a făcut decît datorii, iar aici pune oraşul cu susul în jos... Cît despre domnul de Condamin...

Se opri din nou, încurcat de lucrurile nemaipomenite pe care trebuia să le spună ; apoi, scoborîndu-şi pleoapele, începu :

— Domnul de Condamin are gura slobodă şi mă tem că e lipsit de simţ moral. Nu cruţă pe nimeni, scandalizează toate sufletele cinstite... În sfîrşit, nu prea ştiu cum să-ţi aduc la cunoştinţă lucrurile astea, se pare că ar fi făcut o căsătorie nu tocmai onorabilă. O vezi pe tînăra femeie de colo, care n-are nici treizeci de ani şi care e atît de anturată. Ei bine ! ne-a adus-o într-o bună zi la Plassans, nu se prea ştie de unde. Chiar de-a doua zi după ce-a sosit, era atotputernică aici. Datorită ei, soţul său şi doctorul Porquier au fost decoraţi. Are prieteni la Paris... Te rog să nu mai spui lucrurile astea la nimeni.

Doamna de Condamin e foarte drăguță, foarte caritabilă. Mă duc uneori la ea în casă, aș fi nemîngîiat dacă ar crede că-i sînt dușman. De cumva are greșeli care să-i fie iertate, datoria noastră, nu-i așa ? e s-o ajutăm să ajungă pe calea cea bună. Cît despre soț, între noi fie vorba, e soi rău. Fii rezervat față de el.

Abatele Faujas îl privea pe domnul Bourrette drept în ochi. Tocmai băgase de seamă că doamna Rougon urmărea de departe conversația lor cu un aer preocupat.

— Nu cumva doamna Rougon v-a rugat să-mi dați sfatul ăsta bun ? îl întrebă el brusc pe bătrînul preot.

— Ia te uită ! De unde știi ? exclamă acesta cît se poate de mirat. M-a rugat să nu pomenesc de ea ; dar, de vreme ce-ai ghicit... E o amfitrioană bună care ar fi tare necăjită să vadă că un preot face gafe la ea în casă. Din păcate e nevoită să primească tot felul de lume.

Abatele Faujas mulțumi, făgăduind să fie prudent. Jucătorii, în jurul lor, nu ridicaseră capetele. Pătrunse în salonul cel mare, unde din nou simți ostilitatea în jurul lui ; constată chiar și mai multă răceală, și mai mult dispreț tăcut. Fustele se dădeau în lături la trecerea lui, ca și cum le-ar fi putut murdări ; fracurile negre se întorceau, cu ușoare ricanări. El însă păstră o seninătate mîndră. Părîndu-i-se că aude rostindu-se cu afectare numele de Besançon, în colțul încăperii unde trona doamna de Condamin, se îndreptă drept spre grupul ce-o înconjura ; dar, la apropierea lui, conversația se întrerupse brusc și toți ochii îl măsurară, strălucind de-o curiozitate răutăcioasă. Cu siguranță că se vorbea despre el, se povestea cine știe ce istorioară urîtă. Și, pe cînd rămase în picioare, în spatele domnișoarelor Rastoil, care nu-l zăriseră, o auzi pe cea mai mică întrebînd-o pe cealaltă :

— Dar ce-o fi făcut la Besançon, preotul ăsta despre care toată lumea vorbește ?

— Nu prea știu, răspunse cea mai mare. Mi se pare că a fost cît pe ce să-l gîtuie pe superiorul lui într-o ceartă.

Tăticu mai spune că s-a vîrît într-o mare afacere industrială care a sfîrşit-o prost.

— Dar el e-aici, nu-i aşa ? în salonul cel mic... A fost văzut rîzînd împreună cu domnul de Condamin...

— Păi dacă rîde cu domnul de Condamin, lumea are dreptate să nu se încreadă în el.

Sporovăiala celor două domnişoare făcu să se ivească năduşeala pe tîmplele abatelui Faujas. Nici nu clipi ; gura i se supse, obrajii căpătară o culoare pămîntie. Acum, auzea salonul întreg vorbind despre preotul pe care-l sugrumase, despre afacerile veroase în care se vîrîse. În faţa lui, domnul Delangre şi doctorul Porquier rămîneau severi ; domnul Bourdeu avea o mimică dispreţuitoare, în timp ce vorbea încet cu o doamnă ; domnul Maffre, judecătorul de pace, se uita la el pe dos, cu smerenie, adulmecîndu-l de departe, înainte de-a se hotărî să muşte ; şi, în celălalt capăt al încăperii, soţii Paloque, cei doi monştri, îşi lungeau feţele muiate în fiere, în care se aprindea bucuria plină de venin a tuturor răutăţilor colportate cu glas scăzut. Abatele Faujas bătu în retragere încet, văzînd-o pe doamna Rastoil, în picioare la cîţiva paşi de el, aşezîndu-se între cele două fete ale ei, ca pentru a le pune la adăpost sub aripa ei şi-a le ocroti de atingerea lui. Se sprijini în coate de pianul pe care-l găsi în spatele lui, şi rămase acolo, cu fruntea sus, cu faţa aspră şi mută, ca cioplită în piatră. Hotărît lucru, complotau cu toţii, se purtau cu el ca şi cum ar fi fost un paria.

În imobilitatea lui, preotul, ale cărui priviri scotoceau prin salon, pe sub pleoapele pe jumătate închise, avu un gest pe care şi-l reprimă numaidecît. Îl zărise, îndărătul unei adevărate baricade de fuste, pe abatele Fenil, stînd comod într-un fotoliu, zîmbind discret. Cînd ochii li se întîlniră, se priviră cîteva secunde cu expresia cumplită a doi duelişti care se bat pe viaţă şi pe moarte. Apoi se auzi un foşnet de stofe, şi marele vicar dispăru din nou în dantelele doamnelor.

Între timp, Félicité manevrase cu îndemînare ca să se apropie de pian. O instală acolo pe cea mai mare dintre domnişoarele Rastoil, care cînta plăcut romanţe. Pe urmă, cînd putu vorbi fără să fie auzită, îl trase pe abatele Faujas în cadrul unei ferestre.

— Ce i-aţi făcut abatelui Fenil ? îl întrebă ea.

Şi continuară să vorbească foarte încet. La început, preotul se prefăcu a fi mirat ; dar, după ce doamna Rougon şopti cîteva cuvinte pe care le însoţi cu ridicări din umeri, preotul păru că se dă bătut, vorbi. Zîmbeau amîndoi, părînd a schimba politeţuri, în timp ce strălucirea din ochii lor dezmintea banalitatea asta prefăcută. Pianul tăcu, şi trebui ca cea mai mare dintre domnişoarele Rastoil să cînte *Porumbiţa soldatului,* care avea mare succes pe atunci.

— Debutul dumitale e cît se poate de nefericit, şopti Félicité ; te-ai făcut de neacceptat, te sfătuiesc să nu mai vii aici o vreme. Trebuie să te faci iubit, mă înţelegi ? Îndărătnicia te va pierde.

Abatele Faujas căzu pe gînduri.

— Credeţi că poveştile astea urîte trebuie să fi fost spuse de abatele Fenil ? întrebă el.

— O, e prea şiret ca să se demaşte astfel ; va fi şoptit lucrurile astea la urechea penitentelor lui. Nu ştiu dacă te-a ghicit, dar îi este teamă de dumneata, asta-i sigur ; şi va lupta împotriva dumitale prin toate armele ce se pot închipui... Cel mai rău e că spovedeşte persoanele cele mai bine din oraş. El l-a numit pe marchizul de Lagrifoul.

— Rău am făcut venind la serata asta, lăsă preotul să-i scape.

Félicité îşi supse buzele. Apoi spuse cu vioiciune :

— Rău ai procedat că te-ai compromis cu un om ca domnul de Condamin. Eu una am făcut tot ce mi-a stat în putinţă. Cînd persoana pe care o ştii mi-a scris de la Paris, am crezut că-ţi sînt de folos invitîndu-te. Îmi închi-

puiam că te vei pricepe să-ţi faci prieteni aici. Era un prim pas. Dar, în loc să încerci să placi, ţi-i ridici împotrivă pe toţi... Iată, iartă-mi sinceritatea, găsesc că dai cu tifla norocului. Ai făcut greşeli peste greşeli, ducîndu-te să locuieşti la ginerele meu, zăvorîndu-te la dumneata în casă, purtînd o sutană care-i asmute pe ştrengari pe stradă.

Abatele Faujas nu-şi putu stăpîni un gest de nerăbdare. Se mulţumi să răspundă :

— Voi trage folos de pe urma sfaturilor dumneavoastră. Dar nu mă mai ajutaţi, asta ar strica totul.

— Da, e o tactică prudentă, spuse bătrîna doamnă. Nu te întoarce în salonul ăsta decît biruitor... Încă un cuvînt, dragă domnule. Persoana de la Paris ţine mult la succesul dumitale, de asta mă interesez de dumneata. Ei bine ! crede-mă, nu face pe grozavul ; fii plăcut, străduieşte-te să placi femeilor. Reţine, te rog, lucrul ăsta, fii pe placul femeilor, dacă vrei ca Plassansul să fie al dumitale.

Cea mai mare dintre domnişoarele Rastoil îşi termina romanţa, printr-un ultim acord. Se aplaudă cu discreţie. Doamna Rougon îl părăsi pe abatele Faujas ca s-o felicite pe cîntăreaţă. Rămase apoi în mijlocul salonului, strîngînd mîna invitaţilor, care începeau să plece. Era ora unsprezece. Abatele fu cît se poate de înciudat cînd îşi dădu seama că demnul Bourrette profitase de muzică pentru a se face nevăzut. Conta să plece împreună cu el, ceea ce l-ar fi ajutat să plece cu decenţă. Acum, dacă pleca singur, ar fi fost un eşec absolut ; a doua zi, prin oraş s-ar fi povestit că a fost dat pe uşă afară. Se refugie din nou în cadrul unei ferestre, pîndind o ocazie, căutînd mijlocul de-a se retrage în mod onorabil.

În timpul ăsta salonul se golea, nu mai rămaseră decît vreo cîteva femei. Observă atunci o persoană îmbrăcată cu foarte mare simplitate. Era doamna Mouret, întinerită printr-o pieptănătură în bandouri, uşor ondulate. Îl uimi mult faţa ei liniştită, pe care doi ochi mari, negri, păreau

să doarmă. N-o zărise în tot timpul serii deloc, rămăsese fără îndoială în ungherul ei, fără să se mişte de-acolo, părîndu-i rău că pierde astfel timpul, cu mîinile puse pe genunchi, nefăcînd nimic. În timp ce el o cerceta, doamna Mouret se ridică pentru a-şi lua rămas bun de la mama ei.

Aceasta încerca una din bucuriile ei cele mai intense, văzînd lumea bună din Plassans cum pleacă făcîndu-i reverenţe, mulţumindu-i pentru punciul ei, pentru salonul verde, pentru orele plăcute petrecute în casa ei ; iar ea se gîndea că odinioară lumea bună călca peste carnea ei, după propria-i expresie nemiloasă, în timp ce, acum, cei mai bogaţi nu găseau zîmbete îndeajuns de gingaşe pentru draga doamnă Rougon.

— Ah, doamnă, şoptea judecătorul de pace Maffre, în casa dumneavoastră uită omul că timpul trece.

— Numai dumneavoastră ştiţi să primiţi, în ţinutul ăsta de sălbatici, şoptea drăguţa doamnă Condamin.

— Vă aşteptăm la cină, mîine, spunea domnul Delangre ; dar la ceva fără pretenţii, noi nu sîntem atît de ceremonioşi ca dumneavoastră.

Marthe trebui să străbată prin laudele astea, pentru a ajunge pînă la mama sa. O sărută şi era cît pe ce să plece, cînd Félicité o opri, căutînd pe cineva din priviri, pe lîngă ea. Apoi, zărindu-l pe abatele Faujas, îl întrebă rîzînd :

— Domnule abate, sînteţi un bărbat galant ?

Abatele se înclină.

— Fiţi atunci amabil şi întovărăşiţi-o pe fiica mea, dumneavoastră care locuiţi în aceeaşi casă ; pentru dumneavoastră nu-i nici un deranj, în schimb se află o bucată de stradă întunecoasă care nu e deloc sigură.

Marthe, cu aerul ei liniştit, dădea încredinţări că nu e o fetiţă, că nu-i e teamă ; dar cum mama ei insistase, spunînd că ar fi fost mai liniştită, primi atenţia grijulie a abatelui. Şi, pe cînd acesta pleca împreună cu ea, Féli-

cité, care-i însoţise pînă pe palier, repetă la urechea preotului cu un zîmbet :

— Aminteşte-ţi ce ţi-am spus... Fii pe placul femeilor, dacă vrei ca Plassans să-ţi aparţină.

VII

În aceeaşi noapte, Mouret, care nu dormea, o încolţi pe Marthe cu întrebările, voind să ştie ce se întîmplase în timpul seratei. Ea răspunse că totul mersese bine, ca de obicei, că nu observase nimic deosebit. Adăugă numai că abatele Faujas o întovărăşise pînă acasă, discutînd cu ea despre lucruri fără importanţă. Mouret fu foarte contrariat de ceea ce el numea „indolenţa" nevestei lui.

— Oamenii ar putea să se omoare în casa mamei tale, îi spuse înfundîndu-şi capul în pernă furios ; dar cu siguranţă că nu tu o să fii cea care să-mi aduci vestea.

A doua zi, cînd se întoarse din oraş la cină, îi strigă Marthei de departe, de cum o zări :

— Ştiam eu, degeaba ai ochi, că tot nu vezi nimic, dragă... Ah ! cît de bine te recunosc ! Să stai tot timpul serii într-un salon, fără ca măcar să bănui ce se spune şi ce se face în jurul tău !... Dar tot oraşul huieşte, m-auzi! N-am putut face un pas fără să dau peste cineva care să-mi vorbească despre asta.

— Despre ce anume, dragul meu ? întrebă Marthe, mirată.

— Despre frumosul succes al abatelui Faujas, ce naiba ! A fost dat afară din salonul verde.

— Ba deloc, te asigur ; nici vorbă să fi văzut aşa ceva.

— Păi ţi-am spus doar, tu nu vezi nimic !... Ştii ce a făcut la Besançon abatele ? A gîtuit pe un preot ori a comis nişte falsuri. Nu se prea ştie exact ce... N-are a face, se pare că a fost aranjat aşa cum trebuie. Era verde. E un om sfîrşit.

Marthe își plecase capul, lăsîndu-și soțul să triumfe pe seama eșecului suferit de preot. Mouret părea încîntat :

— Rămîn la prima mea idee, continuă el ; mama ta trebuie să manevreze ceva în legătură cu el. Mi s-a spus că s-a purtat tare îndatoritor cu el. Ea, nu-i așa, l-a rugat pe abate să te însoțească ? De ce nu mi-ai spus asta ?

Marthe ridică încet din umeri, fără să răspundă.

— Ești nemaipomenită, zău așa ! exclamă el. Toate amănuntele astea au mare importanță... De pildă, doamna Paloque, cu care m-am întîlnit chiar acum, mi-a spus că a rămas pînă la urmă, cu mai multe cucoane, ca să vadă cum o să plece abatele. Maică-ta s-a slujit de tine ca să protejeze retragerea popii, tot nu înțelegi !... Hai, încearcă să-ți amintești, ce ți-a spus în timp ce te aducea acasă ?

Se așezase în fața nevestei, o țintuia cu privirea ascuțită a ochilor lui mici, plini de întrebarea aceea.

— O, Doamne, răspunse Marthe răbdătoare, mi-a spus lucruri fără importanță, lucruri pe care oricine le poate spune... A vorbit despre frig, care era foarte pătrunzător ; despre liniștea orașului în timpul nopții ; pe urmă, cred, despre seara plăcută pe care o petrecuse.

— Ah, fățarnicul !... Și nu ți-a pus întrebări despre mama ta, despre oamenii pe care-i primește la ea în casă?

— Nu. Și-apoi, drumul e scurt de pe strada Banne pînă aici ; n-am făcut nici trei minute. Mergea alături de mine, fără să-mi ofere brațul ; făcea pași atît de mari, încît aproape că eram nevoită să alerg... Nu știu de ce lumea se înverșunează atît de tare împotriva lui. Nu pare fericit. Tremura, bietul de el, în sutana aceea veche.

Mouret nu era om rău.

— Asta așa-i, șopti el ; nu cred că-i este cald, de cînd a dat înghețul.

— Și-apoi, continuă Marthe, n-avem de ce ne plînge de el : plătește cît trebuie, e liniștit... Unde ai mai găsi un chiriaș atît de bun ?

— Nicăieri, știu... Cele ce ți-am spus adineauri, sînt ca să-ți arăt cît de puțin atentă ești cînd te duci undeva. Altminteri, cunosc eu bine șleahta pe care-o primește maică-ta, ca să dau importanță la cele ce ies din faimosul salon verde. Numai bîrfe, minciuni, tot felul de scorneli gogonate. Fără îndoială că abatele n-a strîns pe nimeni de gît, după cum nici aliment n-a dat... I-am și spus doamnei Paloque : „Înainte de a-i despuia pe alții, am face bine să ne spălăm propriile noastre rufe murdare". Cu atît mai bine dacă a luat vorbele mele anume pentru ea !

Mouret mințea, nu-i spusese așa doamnei Paloque. Dar blîndețea Marthei îl făcea întrucîtva să se rușineze pentru bucuria pe care-o arătase în legătură cu necazurile abatelui. În zilele următoare, trecu cu hotărîre de partea preotului. Întîlnindu-se cu mai multe persoane pe care nu le putea suferi, domnul de Bourdeu, domnul Delangre, doctorul Porquier, le făcu un minunat elogiu al abatelui Faujas, ca să nu spună ca ei, ca să-i intrige și să-i uimească. De era să-i dai crezare, abatele era un om de-a dreptul remarcabil, de un mare curaj, de o mare simplitate în sărăcie. Numai niște oameni cu-adevărat răi puteau spune contrariul. Și strecura aluzii la persoanele primite de Rougoni, această ceată de ipocriți, de fățarnici, de proști înfumurați, care se temeau de strălucirea virtuții. După o vreme, se lupta pentru cauza abatelui ca pentru propria lui cauză ; se slujea de el ca să dea în ceata familiei Rastoil și în ceata subprefecturii.

— Mai mare mila ! îi spunea uneori nevestei, uitînd că Marthe auzise alte cuvinte din gura lui ; să vezi niște oameni care și-au furat averea cine știe de pe unde, cum le căsunează pe un biet om care n-are nici douăzeci de franci ca să-și cumpere o căruță de lemne !... Pe mine, vezi tu, lucrurile astea mă revoltă. Eu, ce naiba ! îl pot lua pe răspunderea mea. Știu ce face, știu cum este, de vreme ce locuiește în casa mea. Așa că le azvîrl adevărul

în față, mă port cu ei așa cum merită, cînd îi întîlnesc... Și n-am să mă opresc aici. Vreau ca abatele să devină prietenul meu. Vreau să-l plimb la brațul meu pe bulevard, ca să arăt că nu mă tem să-i țin partea, oricît aș fi eu om de lume și bogat... Întîi de toate, te sfătuiesc să fii foarte drăguță cu bieții oameni.

Marthe zîmbea discret. Era fericită de bunăvoința pe care o arăta soțul ei față de locatarii lor. Rose primi porunca să se arate îndatoritoare. Dimineața, cînd ploua, putea să-i propună doamnei Faujas să-i facă ea cumpărăturile. Dar aceasta continua să refuze ajutorul bucătăresei. Deși nu mai avea rigiditatea mută de la început. Într-o dimineață, întîlnindu-se cu Marthe, care cobora din pod, unde ținea fructele, doamna Faujas schimbă cîteva vorbe cu ea, se îmblînzi pînă într-acolo încît primi două pere minunate. Aceste pere oferiră prilejul unei legături mai strînse.

Abatele Faujas, la rîndul lui, nu mai trecea atît de repede de-a lungul balustradei. Foșnetul sutanei lui pe scări îl înștiința pe Mouret care, aproape în fiece zi acum, se afla în josul scării, fericit să facă, precum spunea, o bucată de drum împreună cu el. Îi mulțumise pentru micul serviciu făcut soției lui, întrebîndu-l totodată cu meșteșug, ca să afle dacă se va mai duce la Rougoni. Abatele începuse să zîmbească ; mărturisea fără nici o încurcătură că nu era făcut pentru viața de societate. Mouret fu încîntat, închipuindu-și că hotărîrea aceasta a locatarului său i se datora întrucîtva și lui. Și-atunci visă să-l răpească de-a binelea salonului verde, să-l păstreze pentru el. Iată de ce în seara cînd Marthe îi spuse că doamna Faujas primise în dar două pere, văzu într-asta o împrejurare fericită ce avea să-i ușureze planurile.

— Chiar nu fac foc deloc, cei de la etajul doi, pe frigul ăsta ? întrebă el de față cu Rose.

— Zău, domnule, răspunse bucătăreasa, care înțelese că întrebarea i se adresa ei, ar fi și greu, de vreme ce n-am

văzut să se fi adus nici măcar o singură legătură de lemne. Doar de n-or arde cele patru scaune, ori de-o aduce lemne doamna Faujas în coşniţa ei.

— Rău faci că rîzi, Rose, îi spuse Marthe. Cred că nefericiţii ăştia tremură de frig în camerele cele mari.

— Cred şi eu, continuă Mouret : au fost zece grade noaptea trecută, şi e pericol pentru măslini. Cana noastră cu apă a îngheţat, colo sus... Aici, camera e mică, se-ncălzeşte numaidecît.

Într-adevăr, sufrageria era grijuliu căptuşită cu burleţi, încît nici o suflare de aer nu pătrundea prin crăpăturile lemnăriei. O sobă mare de faianţă dădea o căldură ca în baie. Iarna, copiii citeau sau se jucau împrejurul mesei ; în timp ce Mouret, aşteptînd ora culcării, îşi silea nevasta să facă un pichet, ceea ce era un adevărat chin pentru ea. Multă vreme se împotrivise să pună mîna pe cărţi, spunînd că nu ştie nici un joc ; dar Mouret o învăţase piche-tul, iar de-atunci Marthe se resemnase.

— Ştii, continuă soţul, trebuie să-i invităm pe cei doi Faujas să-şi petreacă seara aici. În felul ăsta, or să se încălzească barem vreo două-trei ceasuri. Şi-apoi, o să ne ţină şi nouă tovărăşie, o să ne plictism mai puţin... Invită-i tu ; n-or să îndrăznească să refuze.

A doua zi, Marthe, întîlnind-o pe doamna Faujas pe sală, făcu invitaţia. Bătrîna doamnă primi numaidecît, în numele fiului ei, fără urmă de stinghereală.

— E de mirare că n-a făcut fasoane deloc, zise Mouret. Îmi închipuiam că va trebui să-i rugăm mai mult. Abatele începe să înţeleagă că greşeşte trăind ca un sălbatic.

Seara, Mouret ceru ca masa să fie strînsă devreme. Scoase o sticlă de vin şi trimisese să se cumpere o farfurie cu prăjituri. Cu toate că nu era mînă largă, ţinea să arate că nu numai Rougonii ştiu să se poarte. Cei de sus coborîră pe la ceasurile opt. Abatele Faujas avea o sutană nouă. Faptul îl mira atît de tare pe Mouret, încît abia de

gîngăvi cîteva cuvinte, în chip de răspuns la politeţurile preotului.

— Zău, domnule abate, cinstea e pentru noi... Hai, copii, daţi nişte scaune.

Se aşezară în jurul mesei. Era prea cald, Mouret îndesase soba fără măsură, ca să arate că nu se uită la o buturugă mai mult, acolo. Abatele Faujas se purtă cu multă blîndeţe. O mîngîie pe Desirée, îi întrebă pe băieţi cum stau cu învăţătura. Marthe, care împletea ciorapi, îşi înălţa uneori privirea, mirată de inflexiunile suple ale acelei voci străine, pe care nu era obişnuită s-o audă în pacea grea a sufrageriei. Privea drept în faţă chipul puternic al preotului, trăsăturile lui pătrate ; apoi îşi pleca iarăşi capul, fără a încerca să-şi ascundă interesul stîrnit de omul acela atît de robust şi atît de gingaş, pe care-l ştia atît de sărac. Mouret, cu stîngăcie, nu-şi dezlipea ochii de pe sutana cea nouă ; nu se putu împiedica să-i spună cu un rîset viclean :

— Domnule abate, rău aţi făcut că v-aţi gătit ca să veniţi aici. Noi nu umblăm cu mofturi, ştiţi bine.

Marthe roşi. Dar preotul povesti vesel că-şi cumpărase sutana chiar în cursul zilei. Se îmbrăcase cu ea ca să-şi bucure mama, care găsea că-i mai frumos decît un prinţ cu anteriul acela nou.

— Nu-i aşa, mamă ?

Doamna Faujas încuviinţă dînd din cap, fără a-şi slăbi fiul din ochi. Se aşezase în faţa lui, îl privea la lumina crudă a lămpii, plină de încîntare.

Apoi vorbiră despre tot felul de lucruri. Părea că abatele Faujas îşi pierduse răceala cea posomorîtă. Rămînea grav, dar de-o gravitate îndatoritoare, plină de cumsecădenie. Îl ascultă pe Mouret, îi răspunse în legătură cu subiectele cele mai neînsemnate, păru să se intereseze de trăncănelile lui. Acesta ajunsese pînă acolo încît îi explica felul în care trăia :

— Și-așa, spuse în cele din urmă, ne petrecem seara precum vedeți ; nimic altceva. Nu invităm pe nimeni, pentru că totdeauna e mai bine în familie. În fiecare seară, fac un pichet cu nevastă-mea. E un obicei vechi, mi-ar fi greu să adorm altminteri.

— Dar nu vrem să vă deranjăm, exclamă abatele Faujas. Vă rog din suflet să nu fiți stingheriți din cauza noastră.

— Ba nu, ce naiba ! doar nu sînt maniac ; n-o să mor de data asta.

Preotul insistă. Văzînd că Marthe se împotrivește și mai abitir decît soțul ei, se întoarse spre mama sa, care rămînea tăcută, cu mîinile încrucișate în fața ei.

— Mamă, îi spuse, fă, te rog, un pichet cu domnul Mouret.

Bătrîna se uită atent în ochii lui. Mouret continua să se agite, refuzînd, zicînd că nu voia să le strice seara ; dar, cînd preotul îi spuse că mama lui se pricepea binișor, se dădu bătut, șopti :

— Păi dacă-i așa... Dacă doamna ține cu orice preț, dacă asta nu supără pe nimeni...

— Hai, mamă, fă o partidă, repetă abatele Faujas cu glas ceva mai răspicat.

— Firește, răspunse bătrîna în cele din urmă, o să-mi facă plăcere... Numai că va trebui să-mi schimb locul..

— Ei ! da' asta-i nimica toată, spuse Mouret, încîntat. O să schimbați locul cu fiul dumneavoastră... Domnule abate, fiți amabil și așezați-vă lîngă soția mea ; doamna o să stea aici, lîngă mine... Așa, acum e perfect.

Preotul, care la început se așezase în fața Marthei, de cealaltă parte a mesei, fu astfel împins să se așeze lîngă ea. Erau aproape izolați la unul din capetele mesei, jucătorii apropiindu-și scaunele ca să angajeze lupta. Octave și Serge tocmai urcaseră la ei în cameră. Désirée, după obiceiul ei, adormise cu capul pe masă. Cînd sună de ora zece, Mouret, care pierduse prima partidă, nu voi cu nici

un chip să se ducă la culcare ; ceru să-şi ia revanşa. Doamna Faujas îşi consultă fiul din priviri ; apoi, cu aerul ei liniştit, începu să bată cărţile. În acest timp abatele abia dacă schimbă cîteva cuvinte cu Marthe. În acea primă seară vorbi despre lucruri oarecare, despre gospodărie, despre preţul alimentelor la Plassans, despre necazurile pe care le aduc copiii. Marthe răspundeă politicos, ridicîndu-şi din cînd în cînd privirea limpede, imprimînd conversaţiei ceva din încetineala ei înţeleaptă.

Era aproape unsprezece cînd Mouret îşi azvîrli cărţile cu oarecare ciudă.

— Iar am pierdut, spuse. N-am avut nici o carte ca lumea toată seara. Poate că mîine o să am mai mult noroc... Pe mîine, nu-i aşa, doamnă ?

Şi pe cînd abatele Faujas se scuza, zicînd că nu voiau să abuzeze, că nu-i puteau deranja în fiece seară, Mouret exclamă :

— Dar nu ne deranjaţi deloc, ne face plăcere... Şi-apoi, ce naiba ! am pierdut, aşa că doamna nu-mi poate refuza o partidă.

După ce chiriaşii primiră şi se duseră sus, Mouret mormăi, nevoind să se recunoască bătut. Era furios.

— Bătrîna e mai slabă decît mine, sînt sigur, îi spuse nevestei. Atîta doar că are nişte ochi ! De-ţi vine să crezi că trişează, pe legea mea !... Mîine va trebui să fiu cu băgare de seamă.

De atunci, în fiecare zi, cu regularitate Faujas mama şi fiul coborîră să-şi petreacă seara alături de familia Mouret. O luptă pe viaţă şi pe moarte se angajase între bătrîna doamnă şi proprietar. Părea a-şi bate joc de el, lăsîndu-l să cîştige doar atît cît să nu-l descurajeze ; ceea ce-l făcea pe Mouret să turbeze pe-nfundate, cu atît mai mult cu cît credea despre el că e foarte priceput la pichet. Visa s-o bată pe bătrînă săptămîni de-a rîndul, fără s-o lase să cîştige nici măcar o partidă. Bătrîna era de-un sînge rece admirabil ; faţa ei pătrată de ţărancă rămînea mută,

mîinile-i groase culcau cărțile cu o forță și o regularitate de mașină. De cum se făcea opt, se așezau amîndoi la capătul lor de masă, cufundîndu-se în joc, nemaiclintindu-se.

La celălalt capăt, de-o parte și de alta a sobei, abatele Faujas și Marthe parcă ar fi fost singuri. Abatele nutrea un dispreț de bărbat și de preot pentru femeie ; o dădea la o parte, ca pe un obstacol rușinos, nedemn de cei puternici. Fără voia lui, disprețul acesta răzbătea deseori în vreun cuvînt ceva mai aspru. Încît Marthe, cuprinsă de-o neliniște stranie, înălța privirea, simțind una din acele spaime bruște, ce ne fac să ne uităm în urmă, ca nu cumva vreun dușman ascuns să ridice brațul asupra noastră. Alteori, în timp ce rîdea, se oprea dintr-o dată, zărindu-i sutana ; se oprea, stingherită, mirată că vorbește astfel cu un om care nu era ca toți ceilalți. Dură mult pînă se stabili intimitatea între ei.

Niciodată abatele Faujas nu-i puse întrebări precise Marthei despre soțul ei, despre copii, despre casă. Dar puțin cîte puțin pătrunse el singur pînă și cele mai neînsemnate amănunte ale vieții și ale existenței lor din clipa aceea. În fiece seară, în timp ce Mouret și doamna Faujas se băteau cu turbare, el afla cîte ceva nou. O dată, făcu observația că soții seamănă între ei în mod uimitor.

— Da, răspunse Marthe cu un zîmbet ; cînd aveam douăzeci de ani, eram luați drept frate și soră. Întrucîtva tocmai din cauza asta s-a hotărît și căsătoria noastră ; lumea glumea, eram mereu așezați unul lîngă altul, ni se spunea că vom fi o pereche frumoasă. Asemănarea dintre noi era atît de izbitoare, încît părintele Compan, deși ne cunoștea, șovăia să ne căsătorească.

Apoi stătu o clipă, încurcată, ghicind că preotul știe povestea familiei lor, bine cunoscută în tot Plassansul. Cei din familia Macquart erau o ramură bastardă a Rougonilor.

— Sînteți văr și vară ? întrebă preotul.

— Da, încuviință Marthe roșind ușor, soțul meu e un Macquart, eu sînt o Rougon. Ce-i mai ciudat, continuă

apoi ca să-şi ascundă stinghereala, e că semănăm amîndoi cu bunica noastră. Mama soţului meu i-a transmis asemănarea asta, în timp ce la mine s-a produs la distanţă. S-ar zice că a sărit peste tata.

Atunci preotul dădu un exemplu asemănător din familia lui. Avea o soră care era, pe cît se pare, întruchiparea vie a bunicului mamei ei. Asemănarea în cazul acesta sărise peste două generaţii. Iar sora asta amintea în totul de bătrîn, prin firea, prin obiceiurile, pînă şi prin gesturile şi sunetul vocii ei.

— Ca şi mine, spuse Marthe, care auzeam zicîndu-se cînd eram mică : „E leit mătuşa Dide". Biata femeie se află acum la Tulettes ; niciodată n-a avut judecata prea sănătoasă... Cu vîrsta, m-am liniştit pe deplin, m-am purtat mai cumpătat ; dar îmi amintesc că la douăzeci de ani nu eram solidă deloc, aveam ameţeli, idei năstruşnice. Rîd şi-acum cînd îmi amintesc ce copilă stranie eram. ..

— Şi soţul dumneavoastră ?

— Oh, el seamănă cu tatăl lui, un lucrător pălărier, o fire înţeleaptă şi metodică... Semănăm doar la faţă ; în ce priveşte lăuntrul însă, e cu totul altceva... Cu timpul, am devenit cît se poate de asemănători. Eram aşa de liniştiţi în prăvălia noastră din Marsilia ! Mi-am petrecut acolo cincisprezece ani, care m-au învăţat să fiu fericită, la mine acasă, înconjurată de copiii mei...

Abatele Faujas, de fiecare dată cînd aducea vorba despre subiectul ăsta, simţea în ea o amărăciune uşoară. Cu siguranţă că era fericită, după cum pretindea ; dar îşi închipuia că ghiceşte vechi lupte în natura aceasta nervoasă, domolită acum, către patruzeci de ani. Şi-şi imagina drama, femeia aceea şi soţul ei, rude cît priveşte asemănarea exterioară, pe care toate cunoştinţele lor îi socoteau hărăziţi unul pentru celălalt, în timp ce în adîncul fiinţei lor, drojdia încrucişării bastarde, cearta sîngelui amestecat şi veşnic revoltat aţiţa antagonismul celor două temperamente diferite. Apoi îşi explica destinderile ine-

rente ale unei vieți regulate, uzura caracterelor datorită grijilor zilnice ale comerțului, atipirea celor două naturi datorită averii dobîndite în cincisprezece ani, consumată modest în adîncul unui cartier pustiu al unui orășel. Astăzi, cu toate că încă mai erau tineri amîndoi, nu părea să mai existe în ei decît cenușă. Abatele încercă cu abilitate să afle dacă Marthe se resemnase. O găsea cît se poate de înțeleaptă.

— Nu, spunea Marthe, îmi place să stau la mine acasă; copiii îmi ajung. Niciodată n-am fost prea veselă. Atîta că mă plictiseam un pic, asta-i tot ; mi-ar fi trebuit o ocupație care să-mi prindă mintea, dar n-am găsit-o... Și-apoi, la ce bun ? Poate că mi-aș fi spart capul de pomană. Nu puteam nici măcar să citesc un roman fără să am niște migrene îngrozitoare ; trei nopți la rînd, toate personajele îmi dansau în minte... Numai munca de croitorie nu m-a obosit niciodată. Stau în casă, ca să evit toate zgomotele din afară, toate bîrfele și prostiile care mă obosesc.

Se oprea uneori, uitîndu-se la Désirée, care dormea cu capul pe masă, zîmbind prin somn cu zîmbetul ei de copil slab de minte.

— Biata copilă ! șoptea, nici măcar nu poate coase, are ameteli numaidecît... Nu-i plac decît animalele. După ce petrece o lună de zile la doica ei, unde stă tot timpul în curtea de păsări și animale, se întoarce cu obrajii roșii, sănătoasă.

Aducea deseori vorba de Tulettes, cu o teamă ascunsă de nebunie. Abatele Faujas simți astfel o spaimă stranie la temelia acestei case atît de liniștite. Marthe nutrea cu siguranță față de soțul ei sentimentele de iubire ce se află într-o prietenie adîncă ; atîta doar că afecțiunea ei era tulburată de teama față de glumele lui Mouret, față de veșnicele lui zeflemele. După cum se simțea jignită și de egoismul lui, de părăsirea în care o lăsa ; îi purta întrucîtva pică pentru liniștea ce-o așternuse în juru-i, pentru

fericirea aceea care pretindea a-i fi pe plac. Cînd vorbea despre soţul ei, spunea mereu :

— E tare bun faţă de noi... Pe semne că îl auziţi strigînd uneori ; asta pentru că îi place ordinea în toate cele, ştiţi, pînă într-atît încît adesea devine caraghios ; se supără dacă un ghiveci cu flori din grădină e mutat de la locul lui, pentru ciţe-o jucărie împrăştiată pe jos... Altminteri, e cît se poate de îndreptăţit să nu facă decît după cum îl taie capul pe el. Ştiu că lumii îi e ciudă pe el pentru că a adunat o oarecare sumă de bani şi pentru că, din cînd în cînd, mai dă cîte-o lovitură, în timp ce-şi bate joc de trăncăneli... Mai e luat în rîs şi din cauza mea. Se spune că e zgîrcit, că mă ţine închisă în casă, că nu vrea să-mi cumpere nici măcar botine. Nu-i adevărat. Sînt cît se poate de liberă. Fără doar şi poate că îi place să mă găsească aici cînd se întoarce, în loc să mă ştie veşnic pe străzi, la plimbare ori în vizite. Şi-apoi îmi ştie gusturile. Ce-aş putea căuta afară din casă ?

Cînd îl apăra pe Mouret de trăncănelile din Plassans, Marthe punea dintr-o dată patimă în cuvintele ei, ca şi cum ar fi avut nevoie să-l apere şi de unele învinuiri tainice ce izvorau din ea însăşi; şi se întorcea cu o îngrijorare nervoasă asupra acelei vieţi din afară. Părea că se refugiază în sufrageria cea îngustă, în vechea grădină cu tufe mari de merişor, cuprinsă de teama de necunoscut, îndoindu-se de puterile ei, temîndu-se de cine ştie ce catastrofă. Apoi zîmbea pe seama acelei spaime de copil, înălţa din umeri, începea agale să împletească la ciorap ori să cîrpească vreo cămaşă veche. Şi-atunci, abatele Faujas nu mai avea în faţa lui decît o burgheză rece, cu faţa odihnită, cu ochi de culoare deschisă, care aducea în casă miros de rufărie proaspătă şi de flori abia culese.

Două luni trecură astfel. Abatele Faujas şi mama sa intraseră în obiceiurile familiei Mouret... Seara, fiecare avea locul lui bine statornicit în jurul mesei ; lampa se afla în acelaşi loc, aceleaşi cuvinte ale jucătorilor cădeau în

aceeași tăcere, întrerupînd aceleași vorbe aproape șoptite ale preotului și ale Marthei. Mouret, atunci cînd doamna Faujas nu-l bătea prea tare, îi găsea pe chiriașii lui oameni tare de treabă.

Toată curiozitatea lui de tîrgoveț lipsit de ocupație se liniștise cu prilejul partidelor din timpul serii ; nu-l mai spiona pe abate, zicînd că acum îl cunoaște bine, că îl socoate un om la locul lui.

— Ia mai lăsați-mă în pace ! le striga celor care-l atacau pe abate de față cu el. Scorniți tot felul de baliverne, vă bateți capul cu prostii, cînd lucrurile sînt atît de simplu de explicat... Ce naiba ! Îl știu ca pe buzunarele mele. Îmi face cinstea să-și petreacă toate serile împreună cu noi... Ei da, nu e un om care să se risipească, înțeleg de ce i se poartă pică și e învinuit că-i mîndru...

Mouret avea faima că e singurul în Plassans care se poate lăuda că-l cunoaște pe abatele Faujas; chiar și abuza întrucîtva de avantajul ăsta. De fiecare dată cînd se întîlnea cu doamna Rougon, exulta, îi da de înțeles că-i furase invitatul. Aceasta se mulțumea să zîmbească viclean. Față de intimii săi, Mouret împingea destăinuirile și mai departe : șoptea că diavolii ăștia de preoți nu pot face nimic într-același fel ca ceilalți oameni ; și povestea tot felul de nimicuri, felul în care abatele bea, în care le vorbea femeilor, în care-și ținea genunchii depărtați, fără ca vreodată să-și pună picior peste picior ; anecdote ușoare în care punea față în față spaima lui de liber-cugetător și sutana cea misterioasă ce-i cădea pînă în călcîie oaspetelui său.

Serile treceau una după alta, ajunseseră acum în primele zile din februarie. În discuțiile lor atît de intime, se părea că abatele Faujas evită cu grijă să vorbească despre religie cu Marthe. Ea îi spusese o dată, aproape vesel :

— Nu, domnule abate, nu sînt evlavioasă, nu merg prea des la biserică... Ce vreți ? La Marsilia, eram totdeauna foarte ocupată ; iar acum nu mi-e la îndemînă să

ies. Și-apoi, trebuie să vă mărturisesc, n-am fost crescută în spirit religios. Mama spunea că bunul Dumnezeu vine el la noi în casă.

Preotul se înclinase fără să răspundă, voind a da de înțeles că preferă să nu vorbească despre asemenea lucruri în asemenea împrejurări. Și totuși, într-o seară, înfățișă tabloul ajutorului nesperat pe care sufletele suferinde îl află în religie. Era vorba despre o biată femeie pe care adversități de tot felul o duseseră la sinucidere.

— Rău a făcut deznădăjduind, spuse preotul cu vocea lui profundă. Fără îndoială că nu cunoștea mîngîierea rugăciunii. Am văzut deseori pe unele enoriașe venind la noi plîngînd, zdrobite, și plecînd pline de-o resemnare în zadar căutată aiurea, pline de bucuria de-a trăi. Asta pentru că îngenuncheaseră, pentru că gustaseră fericirea de-a se umili într-un ungher pierdut de biserică. Și se întorceau, uitau totul, se încredințau Domnului.

Marthe ascultase cu un aer visător cuvintele acestea, ultimele fiind rostite agale, pe un ton de fericire neomenească.

— Da, trebuie să fie o adevărată fericire, șopti ca și cum și-ar fi vorbit sieși ; m-am gîndit și eu uneori, dar mi-a fost teamă.

Abatele arareori pomenea despre asemenea subiecte ; dimpotrivă, vorbea adesea despre caritate. Marthe era foarte bună ; o podideau lacrimile de cum auzea cea mai măruntă nefericire. Lui părea a-i fi pe plac văzînd-o fremătînd astfel de milă ; în fiece seară îi spunea cîte-o nouă istorioară impresionantă, o zdrobea, ținînd-o într-o nesfîrșită compasiune ce-o făcea să-și uite de sine. Lăsa să-i cadă lucrul, își împreuna mîinile, cu fața îndurerată, și-l privea, în timp ce el intra în amănunte supărătoare asupra celor care mor de foame, a nefericiților pe care mizeria îi împinge la fapte rele. Atunci Marthe îi aparținea pe de-a-ntregul, ar fi putut face din ea tot ce voia. Și deseori la celălalt capăt al încăperii, o ceartă izbucnea între

Mouret și doamna Faujas în legătură cu un rigă de paispre-zece spus greșit ori în legătură cu o carte luată din grămadă.

Pe la mijlocul lui februarie o întîmplare jalnică îngrozi întregul Plassans. Se descoperi că o ceată de foarte tinere fete, aproape niște copile, căzuseră în desfrîu, tot hoinărind pe străzi ; și lucrurile nu se petreceau doar între puști de-aceeași vîrstă, se spunea că persoane sus-puse aveau să fie compromise. Timp de-o săptămînă, Marthe fu foarte impresionată de povestea asta, care făcea un scandal uriaș; o cunoștea pe una din nefericite, o blondină pe care deseori o mîngîiase și care era nepoata bucătăresei, Rose ; nu se mai putea gîndi la biata micuță, spunea ea, fără să simtă un fior prin tot trupul.

— Păcat, îi spuse într-una din seri abatele Faujas, că nu există și la Plassans o casă pioasă, după modelul celei din Besançon.

Și, încolțit cu întrebările de către Marthe, îi spuse ce era cu acea casă pioasă. Era vorba de un soi de azil pentru fetele de muncitori, cele ce aveau între opt și cincisprezece ani, și pe care părinții erau nevoiți să le lase singure acasă, în timp ce se duceau la muncă. În timpul zilei li se dădeau lucrări de croitorie ; iar seara, le luau părinții înapoi, cînd se întorceau acasă. În felul acesta bietele copile creșteau departe de viciu, înconjurate de pildele cele mai bune. Marthe găsi ideea generoasă. Încetul cu încetul se pătrunse într-atît de gîndul ăsta, încît nu mai vorbea decît despre trebuința de-a se înființa și la Plassans o casă asemănătoare.

— Am pune-o sub patronajul Fecioarei, sugeră abatele Faujas. Dar cîte greutăți de învins ! Nici nu vă închipuiți de cîtă bătaie de cap e nevoie pentru cea mai măruntă binefacere. Ar fi nevoie, pentru a duce la bun sfîrșit o asemenea faptă, de o inimă duioasă de mamă, întru totul devotată.

Marthe lăsa capul în jos, se uita la Désirée dormind alături de ea, își simțea lacrimile scăldîndu-i ochii. Se informa de demersurile ce trebuiau făcute, de cheltuielile necesare instalării, de costurile anuale.

— Vreți să-mi dați o mînă de ajutor ? îl întrebă ea brusc într-o seară pe preot.

Abatele Faujas, grav, îi luă o mînă pe care o ținu o clipă între mîinile lui, șoptind că avea unul din cele mai alese suflete din cîte întîlnise pînă atunci. Primea, dar conta în totul pe ea ; lui îi stăteau în putință puține lucruri. Ea trebuia să găsească în oraș subscripții, să-și ia însărcinarea de-a alcătui un comitet de doamne, care să pună la punct amănuntele atît de delicate și de laborioase ale unui apel la caritatea publică. Și-i fixă o întîlnire chiar a doua zi la Saint-Saturnin, ca s-o pună în legătură cu arhitectul diocezei, ce-ar fi putut, mult mai bine decît el, s-o informeze asupra costurilor.

În seara aceea, la culcare, Mouret era foarte vesel. N-o lăsase pe doamna Faujas să-i ia nici o partidă.

— Pari tare fericită, nevastă, îi spuse el soției. Ce zici ! Ai văzut cum am dat de pămînt cu chinta ei ? Era întoarsă pe dos bătrîna, nu alta !

Și cînd Marthe scoase dintr-un dulap o rochie de mătase, o întrebă cu mirare dacă avea de gînd să iasă în oraș a doua zi. Jos, nu auzise nimic.

— Da, răspunse Marthe, am de făcut niște drumuri ; mi-am dat întîlnire cu abatele Faujas la biserică, pentru niște treburi despre care am să-ți povestesc.

Rămase proțăpit în fața ei, năuc, uitîndu-se să vadă de nu cumva își bate joc de el. Pe urmă, fără să se supere, rosti pe tonul lui de zeflemea :

— I-auzi, i-auzi, șopti, nu mă gîndisem la una ca asta. Uite că acum dai în doaga popilor.

VIII

A doua zi, Marthe se duse mai întîi la mama ei. Îi explică la ce operă de binefacere visa. Şi pentru că bătrîna doamnă clătina din cap zîmbind, aproape că se supără ; îi dădu de înţeles că nu prea nutreşte sentimente caritabile.

— E ideea abatelui Faujas, zise Félicité dintr-o dată.

— Aşa e, şopti Marthe uimită : am discutat multă vreme despre asta, împreună. De unde ştii ?

Doamna Rougon ridică uşor din umeri, fără a da un răspuns mai limpede. Apoi continuă cu vioiciune :

— Ei bine, drăguţă, ai dreptate ! Trebuie să-ţi treci timpul cu ceva, iar ceea ce ai găsit e foarte bine. Mă necăjeşte tare rău să te văd veşnic închisă în casa aceea izolată, care miroase a mort. Atîta doar că nu trebuie să contezi pe mine, nu vreau să am nici un amestec în afacerea asta. Pe urmă s-ar spune că eu fac totul, că ne-am înţeles să ne impunem ideile oraşului. Vreau, dimpotrivă, ca tu să te bucuri de toate binefacerile gîndurilor tale cucernice. Am să te ajut cu sfaturile mele, dacă consmiţi, dar nu mai mult.

— Dar contam pe dumneata ca să faci parte din comitetul membrilor fondatori, spuse Marthe, pe care gîndul că va fi singură într-o treabă atît de complicată o speria oarecum.

— Nu, nu, te asigur că prezenţa mea ar strica lucrurile. Dimpotrivă, să spui sus şi tare că eu nu fac parte din comitet, că te-am refuzat, pretextînd că aş fi ocupată. Ba chiar să dai de înţeles că n-am încredere în proiectul tău... Asta o să le hotărască pe doamne, ai să vezi... Vor fi încîntate să contribuie la o operă de caritate din care eu nu fac parte. Du-te să le vezi pe doamna Rastoil, doamna de Condamin, doamna Delangre ; du-te şi la doamna Paloque, dar la urmă de tot ; se va simţi măgulită, te va ajuta mai mult decît toate celelalte.... Iar dacă te afli în încurcătură, vino să-mi ceri sfatul.

Își conduse fiica pînă pe scară. Apoi, privind-o drept în față, o întrebă cu zîmbetul ei ascuțit de bătrînă :

— Cum se mai simte dragul nostru abate ?

— Foarte bine, răspunse Marthe liniștită. Mă duc la Saint-Saturnin, unde trebuie să-l văd pe arhitectul diocezei.

Marthe și preotul se gîndiseră că lucrurile erau încă prea puțin conturate pentru a-l deranja pe arhitect. Contau să aibă o simplă întîlnire cu acesta din urmă, care venea în fiecare zi la Saint-Saturnin, unde tocmai se repara o capelă. L-ar fi putut consulta ca din întîmplare. Marthe, după ce străbătu biserica, îi zări pe abatele Faujas și pe domnul Lieutaud vorbind sus pe o schelă, de unde se grăbiră să coboare. Unul din umerii abatelui era alb tot de ipsos ; urmărea lucrările.

La ora aceea din după-amiază nu se afla nici o evlavioasă, nava centrală și cele laterale erau pustii, ticsite de-o mulțime de scaune pe care doi paracliseri le aranjau cu mare zgomot. Zidarii se strigau din susul scărilor, în timp ce aerul răsuna de zgomotul mistriilor care răzuiau pereții. Biserica nu avea nimic religios, încît Marthe nici măcar nu se închinase. Se așeză pe un scaun în fața capelei aflată în reparație, între abatele Faujas și domnul Lieutaud, așa cum ar fi făcut în cabinetul de lucru al acestuia, dacă s-ar fi dus acasă la el să-l consulte.

Discuția dură o jumătate de oră în cap. Arhitectul se arătă foarte binevoitor ; părerea lui era că nu trebuie clădit un local pentru opera Fecioarei, căci astfel numea abatele așezămîntul proiectat. Ar fi costat mult prea scump. Era de preferat să se cumpere o clădire existentă, ce-ar fi fost adaptată trebuințelor acelei opere. Și le spuse chiar că se află la periferie un fost pension, unde se stabilise mai apoi un negustor de furaje, iar clădirea era de vînzare. Cu cîteva mii de franci, lua asupră-i să transforme complet ruina aceea ; făgăduia chiar minuni, o intrare elegantă, săli vaste, o curte sădită cu pomi. Încet încet, Marthe și

preotul ridicaseră vocea, vorbeau despre amănunte sub bolta sonoră a navei, în vreme ce domnul Lieutaud, cu vîrful bastonului, zgîria dalele, ca să le dea o idee despre fațadă.

— Atunci, ne-am înțeles, domnule, spuse Marthe luîndu-și la revedere de la arhitect ; veți face un mic deviz, ca să putem ști și noi despre ce-i vorba... Și fiți bun și nu spuneți la nimeni, da ?

Abatele Faujas voi s-o însoțească pînă la ușa micuță a bisericii. Pe cînd treceau împreună prin fața altarului mare, Marthe, în timp ce continua a-i vorbi cu însuflețire, fu mirată să nu-l mai vadă alături de ea ; îl căută din ochi și-l zări, îndoit din mijloc, în fața crucii celei mari, învelită într-o bucată de muselină. Preotul acela, care se prosterna astfel, plin de var, îi provocă o senzație stranie. Își aminti unde se află, privind în jurul ei cu neliniște, înăbușindu-și zgomotul pașilor. La ușă, devenit foarte grav, abatele îi întinse în tăcere degetul muiat în agheasmă. Marthe își făcu semnul crucii, cît se poate de tulburată. Ușița capitonată cu două canaturi se închise îndărătul ei încet, cu un suspin înăbușit.

De acolo, Marthe se duse la doamna de Condamin. Era fericită să meargă pe-afară, pe străzi ; cele cîteva vizite ce-i mai rămîneau de făcut i se păreau o adevărată distracție. Doamna de Condamin o primi cu prietenie și mirare. Scumpa doamnă Mouret venea atît de rar ! Cînd află despre ce-i vorba, pretinse că e încîntată, că e gata pentru orice sacrificii. Purta o încîntătoare rochie mov, împodobită cu panglică înnodată de culoarea perlei, într-un budoar unde făcea pe parizianca exilată în provincie.

— Ce bine ați făcut cerîndu-mi sprijinul ! spuse strîngînd mîinile Marthei. Bietele fete, cine să le vină în ajutor, dacă nu noi, care sîntem învinuite că le dăm prostul exemplu al luxului... Și-apoi, e groaznic cînd te gîndești că copilăria e expusă tuturor acestor lucruri urîte. Am fost

nespus de întristată din pricina asta... Puteţi oricînd conta pe mine.

Iar cînd Marthe îi aduse la cunoştinţă că mama ei nu putea face parte din comitet, bunăvoinţa doamnei de Condamin spori şi mai mult.

— E supărător că are atîtea ocupaţii, adăugă cu o undă de ironie ; ne-ar fi fost de-un mare ajutor... Dar ce vreţi ? Vom face ce ne va sta în putinţă. Am cîţiva prieteni. Mă voi duce la monseniorul episcop ; o să răscolesc cerul şi pămîntul, de va fi nevoie... Vom izbuti, v-o făgăduiesc.

Nu voi să asculte nici un amănunt privitor la amenajări şi la cheltuieli. Oricum, aveau să găsească banii necesari. Voia ca opera aceea de binefacere să facă cinste comitetului, totul să fie frumos şi confortabil. Adăugă rîzînd că-şi pierdea capul cînd era vorba de cifre, că lua asupraşi mai cu seamă cele dintîi demersuri, precum şi ansamblul proiectului. Draga doamnă Mouret nu avea obişnuinţa solicitărilor ; o va însoţi în vizitele ei, ar putea chiar s-o scutească de unele. După un sfert de oră, opera de binefacere era activitatea ei proprie, şi ea era cea care-i dădea Marthei instrucţiuni. Aceasta era pe cale să se retragă, cînd intră domnul de Condamin ; şi-atunci rămase, stingherită, nemaiîndrăznind să vorbească despre obiectul vizitei ei de faţă cu inspectorul silvic care, din cîte se spunea, era compromis în afacerea cu bietele fete, despre a căror ruşine tot oraşul vorbea.

Doamna de Condamin îi explică soţului ei ideea aceea generoasă, iar el fu desăvîrşit, dovedindu-se calm şi plin de bune sentimente. Găsi că acţiunea e de cel mai mare prestigiu moral.

— Asemenea idee nu-i putea veni decît unei mame, rosti cu gravitate, fără a fi cu putinţă să ghiceşti dacă îşi bătea joc sau nu ; Plassans vă va datora curăţenia moravurilor sale, doamnă.

— Vă mărturisesc că n-am făcut decît să preiau ideea, răspunse Marthe, stînjenită de aceste elogii ; mi-a fost inspirată de către o persoană pe care o stimez mult.

— Ce persoană ? întrebă curioasă doamna de Condamin.

— Domnul abate Faujas.

Şi Marthe, cu o mare simplitate, spuse tot binele pe care-l credea despre preot. Nu făcu nici o aluzie la zvonurile urîte ce circulaseră pe seama lui ; îl înfăţişă ca pe un om vrednic de tot respectul, căruia era fericită să-i pună casa la dispoziţie. Doamna de Condamin asculta, încuviinţînd mărunt din cap.

— Am spus-o totdeauna, exclamă ea, abatele Faujas e un preot foarte distins... Dacă aţi şti ce spun gurile rele... Dar de cînd îl primiţi, nu îndrăznesc să mai spună nimic. Faptul a retezat toate bîrfele... Prin urmare, ideea e a lui ? Va trebui să-l convingem să se pună în evidenţă. Dar, pînă atunci, e de la sine înţeles că vom fi discrete... Vă asigur că totdeauna am ţinut la preotul acesta şi l-am apărat...

— Am discutat cu el şi mi s-a părut un om cît se poate de bun, întrerupse inspectorul silvic.

Dar soţia îi impuse tăcere printr-un gest ; deseori se purta cu el ca cu o slugă. În căsătoria dubioasă ce i se reproşa domnului de Condamin, se întîmplase ca ruşinea s-o poarte el singur ; tînăra femeie pe care o adusese nu se ştie de unde căpătase iertarea şi intrase pe sub pielea întregului oraş printr-o drăgălăşenie şi-o frumuseţe plăcută, faţă de care provincialii sînt mai sensibili de cît s-ar crede. Domnul de Condamin înţelese că e de prisos în convorbirea aceea virtuoasă.

— Vă las cu bunul Dumnezeu, zise cu un aer uşor ironic. Mă duc să fumez un trabuc... Octavie, nu uita să te îmbraci devreme ; mergem la subprefectură diseară.

După ce plecă, cele două femei discutară încă o clipă, revenind asupra celor spuse mai înainte, înduioşîndu-se

asupra sorţii bietelor fete care o apucaseră pe căi greşite, din ce în ce mai hotărîte să le pună la adăpost de orice ispită. Doamna de Condamin vorbea cu multă convingere împotriva desfrîului.

— Prin urmare ne-am înţeles, spuse strîngînd pentru o ultimă oară mîna Marthei, sînt a dumneavoastră la cea dintîi chemare... Dacă vă duceţi să le vedeţi pe doamna Rastoil şi doamna Delangre, spuneţi-le că iau asupră-mi totul ; nu vor avea altceva de făcut decît să ne ofere numele lor... Ideea mea e bună, nu-i aşa ? N-o să ne abatem de la ea nici măcar cu un milimetru... Complimentele mele abatelui Faujas.

Marthe se duse numaidecît la doamna Delangre, apoi la doamna Rastoil. Fură politicoase, dar mult mai reţinute decît doamna de Condamin. Amîndouă discutară aspectul pecuniar al proiectului ; vor trebui mulţi bani, niciodată caritatea publică n-avea să furnizeze sumele necesare, riscau ca totul să sfîrşească ridicol. Marthe le linişti, le dădu cifre. Atunci voiră să ştie ce doamne consimţiseră pînă la acea oră să facă parte din comitet. Numele doamnei de Condamin le lăsă fără glas. Apoi, cînd aflară că doamna Rougon se scuzase, se făcură mai blînde.

Doamna Delangre o primise pe Marthe în cabinetul soţului ei. Era o femeiuşcă palidă, avînd blîndeţea unei slujnice, ale cărei aventuri rămăseseră legendare la Plassans.

— O, Doamne, şopti în cele din urmă, nici nu doream altceva. Ar fi o adevărată şcoală de virtute pentru tinerele lucrătoare. Am salva multe suflete slabe. Nu pot refuza, deoarece simt că vă voi fi foarte utilă prin soţul meu, pe care funcţia de primar îl pune tot timpul în legătură cu toţi oamenii influenţi. Vă cer numai să mă amînaţi pînă mîine, cînd vă voi da un răspuns definitiv. Situaţia noastră ne pretinde multă prudenţă, încît îl voi consulta pe domnul Delangre.

În casa Rastoil, Marthe găsi o femeie la fel de moale, cît se poate de mironosiţă, căutînd cuvinte curate pentru a

vorbi despre nefericitele care-şi uită îndatoririle. Cu deosebirea că aceasta era grasă şi broda un veşmînt bisericesc foarte bogat împodobit, aşezată între cele două fiice ale ei. Le poruncise să iasă, de la primele cuvinte.

— Vă mulţumesc că v-aţi gîndit la mine, îi spuse, dar, zău aşa, mă simt tare încurcată. Fac parte din mai multe comitete, nu ştiu dacă voi avea timpul cuvenit... Mi-a venit şi mie aceeaşi idee ca şi dumitale ; atîta doar că proiectul meu era mai amplu, mai complet, poate. De o lună de zile îmi tot făgăduiesc să-i vorbesc monseniorului despre asta, fără să găsesc un minut liber. În sfîrşit, ne-am putea uni strădaniile. Am să-ţi spun punctul meu de vedere, deoarece cred că greşeşti în multe privinţe... De vreme ce trebuie, mă voi devota şi de astă dată. Că soţul meu îmi şi spunea ieri : „Ai ajuns să nu mai vezi de treburile tale ci numai de-ale altora".

Marthe se uita curios la ea, gîndindu-se la vechea ei legătură cu domnul Delangre, despre care încă se mai bîrfea cu deliciu în cafenelele de pe bulevardul Sauvaire. Soţia primarului şi soţia preşedintelui de tribunal întîmpinaseră numele abatelui Faujas cu mare reţinere ; cea de-a doua mai cu seamă. Marthe se simţi chiar întrucîtva jignită de neîncrederea asta faţă de-o persoană de care ea răspundea ; aşa că insistase asupra frumoaselor însuşiri ale abatelui, ceea ce le silise pe cele două femei să cadă de acord asupra meritului acelui preot care trăia retras de lume şi-şi întreţinea mama.

După ce plecă de la doamna Rastoil, Marthe nu avu decît să traverseze strada ca să se ducă la doamna Paloque, care locuia de cealaltă parte a străzii Balande. Era ora şapte ; dar voia să scape şi de vizita asta din urmă, cu riscul de a-l face pe Mouret s-o aştepte şi să fie certată de el. Soţii Paloque se pregăteau să cineze, într-o sufragerie rece, în care se simţeau lipsurile de provincie, nişte lipsuri decente, grijuliu ascunse. Doamna Paloque se grăbi să acopere supa pe care se pregătea s-o dea la masă, stin-

gherită că fuseseră surprinși în clipa cînd se așezau să cineze. Fu foarte politicoasă, aproape umilă, neliniștită în sinea ei de o vizită pe care n-o aștepta deloc. Soțul său, judecătorul, rămase în fața farfuriei goale, cu mîinile pe genunchi.

— Niște lepădături, exclamă el după ce Marthe vorbi despre fetele din cartierul vechi. Mi s-au spus niște amănunte frumoase, astăzi la palatul judecătoresc. Ele au atras pe panta desfrîului pe niște oameni foarte onorabili... Rău faceți, doamnă, că vă interesați de pleava asta.

— De altfel, spuse la rîndu-i doamna Paloque, teamă mi-e că n-o să vă fiu de nici un folos. Nu cunosc pe nimeni. Soțul meu mai degrabă și-ar tăia o mînă decît să ceară cel mai mărunt lucru. Ne-am tras deoparte, din silă față de toate nedreptățile pe care le-am văzut. Trăim modest aici, fericiți să fim dați uitării... Știți, chiar dacă soțului meu i s-ar propune o avansare, ar refuza. Nu-i așa, dragul meu ?

Judecătorul își bălăngăni capul, încuviințînd. Amîndoi își trimiteau un zîmbet subțire, iar Marthe rămase încurcată în fața celor două fețe îngrozitor de urîte, pline de cicatrice, străvezii de pe urma crizelor de bilă, care se pricepeau atît de bine să joace comedia unei resemnări mincinoase. Din fericire, își aminti de sfaturile mamei ei.

— Contasem totuși pe dumneavoastră, spuse cu o mare amabilitate. Le vom avea pe toate doamnele din lumea bună, doamna Delangre, doamna Rastoil, doamna de Condamin ; dar, între noi fie vorba, ele nu vor fi decît cu numele. Aș fi voit să găsesc o persoană foarte respectabilă, foarte devotată, care să pună mai multă inimă, și-mi închipuisem că veți voi să fiți persoana aceasta... Gîndiți-vă cît de recunoscător ne va fi orașul Plassans dacă realizăm cu bine un asemenea proiect.

— Firește, firește, șopti doamna Paloque, încîntată de vorbele bune ale Marthei.

— Şi-apoi, greşiţi socotindu-vă lipsită de orice putere. Se ştie că domnul Paloque e foarte bine văzut la subprefectură. Între noi fie spus, i se rezervă succesiunea domnului Rastoil. Nu protestaţi ; meritele dumneavoastră sînt cunoscute, degeaba vă ascundeţi. Iar asta e o minunată ocazie pentru doamna Paloque să iasă puţin din umbră, unde rămîne cu bună ştiinţă, şi să arate ce femeie energică e şi ce inimă bună are.

Judecătorul se foia întruna. Îşi privea nevasta cu ochii lui care clipeau des.

— Doamna Paloque n-a refuzat, zise el.

— Nu, firește, continuă aceasta. De vreme ce aveţi cu-adevărat nevoie de mine, primesc. Poate că voi face din nou o prostie, o să mă zbat din răsputeri fără ca vreodată să fiu recompensată. Întrebaţi-l pe soţul meu cît bine am făcut fără să spunem nimic. Şi vedeţi cum am fost răsplătiţi... Nu contează, omul nu se schimbă, nu-i aşa ? Vom fi nişte veşnic păcăliţi... Bizuiţi-vă pe mine, dragă doamnă.

Soţii Paloque se ridicară în picioare iar Marthe îşi luă rămas bun de la ei, mulţumindu-le pentru devotamentul lor. Pe cînd rămase puţin pe palier ca să-şi scoată volanul rochiei prins între balustradă şi scări, îi auzi vorbind aprins în spatele uşii.

— Vin să te caute pentru că au nevoie de tine, spunea judecătorul cu o voce acră. O să fii vita lor de povară.

— Da ! răspunse nevasta ; da' ce-ţi închipui, că n-or să plătească pentru asta, ca şi pentru tot restul ?

Cînd Marthe se întoarse acasă era aproape opt. Mouret o aştepta de-o jumătate de oră, ca să se aşeze la masă. Marthe se temea de-o scenă îngrozitoare. Dar, după ce se dezbrăcă şi coborî, îşi găsi soţul stînd călare pe un scaun pus cu speteaza în faţă şi jucînd darabana cu degetele pe masă. Îşi bătu cumplit joc de ea, zeflemisind-o în tot felul.

— Eu, îi zise, credeam că o să te culci într-un confesional în noaptea asta... Acum, cînd te duci la biserică,

trebuie să-mi dai de ştire, ca să cinez în oraş, de vreme ce tu eşti invitată de popi.

Tot timpul cinei făcu glume de felul ăsta. Marthe suferea mai mult decît dacă ar fi certat-o. De vreo două-trei ori îl imploră din priviri, rugîndu-l s-o lase în pace. Dar faptul nu făcu decît să aţiţe limbuţia lui Mouret. Octave şi Désirée rîdeau. Serge tăcea, ţinînd partea mamei. La desert, Rose, speriată de-a binelea, veni să spună că domnul Delangre se afla acolo şi că voia să-i vorbească doamnei.

— Aha, te ai bine şi cu autorităţile ! rînji Mouret cu aerul lui batjocoritor.

Marthe îl primi pe primar în salon. Acesta, cît se poate de îndatoritor, aproape galant, îi spuse că nu voise să aştepte pînă a doua zi ca s-o felicite pentru ideea ei generoasă. Doamna Delangre era un pic timidă ; făcuse rău că nu primise pe loc, iar el venise să-i spună în numele ei că ar fi măgulită să facă parte din comitetul doamnelor care vor patrona aşezămîntul Fecioarei. În ceea ce-l priveşte, înţelegea să contribuie cît mai mult posibil la reuşita unui proiect atît de util şi de moral.

Marthe îl conduse pînă la uşa din stradă. Acolo, în timp ce Rose ridica lampa ca să lumineze trotuarul, primarul adăugă :

— Spuneţi-i domnului abate Faujas că aş fi încîntat să stau de vorbă cu el, de va voi să-şi dea osteneala să treacă pe la mine pe-acasă. De vreme ce a văzut un aşezămînt de felul acesta la Besançon, ar putea să-mi dea unele informaţii preţioase. Vreau ca oraşul să plătească cel puţin localul. La revedere, scumpă doamnă ; toate complimentele mele domnului Mouret, pe care nu vreau să-l deranjez.

La ora opt, cînd abatele Faujas coborî împreună cu mama lui, Mouret se mulţumi să-i spună, rîzînd :

— Mi-aţi luat nevasta, astăzi ? Barem n-o alintaţi prea tare, nu faceţi o sfîntă din ea.

Pe urmă, se cufundă în jocul de cărți : avea să-și ia pe seama doamnei Faujas o revanșă cumplită, sporită de trei zile cît pierduse. Marthe îi povesti nestingherit preotului demersurile ei. Era bucuroasă ca un copil, fremătînd încă de după-amiaza aceea petrecută în afara casei. Abatele o puse să repete unele amănunte ; făgădui să se ducă la domnul Delangre, cu toate că ar fi preferat să rămînă pe de-a-ntregul în umbră.

— Rău ați făcut că mi-ați rostit numele numaidecît, îi spuse cu asprime văzînd-o atît de emoționată, atît de pierdută în fața lui. Dar sînteți ca toate femeile, cele mai bune cauze se strică în mîinile lor.

Îl privi, uimită de ieșirea aceea brutală, dînd îndărăt, încercînd senzația aceea de spaimă pe care o mai simțea uneori față de sutana lui. I se părea că niște mîini de fier i se puneau pe umeri, îndoind-o. Pentru orice preot, femeia înseamnă dușmanul. Cînd o văzu că se revoltă sub mustrarea aceea prea severă, se îmblînzi, șopti :

— Nu mă gîndesc decît la succesul nobilului dumnea-voastră proiect... Mi-e teamă să nu-i compromit succesul, dacă m-aș ocupa eu de el. Știți că nu sînt simpatizat deloc în oraș.

Marthe, văzîndu-i umilința, îl încredință că se înșală, că toate doamnele acelea vorbiseră despre el în cei mai elogioși termeni. Se știa că își întreține mama, că duce o viață retrasă, demnă de toate elogiile. Pe urmă, pînă la ora unsprezece, vorbiră despre proiectul cel mare, insistînd asupra celor mai neînsemnate amănunte. Fu o seară încîntătoare.

Lui Mouret îi ajunseră cîteva cuvinte la ureche, în timp ce juca pătimaș.

— Prin urmare, zise el cînd se duseră la culcare, voi doi o să nimiciți viciul... Frumoasă invenție !

Trei zile mai tîrziu, comitetul doamnelor patronese fu consultat. Acestea o numiră președintă pe Marthe, iar aceasta, la rîndul ei, la recomandările mamei sale, pe care

o consulta în taină, se grăbise s-o desemneze pe doamna Paloque în funcția de trezorier. Amîndouă se osteneau din greu, redactînd circulare, ocupîndu-se de nenumărate amănunte interne. În acest timp, doamna de Condamin umbla de la subprefectură la episcopie, de la episcopie prin casele persoanelor influente, explicînd cu drăgălășenia ei „fericitul proiect pe care-l concepuse", plimbînd toalete admirabile, culegînd pomenile și promisiunile de sprijin ; dinspre partea ei, doamna Rastoil, cu pioșenie, le povestea preoților pe care-i primea marțea, cum îi venise ideea să le salveze de la viciu pe nefericitele copile, mulțumindu-se să-i dea însărcinarea abatelui Bourrette să facă demersuri pe lîngă călugărițele Sfîntului Iosif, pentru a binevoi să deservească așezămîntul proiectat ; în timp ce doamna Delangre făcea lumii mărunte a funcționarilor mărturisirea că orașul va datora așezămîntul soțului ei, și că bunăvoinței sale comitetul datora de pe acum afectarea unei săli din localul primăriei, unde se întrunea și se sfătuia pe îndelete. Plassans era de-a dreptul răscolit de vacarmul acesta pios. Curînd nu se mai vorbi decît despre așezămîntul Fecioarei. Și avu loc o adevărată explozie de elogii, cunoștințele intime ale fiecărei doamne patronese acționînd în favoarea cauzei, fiecare cerc activînd întru izbînda celor întreprinse. Listele de subscripție, care circulau prin cele trei cartiere, fură umplute în trei zile. Și deoarece *La Gazette de Plassans* publica listele, cu cifrele oferite, amorul propriu se trezi, familiile cele mai de vază întrecîndu-se în generozitate.

În toiul rumorii generale, numele abatelui Faujas revenea deseori. Cu toate că fiecare din doamnele patronese revendica pentru sine ideea așezămîntului, se știa că abatele adusese faimoasa idee de la Besançon. Domnul Delangre declară hotărît acest lucru în Consiliul municipal, în ședința în care fu votată cumpărarea clădirii desemnate de arhitectul diocezei ca potrivită pentru instalarea așezămîntului. În ajun, primarul avusese cu preotul o convor-

bire foarte lungă și se despărțiseră strîngîndu-și mîna îndelung. Secretarul primăriei îi auzise chiar spunîndu-și „dragă domnule". Ceea ce operă o schimbare în favoarea abatelui. De atunci încolo, avu partizani care-l apărară de atacurile dușmanilor lui.

Familia Mouret de altminteri, devenise chezășia onorabilității abatelui Faujas. Patronat de Marthe, desemnat drept promotorul unei opere de caritate a cărei paternitate o refuza cu modestie, nu mai avea în timp ce trecea pe străzi înfățișarea aceea umilă care-l făcea să umble pe lîngă pereți. Își expunea sutana cea nouă în plin soare, mergea pe mijlocul drumului. De pe strada Balande pînă la Saint-Saturnin acum trebuia să răspundă la un număr însemnat de oameni care-și scoteau pălăria. Într-o duminecă, doamna de Condamin îl oprise la ieșirea de la slujbă, în piața Episcopiei, unde stătuse de vorbă cu el o jumătate de oră întreagă.

— Ei, domnule abate, îi spunea Mouret rîzînd, iată-te înconjurat de miros de sfințenie, acum... Și unde mai pui că eram singurul care să te apăr acum nici șase luni !... Numai că, să fiu în locul dumitale, m-aș teme. Episcopia continuă să-ți fie împotrivă.

Preotul ridică ușor din umeri. Știa bine că ostilitatea pe care tot o mai întîlnea venea din partea clerului. Abatele Fenil îl ținea pe monseniorul Rousselot tremurînd sub asprimea lui. Pe la sfîrșitul lunii martie, pe cînd marele vicar plecă într-o scurtă călătorie, abatele Faujas păru a trage folos de pe urma absenței lui, pentru a-i face cîteva vizite episcopului. Abatele Surin, secretarul privat, povestea că „diavolul acela de om" stătea închis ore întregi cu monseniorul și că acesta din urmă era de-o proastă dispoziție înfiorătoare după lungile lor convorbiri. Cînd abatele Fenil se întoarse, abatele Faujas își încetă vizitele, trecînd iarăși în umbră în fața lui. Dar episcopul rămase îngrijorat ; era limpede că cine știe ce catastrofă se produsese în traiul lui tihnit de prelat nepăsător. La un dineu pe

care-l oferi clerului din subordinea sa, fu deosebit de îndatorilor cu abatele Faujas, care nu era totuşi decît un umil vicar la Saint-Saturnin. Buzele subţiri ale abatelui Fenil se sugeau şi mai mult ; penitentele lui îl făceau să turbeze de-o furie mocnită, întrebîndu-l îndatoritoare cum stă cu sănătatea.

Atunci, abatele Faujas pătrunse în plină seninătate. Continua să ducă acelaşi trai sever ; dar căpătă o siguranţă de sine binevoitoare. Într-o marţi seară triumfă pe deplin. Era acasă, la una din ferestre, bucurîndu-se de primele zile blînde ale primăverii, cînd societatea domnului Péqueur des Saulaies coborî în grădină şi-l salută de departe; se afla acolo doamna de Condamin, care împinse familiaritatea pînă la a-şi flutura batista. Dar în acelaşi timp, de partea cealaltă, societatea domnului Rastoil lua loc în faţa cascadei, pe scaune rustice. Domnul Delangre, sprijinit de terasa subprefecturii, pîndea cele ce se petreceau în grădina judecătorului, pe deasupra grădinii familiei Mouret, mulţumită înclinării terenului.

— Să vedeţi că nu vor catadicsi nici măcar să-l zărească.

Se înşela. Abatele Fenil, întorcîndu-şi capul ca din întîmplare, îşi scoase pălăria. Şi-atunci toţi preoţii aflaţi acolo făcură la fel, iar abatele Faujas le întoarse salutul. Apoi, după ce-şi plimbă privirea la dreapta şi la stînga, asupra ambelor societăţi, plecă de la fereastră, trăgînd perdelele cu o discreţie religioasă.

IX

Luna aprilie fu deosebit de blîndă. Seara, după cină, copiii plecau din sufragerie şi ieşeau să se joace în grădină. Şi pentru că în încăperea cea îngustă te sufocai, Marthe şi preotul ieşiră şi ei în cele din urmă pe terasă. Se aşezau la cîţiva paşi de fereastra larg deschisă, feriţi de lumina crudă a lămpii ce-şi trimitea razele spre tufele mari de

merișor. Vorbeau acolo, la căderea serii, despre miile de cerințe ale așezămîntului Fecioarei. Această veșnică preocupare față de caritate aducea în convorbirile lor un spor de blîndețe. Dinaintea lor, între perii uriași ai domnului Rastoil și castanii negri de la subprefectură, o mare bucată de cer se înălța. Copiii alergau pe sub boltă, la celălalt capăt al grădinii, în timp ce izbucniri scurte de ceartă făceau ca vocea lui Mouret și a doamnei Faujas, rămași singuri în sufragerie și înfierbîntați de joc, să se înalțe brusc.

Iar uneori, Marthe, înduioșată, pătrunsă de o lîncezeală ce-i rărea rostirea cuvintelor pe buze, se oprea, văzînd șuvoiul aurit al vreunei stele căzătoare. Zîmbea, cu capul ușor dat pe spate, privind spre cer.

— Încă un suflet din purgatoriu care pătrunde în paradis, șoptea.

Și, cum preotul rămînea tăcut, adăuga :

— Sînt niște credințe încîntătoare, toate eresurile astea... Ar trebui să fi rămas fetiță, domnule abate.

Acum, seara, nu mai cîrpea rufăria. Ar fi fost nevoie să aprindă o lampă pe terasă, iar ea prefera întunericul, noaptea aceea călduță, în adîncul căreia se simțea bine. De altfel, ieșea aproape în fiecare zi, ceea ce-o obosea mult. După cină, nu mai avea curajul nici măcar să pună mîna pe ac. Trebui ca Rose să înceapă a cîrpi lucrurile, deoarece Mouret se plînsese că toți ciorapii lui sînt găuriți.

Într-adevăr, Marthe era foarte ocupată. În afară de ședințele comitetului, pe care le prezida, avea o groază de griji, vizite de făcut, supravegherea lucrărilor. Firește că lăsa pe seama doamnei Paloque scriptele și treburile mai mărunte, dar simțea o asemenea înfrigurare să vadă în sfîrșit lucrările începute, încît se ducea la periferie pînă și de trei ori pe săptămînă ca să se încredințeze de zelul lucrătorilor. Și pentru că i se părea tot timpul că lucrurile tărăgănează, alerga la Saint-Saturnin, să-l caute pe arhitect, certîndu-l, implorîndu-l să nu lase oamenii de

capul lor, pizmuind chiar și lucrările pe care le executa acolo, găsind că reparația capelei înainta mult mai repede. Domnul Lieutaud zîmbea, susținînd că totul va fi terminat la data cuvenită.

Abatele Faujas susținea și el că nimic nu merge cum trebuie. O îmboldea să nu-i dea o clipă de răgaz arhitectului. Și-atunci, Marthe veni în fiecare zi la Saint-Saturnin. Sosea cu capul plin de cifre, preocupată de pereții ce trebuiau dați jos și refăcuți. Frigul din biserică o mai domolea întrucîtva. Lua agheasmă, se închina cu un gest automat, pentru a face ca toată lumea. Între timp, paracliserii începuseră s-o recunoască și s-o salute ; ea însăși se obișnuise cu diferitele capele, pe unde-l căuta uneori pe abatele Faujas, cu marile culoare, curțile micuțe ale mănăstirii pe care le traversa. După o lună, Saint-Saturnin nu mai avea nici un ungher pe care să nu-l știe. Uneori trebuia să-l aștepte pe arhitect ; și se așeza într-o capelă retrasă, odihnindu-se după mersul zorit, prefirîndu-și prin minte nenumăratele recomandări pe care și le făgăduia să le facă domnului Lieutaud ; apoi, tăcerea aceea deplină și fremătătoare ce-o învăluia, umbra pioasă a vitraliilor o cufundau într-un soi de visare nedeslușită și nespus de blîndă. Începeau să-i fie pe plac bolțile cele înalte, goliciunea solemnă a pereților, altarele împodobite cu învelitorile lor, scaunele așezate în șiruri ordonate. Din clipa cînd ușița cea capitonată se închidea încet în urma ei, o cuprindea ca o senzație de tihnă supremă, de uitare a zbuciumărilor lumești, de contopire a întregii ei ființe cu pacea pămîntului.

— La Saint-Saturnin e atît de bine ! îi scăpă într-o seară de față cu soțul ei, după o zi călduroasă de furtună.

— Vrei să ne ducem acolo să ne culcăm? întrebă Mouret rîzînd.

Marthe se simți jignită. Gîndul la senzația aceea agreabilă și cît se poate de fizică ce-o încerca în biserică o șoca de parcă ar fi fost un lucru nelalocul lui. Nu se mai duse

la Saint-Saturnin fără să încerce o ușoară tulburare, străduindu-se să rămînă indiferentă, să pătrundă acolo întocmai cum pătrundea în sălile cele mari de la primărie, și, în ciuda ei, răscolită pînă-n străfunduri de un fior. Suferea din cauza asta, dar se întorcea bucuros la această suferință.

Abatele Faujas părea a nu-și da seama de înceata trezire ce-o însuflețea pe zi ce trece. Rămînea pentru ea un om ocupat, îndatoritor, lăsînd cerul deoparte. Nicicînd preotul din el nu răzbătea. Uneori, totuși, îl deranja de la vreo înmormîntare ; venea în stihar, vorbeau o clipă între doi pilaștri, aducînd cu el un miros vag de ceară și tămîie. Deseori, era vorba de cîte-o factură a vreunui zidar, o pretenție a vreunui lemnar. Spunea niște cifre precise și pleca să petreacă mortul, în timp ce ea rămînea acolo, întîrziind în nava goală, unde un paracliser stingea lumînările. Cînd abatele Faujas, străbătînd biserica alături de ea, se înclina în fața altarului principal, Marthe își luase obiceiul să se încline la rîndu-i, la început numai pentru că așa se cădea ; apoi închinăciunea devenise un automatism, încît se închina și cînd era singură. Pînă atunci, în reverența aceea se concentra întreaga ei devoțiune. De vreo douătrei ori, veni fără să știe în zile cînd aveau loc mari ceremonii ; dar auzind orga, văzînd biserica plină de lume, fugise, cuprinsă de teamă, neîndrăznind să-i treacă pragul.

— Ei, o întreba deseori Mouret cu un rînjet, pe cînd prima împărtășanie ?

N-o slăbea o clipă cu glumele lui. Marthe nu răspundea niciodată ; își oprea asupra lui privirea fixă, în care o flăcăruie scurtă se aprindea cînd Mouret mergea prea departe. Puțin cîte puțin acesta deveni amar, nu mai avu inima să-și bată joc. Pe urmă, după o lună, se supără.

— Oare înseamnă să ai bun simț dacă îți bagi în cîrd cu popimea ! mormăia el în zilele cînd nu găsea cina gata. Acum ești tot timpul plecată, nu poate omul să te țină nici o oră acasă... Și tot n-aș zice nimic, dacă în casă lu-

crurile ar merge bine. Dar nu mai am rufărie cîrpită, se face ora şapte seara şi masa nici măcar nu-i pusă, Rose nu mai dovedeşte, casa a ajuns ca-n codru.

Şi strîngea o cîrpă care zăcea, punea la loc o sticlă de vin uitată, îşi plimba vîrful degetelor pe mobilele pline de praf şi se înfuria tot mai tare, strigînd :

— Nu-mi mai rămîne decît să iau eu mătura şi să-mi pun şorţul de bucătărie nu-i aşa ?... Ai îngădui-o, pe cuvîntul meu ! m-ai lăsa să fac de mîncare, fără ca măcar să-ţi dai seama. Ştii că mi-am petrecut două ore în dimineaţa asta, ca să fac ordine în dulapul ăsta de haine ? Nu, drăguţă, nu mai poate merge aşa.

Alte ori cearta izbucnea din cauza copiilor. Întorcîndu-se acasă, Mouret o găsi pe Désirée „murdară ca un purcel", singură în grădină, culcată pe jos în faţa unui muşuroi de furnici, ca să vadă ce fac furnicile în pămînt.

— Şi încă e bine că n-ai ajuns să şi dormi în altă parte ! îi striga nevestei de cum o zărea. Vino să-ţi vezi fata. N-am vrut să-şi schimbe rochia, ca să te poţi bucura de spectacolul ăsta frumos.

Fetiţa plîngea cu lacrimi mari, în timp ce tatăl o punea să se rotească în toate felurile.

— Nu-i aşa că-i drăguţă ? Uite ce fac copiii cînd sînt lăsaţi de capul lor. Nu-i vina ei, biata de ea. Mai înainte nu voiai s-o laşi singură nici cinci minute, spuneai că ar da foc la casă... Da, o să-i dea foc, o să ardă totul şi bine o să facă.

Pe urmă, după ce Rose o lua pe Désirée, nu mai tăcea ore întregi.

— Ai ajuns acum să trăieşti pentru copiii altora. Nu mai poţi avea grijă de-ai tăi. Asta-i explicaţia... Neroadă mai eşti ! Să te osteneşti atîta pentru o şleahtă de putori care-şi rîd de tine şi se întîlnesc cu bărbaţi la toate colţurile meterezelor ! Du-te de te plimbă într-o seară spre Parc, ai să le vezi cu poalele date peste cap, pe stricatele astea pe care tu le încredinţezi Fecioarei...

Își trăgea sufletul, apoi continua :

— Veghează barem asupra lui Désirée, înainte de-a le aduna de pe drumuri pe pramatiile alea. Rochia fetei e ruptă ferfeniță. Într-o bună zi, o s-o găsim în grădină cu vreo mînă ori cu vreun picior rupt... Nu-ți mai zic nimic de Octave, nici de Serge, cu toate că mi-ar plăcea să te știu acasă, cînd se întorc de la școală. Le stă gîndul la tot felul de drăcovenii. Ieri, au plesnit două dale de pe terasă, tot trăgînd la petarde... Îți spun că dacă nu stai aici, curînd o să găsim casa aruncată în aer.

Marthe se scuza în cîteva cuvinte. Fusese nevoită să iasă în oraș. Mouret, cu bunul lui simț zeflemitor, spunea adevărul : în casă lucrurile nu mergeau bine. Colțul acela liniștit, unde soarele apunea într-un nimb de fericire, răsuna acum de strigăte, era lăsat în părăsire, plin de debandada copiilor, de izbucnirile tatălui, de oboseala indiferentă a mamei. Seara, la masă, mîncau prost și se certau. Rose făcea numai cum o tăia capul. De altfel, bucătăreasa îi ținea partea doamnei.

Lucrurile ajunseră pînă într-acolo încît Mouret, întîlnind-o pe soacră, i se plînse amarnic de Marthe, cu toate că simți cîtă plăcere îi făcea bătrînei doamne povestindu-i necazurile din căsnicie.

— Mă uimești mult, îi zise Félicité cu un zîmbet ; Marthe părea să se teamă de dumneata ; găseam chiar că-i prea slabă, prea ascultătoare. O femeie nu trebuie să tremure în fața soțului.

— Așa-i, exclamă Mouret, disperat. Ar fi intrat în pămînt, numai să nu dea prilej de ceartă. O singură privire era de ajuns : făcea tot ce pofteam... Dar acum, lucrurile nu mai stau deloc așa ; degeaba strig, tot după placul ei face. Ce-i drept, nu-mi răspunde ; nu-mi întoarce vorba dar, cu timpul, o să vină și asta...

Félicité spuse ipocrit :

— Dacă vrei, o să vorbesc și eu cu Marthe. Numai că s-ar putea simți jignită. Lucrurile de felul ăsta trebuie

să rămînă între soț și soție... Nu sînt îngrijorată . vei ști dumneata să redobîndești liniștea aceea de care erai atît de mîndru.

Mouret clătina din cap, cu ochii plecați în jos. Apoi continuă :

— Nu, nu, mă știu eu cum sînt ; strig eu, dar degeaba. La drept vorbind sînt slab ca un copil... Pe nedrept se crede că mi-am învățat nevasta să-mi dea ascultare la cel mai mic semn. Dacă deseori mi-a făcut pe voie, e pentru că puțin îi păsa, îi era indiferent dacă făcea un lucru sau altul. În ciuda înfățișării ei blînde, e cît se poate de încăpățînată... În fine, am să încerc s-o iau cu binișorul.

Și, înălțînd capul :

— Aș fi făcut mai bine să nu-ți spun nimic despre toate astea ; să nu mai povestești la nimeni, da ?

A doua zi, cînd Marthe se duse să-și vadă mama, aceasta își luă un aer supărat, zicîndu-i :

— Rău faci, fetițo, că te porți urît cu soțul tău... L-am văzut ieri, era exasperat. Știu eu bine că are multe părți caraghioase, dar ăsta nu-i un motiv să nu-ți mai vezi de casă.

Marthe își ațintì privirile asupra mamei ei.

— Aha ! se plînge de mine, spuse tăios. Ar trebui ca măcar să tacă : eu una nu mă plîng de el.

Și schimbă vorba ; dar doamna Rougon o readuse la soțul ei, cerîndu-i vești despre abatele Faujas.

— Ia spune, poate că Mouret nu-l poate înghiți pe abate, și din cauza asta îți face zile fripte, nu ?

Marthe rămase cît se poate de uimită.

— Ce idee ! șopti. Și de ce-ai vrea ca soțului meu să nu-i fie pe plac abatele Faujas ? Cel puțin nu mi-a spus nimic care să-mi dea de înțeles una ca asta. Nici dumitale nu ți-a spus, nu-i așa ?... Nu, te înșeli. Ar fi în stare să se ducă după ei să-i aducă, dacă mama n-ar coborî să-și facă partida.

Într-adevăr, Mouret nu cîrtea nimic împotriva abatelui Faujas. Uneori glumea cam aspru pe socoteala lui. Îl vîra în batjocura cu care-şi chinuia nevasta, în legătură cu religia. Dar asta era tot.

Într-o dimineaţă, pe cînd îşi rădea barba, îi strigă Marthei :

— Ştii ceva, dragă, de cumva ţi-o trece prin minte să te spovedeşti, ia-l pe abate să-ţi îndrume conştiinţa. Păcatele tale ar rămîne, barem, între noi.

Abatele Faujas spovedea marţea şi vinerea. În zilele acelea, Marthe evita să se ducă la Saint-Saturnin, zicînd că nu vrea să-l deranjeze ; dar dădea mai curînd ascultare acelui soi de sfială înfricoşată ce-o stingherea, ori de cîte ori îl găsea în stihar aducînd în veşminte mirosurile discrete din sacristie. Într-o vineri, se duse împreună cu doamna de Condamin să vadă unde ajunseseră lucrările la clădirea ce urma să adăpostească aşezămîntul Fecioarei. Meşterii terminau faţada. Doamna de Condamin protestă, găsi că decoraţia e meschină, lipsită de expresivitate ; ar fi trebuit două coloane uşoare şi o ogivă, ceva tineresc şi pios în acelaşi timp, o fioritură arhitectonică ce-ar fi onorat comitetul doamnelor patronese. Marthe, şovăielnică dar clătinată puţin cîte puţin în convingerile ei, fu şi ea pînă la urmă de părere că ar fi ceva sărăcăcios, într-adevăr. Apoi, cum doamna de Condamin o îmboldea, promise să-i vorbească în aceeaşi zi domnului Lieutaud. Înainte de-a se întoarce acasă, ca să se ţină de cuvînt, trecu pe la catedrală. Era ora patru, arhitectul tocmai plecase. Cînd întrebă de abatele Faujas, un paracliser îi spuse că spovedea în capela Sainte-Aurélie. Abia atunci îşi aminti ce zi e, şopti că nu-l poate aştepta. Dar în timp ce pleca, în clipa cînd trecu prin faţa capelei Sainte-Aurélie, se gîndi că poate abatele o văzuse. Adevărul e că se simţea pradă unei slăbiciuni stranii. Se aşeză pe un scaun în afara capelei, lîngă grilaj. Şi rămase acolo.

Cerul era înnourat, biserica se umplea de un crepuscul lent. În navele laterale, cufundate în întuneric, străluceau luminița unei candele, piciorul aurit al unui sfeșnic, rochia argintată a unei Fecioare ; și, străbătînd nava centrală, o rază palidă se pierdea pe stejarul lustruit al băncilor și al stranelor. Niciodată Marthe nu mai încercase o asemenea părăsire de sine ; picioarele parcă i se înmuiaseră; mîinile îi erau atît de grele, încît și le încrucișă pe genunchi, ca să nu-și mai dea osteneala să le poarte. Se lăsă pradă unei aţipeli prin care continua să vadă și să audă, dar într-un fel foarte blînd. Zgomotele ușoare ce se rostogoleau sub boltă, un scaun răsturnat, pașii întîrziați ai unei evlavioase o înduioșau, căpătau o sonoritate muzicală ce-i încînta inima ; în timp ce ultimele reflexe ale zilei, umbrele, urcînd de-a lungul pilaștrilor ca niște învelitori de serj, luau pentru ea delicate forme de mătase lucind în ape, un leșin minunat o cuprinse, în adîncul căruia își simțea întreaga ființă topindu-se și murind. Apoi, totul se stinse în jurul ei. Fu pe deplin fericită în acea stare fără de nume.

Sunetul unei voci o scoase din extazul acela.

— Îmi pare tare rău, spunea abatele Faujas, v-am zărit, dar nu puteam să las...

Atunci, Marthe păru a se trezi într-o tresărire. Îl privi. Abatele era în stihar, în picioare, în lumina asfințitului. Ultima lui penitentă plecase, iar biserica, goală, devenise și mai solemnă.

— Voiați să-mi vorbiți ? întrebă el.

Marthe făcu o sforțare, încercă să-și amintească.

— Da, șopti, nu mai știu... A, e vorba despre fațadă, pe care doamna de Condamin o găsește prea meschină. Ar trebui două coloane, în locul acelei uși netede care n-are nici un haz. S-ar putea pune o ogivă cu două vitralii. Ar fi tare drăguț... Înțelegeți, nu-i așa ?

O contempla cu un aer profund, cu mîinile împreunate pe stihar, dominînd-o, aplecîndu-și spre ea fața gravă ; iar

Marthe, continuînd să șadă, neavînd puterea să se ridice în picioare, se bîlbîia și mai mult, surprinsă parcă într-un somn ce i-ar fi amorțit voința, de care nu putea scăpa.

— Asta ar presupune noi cheltuieli, e adevărat... Ne-am putea mulțumi cu niște coloane din piatră moale, cu niște simple muluri... Vom vorbi despre asta cu meșterul, dacă vreți ; o să ne spună prețurile. Numai că înainte ar trebui să i se achite ultima factură. Care e de două mii o sută și cîțiva franci, cred. Avem fondurile, doamna Paloque mi-a spus în dimineața asta... Toate astea se pot aranja, domnule abate.

Marthe își plecase capul, împovărată parcă de privirea ce-o simțea pironită asupră-i. Cînd îl ridică și întîlni ochii preotului, își împreună mîinile, ca un copil ce-ar cere iertare, și izbucni în hohote de plîns. Atunci căzu în genunchi în fața lui, plîngînd în pumnii cu care-și acoperea fața.

— Vă rog, ridicați-vă, spuse abatele Faujas cu blîndețe ; în fața lui Dumnezeu ați îngenuncheat.

O ajută să se ridice, se așeză alături de ea. Apoi, cu glas scăzut, vorbiră îndelung. Noaptea se lăsase de-a binelea, candelele străpungeau cu flăcăruia lor de aur adîncurile întunecate ale bisericii. Doar murmurul vocilor lor aducea un fior în fața capelei Sainte-Aurélie. Se auzea cuvîntul îmbelșugat al preotului curgînd îndelung, fără oprire, după fiece răspuns slab și istovit al Marthei. Cînd în sfîrșit se ridicară în picioare, abatele păru să refuze un hatîr pe care Marthe îl cerea cu insistență, o conduse spre ușă, ridicînd tonul :

— Nu, vă încredințez că nu pot, spuse ; e preferabil să-l luați pe abatele Bourrette.

— Aș fi avut atît de multă nevoie de sfaturile dumneavoastră, șopti Marthe, rugătoare. Mi se pare că cu dumneavoastră, totul mi-ar fi ușor.

— Vă înșelați, îi răspunse pe un ton ceva mai aspru. Mi-e teamă, dimpotrivă, că în calitatea mea de duhovnic

v-aș face rău, la început. Abatele Bourrette e preotul de care aveți nevoie, credeți-mă... Mai tîrziu, vă voi da, poate, un alt răspuns.

Marthe îi dădu ascultare. A doua zi, evlavioasele de la Saint-Saturnin fură foarte mirate văzînd-o pe doamna Mouret îngenunchind în fața confesionalului abatelui Bourrette. Peste două zile, în tot Plassansul nu se vorbea decît de această convertire. Numele abatelui Faujas fu rostit cu zîmbete foarte fine de către unii ; dar, în mare, impresia fu excelentă, în favoarea abatelui. Doamna Rastoil o complimentă pe doamna Mouret, în plin comitet ; doamna Delangre voi să vadă o primă binecuvîntare a lui Dumnezeu, răsplătindu-le pe doamnele patronese pentru opera lor de binefacere, întorcînd pe calea Domnului inima singurei dintre ele care nu practica ; în timp ce doamna de Condamin îi spuse Marthei, luînd-o deoparte :

— Ce mai, draga mea, ai dreptate ; e ceva necesar pentru o femeie. Și-apoi, cum ieși un pic, n-ai încotro și trebuie să te duci la biserică.

Lumea se mira numai de alegerea abatelui Bourrette. Demnul preot nu le confesa decît pe fetițe. Doamnele îl găseau „atît de puțin amuzant" ! Joia, în ziua de primire a familiei Rougon, pe cînd Marthe încă nu sosise, se vorbi despre asta într-un colț al salonului verde, iar doamna Paloque, cu limba ei de viperă, puse capac la toate bîrfele.

— Abatele Faujas a făcut bine nepăstrînd-o printre penitentele lui, spuse cu o strîmbătură ce-o făcea încă și mai hidoasă ; abatele Bourrette salvează aparențele și nu șochează prin nimic.

Cînd Marthe sosi în ziua aceea, mama ei veni s-o întîmpine, punînd oarecare afectare în sărutările duioase pe care i le dădu de față cu lumea. Ea însăși se împăcase cu Dumnezeu imediat după lovitura de Stat. I se părea că abatele Faujas putea din nou îndrăzni să se arate în

salonul verde ; dar el se scuză, aducînd vorba despre ocupaţiile lui, despre dragostea de singurătate. I se păru a înţelege că îşi rezerva o întoarcere triumfală în iarna următoare. De altfel, succesele abatelui erau tot mai mari. În primele luni, nu le avusese ca penitente decît pe precupeţele din piaţa de verdeţuri, care se ţine în spatele catedralei, vînzătoare de salată, al căror *patois*[1] îl asculta liniştit, fără a-l înţelege totdeauna ; în timp ce acum, mai cu seamă după vîlva stîrnită de opera de binefacere închinată Fecioarei, marţea şi vinerea vedea un întreg cerc de burgheze, în rochii de mătase, îngenuncheate împrejurul confesionalului său. Cînd Marthe povesti cu naivitate că nu voise să-i fie duhovnic, doamna de Condamin făcu un gest de sfidare ; îşi părăsi duhovnicul, pe primul vicar de la Saint-Saturnin, pe care faptul îl deznădăjdui, şi trecu zgomotos la abatele Faujas. Un asemenea scandal îl situă definitiv pe acesta din urmă în societatea aleasă din Plassans.

Cînd Mouret află că nevasta i se duce la spovedanie, îi spuse numai atît :

— Prin urmare acum faci fapte rele, de vreme ce simţi nevoia să-ţi destăinui treburile unei sutane ?

În mijlocul acelei agitaţii pioase, el păru să se izolcze, închizîndu-se şi mai mult în tabieturile lui, în viaţa lui îngustă. Soţia îi reproşase că se plînsese de ea.

— Ai dreptate, am greşit, îi răspunse. Nu trebuie să le dai satisfacţie celorlalţi, povestindu-le necazurile tale... Îţi făgăduiesc că n-o să mai dărui bucuria asta mamei tale a doua oară. M-am gîndit. Casa n-are decît să se prăbuşească peste mine, să mă ia naiba dacă mă mai văicăresc cuiva !

Şi de-atunci, într-adevăr, îşi respectase menajul, nu-şi mai certase nevasta de faţă cu nimeni, pretinzînd a fi, ca pe vremuri, cel mai fericit dintre oameni. Efortul

[1] Limbaj propriu unei anumite regiuni ţărăneşti (n.t.).

acesta de bun simţ îl costă puţin, făcea parte din calculul obişnuit al tihnei lui. Îşi exageră chiar şi rolul de burghez cu tabieturi, mulţumit de traiul lui. Marthe nu-i simţea nervozitatea decît după umbletul mai agitat. O lăsa în pace cu săptămînile, îndreptîndu-şi toate săgeţile batjocurii asupra copiilor şi a Rosei, strigînd la ei de dimineaţă pînă seara pentru orice fleac. Iar dacă o jignea, o făcea cel mai adesea prin nişte răutăţi pe care numai ea le putea înţelege.

Din econom cum era, deveni avar.

— N-are nici o noimă, mormăia el, să cheltuim bani aşa cum facem noi. Pun prinsoare că dai tot pentru mucoasele alea de stricate. Şi-aşa e prea îndestul că-ţi pierzi timpul... Ascultă, dragă, am să-ţi dau o sută de franci pe lună pentru mîncare. Dacă ţii cu tot dinadinsul să faci pomeni unor fete care nu merită, n-ai decît să economiseşti din banii pentru îmbrăcămintea ta.

Şi se ţinu de cuvînt : în luna următoare, refuză să-i cumpere Marthei o pereche de cizmuliţe, sub pretext că asta i-ar da socotelile peste cap şi că o prevenise. Într-o seară însă, nevasta îl găsi plîngînd în hohote la ei în dormitor. Toată bunătatea din ea tresări ; îl cuprinse în braţe, îl imploră să-i spună ce necaz are. Dar el se desprinse brutal, zicînd că nu plînge, că-l doare capul, că de asta are ochii roşii.

— Crezi oare, îi strigă el, că sînt prost ca tine, ca să plîng ?

Marthe fu jignită. A doua zi se prefăcu a fi foarte vesel. Apoi, peste cîteva zile, după cină, cînd abatele Faujas şi mama acestuia coborîseră, Mouret refuză să facă partida de pichet. Nu-i era capul la joc, după cîte spunea. În zilele următoare găsi alte pretexte, încît partidele încetară. Toată lumea cobora pe terasă. Mouret se aşeza în faţa nevestei şi a abatelui, sporovăind, căutînd prilejul să se bage în vorbă, şi trăncănea la nesfîrşit ; în acest timp doamna Faujas, la cîţiva paşi mai încolo, stă-

tea în umbră, mută, nemișcată, cu mîinile pe genunchi, asemenea uneia din acele figuri legendare păzind o comoară cu fidelitatea semeață a unui dulău așezat.

— Ah ! frumoasă seară, spunea Mouret de fiecare dată. E mai bine aici decît în sufragerie. Aveți dreptate că veniți să stați la aer curat... Iată! o stea căzătoare ! Ai văzut, domnule abate ? Se spune că sfîntul Petru își aprinde pipa, colo sus, în ceruri.

Și rîdea. Marthe rămînea gravă, stingherită de glumele cu care-i strica petecul mare de cer ce se-ntindea în fața ei, între perii domnului Rastoil și castanii subprefecturii. Uneori Mouret se prefăcea a nu ști că Marthe devenise acum o catolică practicantă ; îl ataca pe abate, declarîndu-i că contează pe el pentru mîntuirea tuturor celor din casă. Alte ori, nu începea nici o frază fără să nu spună pe un ton de bună dispoziție: „Acum, cînd nevastă-mea se duce la spovedanie..." Apoi, după ce obosea de acest veșnic subiect, asculta cele ce se spuneau în grădinile vecine ; recunoștea vocile ușoare ce se înălțau, purtate de aerul liniștit al nopții, în timp ce ultimele zgomote din Plassans se stingeau în depărtare.

— Astea, șoptea el cu urechea ciulită spre subprefectură, sînt vocile domnului de Condamin și a doctorului Porquier. Pe semne că-și bat joc de soții Paloque. Ați auzit falsetul domnului Delangre, care a spus : „Doamnelor, ar trebui să intrați, aerul se face rece". Nu găsiți că seamănă leit cu cineva care a înghițit un băț, pirpiriul Delangre ?

Apoi se întorcea înspre grădina familiei Rastoil.

— Nu e nimeni la ei, continua el : nu aud nimic... O, ba da ! prostănacele alea de fete deșirate se află în fața cascadei. Ai zice că cea mare mestecă pietre cînd vorbește. În fiecare seară, trăncăne amîndouă cam un ceas. Dacă-și mărturisesc declarațiile ce li se fac, n-ar trebui să țină atîta... Ei ! sînt acolo cu toții. Iată-l pe abatele Surin, care are o voce de flaut, și pe abatele Fenil, care-ar

putea sluji drept cîrîitoare în vinerea mare. În grădina asta, se înghesuie uneori chiar și douăzeci, fără să clintească măcar. Cred că stau acolo ca să asculte ce vorbim noi.

La toate trăncănelile astea, abatele Faujas și Marthe răspundeau prin fraze scurte, atunci cînd Mouret îi întreba direct. De obicei, cu fața ridicată, cu ochii pierduți, erau împreună altundeva, mai departe, mai sus. Într-o seară, Mouret adormi. Și atunci, încet, începură să vorbească ; o făceau cu glas scăzut, apropiindu-și capetele. Iar la cîțiva pași mai încolo, doamna Faujas, cu mîinile pe genunchi, cu urechile la pîndă, cu ochii căscați, fără a auzi, fără a vedea, părea că-i păzește.

X

Vara trecu. Abatele Faujas nu păru deloc grăbit să tragă foloase de pe urma proaspetei lui popularități. Continua să stea zăvorît în casa familiei Mouret, fericit de singurătatea grădinii, unde pînă la urmă începuse să coboare chiar și în cursul zilei. Își citea breviarul sub bolta din fund, mergînd încet, cu capul plecat, de-a lungul zidului ce împrejmuia grădina. Uneori, închidea cartea, își încetinea și mai mult pașii, ca absorbit într-o visare adîncă ; iar Mouret, care-l pîndea, se simțea în cele din urmă cuprins de-o nerăbdare mocnită, văzînd ore în șir silueta aceea neagră într-un du-te-vino continuu îndărătul arborilor lui fructiferi.

— Nu te mai simți la tine acasă, șoptea el. Nici nu mai pot ridica ochii acum, fără să-i zăresc sutana... E ca și corbii, omul ăsta ; are un ochi rotund care parcă pîndește și așteaptă ceva. Nu mă încred eu în ifosele lui de dezinteresare.

Abia spre primele zile ale lui septembrie așezămîntul Fecioarei fu gata. În provincie lucrările durează o veș-

nicie. Trebuie spus însă că de două ori doamnele patronese au dat peste cap planurile domnului Lieutaud, venind cu propriile lor idei. Cînd comitetul luă în stăpînire așezămîntul, îl răsplătiră pe arhitect pentru cumsecădenia lui prin cele mai drăguțe elogii. Totul li se păru așa cum trebuie: săli mari, spații excelent puse în valoare, curte sădită cu pomi și împodobită cu două mici bazine. Doamna de Condamin fu încîntată de fațadă, una dintre ideile ei. Deasupra ușii, pe o placă de marmură neagră, cuvintele „Așezămîntul Fecioarei" erau încrustate cu litere aurite.

Inaugurarea dădu prilej unei ceremonii foarte emoționante. Episcopul în persoană, însoțit de consiliul canonicilor, veni să le instaleze pe maicile Sfîntului Iosif, care erau îndrituite să deservească așezămîntul. Fuseseră aduse vreo cincizeci de copile între opt și cincisprezece ani, adunate de prin străzile cartierului vechi. Pentru a fi admise, părinții nu trebuiră decît să declare că ocupațiile îi sileau să nu se afle acasă ziua întreagă. Domnul Delangre rosti un discurs foarte aplaudat; explică pe îndelete, într-un stil ales, rostul acelui așezămînt de un fel nou: îl numi „școala bunelor moravuri și a muncii, unde tinere și interesante fărpturi aveau să scape de relele ispite". Fu mult remarcată, spre sfîrșitul discursului, o aluzie delicată la adevăratul autor al acelei opere, abatele Faujas. Care se afla acolo, printre ceilalți preoți. Rămase liniștit, cu frumoasa lui față gravă, cînd toate privirile se întoarseră spre el. Marthe roșise, pe estrada unde prezida, în mijlocul doamnelor patronese.

Cînd ceremonia se sfîrși, episcopul voi să viziteze casa în cele mai mici amănunte. În ciuda proastei dispoziții evidente a abatelui Fenil, monseniorul trimise să fie chemat abatele Faujas, ai cărui ochi negri nu-l slăbiseră o singură clipă, rugîndu-l să aibă bunăvoința să-l însoțească și adăugînd cu glas tare, și zîmbind, că neîndoielnic n-ar fi putut alege o călăuză mai bine informată. Cuvîntul circulă prin asistența care se retrăgea;

seara, întreaga lume bună din Plassans comentă atitudinea monseniorului.

Comitetul doamnelor patronese își rezervase o încăpere în incinta edificiului. Oferiră acolo o gustare episcopului, care primi să ia un pișcot și două degete de vin de Malaga, găsind mijlocul să fie drăguț cu fiecare din ele în parte. Ceea ce termină în mod fericit pioasa ceremonie ; deoarece înainte și în timpul cît ținuse, avuseseră loc mici supărări din orgoliu între aceste doamne, cărora laudele delicate ale monseniorului Rousselot le insuflară iarăși buna dispoziție. Cînd rămaseră între ele, mărturisiră că totul a decurs bine ; și nu mai conteneau să remarce amabilitatea prelatului. Numai doamna Paloque se îngălbeni. Episcopul dăruise tuturor complimente, numai pe ea o uitase.

— Ai avut dreptate, îi spuse cu furie soțului ei cînd se întoarse acasă, am fost ca un cîine rîios pentru proastele astea. Ce mai idee, să le aduni laolaltă pe fetișcanele astea stricate !... Da, le-am sacrificat tot timpul meu, și prostănacul ăsta de episcop care tremură în fața clerului său nu mi-a spus nici măcar un mulțumesc !... Ca și cum doamna de Condamin ar fi făcut ceva ! E mult prea ocupată ca să-și arate toaletele, poama asta... Știm noi ce știm, nu-i așa ? pînă la urmă o să auzim noi de niște povești pe care nu toată lumea o să le găsească nostime. În timp ce noi, astelalte, n-avem nimic de ascuns... Ce să mai vorbim despre doamna Delangre și doamna Rastoil ! Ce ușor i-ar veni oricui să le facă să roșească pînă în albul ochilor ! Și s-au mișcat măcar din saloanele lor ? S-au ostenit măcar pe jumătate din cît m-am ostenit eu ? Și doamna Mouret, care se prefăcea că învîrte totul, dar căreia nu-i păsa decît să se atîrne de sutana abatelui Faujas ! Încă o ipocrită și asta ; o să auzim noi multe de pe urma ei... Ei da ! și la toate, la toate, li s-a spus o vorbă bună ; numai mie, nu. Sînt un cîine rîios... Nu mai

poate ține așa, vezi tu, Paloque. Pînă la urmă cîinele o să muște !

Începînd din ziua aceea, doamna Paloque se arătă mult mai puțin binevoitoare. Nu mai ținea scriptele la zi, nu primi să mai facă treburile ce-i displăceau, în asemenea măsură încît doamnele patronese se gîndiră să angajeze pe cineva. Marthe îi povesti necazurile astea abatelui Faujas, întrebîndu-l de nu cumva are un om potrivit pe care să i-l recomande.

— Nu căutați pe nimeni, îi răspunse el : poate că voi găsi pe cineva... Mai lăsați-mă vreo două-trei zile.

De la un timp primea mereu scrisori, trimise din Besançon. Erau scrise toate de-aceeași mînă, un scris apăsat și urît. Rose, care i le ducea sus, susținea că se supără de cum vedea plicurile.

Pentru o clipă, lui Mouret i se trezi din nou curiozitatea în legătură cu corespondența aceasta. Într-o zi, îi duse chiar el abatelui una din scrisori, zîmbind amabil și scuzîndu-se, zicînd că Rose nu se află acolo. Abatele se temea, desigur, să-și dea arama pe față, prefăcîndu-se a fi încîntat, ca și cum ar fi așteptat scrisoarea cu nerăbdare. Dar Mouret nu se lăsă înșelat de comedia aceea ; rămase pe coridor, lipindu-și ochiul de gaura cheii.

— Tot soră-ta, nu-i așa ? spunea vocea aspră a doamnei Faujas. Ce i-o fi cășunat de se ține scai de tine ?

Se lăsă o tăcere ; apoi o hîrtie fu mototolită violent, iar vocea abatelui tună :

— La naiba ! veșnic același cîntec. Vrea să vină la noi și să ni-l aducă și pe bărbatu-său, ca să i se găsească o slujbă. Își închipuie că noi huzurim... Mi-e teamă să nu ne facă bucata și să ne pice pe cap, într-o bună zi !

— Nu, nu, n-avem nevoie de ei, pricepi, Ovide ! reluă vocea mamei. Niciodată n-au ținut la tine, totdeauna te-au pizmuit... Trouche e soi rău iar Olympe n-are inimă. Ai să vezi că vor vrea să tragă spuza pe turta lor. Or să

te compromită, or să-ţi pună beţe-n roate în treburile tale.

Mouret auzea prost, foarte tulburat de fapta rea pe care-o săvîrşea. I se păru că uşa fusese atinsă şi fugi. De altfel, nu fu nevoie să se laude cu escapada asta. Cîteva zile mai tîrziu, de faţă cu el, pe terasă, abatele Faujas îi dădu un răspuns definitiv Marthei :

— Am pe cineva să vă propun, îi spuse cu aerul lui solemn şi liniştit; e o rudă de-a mea, cumnatul meu care va sosi de la Besançon peste cîteva zile.

Mouret ciuli urechea. Marthe păru încîntată.

— Cu-atît mai bine ! exclamă ea. Nu ştiam cum să procedez ca să fac o alegere bună. Înţelegeţi, e nevoie de un om cu o purtare desăvîrşită, cu toate fetele acelea... Dar de vreme ce-i vorba de-o rudă de-a dumneavoastră...

— Da, continuă preotul. Sora mea avea un mic negoţ de lenjerie la Basançon ; a trebuit să lichideze din motive de sănătate ; acum vrea să vină la noi, medicii i-au recomandat aerul din sud... Mama e cît se poate de fericită.

— Fără îndoială, spuse Marthe, că n-aţi mai fost niciodată despărţiţi, şi vi se pare minunat să vă aflaţi din nou în familie... Ştiţi ce trebuie să faceţi ? Sus, mai sînt două camere de care nu vă slujiţi. De ce sora dumneavoastră şi soţul ei n-ar locui acolo ?... Au copii, cumva ?

— Nu, sînt doar ei doi... Mă gîndisem, într-adevăr, să le dau cele două camere ; dar mi-a fost teamă că n-o să vă fie pe plac să vă pomeniţi cu atîţia oameni străini în casa dumneavoastră.

— Dar deloc, vă asigur ; sînteţi oameni liniştiţi...

Marthe se opri. Mouret o trăgea de-un colţ al rochiei. Nu voia să-i găzduiască la el în casă pe cei din familia preotului, îşi amintea de felul frumos în care doamna Faujas vorbise despre fiica şi ginerele ei.

— Camerele sînt tare mici, spuse la rîndul lui ; domnul abate s-ar simţi stingherit... Ar fi mai bine pentru

toată lumea ca sora domnului abate să închirieze alături ; tocmai e o locuință liberă în casa familei Paloque, în fața noastră.

Conversația încetă brusc. Preotul nu răspunse nimic, privi în aer. Marthe își închipui că se simte jignit și suferi mult de pe urma bădăraniei soțului ei. Așa că după o vreme nu mai putu îndura tăcerea aceea stînjenitoare.

— Ne-am înțeles, continuă ea fără a căuta să înnoade conversația cu mai multă îndemînare; Rose o s-o ajute pe mama dumneavoastră să facă curat în cele două camere... soțul meu nu se gîndea decît la comoditatea dumnevoastră personală ; dar, de vreme ce o doriți, nu noi o să vă împiedicăm să dispuneți de locuință după plac.

Cînd fu singur cu nevasta, Mouret își ieși din fire.

— Zău dacă te înțeleg. Cînd i-am închiriat abatelui, făceai nazuri, nu voiai să pătrundă nici suflare de om la tine în casă. Iar acum, dacă abatele și-ar aduce tot neamul, toată ciurda rudelor, pînă și strănepoții verilor lui, i-ai zice mulțumesc... Doar te-am tras destul de rochie. N-ai simțit ? Era limpede, nu-i voiam pe oamenii ăștia... Nu sînt niște oameni cinstiți.

— De unde știi? sări Marthe pe care nedreptatea o supăra. Cine ți-a spus ?

— Deh ! abatele Faujas în persoană... Da, l-am auzit într-o zi ; vorbea cu maică-sa.

Marthe îl țintui cu privirea. Atunci Mouret roși un pic, se bîlbîi :

— În fine, știu, și e de-ajuns... Soră-sa e o femeie fără inimă iar bărbatul ei e și oi rău. Degeaba îți iei aerul ăsta de regină ofensată : sînt chiar cuvintele lor, nu inventez nimic. Pricepi, n-am nevoie de ceața ăstora la mine în casă. Bătrîna cea dintîi a spus că nici nu vrea să audă vorbindu-se despre fiică-sa. Acum, abatele spune altceva... Nu știu ce anume l-a făcut s-o întoarcă. Tot vreun ascunziș de-al lui trebuie să fie la mijloc. Pesemne are nevoie de ei.

Marthe ridică din umeri și-l lăsă să strige. Mouret îi porunci Rosei să nu facă curat în odăi ; dar Rose nu-i mai dădea ascultare decît doamnei. Timp de cinci zile mînia îl făcu pe Mouret să rostească cuvinte amare, reproșuri cumplite. Cînd abatele Faujas se afla acolo, se mulțumea să bombăne, neîndrăznind să-l atace deschis. Apoi, ca totdeauna, se resemnă. Și nu mai încetă cu înțepăturile împotriva celor care urmau să vină. Strînse și mai mult băierile pungii, se izolă și mai mult, se vîrî cu totul în cercul egoist în care se învîrtea. Cînd soții Trouche se prezentară într-o seară de octombrie, Mouret nu făcu decît să șoptească :

— La naiba ! Aștia nu miros a bine, au niște mutre de borfași.

Abatele Faujas păru puțin doritor să-i fie văzuți sora și cumnatul în ziua sosirii. Mama se postase pe pragul ușii. De cum îi zări venind dinspre Piața subprefecturii, pîndi, începu să arunce priviri îngrijorate în spatele ei, pe coridor și în bucătărie. Dar avea ghinion. În timp ce soții Trouche pătrunseră înăuntru, Marthe, care se pregătea să iasă în oraș, urcă din grădină urmată de copii.

— Ah, iată toată familia, spuse cu un zîmbet îndatoritor.

Doamna Faujas, atît de stăpînă pe ea de obicei, se tulbură ușor, bălmăji un cuvînt de răspuns. Cîteva minute rămaseră cu toții acolo, față în față, în mijlocul sălii de la intrare, și se cercetară. Mouret urcase sprinten treptele peronului. Rose se proțăpise pe pragul bucătăriei.

— Cred că acum sînteți fericită, nu ? spuse Marthe adresîndu-se doamnei Faujas.

Apoi, dîndu-și seama de încurcătura ce-i făcea pe toți să tacă, voind să se arate drăguță cu noii-veniți, se întoarse spre Trouche, adăugînd :

— Ați sosit cu trenul de ora cinci, nu-i așa ?... Și cît se face de la Besançon pînă aici ?

— Șaptesprezece ore pe calea ferată, răspunse Trouche, arătîndu-și gura știrbă. La clasa a treia, puteți să mă credeți că nu-i o distracție... Îți simți cheresteaua al naibii de zgîlțîită.

Și începu să rîdă, făcînd un zgomot straniu din fălci. Doamna Faujas îi azvîrli o privire cumplită. Și-atunci, automat, omul încercă să pună la loc un nasture sărit de la redingota slinoasă, trăgînd spre coapse, desigur pentru a ascunde petele, două cutii de pălării pe care le ducea, una verde, alta galbenă. Gîtul lui roșietic gîlgîia întruna, legat cu o zdreanță de cravată neagră, răsucită, ce nu lăsa să se vadă decît un capăt de cămașă murdară. Fața, cît se poate de pocită, respira viciul, fiind ca luminată de doi ochi mici și negri, care se rostogoleau întruna asupra oamenilor, a lucrurilor, cu un aer pofticios și speriat ; ochi de hoț care cercetează casa în care va veni peste noapte la furat.

Lui Mouret i se păru că Trouche se uită la broaște. „Are niște ochi de parcă ia tiparul încuietorilor, băiatul ăsta", gîndi el.

Olympe înțelese că soțul ei spusese o prostie. Era o femeie înaltă, slabă, blondă, trecută, cu fața plată și urîtă. Ducea o mică lădiță din lemn negeluit și o boccea mare, legată într-o față de masă.

— Am luat perne cu noi, spuse arătînd din ochi legătura cea mare. Nu-i prea rău la clasa a treia dacă ai perne. Ești la fel de bine ca la a-ntîia... Și zău ! faci o economie pe cinste. Chiar dacă ai bani, nu-i frumos să-i azvîrli pe fereastră, nu-i așa, doamnă ?

— Firește, răspunse Marthe, oarecum surprinsă de cele două personaje.

Olympe înaintă, se opri în plină lumină, începînd să vorbească pe un ton dezinvolt.

— La fel și cu hainele ; eu una pun pe mie tot ce-i mai rău cînd plec în călătorie. I-am spus lui Honoré : „Lasă, redingota ta cea veche e destul de bună". Și și-a pus și

pantalonii de lucru, pe care i s-a urît să-i mai poarte... Vedeți, mi-am luat rochia cea mai urîtă ; cred că are și găuri. Șalul ăsta e de la mama ; călcam pe el, acasă. Ce să mai zic de bonetă ! o bonetă veche, de care nu mă slujeam decît atunci cînd spălam... Toate astea încă sînt prea bune pentru praf, nu-i așa, doamnă ?

— Firește, firește, repetă Marthe, încercînd să zîmbească.

În clipa aceea, o voce mînioasă se auzi în susul scării, scoțînd această exclamație scurtă :

— Ce se întîmplă, mamă ?

Mouret, ridicînd capul, îl zări pe abatele Faujas sprijinit de balustrada de la etajul doi, cu o expresie cumplită întipărită pe față, și aplecîndu-se mai să cadă, ca să vadă ce se petrece în sala de la intrare. Auzise rumoarea vocilor, trebuie să se fi aflat acolo de-o oarecare vreme, pierzîndu-și răbdarea.

— Ce se întîmplă, mamă ? strigă el din nou.

— Bine, bine, urcăm, răspunse doamna Faujas, pe care tonul mînios al fiului ei păru a o face să tremure.

Și, întorcîndu-se spre soții Trouche, le zise :

— Haideți, copii, trebuie să urcăm... S-o lăsăm pe doamna să-și vadă de treburi.

Dar alde Trouche păreau să nu fi auzit. Se simțeau bine pe sală ; priveau în jurul lor cu încîntare, ca și cum cineva le-ar fi dăruit casa aceea.

— E tare, tare drăguț, șoptea Olympe, nu-i așa, Honoré ? Din scrisorile lui Ovide nici nu bănuiam că poate fi atît de drăguț. Nu-ți spuneam eu : „Trebuie să mergem acolo, va fi mai bine pentru noi, iar eu am să mă simt mai bine..." Vezi ! aveam dreptate.

— Da, da, cred că o să ne simțim foarte în largul nostru, spuse Trouche printre dinți... Și grădina e destul de mare, cred.

Apoi i se adresă lui Mouret :

— Domnule, le îngăduiţi locatarilor dumneavoastră să se plimbe în grădină ?

Mouret nu avu timp să răspundă. Abatele Faujas, care coborîse, strigă cu o voce tunătoare :

— Ce se întîmplă, Trouche ? Ce se întîmplă, Olympe ?

Cei doi se întoarseră spre el. Cînd îl văzură acolo, pe trepte, turbînd de mînie, se făcură mici de tot, îl urmară, plecîndu-şi spinarea. Abatele o luă înaintea lor, fără a adăuga un cuvînt, fără a părea măcar să bage de seamă că soţii Mouret se află acolo, uitîndu-se la perindarea aceea stranie. Doamna Faujas, ca să dreagă lucrurile, îi zîmbi Marthei, încheind şirul. Dar după plecarea ei, cînd rămase singur, Mouret mai stătu o vreme pe sală. Sus, la etajul doi, uşile se trîntiră cu zgomot. Se auziră frînturi de voci apoi se lăsă o tăcere de moarte.

— I-o fi vîrît la popreală ? spuse Mouret rîzînd. Oricum, urîtă familie.

Chiar de-a doua zi, Trouche, îmbrăcat decent şi numai în negru, ras, cu părul rar adus pe tîmple, fu prezentat de către abate Marthei şi doamnelor patronese. Avea patruzeci şi cinci de ani şi un scris foarte frumos, pretindea că ţinuse multă vreme registrele într-o casă de comerţ. Doamnele îi dădură numaidecît slujba în primire. Trebuia să reprezinte comitetul, să se ocupe de amănuntele materiale, de la ora zece la ora patru, într-un birou aflat la etajul întîi al aşezămîntului. Leafa era de o mie cinci sute de franci.

— Vezi ce liniştiţi sînt oamenii ăştia de treabă? îi spuse Marthe soţului ei, după cîteva zile.

Într-adevăr, soţii Trouche făceau tot atît de puţin zgomot ca şi doamna Faujas şi fiul ei. De vreo două-trei ori Rose susţinu sus şi tare că le auzise certîndu-se pe mamă şi fiică ; dar numaidecît vocea gravă a abatelui intervenea restabilind pacea. Trouche pleca cu regularitate la ora zece fără un sfert şi se întorcea la ora patru şi un sfert ; seara nu ieşea niciodată. Olympe se ducea uneori

după cumpărături cu doamna Faujas ; nimeni n-o văzuse coborînd vreodată singură.

Fereastra camerei unde dormeau soții Trouche dădea în grădină ; era ultima, pe dreapta, în fața copacilor de la subprefectură. Perdele mari de stambă roșie, brodate cu o bandă galbenă, atîrnau în spatele geamurilor, făcînd contrast pe fațadă, alături de perdelele albe ale preotului. De altfel, fereastra stătea tot timpul închisă. Într-o seară, pe cînd abatele Faujas se afla cu mama sa pe terasă, alături de soții Mouret, o ușoară tuse involuntară se făcu auzită. Abatele ridică iute capul, intrigat, și zări umbrele Olympiei și ale soțului ei, aplecîndu-se, sprijiniți în coate, nemișcați. Rămase o clipă cu privirea ațintită în sus, întrerupîndu-se din conversația cu Marthe. Soții Trouche se făcură nevăzuți. Se auzi scrîșnetul înfundat al mînerului de la fereastră.

— Mamă, spuse preotul, ar trebui să urci ; mi-e teamă să nu răcești.

Doamna Faujas le dădu seara bună celor de față. După ce plecă, Marthe reluă conversația, întrebînd cu vocea ei îndatoritoare :

— Sora dumneavoastră se simte mai rău ? De o săptămînă n-am mai văzut-o.

— Are mare nevoie de odihnă, răspunse preotul cît se poate de tăios.

Dar Marthe insistă din bunătate.

— Prea stă mult închisă, aerul i-ar face bine... Serile de octombrie sînt călduțe încă... De ce nu coboară niciodată în grădină ? Nici n-a pus piciorul pe-aici. Știți doar bine că grădina vă stă întru totul la dispoziție.

Abatele se scuză mormăind niște cuvinte înfundate ; în timp ce Mouret, ca să-l pună și mai mult în încurcătură, era și mai drăguț decît nevastă-sa.

— Hei ! păi tocmai asta spuneam și eu azi-dimineață. Sora domnului abate ar putea foarte bine să vină și să coasă la soare, după-amiaza, în loc să stea zăvorîtă colosus. S-ar zice că nici măcar nu îndrăznește să stea la fereastră. Îi este cumva teamă de noi ? Doar nu sîntem într-atît de fioroși... La fel și domnul Trouche, care urcă treptele cîte patru deodată. Spuneți-le să vină din cînd în cînd, să stea seara cu noi. Trebuie să se plictisească de moarte, singuri amîndoi la ei în cameră.

În seara aceea abatele n-avea chef să îndure batjocura proprietarului. I se uită drept în față și-i spuse răspicat :

— Vă mulțumesc, dar e puțin probabil că vor primi. Sînt obosiți seara și se culcă. Și-apoi, e tot ce au mai bun de făcut.

— Voia la dumnealor, dragă domnule abate, răspunse Mouret, înțepat de tonul aspru al abatelui.

Dar, cînd fu singur cu Marthe, își dete drumul :

— Ei, asta-i ! dar ce-și închipuie el că mă păcălește pe mine ? E limpede, tremură ca golanii ăștia pe care-i adăpostește la el să nu-i joace vreo festă... Ai văzut, în seara asta, cum a făcut pe jandarmul cînd i-a zărit la fereastră ? Stăteau acolo ca să ne spioneze. Toate astea or să sfîrșească rău.

Marthe trăia într-o mare blîndețe. Nu mai auzea răcnetele lui Mouret. Drumul credinței însemna pentru ea o bucurie minunată ; se îndrepta spre pioșenie încet, fără vreo zguduire ; se legăna în credință, adormea la sînul ei. Abatele Faujas evita în continuare să-i vorbească de Dumnezeu ; rămînea prietenul ei, n-o fermeca decît prin gravitatea lui, prin acea nedeslușită mireasmă de tămîie pe care-o răspîndea sutana sa. De vreo două-trei ori, rămasă singură cu el, Marthe izbucnise iarăși în hohote nervoase de plîns, fără să știe de ce, făcîndu-i bine să plîngă astfel. De fiecare dată se mulțumise să-i ia mîinile,

tăcut, liniștind-o cu privirea-i calmă și puternică. Ori de cîte ori voia să-i vorbească despre tristețile ei fără motiv, despre bucuriile-i tainice, despre nevoia de-a fi călăuzită, îi impunea tăcere, zîmbind ; spunea că lucrurile acelea nu-l privesc, că trebuia să-i vorbească despre ele abatelui Bourrette. Și-atunci ținea totul în ea, rămînea fremătătoare. Iar el o domina încă și mai de sus, inaccesibil, ca un zeu la picioarele căruia își îngenunchea în cele din urmă sufletul.

Marea preocupare a Marthei, acum, erau slujbele și practicele religioase la care asista. Se simțea bine în nava cea mare de la Saint-Saturnin ; gusta acolo pe deplin odihna pe de-a-ntregul fizică pe care-o căuta. Cînd se afla acolo uita de tot ; era ca o fereastră uriașă deschisă asupra unei alte vieți, o viață necuprinsă, infinită, plină de-o emoție ce-o umplea și-o îndestula. Dar tot îi mai era teamă de biserică ; veneau cu o sfioșenie neliniștită, o rușine ce-o făcea instinctiv să arunce o privire în spate, cînd deschidea ușa, ca să vadă dacă nu se afla nimeni care s-o vadă intrînd. Apoi nu mai știa de sine, totul era numai înduioșare, pînă și vocea înecată în grăsime a abatelui Bourrette care, după ce-o spovedea, o mai ținea îngenuncheată vreo cîteva minute, ca să-i vorbească despre cinele de la doamna Rastoil sau despre ultima serată de la familia Rougon.

Deseori, Marthe se întorcea împovărată. Religia o zdrobea. Rose devenise atotputernică în casă. Îl bruftuia pe Mouret, îl certa, pentru că murdărea prea multă rufărie, îi dădea să mănînce atunci cînd cina era gata. Începu chiar să-i vorbească despre mîntuirea sufletului lui.

— Doamna are deplină dreptate să trăiască precum se cade unei creștine, îi spunea ea. Pe cînd dumneavoastră, domnule, o să fiți osîndit, și așa-i și drept, pentru că la drept vorbind nu sînteți bun ; nu, nu sînteți bun !... Ar trebui s-o conduceți la liturghie dumineca ce vine.

Mouret înălța din umeri. Lăsa lucrurile să meargă de la sine, începuse el însuși să trebăluiască prin casă, dînd cu mătura, atunci cînd sufrageria i se părea prea murdară. Copiii îl îngrijorau cel mai mult. În timpul vacanței, Marthe nu era aproape niciodată acolo, iar Désirée și Octave, care căzuse încă o dată la bacalaureat, puneau casa cu dosul în sus ; Serge fu bolnav, rămase la pat, stînd zile întregi în cameră și citind. Devenise preferatul abatelui Faujas, care-i împrumuta cărți. Mouret petrecu două luni groaznice, neștiind cum să călăuzească toată lumea aceea ; Octave mai cu seamă îl înnebunea. Nu voi să aștepte începerea anului școlar, hotărî ca băiatul să termine cu învățătura și să-l plaseze într-o casă de comerț din Marsilia.

— De vreme ce nu mai vrei să veghezi asupra lor, ii zise Marthei, trebuie neapărat să le fac un rost... Eu unul nu mai pot, prefer să-i dau afară din casă. Atîta pagubă dacă te doare inima !... Mai întîi, că Octave e insuportabil. Niciodată n-o s-ajungă să-și ia bacalaureatul. E mai bine să-l învățăm numaidecît cum să-și cîștige viața decît să-l lăsăm să hoinărească alături de-o ceată de golani. Unde te-nvîrți în oraș, numai de el dai.

Marthe fu foarte emoționată ; se trezi ca dintr-un vis, aflînd că unul din copii avea să se despartă de ea. Obținu ca plecarea băiatului să fie amînată cu o săptămînă. Rămase mai mult timp pe-acasă, își reluă viața activă de-odinioară. Pe urmă lîncezeala o cuprinse iarăși ; și, în ziua cînd Octave o sărută, spunîndu-i că în seara aceea pleacă la Marsilia, fu lipsită de vlagă, mulțumindu-se să-i dea sfaturi bune.

Cînd se întoarse de la gară, Mouret avea inima zdrobită. Își căută nevasta și o găsi în grădină, sub una din bolți, unde plîngea. Acolo, își ușură și el inima.

— Unul mai puțin ! strigă el. Cred că-ți face plăcere. O să poți cutreiera bisericile după pofta inimii... Și, fii

liniştită, ceilalţi doi n-or să întîrzie nici ei mult. Îl mai ţin pe Serge, pentru că e foarte blînd şi găsesc că-i prea tînăr ca să se ducă să facă dreptul ; dacă te stinghereşte, n-ai decît s-o spui, te scap şi de el... Cît despre Désirée, o să se ducă la doica ei.

Marthe continua să plîngă în tăcere.

— Ce vrei ? omul nu poate fi în acelaşi timp în afară şi în casă. Ai ales să fii în afară, copiii tăi nu mai sînt nimic pentru tine, e firesc... Şi-apoi, acum, trebuie loc pentru toţi oamenii care stau la noi în casă, nu-i aşa ? Nu mai e destul de încăpătoare, casa noastră. Şi încă va fi o fericire, de nu vom fi daţi afară noi înşine !

Îşi ridicase capul, cerceta ferestrele de la etajul al doilea. Apoi adăugă, scoborînd vocea :

— Nu mai plînge ca o proastă : se uită lumea la tine. Nu zăreşti doi ochi care te privesc printre cele două perdele roşii ? Sînt ochii surorii abatelui, îi ştiu bine. Nu încape nici o îndoială că stau acolo toată ziulica... Vezi tu, poate că abatele e un om la locul lui. Dar pe-alde Trouche îi simt că stau în spatele perdelelor ca nişte lupi la pîndă. Pun prinsoare că dacă abatele nu i-ar ţine în frîu, ar coborî noaptea pe fereastră, ca să-mi fure perele... Şterge-ţi ochii, dragă ; fii sigură că se desfată cu certurile noastre. Chiar dacă ei sînt cauza plecării copilului, ăsta nu-i un motiv să le arătăm răul pe care plecarea asta ni-l face amîndurora.

Vocea i se înduioşă, era el însuşi gata să izbucnească în plîns. Marthe, supărată, atinsă drept în inimă de ultimele lui cuvinte, era cît pe ce să i se arunce în braţe. Dar le fu frică să nu fie văzuţi, simţeau parcă un obstacol între ei. Şi-atunci se despărţiră ; în timp ce ochii roşii ai Olympiei continuau să strălucească între cele două perdele roşii.

XI

Într-una din dimineți, abatele Bourrette sosi cu fața răvășită. O zări pe Marthe pe peron, încît veni să-i strîngă mîinile, bolborosind :

— Bietul Compan, s-a sfîrșit, e pe moarte... Am să urc, trebuie să-l văd pe Faujas, chiar acum.

Și cînd Marthe i-l arătă pe preot, care, după cum îi era obiceiul, se plimba prin fundul grădinii citindu-și breviarul, abatele Bourrette alergă spre el, clătinîndu-se pe picioarele-i scurte. Voi să vorbească, să-i împărtășească știrea cea tristă ; dar durerea îl sufoca, nu putu decît să se azvîrle de gîtul lui, izbucnind în hohote de plîns.

— Asta-i bună ! dar ce-or avea cei doi abați ? întrebă Mouret, grăbindu-se să iasă din sufragerie.

— Se pare că preotul paroh de la Saint-Saturnin e pe moarte, răspunse Marthe foarte mișcată.

Mouret se strîmbă a mirare. Se întoarse înăuntru, șoptind :

— Nu-i nimic ! bietul Bourrette o să se mîngîie mîine, cînd va fi numit preot paroh, în locul celuilalt... Contează pe locul ăsta ; mi-a spus-o.

Între timp, abatele Faujas se desprinsese din strînsoarea bătrînului preot. Primi vestea cea rea cu gravitate și-și închise cartea pe îndelete.

— Compan vrea să te vadă, se bîlbîia Bourrette : o să se prăpădească în cursul dimineții... Ah, ce prieten neprețuit... Ne-am petrecut anii de învățătură împreună... Vrea să-și ia adio de la dumneata ; toată noaptea mi-a spus că, din toată dioceza, numai dumneata ai curaj. De mai bine de un an de cînd zace, nici un preot din Plassans n-a îndrăznit să se ducă să-i strîngă mîna. Iar dumneata, care abia dacă-l cunoșteai, îi dăruiai o după-amiază întreagă în fiece săptămînă. Plîngea mai adineauri, vorbind despre dumneata... Trebuie să te grăbești, dragă prietene.

Abatele Faujas urcă o clipă la el în cameră, în timp ce abatele Bourrette trepida de nerăbdare și deznădejde pe sală ; în sfîrșit, după un sfert de oră, plecară amîndoi. Bătrînul preot își ștergea fruntea, se rostogolea pe caldarîm, lăsînd să-i scape fraze dezlînate.

— Ar fi murit fără o rugăciune, ca un cîine, dacă sora lui nu m-ar fi înștiințat ieri-seară, pe la unsprezece. Bine a făcut, draga domnișoară... Nu voia să compromită pe nici unul dintre noi, ar fi murit fără să primească sfînta împărtășanie... Da, dragă prietene, era cît pe ce să se stingă într-un ungher, singur, părăsit, el, care a avut o minte atît de înzestrată și care n-a trăit decît ca să facă bine.

Tăcu, apoi, după o tăcere, adăugă cu voce schimbată :

— Crezi că Fenil o să-mi ierte una ca asta ? Nu, niciodată, nu-i așa ? Cînd Compan m-a văzut venind cu sfînta împărtășanie, nu voia, îmi striga să plec. Ei bine ! Asta e ! Nu voi fi niciodată preot paroh. Mai bine așa. N-aș fi fost în stare să-l las pe Compan să moară ca un cîine... De treizeci de ani se războia cu Fenil. Cînd a căzut la pat, mi-a spus : „Gata, Fenil e învingătorul ; acum, cînd m-am prăbușit, o să mă dea gata..." Ah ! bietul Compan, el, pe care l-am văzut atît de mîndru, atît de energic, la Saint-Saturnin !... Micuțul Eusèbe, copilul de cor pe care l-am luat cu mine ca să-i dea împărtășania, era tare încurcat cînd a văzut încotro ne îndreptăm ; se uita în urma lui de fiecare dată cînd suna din clopoțel, ca și cum s-ar fi temut ca Fenil să nu-l audă.

Abatele Faujas mergea repede, cu capul plecat, părînd preocupat și continuînd să tacă ; părea că nu-l ascultă pe însoțitorul său.

— Monseniorul a fost înștiințat ? întreabă deodată.

Dar, la rîndul lui, abatele Bourrette părea căzut pe

gînduri. Nu răspunse ; apoi, sosind în faţa uşii abatelui Compan, şopti :

— Spune-i că ne-am întîlnit cu Fenil, care ne-a salutat. O să-i facă păcere. O să-şi închipuie că sînt preot paroh.

Urcară în tăcere. Sora muribundului veni să le deschidă. Văzîndu-i pe cei doi preoţi, izbucni în plîns şi îngînă printre lacrimi :

— Totul s-a sfîrşit. S-a săvîrşit în braţele mele... Eram singură. S-a uitat în jur, în timp ce-şi da duhul, şi a şoptit : „Sînt ciumat, prin urmare, de vreme ce-am fost iertat...“ Ah ! domnilor, a murit cu ochii plini de lacrimi.

Pătrunseră într-o încăpere micuţă unde părintele Compan, cu capul pe pernă, părea că doarme. Ochii îi rămăseseră deschişi, iar faţa lui albă, adînc întristată, încă mai plîngea ; lacrimile curgeau de-a lungul obrajilor. Atunci abatele Bourrette căzu în genunchi, hohotind de plîns, rugîndu-se, cu fruntea sprijinită de aşternutul ce atîrna. Abatele Faujas rămase în picioare, uitîndu-se la bietul mort ; pe urmă, după ce îngenunche o clipă, ieşi discret. Abatele Bourrette, copleşit de durere, nu-l auzi nici măcar închizînd uşa.

Abatele Faujas se duse drept la episcopie. În anticamera monseniorului Rousselot, îl întîlni pe abatele Surin, încărcat cu hîrtii.

— Doriţi să-i vorbiţi monseniorului ? îl întrebă secretarul cu veşnicul lui zîmbet. Aţi picat prost. Monseniorul e atît de ocupat încît a interzis să fie deranjat.

— E ceva foarte urgent, spuse liniştit abatele Faujas. Poate fi înştiinţat, să i se spună că mă aflu aici. Am să aştept, dacă e nevoie.

— Mă tem că e zadarnic. Monseniorul are mai multe persoane la el în cabinet. Reveniţi mîine, e mai bine.

Dar abatele tocmai își lua un scaun, cînd episcopul deschise ușa cabinetului. Păru foarte contrariat zărindu-l pe vizitator, pe care la început se prefăcu a nu-l cunoaște.

— Dragă băiete, îi spuse lui Surin, după ce clasezi hîrtiile, să vii numaidecît ; trebuie să-ți dictez o scrisoare.

Apoi, întorcîndu-se spre preot, care stătea respectuos în picioare :

— Ah ! dumneata ești, domnule Faujas ? Mă bucur mult că te văd... Vrei să-mi spui ceva, poate ? Poftește, poftește în cabinet ; nu mă deranjezi niciodată.

Cabinetul monseniorului Rousselot era o încăpere vastă, puțin cam întunecoasă, unde un foc mare de lemne ardea întruna, fie vară fie iarnă. Covorul, draperiile foarte groase, înăbușeau aerul. Ți se părea că intri într-o baie călduță. Episcopul stătea acolo, înfrigurat, cufundat într-un fotoliu, ca o moștenitoare bogată retrasă din lume, fiindu-i groază de zgomot, lăsînd pe seama abatelui Fenil grija diocezei. Adora literaturile antice. Se povestea că traduce în taină din Horațiu ; versulețele *Antologiei grecești* îl entuziasmau de asemeni, și-i scăpau citate scabroase, pe care le gusta cu o naivitate de cărturar, insensibil la pudoarea vulgară.

— După cum vezi, nu-i nimeni la mine, spuse instalîndu-se în fața focului ; dar sînt un pic suferind, poruncisem să nu intre nimeni. Poți să spui ce te aduce, îți stau la dispoziție.

Exista, în amabilitatea lui obișnuită, o neliniște nedeslușită, un soi de supunere resemnată. Cînd abatele Faujas îi aduse la cunoștință moartea părintelui Compan, se ridică, speriat, iritat :

— Cum așa ! exclamă, bunul meu Compan a murit, fără ca eu să-mi fi luat adio de la el !... Nimeni nu mi-a

dat de veste !... Ah, dragă prietene, iată, aveai dreptate cînd îmi spuneai că nu mai sînt stăpîn aici ; se abuzează de bunătatea mea.

— Monseniorul știe, spuse abatele Faujas, cît de devotat îi sînt, nu aștept decît un semn din parte-i.

Episcopul dădu din cap, șoptind :

— Da, da, îmi amintesc ce mi-ai oferit ; ai o inimă minunată. Dar dacă aș rupe-o cu abatele Fenil, ce vacarm! Timp de-o săptămînă o să-mi bubuie urechile. Și totuși, dac-aș fi pe deplin încredințat că m-ai putea scăpa dintr-odată de personajul ăsta, dacă nu mi-ar fi teamă că după o săptămînă o să se-ntoarcă să-ți pună piciorul pe grumaz...

Abatele Faujas nu-și putut reține un zîmbet. Lacrimi se iviră în ochii episcopului.

— Mi-e teamă, e-adevărat, continuă el, lăsîndu-se din nou să cadă în fotoliu ; aici am ajuns. Nefericitul ăsta l-a ucis pe Compan și mi-a ascuns agonia lui, ca să nu mă duc să-i închid ochii ; pune la cale lucruri cumplite... Numai că, vezi, prefer să trăiesc în liniște. Fenil e foarte activ, îmi face servicii mari în dioceză. Cînd eu nu voi mai fi aici, poate că lucrurile se vor orîndui mai înțelept.

Se liniștea, își regăsea zîmbetul.

— De altfel, totul merge bine în clipa de față, nu văd nici o dificultate... Putem aștepta.

Abatele Faujas se așeză și spuse liniștit :

— Fără îndoială... Totuși va trebui să numiți un paroh la Saint-Saturnin, în locul părintelui Compan.

Monseniorul Rousselot își duse mîinile la tîmple, cu un aer disperat.

— Doamne sfinte ! ai dreptate, exclamă el. La asta nici nu mă mai gîndeam... Bunul Compan nici nu știe

în ce mă vîră, murind așa, pe nepusă masă, fără să fiu înștiințat. Ți-am făgăduit locul lui, nu-i așa ?

Abatele se înclină.

— Ei bine, dragul meu, te rog să mă scoți din încurcătura asta ; mă vei lăsa să-mi iau cuvîntul înapoi. Știi cît de mult te detestă Fenil ; succesul cu așezămîntul Fecioarei l-a stos din minți de-a binelea ; se jură că te va împiedica să cucerești Plassansul. Vezi că-ți vorbesc deschis. Dar, zilele astea, în timp ce se vorbea despre parohia de la Saint-Saturnin, eu am rostit numele dumitale. Fenil a fost cuprins de-o mînie cumplită, și a trebuit să jur că voi da parohia unuia dintre protejații lui, abatelui Chardon, pe care-l cunoști, un om tare vrednic, de altminteri... Dragă prietene, fă asta pentru mine, renunță la ideea dumitale. Am să te despăgubesc precum îți va fi voia.

Preotul rămase grav. După o tăcere, ca și cum s-ar fi sfătuit cu sine însuși, rosti :

— Știți prea bine, monseniore, că eu nu nutresc nici o ambiție personală : doresc să trăiesc retras, încît pentru mine ar fi o mare bucurie să renunț la parohia asta. Numai că nu eu dispun de mine însumi, ci țin să-i satisfac pe protectorii care se interesează de mine. Cît despre dumneavoastră, monseniore, cugetați înainte de-a lua o hotărîre pe care mai tîrziu ați putea-o regreta.

Cu toate că abatele Faujas vorbise cît se poate de umil, episcopul simți amenințarea ce se ascundea în cuvintele lui. Se sculă, făcu cîțiva pași, pradă unei incertitudini pline de neliniște. Apoi, înălțîndu-și mîinile, rosti :

— Ce mai, chinul ăsta va ține multă vreme... Aș fi voit să evit toate explicațiile ; dar, de vreme ce insiști, trebuie să vorbim deschis... Ei bine, dragă domnule, aba-

tele Fenil îţi reproşează o mulţime de lucruri. Cum cred că ţi-am mai spus, trebuie să fi scris la Besançon, de unde o fi aflat lucrurile supărătoare pe care le ştii... Firește, mi-ai explicat toate astea, ştiu ce viaţă retrasă şi plină de căinţă duci ; dar ce vrei ? marele vicar are arme împotriva dumitale, de care se slujeşte cumplit. Deseori nu mai ştiu cum să te apăr... Cînd ministrul m-a rugat să te primesc în dioceza mea, nu i-am ascuns că situaţia dumitale va fi grea. Şi-atunci a insistat, zicîndu-mi că asta te priveşte, încît în cele din urmă am consimţit. Dar nu înseamnă că acum trebuie să-mi ceri imposibilul.

Abatele Faujas nu-şi plecase capul ; şi-l înălţă, chiar, privindu-l pe episcop drept în faţă şi zicînd cu vocea lui tăioasă :

— Mi-aţi dat cuvîntul dumneavoastră, monseniore.

— Firește, firește... Bietul Compan se stingea pe zi ce trece, ai venit să-mi încredinţezi anumite lucruri ; aşa că am promis, nu neg... Ascultă, vreau să-ţi dezvălui totul, ca să nu mă poţi învinui că mă învîrt ca o morişcă de vînt. Dumneata ai susţinut că ministerul doreşte intens numirea dumitale la parohia Saint-Saturnin. Ei bine, am scris, m-am informat, unul din prietenii mei s-a dus la minister. Aproape că i s-a rîs în nas, ba i s-a spus chiar că nici măcar nu te cunoaşte. Ministrul neagă cu desăvîrşire a fi protectorul dumitale, înţelegi ! Dacă vrei, am să-ţi dau să citeşti o scrisoare în care se arată cît se poate de sever faţă de dumneata.

Şi întinse braţul ca să caute într-un sertar ; dar abatele Faujas se ridică în picioare, fără a-l slăbi din ochi, cu un zîmbet în care străbătea o undă de ironie şi de milă.

— Ah ! monseniore, monsenioare ! şopti el.

Apoi, după o tăcere, ca şi cum n-ar fi voit să se explice mai mult, continuă :

— Luați-vă cuvîntul înapoi, monseniore. Credeți-mă că în toate astea lucrăm mai mult spre binele vostru decît al meu. Mai tîrziu, cînd nu va mai fi timp, vă veți aminti de avertizările mele.

Se îndreptă spre ușă ; dar episcopul îl opri, îl aduse îndărăt, șoptind pe un ton îngrijorat :

— Ia stai, ce vrei să spui ? Explică-te, dragă domnule Faujas. Știu prea bine că la Paris nu sînt văzut cum trebuie, de la alegerea marchizului de Lagrifoul. Cei de-acolo mă cunosc într-adevăr foarte puțin dacă-și închipuie că am vreun amestec în povestea asta ; nu ies de-aici din cabinet nici de două ori pe lună... Crezi, așadar, că sînt învinuit de a-l fi numit pe marchiz ?

— Da, mă tem că așa e, spuse preotul foarte limpede.

— Hm ! dar e absurd, niciodată nu mi-am vîrît nasul în politică, trăiesc alături de scumpele mele cărți. Fenil a făcut totul. De zeci de ori i-am spus că o să-mi pricinuiască necazuri la Paris.

Se opri, roși ușor pentru a fi lăsat să-i scape aceste din urmă cuvinte. Abatele Faujas se așeză iarăși în fața lui și spuse cu o voce profundă :

— Monseniore, tocmai ați rostit condamnarea marelui dumneavoastră vicar... Nici eu nu v-am spus altceva. Nu continuați să faceți cauză comună cu el, căci vă va pricinui neajunsuri foarte grave. Am prieteni la Paris, orice ați crede dumneavoastră. Știu că alegerea marchizului de Lagrifoul v-a atras în foarte mare măsură ostilitatea guvernului. Pe drept sau pe nedrept, sînteți bănuit a fi cauza unică a mișcării de opoziție ce se manifestă la Plassans, unde ministrul, din motive speciale, ține cu orice preț să obțină majoritatea. Dacă la alegerile viitoare candidatul legitimist ar ieși din nou, ar fi extrem de supărător, m-aș teme pentru liniștea dumneavoastră.

— Dar e îngrozitor ! protestă nefericitul episcop, foindu-se în fotoliu ; cu unul nu-l pot împiedica pe candidatul legitimist să iasă ! Am eu o cîtuşi de mică influenţă, m-am vîrît eu vreodată în treburile astea ?... A, ştii ce ? sînt zile cînd îmi vine să mă închid în adîncul unei mănăstiri. Am să-mi iau şi biblioteca şi-am să trăiesc cît se poate de liniştit... Fenil ar trebui să fie episcop în locul meu. Dacă m-aş lua după Fenil, m-aş pune chiar de-a curmezişul intenţiilor guvernului, n-aş da ascultare decît Romei şi-aş trimite Parisul la plimbare. Dar nu-mi stă în fire, vreau să mor liniştit... Şi zici că ministrul e furios pe mine ?

Preotul nu răspunse ; două brazde care i se săpau la colţurile gurii dădeau feţei sale un dispreţ tăcut.

— O, Doamne, continuă episcopul, dacă i-aş fi pe plac numindu-te preot paroh la Saint-Saturnin, aş încerca să aranjez totul... Numai că, ţin să-ţi spun asta, te înşeli ; nu eşti de partea celor sfinte.

Abatele Faujas făcu un gest brusc. Îşi dădu arama pe faţă, pierzîndu-şi răbdarea :

— Eh, spuse, uitaţi ce infamii mi se atribuie şi că am sosit la Plassans cu o sutană găurită ! Cînd trimiţi un om pierdut la un post periculos, îl renegi pînă în ziua triumfului... Ajutaţi-mă să izbîndesc, monseniore, şi veţi vedea că am prieteni la Paris.

Apoi, pe cînd episcopul, uimit de figura acelui aventurier energic ce se înălţase în faţa lui, îl privea în tăcere, Faujas deveni iarăşi mlădios ; şi continuă :

— Sînt presupuneri, vreau să spun că trebuie să-mi fie iertate multe. Prietenii mei aşteaptă, pentru a vă mulţumi, ca situaţia mea să fie cu desăvîrşire statornicită.

Monseniorul Rousselot mai rămase tăcut o vreme. Era o fire foarte subtilă, descoperise stricăciunea omenească

în cărți. Era conștient de marea lui slăbiciune, îi era chiar întrucîtva rușine de asta ; dar se mîngîia, judecîndu-i pe oameni după cît prețuiau. În existența lui de epicurean cultivat, simțea uneori o adîncă batjocură față de ambițioșii care-l înconjurau și care se băteau pe cîte-o părticică din puterea lui.

— Ei, spuse zîmbind, ești un om tenace, dragă domnule Faujas. De vreme ce ți-am făcut o făgăduială, mi-o voi ține... Acum șase luni, mărturisesc, m-aș fi temut să-mi ridic toț Plassansul în cap ; dar te-ai priceput să cîștigi simpatia, doamnele din oraș îmi vorbesc deseori despre dumneata aducîndu-ți mari elogii. Dîndu-ți parohia de la Saint-Saturnin, îmi plătesc datoria față de așezămîntul Fecioarei.

Episcopul își regăsise amabilitatea plină de voioșie, purtările-i alese de prelat fermecător. În clipa aceea abatele Surin își petrecu frumosu-i cap prin deschizătura ușii.

— Nu, dragă băiete, spuse episcopul, n-am să-ți dictez scrisoarea aceea... Nu mai am nevoie de dumneata. Poți să pleci.

— Domnul abate Fenil se află aici, șopti tînărul preot.

— Ei bine ! să aștepte.

Monseniorul Rousselot tresărise ușor ; dar făcu un gest de hotărîre aproape glumeț, privindu-l pe abatele Faujas cu înțeles.

— Hai, ieși pe aici, îi spuse deschizînd o ușă ascunsă după o draperie.

Îl opri pe prag, continuînd să-l privească rîzînd.

— Fenil o să fie furios... Îmi făgăduiești să mă aperi de el, dacă strigă prea tare ? Ți-l dau plocon, țin să ți-o spun. Și mai contez pe dumneata ca să nu mai fie ales marchi-

zul de Lagrifoul... Da ! pe dumneata mă sprijin acum, dragă domnule Faujas !

Îl salută din vîrful mîinii sale albe, apoi se întoarse încet în căldura cabinetului. Abatele rămăsese aplecat, surprins de ușurința feminină cu care monseniorul Rousselot își schimba stăpînul, dîndu-se celui mai tare. Simțea însă că episcopul își bătuse joc de el, după cum avea să-și bată joc și de abatele Fenil, din fotoliul lui confortabil de unde-l traducea pe Horațiu.

Joia următoare pe la ora zece seara, în clipa cînd societatea bună din Plassans se strivea în salonul verde al familei Rougon, abatele Faujas se ivi în prag. Era superb, înalt, roz, îmbrăcat într-o sutană din stofă fină, care lucea ca mătasea. Rămase grav, zîmbind ușor, abia o îndoitură plăcută a buzelor, tocmai ce trebuia pentru a-și lumina fața austeră cu o rază de bonomie.

— A, iată-l pe scumpul nostru preot paroh ! strigă vesel doamna de Condamin.

Dar stăpîna casei se repezi să-l întîmpine ; luă într-amîndouă mîinile ei una din mîinile abatelui, aducîndu-l în mijlocul salonului, mîngîindu-l cu privirea si clătinînd blînd din cap.

— Ce surpriză, ce surpriză plăcută ! spunea întruna. E un car de ani de cînd nu v-a mai văzut omul. Trebuie așadar ca fericirea să se reverse asupra dumneavoastră, ca să vă amintiți de prieteni ?

El salută cu ușurință. În jurul lui, se auzeau ovații măgulitoare, o șușoteală de femei încîntate. Doamna Delangre și doamna Rastoil nu așteptară să vină să le salute ; se îndreptară spre el ca să-l felicite pentru numirea devenită oficială din chiar dimineața aceea. Primarul, judecătorul de pace, pînă și domnul de Bourdeu, îi strînseră mîna cu putere.

— Hm ! ce tip ! șopti domnul de Condamin la urechea doctorului Porquier ; o să ajungă departe. L-am mirosit încă din prima zi... Știi, mint ca niște geambași bătrîna Rougon și el, cu toate maimuțărelile astea. L-am văzut strecurîndu-se aici pe-nserate de nenumărate ori. Frumoase lucruri trebuie să mai pună la cale amîndoi !

Dar doctorului Porquier îi fu o teamă cumplită ca domnul de Condamin să nu-l compromită ; se grăbi să plece de lîngă el ca să poată strînge, ca și ceilalți, mîna abatelui Faujas, cu toate că niciodată nu vorbise cu el.

Intrarea aceasta triumfală fu marele eveniment al serii. Cînd abatele se așeză, un întreit cerc de fuste îl înconjură. Conversă cu o bonomie încîntătoare, vorbi despre orice, evitînd grijuliu să răspundă la aluzii. Félicité îl întrebă pe șleau, încît se mulțumi să spună că nu va locui în casa parohială, că prefera locuința unde trăia atît de liniștit de aproape trei ani. Marthe se afla acolo, printre doamne, foarte rezervată, după cum îi era obiceiul. Nu făcuse decît să-i zîmbească abatelui, privindu-l de departe, puțin palidă, părînd obosită și neliniștită. Dar după ce acesta își dădu în vileag intenția de a nu părăsi strada Balande, Marthe roși mult, se ridică și se duse în salonul mic, de parcă ar fi sufocat-o căldura. Doamna Paloque, lîngă care domnul de Condamin se dusese să se așeze, rînji, zicîndu-i destul de tare pentru a fi auzită :

— Frumos, nu-i așa ?... Ar trebui barem să nu-i dea întîlniri aici, de vreme ce au la dispoziție ziua întreagă, la ei acasă.

Numai domnul de Condamin începu să rîdă. Celelalte persoane luară o atitudine rece. Doamna Paloque, înțelegînd că-și făcuse rău ei înșăși, încercă să dreagă lucrurile dînd-o pe glumă. În acest timp, prin colțuri, se vorbea

despre abatele Fenil. Marea curiozitate a tuturor era să știe dacă va veni. Domnul de Bourdeu, unul dintre prietenii marelui vicar, relată în termeni docți că e bolnav. Știrea acestei indispoziții fu întîmpinată cu zîmbete discrete. Toată lumea era la curent cu revoluția ce avusese loc la episcopie. Abatele Surin le dădea doamnelor amănunte foarte serioase despre scena oribilă ce avusese loc între monsenior și marele vicar. Acesta din urmă, înfrînt de monsenior, pretindea că un atac de gută îl ținuiește în casă. Dar ăsta nu era un deznodămînt, iar abatele Surin adăuga că „lumea avea să vadă multe lucruri surprinzătoare". Asta se spunea la ureche cu mici exclamații, cu clătinări din cap, cu strîmbături de mirare și de îndoială. Pentru moment, cel puțin, abatele Faujas ieșise învingător. Încît frumoasele evlavioase se încălzeau încetișor la acest soare ce se înălța.

Pe la mijlocul serii, își făcu apariția abatele Bourrette. Conversațiile încetară, fu primit curios. Toată lumea știa că pînă și în ajun, tot mai spera în parohia de la Saint-Saturnin ; îl înlocuise pe abatele Compan în timpul lungii sale boli ; locul era al lui. Rămase o clipă în prag, fără a băga de seamă mișcarea pe care sosirea sa o stîrnea, cu răsuflarea tăiată, cu pleoapele bătîndu-i. Apoi, zărindu-l pe abatele Faujas, se repezi la el, îi strînse amîndouă mîinile cu efuziune, exclamînd :

— A, dragă prietene, dă-mi voie să te felicit... Vin de la dumneata de-acasă, unde mama dumitale mi-a spus că ești aici... Sînt fericit că te întîlnesc.

Abatele Faujas se ridicase, stînjenit, în ciuda marii sale stăpîniri de sine, surprins de acele efuziuni la care nu se aștepta.

— Da, șopti, a trebuit să accept, în ciuda puținului meu merit... La început am refuzat, spunîndu-i monse-

niorului numele unor preoți mai demni, spunînd numele dumneavoastră...

Abatele Bourrette clipi din ochi ; și, ducîndu-l de-o parte, îi spuse cu glas scăzut :

— Monseniorul mi-a povestit totul... Se pare că Fenil nu voia sub nici un motiv s-audă de mine. Ar fi dat foc la dioceză, dacă aș fi fost numit : sînt chiar cuvintele lui. Crima pe care-am făcut-o e că i-am închis ochii bietului Compan.... Și pretindea, precum știi, numirea abatelui Chardon. Un om pios fără îndoială, dar de-o ignoranță bine cunoscută. Marele vicar își făcuse planul să domnească în numele lui la Saint-Saturnin... Și-atunci, monseniorul ți-a dat dumitale locul, ca să scape și să-l neutralizeze. Asta mă răzbună. Sînt încîntat, dragă prietene... Cunoșteai povestea ?

— Nu, nu în amănunte.

— Ei bine, așa s-au petrecut lucrurile, ți-o spun eu. Am aflat totul chiar de la monsenior. Între noi fie vorba, mi-a dat de înțeles că mă va despăgubi frumos. Al doilea mare vicar, abatele Vial, de multă vreme nutrește dorința să se fixeze la Roma; locul ar fi liber, înțelegi. În fine, tăcere despre toate astea... N-aș da o zi ca asta nici pe-o comoară.

Și continua să-i strîngă mîinile abatelui Faujas, în timp ce fața lui mare strălucea de mulțumire. În jurul lor, doamnele se priveau mirate, cu zîmbete. Dar bucuria bătrînului preot era atît de sinceră, încît se transmise în cele din urmă întregului salon verde, unde cinstirea adusă noului paroh luă un aspect mai intim și mai afectuos. Fustele se apropiară ; se vorbi despre orga catedralei ce trebuia reparată ; doamna de Condamin făgădui o minunată măsuță pentru sfînta înpărtășanie în timpul procesiunii ce urma să aibă loc de Ziua Domnului.

Abatele Bourrette se-nfrupta şi el din partea lui de triumf, cînd doamna Paloque, lungindu-şi faţa de monstru, îl bătu pe umăr, şoptindu-i la ureche :

— Ia spuneţi, domnule abate, mîine nu mai spovediţi la capela Saint-Michel, nu-i aşa ?

Preotul, de cînd îl înlocuia pe abatele Compan, luase confesionalul din capela Saint-Michel, cel mai mare, cel mai comod din toată biserica, rezervat mai cu seamă preotului paroh. La început nu înţelese ; clipi din ochi uitîndu-se la doamna Paloque.

— Vă întreb, continuă aceasta, dacă vă întoarceţi la vechiul dumneavoastră confesional din capela Saints-Anges.

Abatele păli un pic şi mai tăcu o vreme. Se uita în jos, la covor, simţind o uşoară durere în ceafă, ca şi cum l-ar fi lovit cineva pe la spate. Apoi, bănuind că doamna Paloque rămăsese acolo, cercetîndu-i faţa, se bîlbîi :

— Firește, mă întorc la vechiul meu confesional... Veniţi la capela Saints-Anges, ultima pe stînga, în partea dinspre mănăstire... E tare jilavă. Îmbrăcaţi-vă gros, dragă doamnă, îmbrăcaţi-vă gros.

Avea lacrimi în colţul ochilor. Căpătase o adevărată slăbiciune pentru frumosul confesional al capelei Saint-Michel, unde soarele pătrundea după-amiaza exact pînă la ora cînd începeau spovedaniile. Pînă atunci, nu regretase deloc că lasă catedrala pe mîinile abatelui Faujas ; dar faptul acesta mărunt, mutarea de la o capelă la alta, i se păru groaznic de greu ; avu impresia că scopul întregii sale vieţi fusese ratat. Doamna Paloque observă cu glas tare că se întristase dintr-odată ; dar el se apără, încercă chiar să mai zîmbească. Părăsi salonul devreme.

Abatele Faujas rămase printre ultimii. Rougon venise să-l felicite, vorbind cu gravitate, aşezaţi amîndoi la cele

două capete ale unei canapele. Se întreţineau despre necesitatea sentimentelor religioase într-un stat înţelept cîrmuit ; şi fiecare dintre doamnele care pleca făcea în faţa lor cîte o reverenţă adîncă.

— Domnule abate, spuse Félicité graţios, ştiţi că sînteţi cavalerul fiicei mele.

Se ridică. Marthe îl aştepta, lîngă uşă. Noaptea era deosebit de întunecoasă. Pe stradă, fură parcă orbiţi de beznă. Traversară Piaţa subperfecturii, fără a rosti un cuvînt ; dar, cînd ajunseră pe strada Balande, în faţa casei, Marthe îi atinse braţul, în clipa cînd abatele se pregătea să vîre cheia în broască.

— Sînt foarte fericită de bucuria ce vi s-a întîmplat, îi spuse cu o voce cît se poate de emoţionată... Fiţi bun, astăzi, şi faceţi-mi hatîrul pe care mi l-aţi refuzat pînă acum. Vă încredinţez că abatele Bourrette nu mă înţelege. Numai dumneavoastră mă puteţi călăuzi şi mîntui.

O îndepărtă cu un gest. Apoi, după ce deschise uşa şi aprinse mica lampă pe care Rose o lăsa în josul scării, începu să urce, spunîndu-i cu blîndeţe :

— Mi-aţi făgăduit să fiţi înţelegătoare... Am să mă gîndesc la cele ce-mi cereţi. Vom vorbi despre asta.

Marthe i-ar fi sărutat mîinile. Nu pătrunse la ea în odaie decît după ce-l auzi închizînd uşa la etajul de sus. Şi, în timp ce se dezbrăca şi se culca, nu-l ascultă pe Mouret, pe jumătate adormit, care-i povestea pe îndelete cancanurile din oraş. Se dusese la Cercul lui, la Cercul de comerţ, unde rareori punea piciorul.

— Abatele Faujas l-a tras pe sfoară pe abatele Bourrette, repeta el pentru a zecea oară, întorcîndu-şi încet capul pe pernă. Şi Bourrette ăsta, ce minte slabă ! N-are a face, e nostim să vezi cum şi popii se mănîncă între ei. Mai deunăzi, îţi aminteşti, cînd se îmbrăţişau în fundul

grădinii, n-ai fi zis că sînt fraţi ? Păi da, vezi, îşi fură pînă şi penitentele... De ce nu spui nimic, dragă ? Crezi că nu-i adevărat ?... Nu, ai adormit, nu-i aşa ? Atunci noapte bună, pe mîine.

Şi adormi la loc, tot rostind frînturi de frază. Marthe, cu ochii larg deschişi, privea în gol, urmărind pe tavanul luminat de-o lămpiţă foşnetul papucilor abatelui Faujas, care se vîra în pat.

XII

Cînd se întoarse vara, abatele şi mama sa coborîră iarăşi în fiecare seară să ia aer pe terasă. Mouret devenea morocănos. Refuza partidele de pichet pe care i le propunea bătrîna doamnă ; stătea acolo, legănîndu-se, pe un scaun. Şi în timp ce căsca, fără ca măcar să încerce să-şi ascundă plictisul, Marthe îi spunea :

— Dragul meu, de ce nu te duci la Cerc ?

Căci se ducea acum mai des ca înainte. Cînd se întorcea, îşi găsea nevasta şi pe abate pe-acelaşi loc, pe terasă, în timp ce doamna Faujas, la cîţiva paşi mai încolo, continua să aibă aceeaşi atitudine de paznic mut şi orb.

În oraş, cînd lui Mouret i se vorbea despre noul paroh, el continua să-l elogieze cît putea de mult. Era, hotărît lucru, un om superior. El, Mouret, nu se îndoise niciodată de frumoasele lui facultăţi. Niciodată doamna Paloque nu-i putu smulge un singur cuvînt oţărît, în ciuda răutăţii cu care-i cerea veşti despre soţia lui, în mijlocul unei fraze despre abatele Faujas. Bătrîna doamnă Rougon nu izbutea nici ea să-i descifreze necazurile tainice pe care-şi închipuia că le ghiceşte sub bonomia lui ; îl cerceta zîmbind perfid,

întinzîndu-i capcane ; dar palavragiul acesta incorigibil, care forfeca întreg orașul, se dovedea acum a fi cuprins de-o mare pudoare, cînd era vorba despre lucrurile din căsnicia lui.

— Așadar, bărbatului tău i-a venit mintea la cap, pînă la urmă ? își întrebă într-o zi Félicité fiica. Te lasă liberă !

Marthe o privi cu un aer mirat.

— Totdeauna am fost liberă, spuse.

— Copilă dragă, văd că nu vrei să-l învinuiești... doar mi-ai spus că nu-l privește pe abatele Faujas cu ochi buni.

— Ba deloc, te asigur. Dimpotrivă, dumneata ți-ai închipuit asta... Soțul meu e în relații cît se poate de bune cu abatele Faujas. N-au nici un motiv să nu se aibă bine.

Marthe se mira de stăruința cu care toată lumea voia ca soțul ei și abatele să nu fi fost buni prieteni. Adesea, în comitetul așezămîntului Fecioarei, doamnele îi puneau întrebări ce-o scoteau din sărite. Adevărul e că era cît se poate de fericită și de calmă ; niciodată atmosfera din casa ei de pe strada Balande nu i se păruse mai blîndă. Abatele Faujas îi dăduse de înțeles că va deveni duhovnicul ei, atunci cînd va socoti că abatele Bourrette n-ar mai fi putut face față, încît trăia cu speranța asta, încerca bucurii naive de copilă aflată în preajma primei împărtășanii, căreia i s-au făgăduit poze pioase dacă e cuminte. Își închipuia, uneori, că s-a întors din nou la copilărie ; prospețimea anumitor senzații, puerilitatea unor dorințe o înduioșau. Mouret, care-și tundea tufele de merișor, o surprinse cu ochii scăldați în lacrimi sub bolta din fundul grădinii, înconjurată de mlădițele înmugurite, în adierea caldă a primăverii.

— Ce-i cu tine, dragă ? o întrebă el cu îngrijorare.

— Nimic, zău că nimic, îi răspunse Marthe, zîmbind. Mă simt bine, foarte bine.

Iar Mouret înalță din umeri, continuînd să taie delicat cu foarfeca de grădină, ca să potrivească frumos linia tufelor ; era mîndria lui, în fiece an, să aibă tufele cel mai bine potrivite din tot cartierul. Marthe, care-și șterse ochii, plînse din nou, cu lacrimi mari și calde, ce i se înnodau în gît, impresionată pînă-n adîncul inimii de mirosul acelei verdeți tăiate. Avea pe-atunci patruzeci de ani, și tinerețea ei și-o plîngea.

Abatele Faujas, de cînd devenise preot paroh la Saint-Saturnin, avea o demnitate blîndă, ce părea a-l înălța încă și mai mult. Își purta breviarul și pălăria într-un fel magistral. La catedrală, se dovedise autoritar, ceea ce-i asigură respectul clerului. Abatele Fenil, învins din nou în vreo două-trei chestiuni de amănunt, părea a-i lăsa locul liber adversarului. Dar acesta nu făcea prostia să triumfe brutal. Avea o mîndrie a lui, de-o mlădiere și de-o smerenie surprinzătoare. Simțea cît se poate de bine că Plassansul era încă departe de a-i aparține. Astfel, chiar dacă se oprea uneori pe stradă ca să dea mîna cu domnul Delangre, cu domnii Bourdeu, Maffre, cu ceilalți invitați ai domnului Rastoil nu făcea decît să se salute scurt. O bună parte din societatea aleasă a orașului păstra față de el o mare neîncredere. Era învinuit că are opinii politice foarte suspecte. Trebuia să se explice, să se declare de partea unui partid anume. Dar el zîmbea, spunea că e din partidul oamenilor cinstiți, ceea ce-l scutea să dea un răspuns mai limpede. De altfel, nu se arăta deloc grăbit, continua să stea deoparte, așteptînd ca ușile să se deschidă de la sine.

— Nu, dragă prietene, mai tîrziu, vom vedea, îi spunea abatelui Bourrette, care-l zorea să-i facă o vizită domnului Rastoil.

Și se află că refuzase două invitații la cină la subprefectură. Continua să nu frecventeze decît familia Mouret.

Stătea acolo, ca într-un punct de observaţie, între cele două tabere inamice. Marţea, cînd cele două societăţi se adunau în grădini, la dreapta şi la stînga, el se aşeza la fereastră, uitîndu-se la soarele ce scăpăta în depărtare, în spatele pădurilor din Seille ; apoi, înainte de-a se retrage, îşi scobora privirile, răspundea la fel de amabil saluturilor venite din partea invitaţilor familiei Rastoil, ca şi la cele venite de la subprefectură. Acestea erau toate legăturile ce le avea deocamdată cu vecinii.

Într-o marţe, totuşi, coborî în grădină. Grădina lui Mouret era acum a lui. Nu se mai mulţumea cu bolta din fund, la orele cînd îşi citea rugăciunile ; toate aleile, toate straturile erau ale lui ; sutana sa punea o pată neagră pe toată verdeaţa grădinii. În marţea aceea dădu ocol grădinii, îi salută pe domnul Maffre şi pe doamna Rastoil, pe care-i zări în partea de jos ; apoi trecu pe sub terasa subprefecturii, unde sta sprijinit în coate domnul de Condamin în tovărăşia doctorului Porquier. Domnii îl salutaseră, el se pregătea să urce din nou pe alee, cînd doctorul îl strigă.

— Domnule abate, numai un cuvînt, vă rog !

Şi-l întrebă la ce oră l-ar putea vedea a doua zi. Era pentru prima oară cînd una din cele două societăţi se adresa astfel preotului, de la o grădină la alta. Doctorul era foarte îngrijorat ; ştrengarul lui de băiat fusese surprins, alături de-o ceată de alte puşlamale, într-o casă suspectă, în spatele închisorii. Ce-i mai rău e că Guillaume era învinuit a fi şef de bandă şi de a-i fi corupt pe fraţii Maffre, cu mult mai mici decît el.

— Asta-i bună ! spuse domnul de Condamin cu rîsul lui sceptic, doar tineretul trebuie să-şi facă mendrele. Ce mai tevatură ! Tot oraşul întors cu susul în jos pentru că

niște băietani jucau bacara și pentru că a fost găsită și-o damă cu ei !

Doctorul se arătă foarte șocat.

— Vreau să vă cer sfatul, spuse adresîndu-se preotului. Domnul Maffre a venit furios foc la mine acasă ; mi-a făcut cele mai usturătoare reproșuri, strigîndu-mi că e vina mea, că mi-am crescut prost băiatul... Poziția mea e într-adevăr de-a dreptul penibilă, deși ar trebui să se știe mai multe despre mine. Am în spate șaizeci de ani de viață fără pată !

Și continuă să se văicărească, pomenind de sacrificiile pe care le făcuse pentru fiul lui, vorbind despre clientela sa, temîndu-se să n-o piardă. Abatele Faujas, în mijlocul aleii, cu capul sus, asculta grav.

— Nici nu cer altceva decît să vă fiu de folos, spuse cu îndatorință. Îl voi vedea pe domnul Maffre, îl voi face să înțeleagă că o indignare îndreptățită l-a făcut să meargă prea departe ; am să-l rog chiar să-mi acorde o întîlnire mîine. E aici, alături.

Străbătu grădina, se aplecă spre domnul Maffre, care, într-adevăr, se afla tot acolo, în tovărășia doamnei Rastoil. Dar cînd judecătorul de pace află că preotul voia să discute cu el, nu voi ca acesta să se deranjeze, îi stătu la dispoziție, spunîndu-i că-l va vizita a doua zi.

— A, părinte, adăugă doamna Rastoil, felicitările mele pentru predica de duminecă ! Toate doamnele erau teribil de emoționate, vă încredințez.

Abatele Faujas salută, traversă din nou grădina și veni să-l liniștească pe doctor. Apoi, încet, se plimbă pînă la căderea nopții pe alei, fără a mai interveni în conversații, ascultînd rîsetele celor două societăți, la dreapta și la stînga.

A doua zi, cînd domnul Maffre se prezentă, abatele Faujas îi supraveghea pe cei doi lucrători care reparau ba-

zinul. Își exprimase dorința să vadă țîșnind jetul de apă ; bazinul acela fără apă era trist, spunea el. Mouret nu voia să-l repare, susținînd că s-ar putea ivi accidente ; dar Marthe aranjase lucrurile, hotărînd ca bazinul să fie înconjurat cu un grilaj.

— Domnule părinte, strigă Rose, domnul judecător de pace e aici și vrea să vă vorbească.

Abatele Faujas se grăbi. Voi să-l poftească pe domnul Maffre la etajul al doilea, în locuința lui, dar Rose deschisese ușa salonului.

— Intrați, vă rog, spuse ea. Oare nu sînteți aici la dumneavoastră acasă ? De ce să-l puneți pe domnul judecător să urce două etaje... Numai că, dacă mi-ați fi spus de dimineață, aș fi șters praful în salon.

După ce închise ușa, lăsîndu-i pe cei doi și deschise obloanele, Mouret o chemă în sufragerie.

— Așà, va să zică, Rose, ai fi în stare să-i dai și cina mea din seara asta, popii ăstuia al tău, iar de cumva n-are destule învelitori colo, sus, l-ai aduce în patul meu, nu-i așa ?

Bucătăreasa schimbă o privire plină de înțeles cu Marthe care cosea în fața ferestrei, așteptînd ca soarele să dispară de pe terasă. Apoi înălță din umeri, zicînd :

— Vai, domnule, șopti ea, niciodată n-ați fost bun la inimă.

Și plecă. Marthe continuă să lucreze fără să-și ridice capul. De cîteva zile se pusese iar pe lucru cu un soi de înfrigurare. Broda o față de masă pentru altar ; era un dar pentru catedrală. Doamnele din comitet voiau să înzestreze altarul în întregime. Doamnele Rastoil și Delangre procurau candelabrele, doamna de Condamin comandase la Paris un minunat crucifix de argint.

În acest timp, în salon, abatele Faujas îl mustra cu blîndețe pe domnul Maffre, spunîndu-i că doctorul Porquier era un om cu frica lui Dumnezeu, cît se poate de onorabil, și că era primul care să sufere de pe urma purtării deplorabile a fiului său. Judecătorul de pace îl asculta fericit ; fața lui înecată în osînză, ochii bulbucați luau o expresie de extaz la auzul anumitor cuvinte pioase pe care preotul le rostea într-un fel mai apăsat. Fu de acord că se arătase un pic cam aprins, susținu că e gata să-și ceară oricînd scuze, de vreme ce părintele socotea că greșise.

— Dar fiii dumneavoastră ? întrebă abatele ; va trebui să mi-i trimiteți, am să le vorbesc.

Domnul Maffre clătină din cap, ricanînd ușor.

— Nu vă fie teamă, părinte, strengarii nu vor mai face ce-au făcut... De trei zile sînt închiși la ei în odaie, și-i țin cu pîine și apă. Știți, cînd am auzit ce-au făcut, dac-aș fi avut o bîtă, aș fi rupt-o de spinarea lor.

Abatele îl privi, amintindu-și că Mouret îl învinuia că și-a ucis soția prin asprimea și avariția lui ; apoi, însoțindu-și cuvintele cu un gest de protest, spuse :

— Nu, nu ; nu așa trebuie să ne purtăm cu tinerii. Ambroise, fiul dumneavoastră cel mare, are cam douăzeci de ani iar mezinul merge pe optsprezece, nu-i așa? Gîndiți-vă că nu mai sînt copii ; trebuie să le tolerăm unele distracții.

Judecătorul rămase mut de mirare.

— Prin urmare, i-ați lăsa să fumeze, le-ați îngădui să se ducă la cafenea ?

— Firește, continuă preotul zîmbind. Vă spun că tinerii trebuie să aibă posibilitatea să se adune laolaltă ca să discute, să fumeze, să joace chiar o partidă de biliard sau de șah... Dacă nu le tolerați nimic, își vor permite totul... Atîta doar, vă dați seama, că nu i-aș trimite în orice fel de

cafenea. Aș vrea să existe pentru ei un stabiliment aparte, un fel de cerc, așa cum am văzut în mai multe orașe.

Și-și expuse un întreg plan. Puțin cîte puțin, domnul Maffre înțelegea, dădea din cap, zicînd :

— Perfect, perfect, ar fi replica demnă a așezămîntului Fecioarei. Da, părinte, un atît de frumos proiect trebuie pus neapărat în aplicare !

— Păi atunci, încheie preotul conducîndu-l pînă în stradă, de vreme ce ideea vi se pare bună, vorbiți-le despre ea prietenilor dumneavoastră. Am să-l văd pe domnul Delangre și am să-i vorbesc și eu... Duminecă, după slujbă, ne-am putea întruni la catedrală, ca să luăm o hotărîre.

Duminecă, domnul Maffre îl aduse pe domnul Rastoil. Îi găsiră pe abatele Faujas și pe domnul Delangre într-o încăpere de lîngă sacristie. Domnii aceia se arătau cît se poate de entuziasmați. Fu hotărîtă, în principiu, crearea unui cerc pentru tineret : doar că se ciondăniră o vreme asupra numelui pe care să-l poarte cercul. Domnul Maffre ținea cu tot dinadinsul să fie numit cercul lui Isus.

— Nici gînd, exclamă în cele din urmă preotul, pierzîndu-și răbdarea : n-o să vină nimeni, lumea o să-și bată joc de puținii lui aderenți. Înțelegeți, așadar, că nu e vorba să amestecăm religia în toată treaba asta : dimpotrivă, contez cu hotărîre pe faptul că religia trebuie lăsată la ușă. Ceea ce vrem e ca tineretul să se distreze în mod onest, să-l cîștigăm la cauza noastră, și nimic altceva.

Judecătorul de pace se uită la președinte cu un aer atît de uimit și de îngrijorat, încît domnul Delangre trebui să-și plece capul ca să-și ascundă un zîmbet. Îl trase pe abate pe ascuns de sutană. Acesta se calmă și continuă ceva mai blînd :

— Socot că nu vă îndoiți de mine, domnilor. Lăsați-mi mie, rogu-vă, îndrumarea acestei trebi. Propun să alegem

un nume foarte simplu, de pildă, acesta : Cercul tineretului, care spune exact ceea ce trebuie să spună.

Domnii Rastoil și Maffre se înclinară, cu toate că denumirea li se părea oarecum ștearsă. Vorbiră atunci să-l numească pe preot președinte al unui comitet provizoriu.

— Cred, șopti domnul Delangre, aruncînd o privire spre abatele Faujas, că lucrul acesta nu intră în vederile părintelui.

— Firește că refuz, spuse abatele înălțînd ușor din umeri; sutana mea i-ar speria pe timizi, pe căldicei. Nu i-am avea decît pe tinerii pioși, și nu pentru aceștia deschidem cercul. Ceea ce dorim e să-i atragem la noi pe rătăciți ; într-un cuvînt, să facem discipoli, nu-i așa ?

— Firește, răspunse președintele.

— Ei bine, e preferabil să rămînem în umbră, mai cu seamă eu. Iată ce vă propun. Fiul dumneavoastră, domnule Rastoil, și al dumneavoastră, domnule Delangre, vor lua ei singuri inițiativa. Ei vor fi avut ideea cercului. Trimiteți-i la mine, mă voi consfătui cu ei ori de cîte ori va fi nevoie. Am în vedere un anumit local ; cu un proiect de statut gata întocmit... Cît despre cei doi fii ai dumneavoastră, domnule Maffre, vor figura înscriși, cît se poate de firesc, în fruntea listei aderenților.

Președintele păru flatat de rolul destinat fiului lui. Și conveniră ca lucrurile să meargă astfel, în ciuda rezistenței judecătorului de pace, care sperase să se umple întrucîtva de glorie de pe urma fondării cercului. Chiar de-a doua zi, Séverin Rastoil și Lucien Delangre luară legătura cu abatele Faujas. Séverin era un tînăr de douăzeci și cinci de ani, înalt. cu craniul diform, cu minte îngustă, care tocmai fusese numit avocat mulțumită poziției tatălui său ; acesta visa cu teamă să facă din el un substitut, nesperînd

ca vreodată să-şi poată face o clientelă. Lucien, dimpotrivă, scund, cu privirea vioaie, şiret, pleda cu aplombul unui avocat hîrşit, cu toate că era mai mic cu un an ; *La Gazette de Plassans* vorbea despre el ca despre o viitoare lumină a baroului. Mai cu seamă acestuia din urmă abatele îi dădu instrucţiunile cele mai amănunţite ; fiul preşedintelui era cu alergătura, plesnea de importanţă. În trei săptămîni, Cercul tineretului fu înfiinţat şi instalat.

Existau pe atunci, sub biserica călugărilor franciscani, la capătul bulevardului Sauvaire, nişte cuhnii mari şi un fost refectoriu al mănăstirii, ce nu mai slujeau la nimic. Acesta era localul pe care abatele Faujas îl avea în vedere. Clerul parohiei îl ceda bucuros. Într-o bună dimineaţă, pe cînd comitetul provizoriu al Cercului tineretului pusese lucrătorii la treabă în acel soi de pivniţe, burghezii din Plassans rămaseră uluiţi, constatînd că se instala o cafenea sub biserică. Şi chiar din ziua a cincea, îndoiala nu mai fu cu putinţă. Era într-adevăr vorba de-o cafenea. Au fost aduse canapele, măsuţe de marmură, scaune, două biliarde, trei lăzi cu veselă şi sticlărie. În zid fu practicată o uşă, la extremitatea clădirii, cît mai departe cu putinţă de portalul franciscanilor ; nişte perdele grele, roşii, perdele de restaurant, atîrnau în spatele uşii cu geam, pe care trebuia s-o deschizi după ce coborai cinci trepte de piatră. Pătrundeai mai întîi într-o sală mare ; apoi, la dreapta, dădeai într-o sală mai mică şi într-un salon de lectură ; în sfîrşit, într-o încăpere pătrată, în fund, fuseseră aşezate cele două biliarde. Se aflau drept sub altarul principal.

— Ah, puişorilor, le zise într-o zi Guillaume Porquier celor doi fraţi Maffre, întîlnindu-i pe bulevard, acum o să vi se facă o liturghie între două partide de bezigă.

Ambroise şi Alphonse îl implorară să nu le mai vorbească ziua-n amiaza mare, deoarece tatăl lor îi ameninţase

că îi angajează în marină dacă n-o rup cu el. Adevărul e că după ce uimirea trecu, Cercul tineretului se bucură de un mare succes. Monseniorul Rousselot primise să fie președinte onorific ; chiar și veni într-o seară, întovărășit de secretarul lui, abatele Surin ; băură fiecare cîte un pahar cu șirop de coacăze, în salonul cel mic ; iar paharul din care băuse monseniorul fu păstrat cu respect pe o tăblie. Și astăzi se mai povestește la Plassans cu emoție despre întîmplarea aceasta. Faptul îi hotărî pe toți tinerii de familie bună să adere la Cerc. Era de foarte prost gust să nu faci parte din Cercul tineretului.

În acest timp, Guillaume Porquier da tîrcoale primprejur, cu rînjete de tînăr lup ce visează să pătrundă în stînă. Frații Maffre, în ciuda spaimei cumplite ce le-o inspira tatăl lor, îl adorau pe băiatul acela înalt și nerușinat care le povestea anecdote picante de la Paris și-i lua prin împrejurimi, la partide de plăcere. Încît îi dădură întîlnire în fiece sîmbătă, la ora nouă, pe o bancă din parc. Fugeau de la Cerc, sporovăiau pînă la ora unsprezece, ascunși în umbra întunecoasă a platanilor. Guillaume revenea cu insistență la serile pe care cei doi le petreceau sub biserica franciscană.

— Voi, știa, încă sînteți niște îngerași nevinovați, le spunea el, de vă lăsați duși de vîrful nasului... Nu-i așa că paracliserul vă omenește cu pahare de apă îndulcită, ca și cum v-ar împărtăși ?

— Ba nu, te asigur că te înșeli, susținea Ambroise. Te-ai crede de-adevărat într-una din cafenelele de pe Bulevard, la Cafeneaua Franței sau la Cafeneaua călătorilor. Se bea bere, punci, vin de madera, în sfîrșit tot ce-ți poftește inima și tot ce se bea și-n altă parte.

Guillaume continua să rînjească.

— N-are a face, şoptea el ; eu unul n-aş bea pentru nimic în lume din porcăriile astea ale lor ; prea m-aş teme că mi-au pus înăuntru vreun leac care să mă facă să mă duc la spovedanie. Pun prinsoare că vă jucaţi consumaţia pe-o „friptă", ori pe-o „zboară pasărea" ?

Fraţii Mafre rîdeau de se prăpădeau de glumele astea. Dar îl contraziceau, spunîndu-i că pînă şi jocul de cărţi era îngăduit. Ceea ce nu aducea deloc a biserică. Şi se simţeau foarte bine, canapelele erau moi, şi oglinzi peste tot.

— Ei lasă, protesta Guillaume, n-o să mă faceţi voi să cred că nu se aude orga, seara, cînd e vreo ceremonie la franciscani... Aş înghiţi strîmb numai la gîndul că deasupra mea are loc un botez, o cununie ori vreo înmormîntare.

— Asta cam aşa e, spunea Alphonse : mai deunăzi, în timp ce jucam o partidă de biliard cu Séverin, în timpul zilei, am auzit cît se poate de limpede că se făcea slujba de înmormîntare pentru cineva. Era pentru fetiţa măcelarului, cel din colţul străzii Banne... Séverin ăsta e prost ca o cizmă ; credea că mă sperie şi-mi tot zicea că alaiul de înmormîntare o să-mi cadă în cap.

— Păi vezi ! Halal Cerc, n-am ce zice ! exclama Guillaume. N-aş călca pe-acolo pentru tot aurul din lume. E ca şi cum ţi-ai lua cafeaua într-o sacristie.

Guillaume se simţea foarte jignit că nu face parte din Cercul tineretului. Tatăl lui îi interzisese să se prezinte, temîndu-se că nu va fi admis. Dar ciuda ce-o simţea deveni prea puternică ; făcu o cerere, fără să spună nimănui. Ceea ce stîrni o dandana în regulă. Comisia însărcinată să se pronunţe asupra celor admişi număra pe-atunci în rîndurile ei şi pe fraţii Maffre. Lucien Delangre era preşedinte iar Séverin Rastoil secretar. Toţi tinerii aceştia se aflau într-o încurcătură nemaipomenită. Deşi nu îndrăzneau să

sprijine cererea, nu voiau să se pună rău cu doctorul Porquier, omul acela atît de demn, de corect îmbrăcat, care se bucura de încrederea deplină a doamnelor din înalta societate. Ambroise și Alphonse îl implorară pe Guillaume să nu împingă lucrurile mai departe, dîndu-i de înțeles că nu are nici o șansă.

— Lăsați ! le răspunse el ; sînteți niște lași amîndoi... Ori vă închipuiți că țin cu tot dinadinsul să intru în confreria voastră ? Am glumit doar. Verau să văd dacă aveți curajul să votați împotriva mea... O să mă stric de rîs în ziua cînd fățarnicii ăia o să-mi închidă ușa în nas. Cît despre voi, puișorilor, n-aveți decît să vă duceți să vă distrați unde vreți ; n-am să mai schimb o vorbă cu voi cîte zile-oi avea.

Frații Maffre, uluiți, îl implorară pe Lucien Delangre să aranjeze lucrurile în așa fel, încît să evite un scandal. Lucien supuse dificultatea sfetnicului lui obișnuit, abatele Faujas, pentru care începuse să nutrească o admirație de discipol. Abatele venea în fiecare după-amiază, de la cinci la șase, la Cercul tineretului. Străbătea sala cea mare cu un aer binevoitor, salutînd, oprindu-se uneori lîngă vreo masă, ca să discute cinci minute cu un grup de tineri. Niciodată nu primea să bea nimic, nici măcar un pahar de apă. Apoi intra în sala de lectură, se așeza la masa cea mare, acoperită cu pîslă verde, citea atent toate ziarele care veneau la Cerc, fițuicile legitimiste de la Paris și din departamentele vecine. Uneori făcea o însemnare rapidă pe un carnețel. După care se retrăgea discret, zîmbindu-le din nou obișnuiților, dînd mîna cu ei. Într-anumite zile, rămînea totuși mai mult, interesat de-o partidă de șah, și vorbea vesel de orice fel de lucru. Tinerii, care țineau mult la el, spuneau :

— Cînd vorbește, nici n-ai spune că-i preot !

Cînd fiul primarului îi spuse despre încurcătura în care cererea lui Guillaume punea comisia, abatele Faujas făgădui să intervină. Într-adevăr, a doua zi îl văzu pe doctorul Porquier, căruia îi povesti întîmplarea. Doctorul fu zdrobit. Băiatul lui voia aşadar să-l ucidă cu zile, necăjindu-l şi necinstind părul lui alb. Ce mai era de făcut acum? Chiar dacă cererea ar fi fost retrasă, ruşinea tot ruşine rămînea. Preotul îl sfătui să-l surghiunească pe Guillaume vreo două-trei luni, la una din proprietăţile pe care doctorul le-avea la cîteva leghe de Plassans ; el lua asupră-i restul. Deznodămîntul fu cît se poate de simplu. De cum plecă Guillaume, comisia puse cererea deoparte, zicînd că nu era nici un zor şi că va hotărî la o dată ulterioară.

Doctorul Porquier află despre soluţia asta de la Lucien Delangre, într-o după-amiază, pe cînd era în grădina subprefecturii. Dădu fuga la terasă. Era ora cînd abatele Faujas îşi citea rugăciunile ; se afla acolo, sub bolta de viţă a familiei Mouret.

— A, părinte, cît vă mulţumesc ! spuse doctorul aplecîndu-se. Aş fi fericit să vă pot strînge mîna.

— E cam prea sus, răspunse preotul, uitîndu-se la zid cu un zîmbet.

Dar doctorul Porquier era un om plin de efuziune pe care obstacolele nu-l descurajau.

— Aşteptaţi! exclamă. Dacă îngăduiţi, părinte, am să dau ocol.

Şi dispăru. Abatele, continuînd să zîmbească, se îndreptă încet spre portiţa ce dădea în fundătura Chevillottes. Doctorul începuse să bată în lemn cu uşoare ciocănituri discrete.

— Portiţa asta a fost ţintuită, şopti preotul. Unul din cuie s-a rupt... Dacă aş avea o unealtă, n-ar fi greu să-l scot pe celălalt.

Se uită în jurul lui şi zări un hîrleţ. Şi-atunci, cu o sforţare uşoară, deschise portiţa, căreia mai întîi îi trăsese zăvoarele. Apoi ieşi în fundătura Chevillottes, unde doctorul Porquier îl copleşi cu vorbe de mulţumire. Şi cum se plimbau aşa, de-a lungul fundăturii, domnul Maffre, care tocmai se afla şi el în grădina domnului Rastoil, deschise la rîndu-i portiţa ascunsă îndărătul cascadei. Şi domnii rîseră mult că se află astfel toţi trei în ulicioara aceea pustie.

Rămaseră acolo o vreme. Cînd îşi luară rămas bun de la abate, judecătorul de pace şi doctorul lungiră gîtul spre grădina familiei Mouret, privind curios în jurul lor.

În timpul ăsta, Mouret, care punea araci la roşii, îi zări, ridicîndu-şi privirea. Rămase mut de mirare.

— Asta-i bună ! îmi intră şi în casă acum, şopti el. Nu mai lipseşte decît ca popa să aducă aici cele două cete !

XIII

Serge avea pe-atunci nouăsprezece ani. Ocupa o cămăruţă la etajul doi, în faţa odăii preotului, unde stătea aproape zăvorît, citind mult.

— O să fiu nevoit să-ţi arunc bucoavnele în foc ! îi spunea Mouret mînios. Ai să vezi că pînă la urmă o să cazi la pat.

Într-adevăr, băiatul avea o fire atît de plăpîndă, încît la cea mai mică imprudenţă vădea indispoziţii de faţă, dureri ce-l făceau să stea la el în odăiţă timp de două-trei zile. Rose nu-l mai scotea atunci din ceaiuri, iar cînd Mouret urca să-l scuture un pic, cum spunea el, dacă bucătăreasa se afla acolo, îşi dădea stăpînul afară, zicînd :

— Lăsaţi-l în pace, mititelul de el ! vedeţi doar bine că-l ucideţi cu brutalităţile dumneavoastră... Ce mai, nu

vă seamănă deloc, e leit maică-sa. Nu-i înțelegeți defel, nici pe unul nici pe celălalt.

Serge zîmbea. Tatăl, văzîndu-l atît de delicat, șovăia, de cînd terminase colegiul, să-l trimită să facă dreptul, la Paris. Nici nu voia s-audă de-o facultate din provincie; după părerea lui, Parisul era necesar unui băiat care voia s-ajungă departe. Își punea mari ambiții în băiatul lui, spunînd că alții, cît se poate de nerozi — verii lui, Rougon, de pildă, — făcuseră o carieră frumoasă. De fiecare dată cînd băiatul i se părea înzdrăvenit, fixa plecarea pentru primele zile ale lunii următoare; pe urmă, valiza nu era niciodată gata, băiatul tușea un pic, încît călătoria se amîna din nou.

Marthe, cu blîndețea ei indiferentă, se mulțumea să șoptească de fiecare dată:

— Nici măcar n-a împlinit douăzeci de ani. Nu-i deloc prudent să trimiți un copil atît de mic la Paris... Și-apoi, nu-și pierde timpul nici aici. Chiar și tu socoți că muncește prea mult.

Serge își întovărășea mama la liturghie. Se simțea atras de religie, era cît se poate de gingaș și de grav. Și cum doctorul Porquier îi recomandase multă mișcare în aer liber, căpătase o adevărată pasiune pentru botanică, făcînd excursii și petrecîndu-și apoi după-amiezele ca să pună plantele culese la presat, să le lipească, să le claseze, să le eticheteze. Așa se întîmplă ca abatele Faujas să devină marele lui prieten. Abatele ierborizase și el pe vremuri; îi dădea anumite sfaturi practice pentru care băiatul îi fu cît se poate de recunoscător. Își împrumutară anumite cărți, se duseră într-o zi împreună în căutarea unei plante despre care preotul susținea că trebuie să crească în ținut. Cînd Serge era bolnav, primea în fiece dimineață vizita vecinului său care-i vorbea îndelung la căpătîiul patului. În celelalte zile, cînd se simțea în formă, se ducea să bată la ușa abatelui Faujas, de cum îl au-

zea umblînd la el în odaie. Nu erau despărțiți decît prin coridorul cel îngust, aproape că locuia fiecare la celălalt.

Deseori Mouret își ieșea din fire, în ciuda liniștii de nezdruncinat a Marthei și a privirii iritate a Rosei.

— Ce poate face acolo, sus, ștrengarul ăsta ? mormăia el. Trec zile întregi și nici măcar nu-l zăresc. Nu mai iese de la preot din cameră ; veșnic șușotesc prin unghere... Întîi de toate, o să plece la Paris. E sănătos tun ! Toate bolile astea sînt o păcăleală, ca să fie alintat. Degeaba vă holbați la mine amîndouă ; nu vreau ca preotul să facă din el un fătarnic !

Și-atunci își pîndi fiul. Cînd își închipuia că e la preot, îl chema cu asprime.

— Aș prefera să se ducă la dame ! strigă într-o bună zi, exasperat.

— Vai, domnule, spuse Rose, e îngrozitor să ai asemenea idei !

— Da, la dame ! Și am să-l duc chiar eu, dacă mă scoateți din sărite cu popimea voastră !

Firește, Serge făcea parte din Cercul tineretului. Îl frecventa puțin de altfel, preferînd singurătatea. De n-ar fi fost prezența abatelui Faujas, cu care se întîlnea uneori, fără îndoială că nici n-ar fi călcat pe-acolo. Abatele, în sala de lectură, îl învăță să joace șah. Mouret, care află că „micuțul" se întîlnea cu preotul pînă și la cafenea, jură să-l ducă la gară chiar în lunea următoare. Valiza era făcută, și încă serios de astă-dată, cînd Serge, care voise să-și petreacă o ultimă dimineață în mijlocul naturii, se întoarse ud pînă la piele de-o aversă. Trebui să stea la pat, dinții îi clănțăneau de friguri. Vreme de trei săptămîni se află între viață și moarte. Convalescența dură două luni încheiate. În primele zile mai cu seamă era

atît de slăbit, încît stătea cu capul sprijinit în perne, cu mîinile întinse de-a lungul așternutului, asemenea unei figuri de ceară.

— E vina dumneavoastră, domnule ! îi striga bucătăreasa lui Mouret. Dacă copilul moare, îl veți avea pe conștiință !

Cît timp băiatul fu în pericol, Mouret, mohorît, cu ochii roșii de lacrimi, bîntuia tăcut prin casă. Rareori urca, bătea pasul pe sală, așteptîndu-l pe doctor să iasă. Cînd știu că Serge e salvat, se strecură la el în cameră, oferindu-și serviciile. Dar Rose îl dădu afară. Nu aveau nevoie de el ; copilul nu era încă destul de întremat ca să-i suporte brutalitățile ; ar face mai bine să-și vadă de treburile lui, decît să încurce așa, locul. Atunci Mouret rămase de unul singur la parter, încă și mai trist, încă și mai lipsit de ocupație ; n-avea chef de nimic, după cum spunea. Cînd trecea pe sală, auzea deseori, la etajul doi, vocea abatelui Faujas, care-și petrecea după-amieze întregi la căpătîiul convalescentului.

— Cum se simte astăzi, părinte ? îl întreba Mouret timid pe preot, cînd acesta cobora în grădină.

— Destul de bine ; va trece mult pînă să se însănătoșească, are nevoie să fie menajat așa cum se cuvine.

Și-și citea liniștit cartea de rugăciuni, în timp ce tatăl, cu foarfeca de grădină în mînă, îl urmărea prin alei, încercînd să înnoade o conversație, ca să capete vești mai amănunțite despre „micuț". Cînd convalescența înaintă, observă că preotul nu mai iese deloc din camera lui Serge. Urcînd de mai multe ori atunci cînd femeile nu se aflau acolo, îl găsise totdeauna așezat lîngă băiat și discutînd blînd cu el, făcîndu-i mici servicii, ca îndulcirea ceaiului, potrivitul așternutului, sau îi dădea obiectele pe care le voia. Iar toată casa era plină de murmure șoptite, de cu-

vinte schimbate cu glas scăzut între Marthe și Rose, o reculegere aparte ce transforma etajul al doilea într-un colț de mănăstire. Mouret simțea ca o adiere de tămîie în casa lui ; i se părea uneori, după șopotul glasurilor, că acolo sus se oficia liturghia.

„Ce-o fi făcînd oare ? se gîndea el. Micuțul e salvat, doar ; că nu i-or da sfînta împărtășanie ? !"

Serge însuși îl îngrijora. Semăna cu o fată, în ogheaiurile lui albe. Ochii i se măriseră ; zîmbetul îi devenise un extaz blînd al buzelor, pe care-l păstra pînă și în timpul suferințelor celor mai crîncene. Mouret nu mai îndrăznea să pomenească de Paris, într-atît dragul lui bolnav i se părea de feminin și de pudic.

Într-o după-amiază urcase pe tăcute, înăbușindu-și pașii. Prin ușa întredeschisă, îl zări pe Serge stînd la soare, într-un fotoliu. Băiatul plîngea, cu ochii la cer, în timp ce Marthe, stînd în fața lui, plîngea și ea. Se întoarseră amîndoi la zgomotul ușii, fără a-și șterge lacrimile. Și, pe dată, cu vocea lui slăbită de convalescent, Serge spuse :

— Tată, vreau să-ți cer o favoare. Mama susține că o să te superi, că o să-mi refuzi o încuviințare ce m-ar umple de bucurie... Aș vrea să intru la seminar.

Își împreunase mîinile, într-un gest de devoțiune înfrigurată.

— Tu ! Tu ! șopti Mouret.

Și se uită la Marthe, care-și întoarse privirea. Nu mai spuse nimic, se duse la fereastră, se întoarse și se așeză la picioarele patului, automat, ca și cum i-ar fi tras cineva una în cap.

— Tată, continuă Serge după o bucată bună de vreme, l-am văzut pe Dumnezeu cînd am fost în pragul morții ;

am jurat să-i aparţin. Te încredinţez că toată bucuria mea stă într-asta. Crede-mă, nu fi mîhnit.

Mouret, cu faţa pămîntie, cu privirea plecată, continua să nu rostească un cuvînt. Făcu un gest de supremă descurajare, şoptind :

— Dacă aş avea un dram de curaj, mi-aş pune două cămăşi într-o boccea şi mi-aş lua lumea-n cap.

Apoi se ridică, se duse să bată darabana cu vîrful degetelor în fereastră. Şi cum Serge se pregătea să-l implore din nou, spuse numai atît :

— Nu, nu ; ne-am înţeles. Fă-te preot, dragă băiete !

Şi ieşi. A doua zi, fără a înştiinţa pe nimeni, plecă la Marsilia, unde stătu o săptămînă alături de Octave. Dar se întoarse îngrijorat, îmbătrînit. Octave îi dăruia prea puţină mîngîiere. Îl găsise făcîndu-şi de cap, plin de datorii, ascunzîndu-şi metresele în dulapuri ; dar nu destăinui nimic despre toate astea. Deveni cu totul sedentar, nemaidînd nici o lovitură în afaceri, acele cumpărări ale recoltei încă neculese, de care era atît de mîndru pe vremuri. Rose observă că tăcea aproape tot timpul, că evita să-l salute pînă şi pe abatele Faujas.

— Ştiţi că nu sînteţi deloc cuviincios ? îi zise într-o bună zi cu îndrăzneală : domnul părinte a trecut adineauri şi i-aţi întors spatele... Dacă din cauza copilului faceţi asta, n-aveţi dreptate. Domnul părinte nu voia să intre la seminar : l-a dăscălit destul în legătură cu asta ; l-am auzit... Da ! Veselă a mai ajuns casa acum ; nu mai vorbiţi deloc, nici măcar cu doamna ; cînd vă aşezaţi la masă, parcă ar fi o înmormîntare... Eu una încep să mă cam satur, domnule !

Mouret pleca din odaie, dar bucătăreasa se ţinea scai după el în grădină.

— N-ar trebui să fiţi fericit, că-l vedeţi pe copil pus pe picioare ? Ieri a mîncat un cotlet, îngeraşul de el, şi încă cu ce poftă... Vă e tot una, nu-i aşa ? Voiaţi să faceţi din el un păgîn, după chipul şi asemănarea dumneavoastră... Ei da, prea aveţi nevoie de rugăciuni ; bunul Dumnezeu s-a îndurat de mîntuirea dumneavoastră a tuturor. Să fiu în locul dumneavoastră, aş plînge de bucurie, la gîndul că bietul îngeraş o să se roage pentru mine ! Dar dumneavoastră sînteţi de piatră, domnule... Şi cît de bine o să-i şadă, drăguţul de el, în sutană !

Atunci, Mouret urca la primul etaj. Acolo se închidea într-o cameră pe care-o numea biroul lui, o încăpere mare şi goală, mobilată doar cu o masă şi două scaune. Încăperea asta deveni refugiul lui, în orele cînd bucătăreasa îl hăituia. Cînd se plictisea acolo, cobora în grădină, pe care acum o cultiva cu o grijă sporită. Marthe nu părea a-şi da seama de proasta dispoziţie a soţului ei ; Mouret rămînea uneori cîte o săptămînă întreagă tăcut, fără ca ea să se îngrijoreze ori să se supere. Se desprindea pe zi ce trece de cele ce-o înconjurau ; crezu chiar, într-atît de liniştită i se părea casa, cînd nu mai auzi în fiece clipă vocea certăreaţă a lui Mouret, că acestuia îi venise mintea la cap, că-şi găsise şi el un ungher al lui de fericire. Şi asta o linişti, îndreptăţind-o să se cufunde şi mai mult în visul ei. Cînd se uita la ea, cu ochii tulburi, nemairecunoscînd-o, Marthe îi zîmbea şi nu vedea lacrimile ce-i umflau pleoapele.

În ziua cînd Serge, vindecat de-a binelea, intră la seminar, Mouret rămase singur acasă cu Désirée. Acum, o păzea deseori. Copila aceea mare, care avea aproape şaisprezece ani, ar fi putut cădea în bazin, sau să dea foc la casă, jucîndu-se cu chibriturile, ca o fetiţă de şase ani. Cînd Marthe se întoarse, găsi uşile deschise, camerele

goale. Casa i se păru de-a dreptul pustie. Coborî pe terasă și-i zări, în fundul unei alei, pe soțul ei și pe fată. Mouret sta așezat pe jos, pe nisip ; umplea cu gravitate, cu o lopățică de lemn, un căruț pe care Désirée îl trăgea de-o sfoară.

— Di ! di ! striga copila.

— Dar așteaptă, spunea tatăl, răbdător ; încă nu-i plin... De vreme ce vrei să faci pe calul, trebuie să aștepți să fie plin.

Atunci Désirée bătu din picioare, făcînd pe calul ce și-a pierdut răbdarea ; dar, neputînd sta locului, porni rîzînd în hohote. Căruțul sărea, se golea. După ce dădu ocol grădinii, se întoarse, strigînd :

— Umple-l, mai umple-l o dată !

Mouret îl umplu iarăși cu lopățica. Marthe rămăsese pe terasă, privind, mișcată, simțindu-se prost ; ușile acelea deschise, omul acela care se juca cu copilul în fundul grădinii în timp ce casa era goală o întristau, fără a-și da limpede seama ce se petrece în ea. Urcă să se dezbrace, cînd o auzi pe Rose, care se întorsese și ea, spunînd de pe peron :

— Doamne sfinte ! că prost mai e domnul !

După cum spuneau prietenii lui de pe bulevardul Sauvaire, mici rentieri alături de care făcea zilnic cîte-o mică plimbare, Mouret „era atins". Părul îi încărunțise în cîteva luni, umbletul îi era șovăielnic, nu mai era cumplitul zeflemist de care se temea tot orașul. Lumea crezu într-o vreme că se apucase de speculații nesigure și că suporta consecințele vreunei mari pierderi de bani.

Doamna Paloque, sprijinită-n coate la fereastra de la sufragerie, ce dădea în strada Balande, spunea chiar „că

nu-i a bună cu el", de fiecare dată cînd îl vedea ieșind. Iar dacă abatele Faujas traversa strada cîteva minute mai tîrziu, îi făcea plăcere să exclame, mai ales dacă avea și invitați :

— Ia te uită la părintele ; da' știu că se îngrașă !... De cumva mănîncă din același blid cu domnul Mouret, ai zice că nu-i lasă decît oasele !

Și rîdea, iar ceilalți rîdeau împreună cu ea. Abatele Faujas, într-adevăr, arăta din zi în zi mai minunat, veșnic cu mănuși negre, cu sutana lucitoare. Avea un zîmbet aparte, un strînset ironic al buzelor, cînd doamna de Condamin îi făcea complimente pentru cît de bine arată. Căci doamnelor din lumea bună le era pe plac bine îmbrăcat și confortabil, pe cînd el trebuie să fi visat la o luptă aprigă, cu brațele dezgolite, fără să se sinchisească de țoale. Dar, ori de cîte ori se neglija, fie și cel mai mărunt reproș al bătrînei doamne Rougon îl scotea din delăsare ; zîmbea, se ducea și-și cumpăra ciorapi de mătase, vreo pălărie, o cingătoare nouă. Uza multe haine, deoarece trupul lui mare rupea repede orice îmbrăcăminte.

De cînd luase ființă așezămîntul Fecioarei, toate femeile erau de partea lui ; îl apărau împotriva poveștilor urîte ce tot mai circulau pe seama lui, fără să li se poată dibui cu limpezime sursa. Îl găseau cam aspru uneori ; dar brutalitatea asta nu le displăcea, mai cu seamă în confesional, unde voiau să simtă mîna aceea de fier abătîndu-se peste grumazul lor.

— Draga mea, îi spuse într-o zi doamna de Condamin Marthei, ieri m-a certat... Cred că m-ar fi bătut de n-am fi fost despărțiți de peretele de scînduri... Ah, nu-i întotdeauna comod !

Şi rîse uşor, simţind încă plăcerea acelei certi cu duhovnicul ei. Trebuie spus că doamnei de Condamin i se părea că Marthe se îngălbeneşte, cînd ea îi făcea anumite confidenţe despre felul în care abatele Faujas spovedea ; îi ghicea gelozia şi simţea o plăcere răutăcioasă s-o chinuie, înmulţind amănuntele intime.

După ce puse pe picioare Cercul tineretului, abatele Faujas se îmblînzi ; fu ca o nouă încarnare a sa. Sub străduania voinţei, firea lui severă se îndoia ca ceara moale. Lăsa să se vorbească despre contribuţia ce-o avusese la deschiderea cercului, se împrieteni cu toţi tinerii din oraş, se supraveghe mai mult, ştiind că liceenilor chiulangii nu le e pe plac dojana aspră, ca femeilor. Fu cît pe ce să se certe cu fiul preşedintelui Rastoil, pe care-l ameninţă că o să-l tragă de urechi în legătură cu o discuţie în contradictoriu privind regulamentul intern al cercului; dar, cu o uimitoare putere de stăpînire, îi întinse mîna aproape numaidecît, umilindu-se, cîştigîndu-i pe cei de faţă de partea lui prin bunăvoinţa cu care-şi ceru scuze „de la prostănacul acela mare de Séverin", cum i se spunea.

Dacă abatele le cucerise pe femei şi pe copii, rămînea în relaţii de simplă politeţe cu taţii şi soţii. Personajele grave continuau să nu aibă încredere în el, văzîndu-l stînd deoparte de orice grupare politică. La subprefectură, domnul Péquer des Saulaies discuta acest lucru cu aprindere ; în timp ce domnul Delangre, fără a-l apăra într-un fel categoric, spunea cu zîmbete pline de subînţeles că trebuiau să aştepte înainte de a-l judeca. În casa domnului Rastoil, abatele ajunsese să semene zîzania în familie. Séverin şi mama lui îl obosiseră pe preşedinte tot elogiindu-l pe preot.

— Bine ! bine ! are toate calităţile pe care le poftiţi, striga nefericitul. Ne-am înţeles, numai lăsaţi-mă în pace.

I-am transmis invitația la cină ; n-a venit. Doar nu m-oi duce eu să-l trag de mînecă și să-l aduc.

— Dar, dragul meu, spunea doamna Rastoil, cînd te întîlnești cu el, abia dacă-l saluți. Asta trebuie să-l fi jignit.

— Fără îndoială, adăuga Séverin ; își dă el bine seama că nu te porți așa cum s-ar cuveni.

Domnul Rastoil înălța din umeri. Cînd domnul de Bourdeu se afla acolo, îl învinuiau amîndoi pe abate că înclină spre subprefectură. Doamna Rastoil făcea observația că nici măcar nu călcase pe-acolo.

— Firește, răspundea președintele, nu-l învinuiesc că e bonapartist... Zic că înclină, asta-i tot. A avut de-a face cu domnul Delangre.

— Asta-i acum ! păi și dumneata ai avut de-a face cu primarul ! Sînt împrejurări în care n-ai încotro... Spune mai curînd că nu-l poți suferi pe abatele Faujas, așa ar fi mai drept.

Și toată lumea sta bosumflată în casa Rastoil zile întregi. Abatele Fenil nu mai dădea pe-acolo decît rareori, zicînd că e țintuit în casă din cauza gutei. De altfel, silit în două rînduri să se pronunțe asupra parohului de la Saint-Saturnin, îi adusese elogii în cîteva cuvinte. Abatele Surin și abatele Bourrette, la fel și domnul Maffre, erau totdeauna de-aceeași părere cu stăpîna casei. Opoziția venea așadar numai din partea președintelui, susținut de către domnul de Bourdeu, amîndoi declarînd cu gravitate că nu-și pot compromite situația politică tratîndu-l amabil pe un om care-și ascunde opiniile.

Din amuzament, lui Séverin îi veni atunci ideea să se ducă să bată în portița din fundătura Chevillottes, cînd voia să-i spună ceva preotului. Puțin cîte puțin, fundă-

tura ajunse un teren neutru. Doctorul Porquier, care recursese primul la această cale, fiul domnului Delangre, judecătorul de pace, fără să-şi dea seama, veniră şi ei tot aici să discute cu abatele Faujas. Uneori, cîte o după-amiază întreagă, portiţele celor două grădini, precum şi poarta cea mare, de căruţe, de la subprefectură, rămîneau larg deschise. Abatele se afla acolo, în adîncul acelei uliţe fără ieşire, sprijinit de zid, zîmbind, strîngînd mîna persoanelor din cele două societăţi care binevoiau să vină să-l salute. Dar domnul Péqueur des Saulaies se prefăcea că nu vrea să calce în afara grădinii subprefecturii ; domnii Rastoil şi Bourdeu se înversunau şi ei să nu se arate în fundătură, rămînînd aşezaţi pe scaune, în faţa cascadei. Rareori mica curte a preotului năvălea sub bolta familiei Mouret. Cînd şi cînd numai, un gît se lungea, arunca o privire, dispărea.

De altfel, abatele Faujas nu se jena cîtuşi de puţin : nu mai supraveghea cu îngrijorare decît fereastra soţilor Trouche, unde la orice oră luceau ochii Olympiei. Cei doi Trouche stăteau acolo la pîndă, îndărătul perdelelor roşii, îmboldiţi de un chef turbat să coboare şi ei, să guste fructele, să stea la taifas cu lumea bună. Ridicau zgomotos storurile, se sprijineau în coate o clipă, apoi dispăreau furioşi, sub privirile de îmblînzitor ale preotului ; pe urmă se apropiau pe furiş şi-şi lipeau feţele gălbejite de un colţ de geam, spionîndu-i fiece mişcare, chinuiţi să-l vadă bucurîndu-se în voie de paradisul acela de la care pe ei îi oprea.

— Ce prostie ! îi zise într-o zi Olympe soţului ei ; dacă ar putea, ne-ar vîrî într-un dulap, ca să se bucure numai el de toate... Hai să coborîm, dacă vrei. Om vedea ce-o să zică.

Trouche tocmai se întorsese de la slujbă. Își schimbă gulerul tare, își șterse pantofii de praf, ca să fie cît se poate de bine. Olympe își puse o rochie de culoare deschisă. Pe urmă coborîră curajos în grădină, mergînd cu pași mici de-a lungul tufelor de merișor, oprindu-se în fața florilor. Abatele Faujas tocmai stătea cu spatele, vorbind cu domnul Maffre, pe pragul portiței ce da în fundătură. Cînd auzi nisipul scrîșnind, soții Trouche se și aflau în spatele lui, sub boltă. Se întoarse și se opri brusc în mijlocul unei fraze, uluit să-i vadă acolo. Domnul Maffre, care nu-i cunoștea, îi privea curios.

— Frumoasă vreme, nu-i așa, domnilor ? spuse Olympe, care pălise văzînd privirea ce i-o aruncase fratele ei.

Abatele, brusc, îl trase pe judecătorul de pace în ulicioară, unde scăpă de el.

— E furios, șopti Olympe. Atîta pagubă ! Trebuie să rămînem. Dacă urcăm, o să-și închipuie că ne e teamă... M-am săturat ! Ai să vezi cum o să-l iau.

Și-i spuse lui Trouche să stea pe unul din scaunele aduse de Rose, cîteva clipe mai înainte. Cînd abatele se întoarse, îi zări stînd liniștiți. Trase zăvoarele de la portiță, aruncă o privire ca să se încredințeze că frunzele îi ascund îndestul ; apoi, apropiindu-se, spuse cu glas înăbușit :

— Ați uitat cum ne-am înțeles ? mi-ați făgăduit să stați la voi în odaie.

— E prea cald acolo, răspunse Olympe. Doar nu facem o crimă, dacă venim și noi aici, la aer curat.

Preotul era cît pe ce să-și iasă din fire ; dar sora lui, palidă de efortul ce-l făcea ca să i se împotrivească, adăugă pe un ton ciudat :

— Nu striga ; e lume alături, ai putea să-ți faci rău.

Și soții Trouche rîseră ușor. Abatele îi privi, își luă capul în mîini cu un gest tăcut și cumplit.

— Stai jos, zise Olympe. Vrei o explicație, nu-i așa ? Ei bine, iat-o... Am ostenit să ne tot zăvorîm atîta. Tu, tu locuiești aici regește ; casa-i a ta, grădina-i a ta. Foarte frumos, ne face plăcere să vedem că afacerile îți merg bine ; dar pentru asta nu trebuie să te porți cu noi de parcă am fi niște golani. Niciodată n-ai fost atent, să-mi aduci și mie un ciorchine de strugure ; ne-ai dat camera cea mai rea ; ne ascunzi, te rușinezi cu noi, ne ții închiși, de parcă am avea ciumă... Înțelegi, așa nu mai merge !

— Dar nu eu sînt stăpînul aici ! spuse abatele Faujas. Adresați-vă domnului Mouret, dacă vreți să devastați proprietatea.

Soții Trouche zîmbiră din nou, uitîndu-se unul la altul.

— Noi nu ne băgăm nasul în afacerile tale, continuă Olympe ; știm noi ce știm, și-i de ajuns... Toate astea dovedesc că ai inimă rea. Oare crezi că dacă noi am fi în locul tău, nu ți-am spune să-ți iei și tu partea ?

— Dar ce Dumnezeu vreți de la mine ? întrebă abatele. Ori vă închipuiți că mă scald în aur ? Știți cum arată camera mea, e mai prost mobilată decît a voastră.

Olympe înălță din umeri ; îi impuse tăcere bărbatului ei, care se pregătea să vorbească, și spuse liniștit :

— Fiecare înțelege viața în felul lui. Tu de-ai avea milioane, și tot n-ai cumpăra o carpetică lîngă pat ; ai cheltui banii pe cine știe ce afacere mare și prostească. Pe cînd nouă ne place să ne simțim bine la noi acasă... Îndrăznește să spui că, dac-ai rîvni la cele mai frumoase mobile de aici din casă, și la rufărie, și la provizii, și la toate alea, nu le-ai avea chiar în seara asta ?... Păi vezi

tu, un frate bun, în situaţia asta, s-ar fi gîndit pînă acum la rudele lui ; nu le-ar lăsa în mizerie, aşa cum ne laşi tu pe noi !

Abatele Faujas îi privi adînc pe soţii Trouche. Ei se legănau amîndoi în scaune.

— Sînteţi nişte nerecunoscători, le spuse după o tăcere. Am făcut multe pînă acum pentru voi. Dacă aveţi o pîine de mîncat, mie mi-o datoraţi ; mai am încă scrisorile tale, Olympe, scrisori în care mă implori să vă scot din mizerie, aducîndu-vă la Plassans. Şi-acum, cînd v-aţi văzut aici lîngă mine, cu pîinea asigurată, aveţi alte pretenţii...

— Ia mai slăbeşte-ne ! îl întrerupse Trouche brutal, dacă ne-ai spus să venim, înseamnă că aveai nevoie de noi. Degeaba aş fi ajuns pînă la vîrsta asta, dacă n-aş şti ce-i poate pielea fiecăruia... Mi-am lăsat nevasta să vorbească, mai adineauri, dar femeile nu merg niciodată la ţintă... În două vorbe, dragă amice, rău faci că ne ţii în cuşcă, parcă am fi doi dulăi credincioşi, pe care-i slobozeşti doar la primejdie. Ne plictisim, aşa că pînă la urmă o să facem prostii. Lasă-ne un pic de libertate, ce naiba ! De vreme ce casa nu-i a dumitale iar dumitale nu-ţi place traiul bun, ce te doare dacă ne instalăm după placul nostru ? Ori poate crezi c-o să mîncăm pereţii ?

— Vezi bine, insistă şi Olympe ; am ajunge să turbăm, tot stînd aşa zăvorîţi... O să fim cît se poate de drăguţi cu tine. Ştii că bărbatu-meu n-aşteaptă decît un semn... Vezi-ţi de-ale tale şi bizuie-te pe noi ; dar vrem şi noi partea noastră... Ce zici, ne-am înţeles ?

Abatele Faujas plecase capul şi rămase o vreme tăcut ; apoi se ridică :

— Ascultaţi, le spuse, fără a le răspunde direct, de cumva se va întîmpla să mă stingheriţi în mişcările mele,

jur că am să vă expediez într-un ungher unde să crăpați pe paie.

Și urcă, lăsîndu-i sub boltă. Din ziua aceea, soții Trouche coborîră aproape în fiecare dimineață în grădină ; dar o făceau cu oarecare discreție, evitînd să se afle acolo la orele cînd prectul discuta cu cei din grădinile vecine.

În săptămîna următoare, Olympe se plînse atît de mult de camera lor, încît Marthe, politicoasă, îi oferi camera lui Serge, rămasă liberă. Soții Trouche păstrară amîndouă odăile. Dormiră în fosta cameră a băiatului, din care nici o mobilă nu fu luată, și făcură din cealaltă încăpere un fel de salon, pentru care Rose le găsi în pod o mobilă veche cu tapițerie de catifea. Olympe, încîntată, își comandă un capot roz, la cea mai bună croitoreasă din Plassans.

Mouret, într-o seară, uitînd că Marthe îi ceruse îngăduința să dea camera lui Serge, fu cît se poate de uimit să-i găsască acolo pe soții Trouche. Urcase să ia un briceag, pe care băiatul trebuie să-l fi lăsat prin vreun fund de sertar. Și tocmai atunci Trouche tăia cu briceagul o nuia dintr-o creangă de păr pe care o luase din grădină. Încît Mouret coborî, scuzîndu-se.

XIV

La procesiunea cea mare ce avu loc de Ziua Domnului, în Piața subprefecturii, cînd monseniorul Rousselot coborî treptele ce duceau la minunata măsuță pe care urma să se pună sfînta cumineçătură, și așezată prin grija doamnei de Condamin chiar lîngă ușa micii reședințe în care locuia, lumea observă cu mirare că prelatul îi întorcea spatele abatelui Faujas.

— Ia te uită ! exclamă doamna Rougon, care se afla la fereastra salonului ei, să se fi certat ?

— Nu știați ? răspunse doamna Paloque, care sta sprijinită în coate, alături de bătrîna doamnă ; se vorbește despre asta de ieri. Abatele Fenil e iarăși în grațiile monseniorului.

Domnul de Condamin, stînd în picioare în spatele doamnelor, începu să rîdă. Fugise de-acasă, zicînd că „puțea a biserică".

— Asta-i acum, șopti el, doar n-oți da crezare la asemenea scorneli !... Episcopul e o morișcă de vînt, care începe să se învîrtă după cum suflă spre el Faujas ori Fenil ; azi unul, mîine altul. S-au supărat și s-au împăcat de mai bine de zece ori. O să vedeți că nici nu trec trei zile și Faujas o să fie copilul alintat !

— Nu cred, răspunse doamna Paloque ; de data asta e serios... Se pare că abatele Faujas îi aduce mari necazuri monseniorului. Ar fi făcut mai de mult, zice-se, niște predici care au displăcut mult Romei. Eu una nu pot să vă spun totul de-a fir-a-păr. În sfîrșit, știu că monseniorul a primit de la Roma scrisori de mustrare, în care i se spune să fie prudent... Se susține că abatele Faujas ar fi un agent politic.

— Cine susține asta ? întrebă doamna Rougon, clipind din ochi ca pentru a urmări procesiunea, care se înșiruia pe strada Banne.

— Am auzit și eu zicîndu-se, nu mai știu pe cine, spuse nevasta judecătorului cu indiferență.

Și se retrase, pretinzînd că ar trebui să se vadă mai bine de la fereastra de-alături. Domnul de Condamin își reluă locul lîngă doamna Rougon, căreia îi spuse la ureche :

— Am şi văzut-o întrînd de două ori pînă acum la abatele Fenil ; fără îndoială că amîndoi complotează ceva... Abatele Faujas trebuie s-o fi călcat pe coadă pe vipera asta, iar ea încearcă acum să-l muşte... Dacă n-ar fi atît de urîtă i-aş face serviciul s-o avertizez că bărbatu-său n-o să fie niciodată făcut preşedinte.

— De ce ? Nu înţeleg, şopti bătrîna doamnă, luîndu-şi un aer neştiutor.

Domnul de Condamin o privi curios ; apoi se puse pe rîs.

Ultimii doi jandarmi din procesiune tocmai dispăruseră, cotind pe bulevardul Sauvaire. Atunci, cele cîteva persoane pe care doamna Rougon le invitase să vină să vadă binecuvîntarea măsuţei pentru sfînta cuminecătură se întoarseră în salon, vorbind o clipă despre bunăvoinţa monseniorului, despre prapurii cei noi ai congregaţiilor şi mai cu seamă despre copilele din aşezămîntul Fecioarei, a căror trecere fusese remarcată. Femeile nu mai conteneau, iar numele abatelui Faujas era rostit în fiece clipă cu cele mai însufleţite elogii.

— E un sfînt, hotărît lucru ! îi spuse rînjind doamna Paloque domnului de Condamin, care se dusese să se aşeze lîngă ea.

Apoi adăugă, aplecîndu-se :

— Nu mi-am putut da drumul la gură de faţă cu mama... Se vorbeşte mult prea mult despre abatele Faujas şi doamna Mouret. Zvonurile astea urîte trebuie să fi ajuns la urechile monseniorului.

Domnul de Condamin se mulţumi să răspundă :

— Doamna Mouret e o femeie fermecătoare, cît se poate de vrednică de dorit încă, în ciuda celor patruzeci de ani pe care-i are.

— Oh, fermecătoare, fermecătoare, șopti doamna Paloque, căreia un val de fiere îl înverzi fața.

— De-a dreptul fermecătoare ! insistă inspectorul silvic. E la vîrsta marilor pasiuni și a marilor fericiri... Vă judecați cu multă asprime, între dumneavoastră femeile.

Și ieși din salon, fericit de turbarea contenită a doamnei Paloque. Într-adevăr, orașul se ocupa pătimaș de lupta neîntreruptă pe care abatele Faujas o purta împotriva abatelui Fenil, ca prin el să-l cucerească pe monsenior. Era o luptă de fiece oră, un asalt vrednic de niște slujnice-țiitoare ce s-ar fi bătut pe dragostele unui bătrîn. Episcopul zîmbea hîtru ; găsise un soi de echilibru între cele două voințe contrare, le bătea una prin cealaltă, amuzîndu-se să le vadă pe jos rînd pe rînd, chiar dacă totdeauna accepta atențiile celui mai puternic, ca să aibă liniște. Cît despre bîrfelile ce i se spuneau despre favoriții lui, îl lăsau plin de indulgență ; îi știa în stare să se învinuiască reciproc de asasinat.

— Știi, dragă băiete, îi mărturisea abatelui Surin cînd era pus pe confidențe, sînt răi amîndoi... Cred că Parisul o să învingă și că Roma va fi înfrîntă ; dar nu sînt îndeajuns de sigur, îi las să se nimicească între ei, pînă atunci. Cînd unul dintre ei l-o da gata pe celălalt, o s-o aflăm cu siguranță... Hai, citește-mi oda a treia din Horațiu : e un vers acolo pe care mă tem că l-am tradus prost.

Marțea ce urmă procesiunii celei mari, vremea era minunată. Rîsete veneau dinspre grădina familiei Rastoil și dinspre grădina subprefecturii. Într-amîndouă părțile, se aflau mulți invitați pe sub pomi. În grădina familiei Mouret, abatele Faujas, după obiceiul lui, își citea cartea de rugăciuni, plimbîndu-se încet de-a lungul tufelor de

merişor. De cîteva zile, ţinea portiţa dinspre fundătură închisă. Cocheta cu vecinii, părea să se ascundă, ca să fie dorit. Poate că observase o uşoară rezervă faţă de el, după ultima lui ceartă cu monseniorul şi după scornelile îngrozitoare pe care duşmanii i le puneau în circă.

Pe la ora cinci, pe cînd soarele scăpăta, abatele Surin le propuse domnişoarelor Rastoil o partidă de volant. Era cît se poate de tare în materie. În ciuda faptului că se apropiau de treizeci de ani, Angéline şi Aurélie adorau jocurile astea copilăreşti ; de-ar fi îndrăznit, mama lor le-ar mai fi pus şi-acum să poarte rochiţe scurte. Cînd slujnica aduse rachetele, abatele Surin, care căuta din ochi un loc în grădina încă bine însorită de ultimele raze, avu o idee pe care domnişoarele o aprobară cu însufleţire.

— Dacă ne-am duce în fundătura Chevillottes ? zise el, acolo am fi la umbra castanilor ; şi-apoi, am avea loc mai mult.

Ieşiră, şi începu cea mai agreabilă partidă cu putinţă. Domnişoarele începură jocul. Angéline rată cea dintîi volantul. După ce o înlocui, abatele Surin se menţinu cu o îndemînare şi o amploare a mişcărilor cu-adevărat magistrale. Îşi vîrîse sutana între picioare ; făcea salturi înalte, îndărăt, într-o parte şi-ntr-alta, ridica volantul de la pămînt, îl prindea pe la spate, trimiţîndu-l la nişte înălţimi surprinzătoare, îl izbea cu forţă ca pe-o minge sau îl făcea să descrie curbe elegante, calculate cu o precizie desăvîrşită. De obicei, îi prefera pe jucătorii proşti, care trimiţînd volantul la întîmplare, fără nici un ritm, după cum spunea chiar el, îl obligau să-şi desfăşoare întreaga suplete a jocului. Domnişoara Aurélie dovedea o forţă considerabilă ; scotea un strigăt de rîndunică de fiecare dată cînd izbea cu racheta, rîzînd ca o nebună cînd

volantul nimerea drept în nasul tînărului abate ; apoi, se cuibărea în fuste ca să-l aştepte sau se dădea înapoi în mici salturi, cu mare foşnet de veşminte, atunci cînd abatele îi făcea farsa să lovească mai tare. În sfîrşit, cînd volantul i se înfipse în păr, Aurélie fu cît pe ce să cadă pe spate, ceea ce-i veseli mult, pe toţi trei. Angéline îi luă locul. În grădina familiei Mouret, de fiecare dată cînd abatele Faujas îşi ridica ochii din cartea de rugăciuni, zărea zborul alb al volantului deasupra zidului, asemănător unui fluture mare.

— Domnule abate, sînteţi aici ? strigă Angéline, lovind în portiţă ; volantul a căzut la dumneavoastră în grădină.

Abatele, după ce-l luă de pe jos, se hotărî se deschidă.

— Vai, mulţumesc, părinte, spuse Aurélie, care pusese iute mîna pe racheţă. Numai Angéline putea da o asemenea lovitură... Mai deunăzi, tăticu se uita la noi cum jucăm ; i-a trimis volantul în ureche cu-atîta putere, că i-a pierit auzul pînă a doua zi.

Rîsetele izbucniră din nou. Abatele Surin, roz ca o domnişoară, se ştergea delicat pe frunte, tamponîndu-se uşor, cu o batistă fină. Îşi azvîrlea părul după urechi, cu ochii lucitori, cu talia mlădioasă, slujindu-se de racheţă ca de un evantai. În focul plăcerii, cravata lui amplă, ecleziastică, se strîmbase uşor.

— Părinte, spuse aranjîndu-şi ţinuta, o să ţineţi socoteala partidei.

Abatele Faujas, cu cartea de rugăciuni sub braţ, zîmbind cu un aer patern, rămase pe pragul portiţei. Între timp, prin poarta cea mare, întredeschisă, a subprefecturii, preotul trebuie să-l fi zărit pe domnul Péqueur des Saulaies aşezat în faţa bazinului în care ţîşnea apa, printre vizitatorii săi obişnuiţi. Totuşi nu întoarse capul ;

făcea numărătoarea, îi adresa complimente abatelui Surin, le consola pe domnișoarele Rastoil.

— Ia spune, Péqueur, șopti glumeț domnul de Condamin la urechea subprefectului, rău faci că nu-l inviți pe micuțul abate la seratele dumitale ; e tare drăguț cu doamnele și trebuie să valseze de minune.

Dar domnul Péqueur des Saulaies, care vorbea cu însuflețire cu domnul Delangre, nu păru să audă. Continuă adresîndu-i-se primarului :

— Zău, dragă prietene, nu știu unde vezi în el lucrurile frumoase de care îmi vorbești. Abatele Faujas e, dimpotrivă, foarte compromițător. Trecutul lui e cît se poate de dubios, se vîntură pe aici anumite zvonuri... Nu văd de ce-aș îngenunchea în fața preotului ăstuia, cu atît mai mult cu cît clerul din Plassans ne e ostil... Șintîi de toate, nu mi-ar sluji la nimic.

Domnul Delangre și domnul de Condamin, care schimbaseră o privire, se mulțumiră să clatine din cap, fără să răspundă.

— La nimic, continuă subprefectul. Nu-i nevoie să faceți pe misterioșii. Uite, eu unul am scris la Paris. Toată lumea îmi împuiase capul ; voiam să fiu cu inima împăcată în privința lui Faujas, cu care voi vă purtați de parc-ar fi un prinț travestit. Ei bine ! Știți ce mi s-a răspuns ? Mi s-a răspuns că nu-l cunosc, că nu au nimic să-mi spună, că de altfel trebuie să evit cu grijă să mă amestec în afacerile clerului... Cei de la Paris sînt și-așa destul de nemulțumiți, de cînd cu alegerea idiotului de Lagrifoul. Așa că sînt prudent, înțelegeți ?

Primarul schimbă din nou o privire cu inspectorul silvic. Și chiar ridică ușor din umeri în fața mustăților bine potrivite ale domnului Péqueur des Saulaies.

— Ascultă-mă, îi spuse după o tăcere, vrei să fii prefect, nu-i așa ?

Subperfectul zîmbi, legănîndu-se pe scaun.

— Atunci dă-te numaidecît și dă mîna cu abatele Faujas care te așteaptă acolo, uitîndu-se la partida de volant.

Domnul Péqueur des Saulaies rămase mut, foarte mirat, neînțelegînd. Înălță ochii spre domnul de Condamin, pe care-l întrebă cu o anume îngrijorare :

— Asta-i și părerea dumitale ?

— Bineînțeles ; du-te și dă-i mîna ! răspunse inspectorul silvic.

Apoi adăugă cu o undă de ironie :

— Întreab-o pe nevastă-mea, în care ai deplină încredere.

Doamna de Condamin venea spre ei. Avea o încîntătoare toaletă roz și gri. După ce i se vorbi de abate :

— A, rău faci că nu ești credincios, îi spuse grațios subprefectului ; abia dacă te zărește omul la biserică, în zilele cînd sînt ceremonii oficiale. Zău așa, tare mă întristezi ; trebuie să te convertesc. Ce vrei să se creadă despre guvernul pe care-l reprezinți, dacă nu te ai bine cu bunul Dumnezeu ?... Lăsați-ne singuri, domnilor ; vreau să-l spovedesc pe domnul Péqueur.

Se așezase, glumind și zîmbind.

— Octavie, șopti suprefectul cînd rămaseră singuri, nu-ți bate joc de mine. La Paris, pe strada Helder, nu erai bisericoasă. Știi că mă stăpînesc din răsputeri, ca să nu izbucnesc în rîs, cînd te văd împărțind anafura la Saint-Saturnin.

— Nu ești serios, dragul meu, răspunse ea pe același ton ; cine știe ce farsă urîtă o să ți se tragă din asta

Mă îngrijorezi, zău așa, te știam mai deștept. Ești chiar așa de orb de nu-ți dai seama că te clatini ? Înțelege odată că dacă încă n-ai fost destituit, e ca să nu fie treziți legitimiștii din Plassans. În ziua cînd vor vedea sosind un alt subprefect, vor fi biruitori ; în timp ce cu dumneata, s-au culcat pe-o ureche, se cred siguri de victorie la viitoarele alegeri. Nu-i măgulitor, știu, cu atît mai mult cu cît sînt absolut sigură că se acționează fără dumneata... Înțelegi ? ești pierdut, dragul meu, dacă nu ghicești anumite lucruri.

O privea cu o adevărată spaimă.

— Ți-a scris „marele om" ? întrebă el, făcînd aluzie la un personaj pe care-l desemnau astfel între ei.

— Nu, a rupt-o definitiv cu mine. Nu sînt proastă, eu cea dintîi am înțeles necesitatea acestei despărțiri. De altfel, n-am de ce mă plînge : s-a dovedit foarte cumsecade, m-a măritat, mi-a dat sfaturi minunate, care mi-au prins bine... Dar mai am prieteni la Paris. Îți jur că abia mai ai timp să te agăți de creangă. Nu mai face pe păginul, du-te repede și dă mîna cu abatele Faujas... O să înțelegi mai tîrziu, dacă acum nu ghicești.

Domnul Péqueur des Saulaies stătea cu nasul în jos, un pic cam rușinat de morala ce i se făcuse. Era tare fudul, își arătă dinții albi, încercă să scape de ridicol șoptind pătimaș :

— Dac-ai fi vrut, Octavie, am fi cîrmuit Plassansul amîndoi. Ți-am propus să reluăm viața aceea atît de plăcută...

— Hotărît lucru, ești un prost, îl întrerupse ea pe un ton supărat. Mă scoți din sărite zicîndu-mi „Octavie". Sînt doamna de Condamin pentru toată lumea, dragul meu... Chiar nu înțelegi nimic ? Am treizeci de mii de franci rentă ; domnesc asupra unei întregi subprefecturi, mă duc peste tot, și peste tot sînt respectată, salutată, iubită.

Cei care mi-ar bănui trecutul, n-ar face decît să fie şi mai amabili cu mine... Ce-aş face cu dumneata, doamne sfinte ! M-ai stingheri. Sînt o femeie respectabilă, dragul meu.

Se ridicase. Se apropie de doctorul Porquier, care, după cum îi era obiceiul, venea după vizite să-şi petreacă o oră în grădina subprefecturii, ca să-şi cultive clientela aleasă.

— Oh, doctore, am o migrenă, dar ce migrenă ! spuse strîmbîndu-se încîntător. O simt aici, în sprînceana stîngă.

— E dinspre partea inimii, coniţă ! răspunse doctorul, galant.

Doamna de Condamin zîmbi, fără a merge mai departe cu consultaţia. Doamna Paloque se plecă la urechea soţului ei, pe care-l aducea acolo în fiecare zi, ca să-l recomande neîntrerupt bunăvoinţei subprefectului.

— Aşa le vindecă pe toate, şopti ea.

În acest timp, domnul Péqueur des Saulaies, după ce li se alăturase domnilor de Condamin şi Delangre, manevra abil să-i ducă spre poarta cea mare. Cînd nu se mai află decît la cîţiva paşi, se opri, ca şi cum partida de volant ce continua în ulicioară i-ar fi stîrnit interesul. Abatele Surin, cu părul vîlvoi, cu mînecile sutanei suflecate, arătîndu-şi încheieturile albe şi subţiri, ca ale unei femei, mărise distanţa, lăsînd-o pe domnişoara Aurélie la douăzeci de paşi. Simţea că e privit, încît se întrecu pe sine de-a binelea. Domnişoara Aurélie era şi ea în una din zilele ei bune lîngă un asemenea maestru. Volantul, azvîrlit din încheietură, descria o curbă înceată, prelungă ; şi cu asemenea regularitate încît părea a cădea de la sine pe rachete, zburînd de la una la alta, cu acelaşi zbor suplu, fără ca jucătorii să se mişte de la locul lor. Abatele Surin, întors puţin pe spate, îşi desfăşura întreaga graţie a bustului.

— Foarte bine, foarte bine ! strigă suprefectul, încîntat. Ah, domnule abate, complimentele mele !

— Apoi, întorcîndu-se spre doamna de Condamin, doctorul Porquier şi soţii Paloque :

— Ia veniţi încoace, încă n-am văzut ceva asemănător... Ne îngăduiţi să vă admirăm, domnule abate ?

Toată societatea de la subprefectură formă atunci un grup în jurul ulicioarei. Abatele Faujas nu se clintise din loc ; răspunse dînd uşor din cap, saluturilor domnilor Delangre şi de Condamin. Continua să marcheze punctele. Cînd Aurélie scăpă volantul, spuse cu bonomie :

— Ai făcut trei sute zece puncte, de cînd s-a schimbat distanţa ; sora dumitale nu are decît patruzeci şi şapte.

În timp ce nu părea a urmări decît volantul cu mare interes, arunca priviri rapide spre poarta grădinii familiei Rastoil, rămasă larg deschisă. Numai domnul Maffre ieşise în poartă pînă atunci. Fu strigat din interiorul grădinii.

— Dar ce au de rîd aşa de tare ? îl întrebă domnul Rastoil, care discuta cu domnul Bourdeu, în faţa mesei rustice.

— Secretarul monseniorului joacă volant, răspunse domnul Maffre. Face lucruri uimitoare, tot cartierul se uită la el... Părintele, care se află şi el aici, e încîntat.

Domnul de Bourdeu luă o priză îmbelşugată de tabac, în timp ce şopti :

— Aha ! Domnul abate Faujas se află aici ?

Întîlni privirea domnului Rastoil. Amîndoi părură stingheriţi.

— Mi s-a spus, îndrăzni preşedintele, că abatele e din nou în graţiile monseniorului.

— Da, chiar din dimineaţa asta, spuse domnul Maffre. O, o împăcare în toată regula ! Mi s-au povestit amănunte foarte emoţionante. Monseniorul a plîns... Chiar aşa, abatele Fenil a greşit întrucîtva.

— Te credeam prieten cu marele vicar ? observă domnul de Bourdeu.

— Fără îndoială, dar sînt şi prietenul părintelui, răspunse cu promptitudine judecătorul de pace. Slavă Domnului ! E de-o pietate ce dezminte calomniile. Oare nu s-a mers pînă acolo încît să-i fie atacată moralitatea ? Adevărată ruşine !

Fostul prefect se uită din nou la preşedinte cu un aer ciudat.

— Şi oare nu s-a încercat compromiterea părintelui în afacerile politice ? continuă domnul Maffre. Se spunea că a venit aici ca să dea totul peste cap, să ofere locuri în stînga şi-n dreapta, să lucreze pentru triumful clicii de la Paris. Nici despre-o căpetenie de bandiţi nu s-ar fi putut vorbi mai rău... O grămadă de minciuni, ce mai !

Domnul de Bourdeu, cu vîrful bastonului, desena un profil pe nisipul de pe alee.

— Da, am auzit vorbindu-se despre toate astea, spuse într-o doară ; e foarte puţin probabil ca un ministrant al religiei să accepte asemenea rol... Şi-apoi, spre onoarea oraşului Plassans, îmi place să cred că ar eşua de-a binelea. Nu se află nimeni pe-aici care să fie cumpărat.

— Bîrfe ! exclamă preşedintele, ridicînd din umeri. Oare un oraş poate fi întors pe dos ca o vestă veche ? Parisul n-are decît să ne trimită toate iscoadele lui, Plassansul va rămîne legitimist. Îl vedeţi pe micuţul Péqueur ? L-am hăpăit dintr-o înghiţitură... Proşti trebuie să mai fie oamenii, ca să-şi închipuie că nişte personaje misterioase străbat provinciile, oferind slujbe. Vă mărturisesc că aş fi tare curios să văd şi eu pe unul din domnii aceştia !

Se montase. Domnul Maffre, îngrijorat, crezu de cuviinţă să se apere :

— Îngăduiți-mi, îl întrerupse el, n-am spus că domnul abate Faujas ar fi un agent bonapartist ; dimpotrivă, am găsit acuzația asta absurdă.

— Ei asta-i ! Dar nu mai e vorba de abatele Faujas ; ci vorbesc în general. Nu se vinde omul așa, ce naiba !... Abatele Faujas e mai presus de orice bănuială.

Se lăsă o tăcere. Domnul de Bourdeu termină profilul, pe nisip, printr-o barbă mare, ascuțită.

— Abatele Faujas nu are convingeri politice, spuse cu vocea lui uscată.

— Evident, reluă domnul Rastoil ; tocmai indiferența asta i-o reproșam ; dar astăzi, îi dau dreptate. Cu toate trăncănelile astea, religia ar fi compromisă... Știi la fel de bine ca și mine, Bourdeu, că nu poate fi învinuit nici de cel mai mărunt demers suspect. Niciodată n-a fost văzut la subprefectură, nu-i așa ? A rămas cît se poate de demn la locul lui... Dacă ar fi bonapartist, nu s-ar ascunde, ce naiba !

— Firește.

— Unde mai pui că duce o viață exemplară. Soția și fiul meu mi-au dat niște amănunte despre el care m-au mișcat adînc.

În clipa aceea, rîsetele se întețiră pe ulicioară. Vocea abatelui Faujas se înălță, felicitînd-o pe domnișoara Aurélie pentru o lovitură de rachetă de-a dreptul remarcabilă. Domnul Rastoil, care se întrerupsese, continuă cu un zîmbet :

— Auziți ? Ce-or fi avînd de se amuză așa ? Îți vine cheful să fii tînăr.

Apoi, cu vocea lui gravă :

— Da, soția și fiul meu m-au făcut să-l prețuiesc pe abatele Faujas. Regretăm amarnic că discreția lui îl împiedică să fie de-ai noștri.

Domnul de Bourdeu încuviința din cap, cînd pe ulicioară izbucniră aplauze. Se auzi o învălmășeală de pași, de rîsete, de strigăte, o întreagă revărsare de veselie ca de școlari aflați în recreație. Domnul Rastoil se sculă de pe scaunul lui rustic.

— Pe legea mea ! zise cu bonomie, hai să vedem ; simt că mă mănîncă picioarele.

Ceilalți doi îl urmară. Rămaseră tustrei în fața porții. Era pentru prima oară acolo. Cînd zăriră, în fundul ulicioarei, grupul alcătuit de societatea de la subprefectură, își luară o înfățișare gravă. Domnul Péqueur des Saulaies, la rîndul lui, se înțepeni, încremeni într-o atitudine oficială ; în acest timp, doamna de Condamin, cît se poate de bine dispusă, se strecura de-a lungul zidurilor, umplînd ulicioara cu foșnetul toaletei ei roz. Amîndouă grupurile se spionau trăgînd cu ochiul, neveind să cedeze nici unul, nici celălalt ; iar între ele, abatele Faujas, continuînd să stea în dreptul portiței de la grădina familiei Mouret, ținîndu-și cartea de rugăciuni sub braț, se veselea domol, fără a părea să înțeleagă cîtuși de puțin cît de delicată era situația.

În timpul ăsta, toți cei de față stăteau cu răsuflarea tăiată. Abatele Surin, văzînd sporind numărul spectatorilor, voi să stîrnească aplauzele printr-o ultimă pasă plină de îndemînare. Își puse mintea la contribuție, își creă dificultăți, întorcîndu-se, jucînd fără a privi volantul venind, ghicindu-l întrucîtva, trimițîndu-i-l domnișoarei Aurélie pe deasupra capului său, cu o precizie matematică. Era roșu tot, asuda, cu părul zburlit ; cravata, întorcîndu-i-se de-a binelea, îi atîrna acum pe umărul drept. Dar rămînea învingător, zîmbind, continuînd să fie plin de farmec. Cele două grupuri uitaseră de tot și toate, admirîndu-l ; doamna de Condamin își înăbușea exclamațiile de „bravo", ce izbucneau prea repede, fluturîndu-și batista de dantelă.

Atunci, tînărul abate, întrecîndu-se în inventivitate, începu să facă mici salturi cînd la dreapta, cînd la stînga, calculîndu-le în aşa fel încît să primească de fiecare dată volantul într-o nouă poziţie. Era marea măiestrie a sfîrşitului de partidă. Accelera mişcările, cînd, sărind, puse piciorul greşit ; fu cît pe ce să cadă la pieptul doamnei de Condamin, care-şi întinsese braţele, scoţînd un strigăt. Cei de faţă, crezîndu-l rănit, se repeziră ; dar el, clătinîndu-se, găsindu-şi echilibrul în patru labe, la pămînt, se ridică printr-o zvîcnire supremă, înălţă volantul şi-l trimise domnişoarei Aurélie, fără ca acesta să fi atins încă pămîntul. Şi, cu racheta sus, triumfă.

— Bravo ! bravo ! strigă domnul Péqueur des Saulaies, apropiindu-se.

— Bravo ! a fost superb ! repetă domnul Rastoil, înaintînd la rîndu-i.

Partida fu întreruptă. Cele două grupuri umpluseră ulicioara ; se amestecau, îl înconjurau pe abatele Surin, care, cu răsuflarea tăiată, se sprijinea de zid, alături de abatele Faujas. Vorbeau cu toţii deodată.

— Am crezut că şi-a despicat capul ! îi spunea doctorul Porquier domnului Maffre cu o voce plină de emoţie.

— Zău aşa, toate jocurile astea sfîrşesc rău, şopti domnul de Bourdeu adresîndu-se domnului Delangre şi soţilor Paloque, în timp ce accepta să-i strîngă mîna domnul de Condamin, pe care îl evita pe stradă, ca să nu fie nevoit să-l salute.

Domna de Condamin se ducea de la subprefect la preşedinte, îi punea faţă în faţă, repeta :

— Doamne sfinte ! mie mi-e mai rău decît lui, am crezut că o să cădem amîndoi. Aţi văzut, e coşcogeamite piatra !

— E aici, uitați-o, zise domnul Rastoil ; trebuie s-o fi simțit sub călcîi.

— De piatra asta rotundă credeți că-i vorba ? întrebă domnul Péqueur des Saulaies, ridicînd-o.

Niciodată nu-și vorbiseră în afara ceremoniilor oficiale. Începură amîndoi să cerceteze piatra ; și-o treceau unul altuia, auzeau spunîndu-li-se că e ascuțită și că ar fi putut tăia pantoful abatelui. Doamna de Condamin, între ei, le zîmbea, încredințîndu-i că începe să-și vină în fire.

— Domnului abate îi e rău, exclamară domnișoarele Rastoil.

Într-adevăr, abatele Surin se albise tot auzind de primejdia prin care trecuse. I se muiară picioarele, cînd abatele Faujas, care stătuse la o parte, îl luă între brațele lui puternice, ducîndu-l în grădina familiei Mouret, unde-l așeză pe un scaun. Cele două grupuri năvăliră sub bolta de viță. Acolo, tînărul abate leșină de-a binelea.

— Rose, adă apă și oțet ! strigă abatele Faujas gonind spre peron.

Mouret, care se afla în sufragerie, se ivi la fereastră ; dar, văzînd toată lumea aceea în fundul grădinii, dădu îndărăt, cuprins parcă de teamă ; se ascunse, nu se mai arătă. Între timp, Rose sosi cu mulțime de doftoricale. Se grăbi, bodogănea :

— Dacă barem doamna s-ar afla aici ; dar e la seminar, la cel mic... Sînt singură, fac și eu ce pot, nu-i așa ?... Și-apoi, știu bine că domnul n-ar mișca un deget. Ai putea să și mori cu el alături ! E în sufragerie și se ascunde ca un fățarnic. Da, da, nici un pahar cu apă nu ți-ar da ; te-ar lăsa să crăpi cu zile.

În timp ce rumega vorbele astea, ajunse la abatele Surin, care leșinase.

— O, da' e frumuşel ca un înger, zise cu duioşia plină de milă a unei cumetre.

Abatele Surin, cu ochii închişi, cu faţa palidă încadrată de păru-i blond, aducea cu unul din acei martiri plăcuţi la vedere care îşi pierd cunoştinţa în pozele pioase. Cea mai mare dintre domnişoarele Rastoil îi susţinea capul, răsturnat fără vlagă, descoperindu-i gîtul alb şi delicat. Cei de faţă se grăbiră să-i vină în ajutor. Doamna de Condamin îi tampona uşor tîmplele cu o cîrpă muiată în apă îndoită cu oţet. Cele două grupuri aşteptau, îngrijorate. În sfîrşit, bolnavul deschise ochii, dar îi închise la loc. Mai leşină încă de două ori.

— Dar ştiu că mi-ai tras o spaimă ! îi spuse politicos doctorul Porquier, care continuase să-l ţină de mînă.

Abatele rămînea pe scaun, stingherit, mulţumind, dînd asigurări că totul e în regulă. Apoi, văzu că fusese descheiat la sutană şi că avea gîtul gol, zîmbi, îşi puse iarăşi cravata lui preoţească. Şi, pe cînd i se dădeau sfaturi să stea liniştit, voi să arate că e solid ; se întoarse iarăşi pe ulicioară împreună cu domnişoarele Rastoil, ca să termine partida.

— Sînteţi foarte bine instalat aici ! îi spuse domnul Rastoil abatelui Faujas, pe care nu-l părăsise.

— Aerul e minunat pe costişa asta ! adăugă domnul Péqueur des Saulaies cu solicitudinea lui fermecătoare.

Cele două grupuri se uitau curios la casa familiei Mouret.

— Dacă doamnele şi domnii, spuse Rose, vor să stea o clipă în grădină... Părintele e aici la el acasă... Aşteptaţi, mă duc după nişte scaune.

Şi se duse de trei ori la rînd, în ciuda protestelor. Şi-atunci, după ce se priviră o clipă, cele două grupuri se aşezară, din politeţe. Subprefectul se aşezase la dreapta abate-

lui Faujas, în timp ce președintele se instală la stînga. Conversația fu cît se poate de amicală.

— Nu sînteți un vecin turbulent, părinte, spunea întruna, grațios, domnul Péqueur des Saulaies. Nici nu vă închipuiți cu cîtă plăcere vă zăresc, în fiecare zi, la aceleași ore, în acest mic paradis. Văzîndu-vă, mă simt odihnit și uit de orice bătaie de cap.

— Un vecin bun e ceva atît de rar ! adăuga și domnul Rastoil.

— Neîndoielnic, întrerupea domnul de Bourdeu ; părintele a adus aici cu sine o fericită tihnă monahală.

În timp ce abatele Faujas zîmbea și se înclina, domnul de Condamin, care nu se așezase, se aplecă la urechea domnului Delangre, șoptind :

— Rastoil visează un loc de substitut pentru nătîngul lui de fecior.

Domnul Delangre îi aruncă o privire ucigătoare, tremurînd la gîndul că flecarul acela incorigibil ar putea strica totul ; ceea ce nu-l împiedică pe inspectorul silvic să adauge :

— Și Bourdeu, care se și vede din nou prefect !

Dar doamna de Condamin făcu senzație, spunînd cu un aer subtil :

— Ce-mi place mie în grădina asta e un anume farmec intim ce pare a face din ea un ungher ferit de toate relele de pe lume. Cain și Abel s-ar fi împăcat aici.

Și-și subliniase fraza însoțind-o de două priviri, la dreapta și la stînga, spre grădinile vecine. Domnul Maffre și doctorul Porquier dădură din cap a încuviințare ; în timp ce soții Paloque stăteau îngrijorați și nedumeriți, temîndu-se să se compromită fie de-o parte, fie de cealaltă, dacă ar fi deschis gura.

După un sfert de oră, domnul Rastoil se ridică.

— Soția mea n-o să știe unde am dispărut, șopti el.

Toți se ridicară în picioare, un pic cam încurcați, ca să-și ia rămas bun. Abatele Faujas întinse mîinile :

— Paradisul meu rămîne deschis ! spuse, cît puțu de zîmbitor.

Atunci președintele făgădui să-i facă din cînd în cînd cîte-o vizită părintelui. Subprefectul făcu aceeași promisiune, dar cu mai multă efuziune. Și cele două grupuri mai rămaseră acolo încă cinci minute bune, complimentîndu-se, în timp ce, pe ulicioară, rîsetele domișoarelor Rastoil și abatelui Surin răsunau din nou. Partida se desfășura iarăși, pătimaș ; volantul își urma zborul într-un du-te-vino regulat, deasupra zidului.

XV

Într-o vineri, doamna Paloque, care intră în catedrală la Saint-Saturnin, fu foarte mirată s-o zărească pe Marthe îngenuncheată în fața capelei Saint-Michel. Abatele Faujas spovedea.

„Ia te uită ! gîndi ea, oare pînă la urmă i-a mișcat inima abatelui ? Trebuie să rămîn. Dacă doamna de Condamin ar veni, ar fi nostim."

Luă un scaun, ceva mai în spate, îngenunche pe jumătate, cu fața în mîini, părînd a fi cufundată într-o rugăciune adîncă. Marthe, cu capul căzut în cartea de rugăciuni, părea că doarme ; punea o masă neagră pe albul unui pilastru ; și din toată ființa ei, numai umerii trăiau, ridicați de suspine sfîșietoare. Era într-atît de abătută, încît lăsa pe fiecare nouă penitentă să i-o ia înainte, iar abatele Faujas le expedia. Abatele aștepta un minut, își pierdea răbdarea, ciocănea în peretele de lemn al confe-

sionalului. Şi-atunci, una din femeile aflate acolo, văzînd că Marthe nu se clinteşte, se hotăra să-i ia locul. Capela se golea, Marthe rămînea neclintită şi absentă.

„Frumos s-a mai prins, îşi spuse coana Paloque ; e indecent să te dai aşa în spectacol, în biserică... A, uite-o pe doamna de Condamin."

Într-adevăr, doamna de Condamin intra. Se opri o clipă în faţa agheasmatarului, scoţîndu-şi mănuşa şi făcîndu-şi semnul crucii cu un gest drăguţ. Rochia ei de mătase foşni ca o şoaptă pe cărarea îngustă dintre scaune. Cînd îngenunche, umplu bolta cea înaltă cu foşnetul fustelor. Avea expresia ei drăguţă, zîmbea tenebrelor bisericii. Curînd, nu mai rămase decît ea şi Marthe. Abatele se supăra, bătea şi mai tare în lemnul confesionalului.

— Doamnă, e rîndul dumneavoastră, eu sînt ultima, şopti politicos doamna de Condamin, aplecîndu-se spre Marthe, pe care n-o recunoscuse.

Aceasta îşi întoarse faţa, o faţă agitată de ticuri nervoase şi micită, palidă de-o extraordinară emoţie ; nu părea să înţeleagă. Parcă ieşea dintr-un somn extatic, clipind din pleoape.

— Ce se întîmplă, doamnelor ? ! Ce se întîmplă ? spuse abatele, deschizînd uşa confesionalului.

Doamna de Condamin se ridică, zîmbitoare, ascultînd de chemarea preotului. Dar, recunoscînd-o, Marthe pătrunse brusc în capelă ; apoi căzu iarăşi în genunchi, rămînînd acolo, la trei paşi.

Coana Paloque se amuza pe întrecute ; spera ca cele două femei să se păruiască. Marthe trebuie să fi auzit totul, deoarece doamna de Condamin avea o voce de flaut ; îşi sporovăia păcatele, însufleţea confesionalul cu ciripitul ei adorabil. La un moment dat izbucni chiar şi într-un rîs uşor şi înăbuşit, care o făcu pe Marthe să-şi ridice faţa

suferindă. De altfel, isprăvi repede. Plecă, dar se întoarse, aplecîndu-se, continuînd să trăncănească, dar fără a îngenunchea.

„Șmechera asta își bate joc de doamna Mouret și de abate, se gîndea nevasta judecătorului ; e prea isteață ca să-și strice viața."

În sfîrșit, doamna de Condamin plecă. Marthe o urmări din priviri, părînd că așteaptă să nu mai fie acolo. Și-atunci se sprijini de confesional, se lăsă să cadă, izbind puternic peretele de lemn cu genunchi. Doamna Paloque se apropiase, alungindu-și gîtul ; dar nu văzu decît rochia de culoare închisă a penitentei, ce ieșea în afară, întinzîndu-se pe jos. Timp de vreo jumătate de oră, nimic nu se clinti. I se păru la un moment dat că aude niște hohote de plîns înăbușite în tăcerea fremătătoare, întreruptă uneori de cîte-un scîrțîit uscat al confesionalului. Spionarea aceea o plictisi în cele din urmă ; dar continua să stea numai pentru a cerceta fața Marthei la ieșire.

Abatele Faujas ieși primul din confesional, închizînd ușa cu o mînă iritată. Doamna Mouret mai rămase încă o bună bucată de vreme, neclintită, aplecată de spate, în cutia aceea îngustă. Cînd se retrase, cu voaleta coborîtă, părea distrusă. Uită să-și facă semnul crucii.

— S-a lăsat cu ceartă, abatele n-a fost drăguț, șopti coana Paloque, urmărind-o pînă în Piața arhiepiscopiei.

Acum, Marthe își ducea traiul la Saint-Saturnin. Își îndeplinea îndatoririle religioase cu mare sîrg. Pînă și abatele Faujas o certa deseori pentru patima pe care o punea în îndeplinirea practicilor religioase. Nu-i îngăduia să se împărtășească decît o dată pe lună, îi întocmea programul exercițiilor pioase, pretinzîndu-i să nu se închidă în devoțiune. Marthe îl implorase multă vreme, pînă să obțină din parte-i îngăduința de-a lua parte în fiece dimineață la o liturghie. Într-o zi, în timp ce-i povestea că se culcase

timp de-o oră pe pardoseala ca gheața din camera ei, ca să se pedepsească pentru o greșeală, abatele își ieși din fire, spunîndu-i că numai duhovnicul are dreptul să dea penitențe. Se purta foarte aspru cu ea, amenințînd-o că o trimite iarăși la abatele Bourrette, dacă nu se umilește.

— Rău am făcut că v-am primit, spunea deseori ; nu vreau să am de-a face decît cu suflete ascultătoare.

Marthe se simțea fericită de pe urma acestor lovituri. Sub mîna de fier care-o încovoia, care-o oprea la marginea acelei adorații continui, în adîncul căreia ar fi voit să se zdrobească, simțea biciuirea unui jind ce renăștea veșnic. Rămînea o începătoare, nu cobora decît puțin cîte puțin în iubire, oprindu-se brusc, ghicind și alte adîncimi, simțind încîntarea acelei lente călătorii spre bucurii pe care nu le cunoștea. Acea mare tihnă pe care-o simțise dintru început în biserică, acea uitare a lumii dinafară și a ei însăși se prefăceau într-o plăcere activă, într-o fericire spre care aspira și-o dobîndea. Era fericirea după care tînjise încă din tinerețe și pe care în sfîrșit o găsea la patruzeci de ani ; o fericire cu care se mulțumea, ce-i înapoia frumoșii ani apuși, făcînd-o să trăiască asemeni unei făpturi egoiste, dăruită tuturor acelor senzații noi ce se trezeau în ea ca niște mîngîieri.

— Fiți bun, îi șoptea abatelui Faujas ; fiți bun, deoarece am mare nevoie de bunătate !

Iar cînd era bun, i-ar fi mulțumit tîrîndu-se în genunchi în fața lui. Iar el se dovedea atunci de-o mare suplețe, îi vorbea ca un tată, explicîndu-i că are o imaginație prea aprinsă. Lui Dumnezeu, spunea, nu-i place să fie adorat astfel, cu încăpățînări. Iar Marthe zîmbea, devenea iarăși frumoasă, tînără, și roșea. Făgăduia să fie cuminte. Apoi, în vreun ungher întunecos, săvîrșea acte de credință ce-o făceau să se culce pe pardosea ; nu mai sta îngenuncheată,

ci luneca, culcată aproape pe jos, şoptind cuvinte arzătoare ; iar cînd cuvintele secătuiau, îşi continua rugăciunea printr-un elan al întregii ei fiinţe, printr-o chemare a acelei sărutări divine ce luneca pe părul ei, fără ca vreodată să-i simtă apăsarea.

Acasă, Marthe ajunsese certăreaţă. Pînă atunci se tîrîse, indiferentă, obosită, fericită, ori de ctîe ori soţul ei o lăsa în pace ; dar de cînd stătea toată ziua acasă şi-şi pierduse sporovăiala batjocoritoare, slăbind şi îngălbenindu-se, o sîcîia.

— Tot timpul te-mpiedici de el, îi spunea Marthe bucătăresei.

— La naiba, o face din răutate ! răspundea aceasta. La drept vorbind, nu-i un om bun. Nu de ieri, de alaltăieri mi-am dat eu seama de asta. E ca şi cu aerul prefăcut pe care şi-l ia, el, căruia îi place aşa de mult să vorbească : credeţi că nu se preface, ca să ne înduioşeze ? Turbează să cîrtească, dar îşi pune lacăt la gură, ca să fie compătimit şi să i se facă pe voie. Lăsaţi, doamnă, aveţi cum nu se poate mai multă dreptate că nu ţineţi seamă de maimuţărelile astea.

Mouret le ţinea în frîu pe cele două femei prin bani. Nu voia să se certe, ca să nu-şi tulbure şi mai mult viaţa. Nu mai certa pe nimeni, continuînd să fie meticulos şi pedant, înfrînîndu-şi furia dar ostoindu-şi în schimb tristeţea prin refuzul de a le da fie şi numai un franc Marthei sau Rosei. Îi lăsa acesteia din urmă o sută de franci pe lună pentru hrană ; vinul, uleiul, fructele şi alimentele ce se păstrau peste iarnă se aflau în casă. Dar trebuia ca bucătăreasa să tragă de bani ca să-i ajungă o lună întreagă, cu riscul de-a pune de la ea din pungă. Marthe însă nu avea nimic ; o lăsa fără un ban. Ajunsese pînă acolo încît să se înţeleagă cu Rose, încercînd să economisească zece

franci din cei o sută daţi pentru toată luna. Deseori nu avea botine de-ncălţat. Se vedea nevoită să se ducă la mama ei, ca să împrumute bani pentru o rochie ori o pălărie.

— Mouret a înnebunit de-a binelea ! striga doamna Rougon ; doar nu poţi umbla goală ! Las' că stau eu de vorbă cu el.

— Te implor, mamă, nu face una ca asta ! răspundea Marthe. Nu te poate suferi. S-ar purta cu mine încă şi mai rău, dacă ar şti că-ţi spun toate astea.

Şi plîngea, adăugînd :

— L-am apărat multă vreme, dar acum nu mai am puterea să tac... Ţi-aduci aminte cînd nu voia să mă lase măcar să pun piciorul în stradă. Mă ţinea zăvorîtă, se slujea de mine ca de-un lucru. Acum, e atît de aspru pentru că vede bine că i-am scăpat şi că n-aş mai consimţi niciodată să-i fiu slujnică. E un om fără credinţă, un egoist, n-are pic de inimă.

— Nu care cumva te şi bate ?

— Încă nu, dar o să vină şi asta. Deocamdată se mulţumeşte să nu-mi dea de nici unele. De cinci ani nu mi-am mai cumpărat cămăşi. Ieri, i le-am arătat pe cele pe care le am ; sînt atît de purtate şi de peticite, că mi-e ruşine să le pun. S-a uitat la ele, le-a pipăit, zicînd că pot foarte bine să mai ţină pînă la anul... N-am nici un bănuţ al meu. Deunăzi a trebuit să împrumut doi gologani de la Rose, ca să cumpăr aţă. Mi-am cusut nişte mănuşi, care plesneau în toate părţile.

Şi povestea zeci de alte amănunte : cum îşi cosea singură găurile de la botine cu aţă muiată în dohot ; cum spăla în ceai panglicile ca să-şi împrospăteze pălăriile ; cum întindea cerneală pe rosăturile singurei ei rochii de

mătase, ca să-i ascundă vechimea. Doamna Rougon se înduioșa, o încuraja să se revolte. Mouret era un monstru. Împingea avariția, spunea Rose, pînă acolo încît să numere perele din pod și bucățile de zahăr din dulapuri, supraveghind conservele, mîncînd el însuși cojile de pîine din ajun.

Marthe suferea mai cu seamă pentru că nu putea contribui cu nimic la chetele de la Saint-Saturnin ; ascundea monezi de zece gologani în bucăți de hîrtie, pe care le păstra cu sfințenie pentru slujbele de duminecă. Acum, cînd doamnele patronese ale așezămîntului Fecioarei dăruiau cîte ceva catedralei, vreo anaforniță, vreo cruce de argint, vreun prapure, Marthei îi era tare rușine ; și le ocolea, prefăcîndu-se a nu le cunoaște planurile. Doamnele o compătimeau mult. Și-ar fi furat soțul, dacă ar fi găsit cheia pe scrin, într-atît o chinuia nevoia de-a împodobi biserica. Iar cînd abatele Faujas se slujea de cîte-un potir dăruit de doamna de Condamin, simțea pînă-n adîncul ființei ei o gelozie de femeie înșelată ; în timp ce, în zilele cînd oficia liturghia avînd pe altar fața de masă brodată de ea, încerca o bucurie nespusă, se ruga înfiorată toată, ca și cum ceva din ființa ei s-ar fi aflat sub mîinile mari ale preotului. Ar fi voit ca o capelă întreagă să fie numai a ei ; visa să vîre o întreagă avere într-o asemenea capelă, să se închidă acolo, să-l primească pe Dumnezeu la ea acasă, și numai pentru ea.

Rose, căreia i se destăinuia, se întrecea în isteține ca să-i facă rost de bani. În anul acela făcu să dispară din grădină cele mai frumoase fructe și le vîndu ; apoi goli și podul de-o mulțime de mobile vechi, încît izbuti să adune trei sute de franci, pe care i-i dădu triumfătoare Marthei. Aceasta o sărută pe bătrîna bucătăreasă.

— Ah, tu ești o femeie atît de bună ! îi zise ea tutuind-o. Dar ești sigură că n-a băgat nimic de seamă ?...

Am văzut deunăzi, pe strada Orfevrilor, niște micuțe vase pentru păstrarea sfîntului mir din argint cizelat, tare mititele ; costă două sute de franci... O să-mi faci serviciul ăsta, nu-i așa ? Nu vreau să le cumpăr eu însămi, pentru că aș putea fi văzută intrînd. Spune-i surorii tale să se ducă să le ia ; o să le aducă noaptea, și-o să ți le dea pe fereastra de la bucătărie.

Cumpărarea acelor văsulețe fu pentru ea o întreagă aventură de la care era oprită și care-i procură bucurii însuflețite. Le ținu timp de trei zile în adîncul unui garderob, ascunse îndărătul stivelor de rufărie ; și, cînd i le înmînă abatelui Faujas, în sacristia de la Saint-Saturnin, tremura toată, se bîlbîia. El o certă prietenește. Nu-i plăceau darurile ; vorbea despre bani cu disprețul unui om puternic, care nu rîvnește decît la putere și dominație. În timpul primilor doi ani petrecuți în lipsuri, chiar și în zilele cînd mama sa și cu el trăiau cu pîine și apă, niciodată nu se gîndise să împrumute nici zece franci de la familia Mouret.

Marthe găsi o ascunzătoare sigură pentru cei o sută de franci ce-i mai rămîneau. Se făcea și ea zgîrcită ; se tot gîndea ce întrebuințare să le dea, cumpărînd în fiece dimineață altceva. În timp ce șovăia foarte tare, Rose o vesti că doamna Trouche vrea să-i vorbească între patru ochi. Olympe, care stătea cu ceasurile în bucătărie, se împrietenise la cataramă cu Rose, de la care împrumuta deseori cîte patruzeci de gologani, ca să nu mai urce două etaje, în zilele cînd susținea că și-a uitat portofelul acasă.

— Urcați s-o vedeți, adăugă bucătăreasa ; o să vă simțiți mai în larg, ca să stați de vorbă... Sînt niște oameni de treabă, care țin mult la părintele. Au avut tare multe necazuri. Ți se rupe inima cînd o asculți povestind pe doamna Olympe.

Marthe o găsi pe Olympe scăldată în lacrimi. Cei din familia Mouret erau tare buni, totdeauna abuzaseră de ei ; şi se porni să dea amănunte despre afacerile lor de la Besançon, unde se aleseseră cu o groază de datorii de pe urma şarlataniei unui asociat. Dar ce era cel mai rău e că începuseră creditorii să-şi arate colţii. Primise de curînd o scrisoare injurioasă, în care era ameninţată că vor scrie primarului şi episcopului din Plassans.

— Eu una sînt gata să îndur orice, adăugă Olympe hohotind de plîns ; mi-aş pune şi capul, numai ca fratele meu să nu fie dat de ruşine... Şi aşa, şi-a făcut prea mult pentru noi ; lui nu vreau să-i spun nimic, pentru că nu e bogat, şi degeaba şi-ar face sînge rău... O, Doamne! cum să fac să-l împiedic pe omul ăsta să scrie ? Ar muri de ruşine, dacă o asemenea scrisoare ar veni la primărie şi la episcopie. Da, îl cunosc pe fratele meu, ar muri de ruşine.

Şi-atunci şi Marthei i se împăienjeniră ochii de lacrimi. Era foarte palidă şi-i strîngea mîinile Olympiei. Apoi, fără ca aceasta să-i fi cerut ceva, îi oferi cei o sută de franci.

— E puţin, firește ; dar dacă în felul ăsta ameninţarea ar dispărea ? întrebă îngrijorată.

— O sută de franci, o sută de franci, tot spunea Olympe ; nu, nu, nici vorbă, n-o să se mulţumească numai cu o sută de franci.

Marthe fu deznădăjduită. Se jura că nu are mai mult. Merse atît de departe încît vorbi despre micile vase pentru mir. Dacă nu le-ar fi cumpărat, i-ar fi putut da toţi cei trei sute de franci. Ochii doamnei Trouche se aprinseseră.

— Trei sute de franci, tocmai atîta cere şi creditorul. Ce mai, i-aţi fi făcut un serviciu mai mare fratelui meu, nedăruindu-i vasele, care de altminteri vor rămîne bisericii. Ce lucruri frumoase i-au adus şi doamnele din Be-

sançon ! Iar azi, tot atît de sărac e. Nu mai dăruiţi nimic, e curat furtişag. Sfătuiţi-vă cu mine. Sînt atîtea necazuri ascunse ! Nu, o sută de franci nici vorbă s-ajungă...

După o jumătate de oră de jelanii, cînd se încredinţă pe deplin că Marthe nu are mai mult de-o sută de franci, îi luă şi pe aceia.

— Am să-i trimit ca să înşel aşteptarea omului acela, şopti ea, dar nu ne lasă el să stăm liniştiţi multă vreme... Dar, mai cu seamă, vă implor să nu-i pomeniţi nimic despre asta fratelui meu ; l-aţi ucide... Nici soţul meu nu trebuie să ştie de micile noastre afaceri ; e atît de mîndru, că ar face prostii ca să se achite faţă de dumneavoastră. Între noi, femeile, totdeauna ne înţelegem.

Marthe fu fericită că o putuse împrumuta. Din clipa aceea o frămîntă o nouă grijă : să îndepărteze de abate primejdia ce-l ameninţa. Urca deseori în locuinţa soţilor Trouche, stătea ore întregi acolo, căutînd împreună cu Olympe mijlocul de-a plăti creanţele. Aceasta îi spusese că multe din ele fuseseră andosate de către preot şi că scandalul ar fi de pomină de cumva ar fi trimise vreunui portărel din Plassans. Cifra creanţelor era atît de mare, pe cît pretindea, încît multă vreme nu voi s-o spună, plîngînd încă şi mai abitir atunci cînd Marthe insista. În sfîrşit, într-una din zile pomeni de douăzeci de mii de franci. Marthe rămase înmărmurită. Niciodată n-avea să găsească douăzeci de mii de franci. Cu ochii aţintiţi în gol, se gîndea că ar trebui să aştepte moartea lui Mouret, ca să poată dispune de-o asemenea sumă.

— Spun douăzeci de mii de franci în mare, se grăbi să adauge Olympe, pe care expresia gravă a Marthei o îngrijoră ; dar am fi foarte mulţumiţi să-i putem plăti în zece ani, în mici aconturi. Creditorii ar aştepta oricît, dacă ar şti că primesc sumele regulat... E tare supărător că nu

găsim o persoană care să aibă încredere în noi şi să ne dea cîteva din avansurile necesare !

Acesta era subiectul lor obişnuit de conversaţie. Deseori, Olympe vorbea şi despre abatele Faujas, pe care părea că-l adoră. Îi povestea Marthei despre anumite particularităţi intime ale preotului : se gîdila uşor ; nu putea dormi pe partea stîngă ; avea o fragă pe umărul drept, care în luna mai se înroşea, ca un fruct adevărat. Marthe zîmbea, nu ostenea niciodată ascultînd asemenea nimicuri ; îi punea întrebări tinerei femei despre copilăria ei, despre cea a fratelui. Apoi, cînd venea iarăşi vorba despre bani, era înnebunită de neputinţa ei ; ajunsese să se plîngă amarnic de Mouret, pe care Olympe, devenită îndrăzneaţă, nu-l mai scotea faţă de ea din „bătrîn zgripţuroi". Uneori, cînd Trouche se întorcea de la birou, cele două femei încă mai erau acolo, la taifas ; dar tăceau, schimbau vorba. Trouche păstra o atitudine demnă. Doamnele patronese ale aşezămîntului Fecioarei erau foarte mulţumite de el. Nu era văzut în nici una din cafenelele oraşului.

În acest timp, Marthe, ca să-i vină în ajutor Olympiei, care în unele zile spunea că o să se arunce pe fereastră, o împinse pe Rose să ducă la un negustor de lucruri vechi din piaţă toate vechiturile nefolositoare azvîrlite prin unghere. Cele două femei la început procedară cu timiditate; nu luară, în lipsa lui Mouret de-acasă, decît scaunele şi mesele şchioape ; apoi atacară lucrurile serioase, vîndură porţelanuri, giuvaeruri, tot ce putea dispărea fără a lăsa un gol prea mare. Se aflau pe o pantă fatală ; ar fi luat pînă la urmă şi mobilele masive nelăsînd decît cei patru pereţi, dacă într-o zi Mouret n-ar fi făcut-o hoaţă pe Rose, ameninţînd-o cu poliţia.

— Eu, hoaţă ! Vai, domnule ! protestase aceasta. Luaţi seama ce spuneţi !... Asta pentru că m-aţi văzut vînzînd un inel de-al doamnei. Dar era al meu inelul ăla ; doamna

mi-l dăduse mie, pentru că ea nu-i cîinoasă, ca dumneavoastră... Nu vă e ruşine să vă lăsaţi nevasta fără para chioară ! N-are pantofi să-şi pună în picioare. Mai deunăzi eu am plătit lăptăreasa... Ei bine, da, i-am vîndut inelul ! Şi ce-i cu asta ? Oare inelul nu-i al ei ? Poate foarte bine să-l prefacă-n bani, de vreme ce nu vreţi să-i daţi nimic... Eu una aş vinde casa, m-auziţi ? Casa cu totul. Prea îmi face rău cînd o văd umblînd dezbrăcată, ca o biată martiră.

Mouret se aşternu atunci la pîndă ceas cu ceas ; închise dulapurile şi luă cheile. Cînd Rose pleca de-acasă, se uita la mîinile ei, neîncrezător : îi pipăia buzunarele, atunci cînd i se părea că vede vreo umflătură suspectă sub fustă. Răscumpără de la negustorul din piaţă anumite obiecte pe care le puse la locul lor, ştergîndu-le, îngrijindu-le cu afectare de faţă cu Marthe, ca să-i amintească, după cum spunea el, de „furturile Rosei". Niciodată n-o învinuia decît pe ea. O chinui mai ales cu o carafă din cristal făţuit, vîndută pe douăzeci de gologani de bucătăreasă. Aceasta, care pretinsese c-a spart-o, trebuia să i-o pună pe masă de fiecare dată cînd mîncau. Într-o dimineaţă, la dejun, exasperată, o lăsă să cadă în faţa lui.

— Acum, domnule, s-a spart de-a binelea, nu-i aşa ? îi spuse ea rîzîndu-i în nas.

Şi cum el o ameninţă că o dă afară, Rose îi răspunse :

— Încercaţi numai !... Sînt douăzeci de ani de cînd vă slujesc, domnule. Doamna ar pleca şi ea cu mine.

Marthe, ajunsă la exasperare, şi sfătuită de Rose şi de Olympe, se revoltă în sfîrşit. Îi trebuiau cu orice preţ cinci sute de franci. De o săptămînă, Olympe plîngea întruna, pretinzînd că, dacă pînă la sfîrşitul lunii nu are cinci sute de franci, una din creanţele andosate de abatele Faujas „avea să fie publicată într-unul din ziarele din Plassans". Publicarea acelei hîrtii, ameninţarea aceea înfricoşătoare

pe care nu şi-o explica limpede o înspăimîntară pe Marthe, hotărînd-o să îndrăznească orice. Seara, la culcare, îi ceru cinci sute de franci lui Mouret ; şi pe cînd acesta o privi aiurit, ea îi vorbi de cei cincisprezece ani de abnegaţie, cei cincisprezece ani petrecuţi la Marsilia, la teîghea, cu o pană după ureche, ca un băiat de prăvălie.

— Am cîştigat banii împreună, spuse ; sînt ai amîndurora. Vreau cinci sute de franci.

Mouret îşi ieşi din mutism cu o violenţă nespusă. Toată mînia lui de om vorbăreţ izbucni.

— Cinci sute de franci ! strigă. Sînt pentru popă, nu-i aşa ? ...Fac pe prostul acum, şi tac, pentru că aş avea prea multe de spus. Dar să nu crezi că o să vă mai bateţi multă vreme joc de mine amîndoi... Cinci sute de franci ! De ce nu şi casa ! E drept că acum e a lui toată casa! Şi vrei banii, nu-i aşa ? Ţi-a spus să-mi ceri banii ăştia ?... Cînd mă gîndesc că, la mine în casă, sînt pungăşit ca în codru ! Pînă la urmă o să mi se fure şi batista din buzunar. Pun prinsoare că dacă aş vrea să scotocesc la el în odaie, aş găsi toate bietele mele lucruri în fundul sertarelor lui. Îmi lipsesc trei perechi de izmene, şapte perechi de şosete, vreo patru-cinci cămăşi ; ieri am făcut socoteala. Nimic nu mai e al meu, totul dispare, se duce... Nu, nici o para, nici o para chioară, mă auzi ? !

— Vreau cinci sute de franci, jumătate din bani sînt ai mei, repetă Marthe liniştită.

Timp de o oră Mouret se dezlănţui, aţîţîndu-şi mînia, repetînd la nesfîrşit acelaşi reproş. Nu-şi mai recunoştea nevasta ; înainte de sosirea preotului îl iubea, îi dădea ascultare, lua asupră-i interesele casei. Într-adevăr, cei care o asmuţeau împotriva lui trebuie să fi fost nişte oameni tare răi. Pe urmă, vocea i se împletici ; se aşeză într-un fotoliu, frînt, la fel de slab ca un copil.

— Dă-mi cheia de la scrin ! ceru Marthe.

Mouret se ridică, își cheltui ultimele puteri într-un strigăt suprem.

— Vrei să iei totul, nu-i așa ? să-ți lași copiii fără leț-caie, și pe noi fără o bucată de pîine ?... Ei bine ! ia totul, cheam-o pe Rose să-și umple șorțul. Na, uite cheia !

Și azvîrli cheia, pe care Marthe o ascunse la ea sub pernă. Era foarte palidă de pe urma acestei certi, prima ceartă violentă de pînă atunci cu soțul ei. Apoi se culcă ; Mouret își petrecu noaptea în fotoliu. Spre dimineață, îl auzi plîngînd. I-ar fi dat cheia, de n-ar fi coborît în grădină ca un nebun, cu toate că încă era noapte de-a binelea.

Pacea păru să se restabilească. Cheia de la scrin stătea agățată într-un cui, lîngă oglindă. Marthei, care nu era obișnuită să vadă sume mari deodată, îi era întrucîtva teamă de bani. Se arătă la început foarte discretă, ruși-noasă, de fiecare dată cînd deschidea sertarul unde Mouret ținea totdeauna în numerar vreo zece mii de franci, pentru cumpărările lui de vin. Nu lua decît atît cît avea nevoie. Olympe, de altfel, îi dădea sfaturi minunate : de vreme ce acum cheia era la ea, trebuia să se arate econoamă. Ba chiar, văzînd-o tremurînd toată în fața „purcoiului de biș-tari", nici nu-i mai pomeni o vreme despre datoriile din Besançon.

Mouret căzu iarăși în tăcerea lui posomorîtă. Primise o nouă lovitură, încă și mai violentă decît prima, de cînd cu intrarea lui Serge la seminar. Prietenii lui de pe bule-vardul Sauvaire, micii rentieri ce-și făceau cu regularitate plimbarea între ora patru și șase, începeau să se îngrijo-reze serios cînd îl vedeau venind cu brațele bălăngănind, cu un aer năuc, abia răspunzîndu-le, pradă parcă unui rău de nelecuit.

— Se ramoleşte, se ramoleşte, şopteau ei. La patruzeci şi patru de ani, e de neînţeles. O să-i plece mintea cu sorcova.

Mouret părea să nu mai audă aluziile pe care unii îndrăzneau să le facă răutăcios de faţă cu el. Dacă era întrebat de-a dreptul despre abatele Faujas, roşea uşor şi răspundea că e un bun locatar, că-şi plăteşte chiria cu mare regularitate. În spatele lui, micii rentieri rînjeau, stînd pe vreo bancă de pe bulevard, la soare.

— La urma urmei, n-are decît ceea ce merită, spunea un fost negustor de migdale. Vă aduceţi aminte cît de pătimaş îl apăra pe preot ; el îl lăuda în cele patru vînturi prin Plassans. Astăzi, cînd aduci vorba despre asta, face o mutră jalnică.

Şi domnii aceia îşi spuneau atunci anume cancanuri scandaloase, pe care şi le încredinţau la ureche, de la un capăt la altul al băncii.

— Orice-ar fi, rostea cu glas scăzut un meşter tăbăcar retras din afaceri, Mouret nu-i un tip tare ; eu unul l-aş da afară din casă pe popă.

Şi toţi fură de părere că, într-adevăr, Mouret nu era un tip tare, el care îşi bătuse atît de mult joc de soţii duşi de nas de neveste.

În oraş, calomniile acestea, în ciuda statorniciei pe care anumite persoane păreau să o pună în a le răspîndi, nu depăşeau un anumit cerc de persoane trîndave şi flecare. Dacă abatele refuza să locuiască în casa parohială, rămînînd mai departe la familia Mouret, nu putea fi, după cum spunea el însuşi, decît pentru că-i era pe plac grădina aceea frumoasă, unde îşi citea atît de liniştit breviarul. Pietatea lui aleasă, viaţa austeră pe care o ducea, dispreţul faţă de cochetăriile pe care preoţii şi le îngăduie, îl puneau mai presus de orice bănuială. Cei din Cercul tinereţului îl acuzau pe abatele Fenil că vrea să-l piardă. Întreg oraşul nou,

de altfel, îi aparţinea. Nu mai avea împotriva lui decît cartierul Saint-Marc, ai cărui locuitori de obîrşie nobiliară se dovedeau a fi rezervaţi, cînd îl întîlneau în saloanele monseniorului Rousselot. Şi totuşi, el clătina din cap în zilele cînd bătrîna doamnă Rougon îi spunea că poate îndrăzni orice.

— Nimic nu-i încă solid, şoptea el: nimeni nu-i de partea mea. O nimica toată ar fi de ajuns pentru a face ca edificiul să se năruie.

Marthe îl îngrijora de la o vreme. Nu era în măsură să domolească devoţiunea aceea înfrigurată ce-o mistuia. Îi scăpa, nu-i da ascultare, se arunca mai înainte decît ar fi voit el. Femeia aceea atît de utilă, matroana aceea respectată îl putea pierde. Exista în ea o flacără lăuntrică ce-o făcea să se frîngă de mijloc, îi înnegrea pielea, îi învineţea ochii. Era ca un rău ce sporea, o sminteală a întregii fiinţe, cuprinzînd din aproape în aproape creierul şi inima. Faţa i se întindea cuprinsă de-un tremur nervos. O tuse seacă o zgîlţîia uneori din creştet pînă-n tălpi fără ca ea să pară a-i simţi sfîşierea. Iar el devenea din ce în ce mai aspru, respingea dragostea aceea ce se oferea, îi interzicea să vină la Saint-Saturnin.

— Biserica e rece ca gheaţa, îi spunea ; tuşiţi prea mult. Nu vreau să vă îmbolnăviţi şi mai rău !

Ea îl încredinţa că nu are nimic, o simplă iritare a gîtului. Pe urmă se supunea, accepta interzicerea de-a nu se mai duce la biserică întocmai ca pe o pedeapsă meritată, ce-i închidea porţile cerului. Şi plîngea amarnic, se credea osîndită, lîncezea zile întregi nefăcînd nimic ; şi, fără voia ei, ca o femeie ce se întoarce la dragostea oprită, cînd venea vinerea, se strecura cu umilinţă în capela Saint-Michel, venea să-şi sprijine fruntea arzătoare de peretele de lemn al confesionalului. Nu spunea nimic, stătea acolo, distrusă;

iar abatele Faujas, iritat, o numea femeie nedemnă. Şi o gonea. Iar ea pleca, uşurată, fericită.

Preotului îi fu teamă de întunecimea capelei Saint-Michel. Apelă la intervenţia doctorului Porquier, care o convinse pe Marthe să se spovedească în micul oratoriu al aşezămîntului Fecioarei, la periferie. Abatele Faujas îi făgădui s-o aştepte acolo din două în două săptămîni, sîmbăta. Oratoriul, funcţionînd într-o încăpere mare, spoită cu var, cu patru ferestre uriaşe, era de-o voioşie pe care conta ca să domolească imaginaţia înfierbîntată a penitentei sale. Acolo avea s-o domine, să facă din ea o sclavă supusă, fără a-i fi teamă de vreun scandal. Şi, ca să reteze orice cleveteală, voi ca mama sa s-o însoţească. În timp ce-o mărturisea pe Marthe, doamna Faujas stătea la uşă. Bătrîna doamnă, neplăcîndu-i să stea degeaba, aducea vreun ciorap de împletit.

— Copilă dragă, îi spunea deseori cînd se întorceau amîndouă pe strada Balande, iar l-am auzit azi pe Ovide ridicînd glasul. Oare nu-i poţi face pe plac ? Aşadar nu ţii la el ? Ah, cum aş mai vrea să fiu în locul dumitale, ca să-i sărut picioarele... Pînă la urmă, o să-mi devii nesuferită, dacă nu te pricepi decît să-l necăjeşti.

Marthe lăsa capul în jos. Îi era tare ruşine de doamna Faujas. Nu ţinea la ea, era geloasă, totdeauna se afla între ea şi preot. Şi-apoi, privirile negre ale bătrînei doamne, de care se ciocnea întruna, pline de poveţe stranii şi neliniştitoare, îi făceau rău.

Sănătatea şubredă a Marthei fu de ajuns ca să explice întîlnirile cu abatele Faujas în oratoriul aşezămîntului Fecioarei. Doctorul Porquier dădea încredinţări că aceasta nu făcea decît să urmeze una dintre recomandările lui. Cuvîntul le stîrni mult rîsul celor care-şi făceau plimbarea pe bulevard.

— Zău așa, îi spuse doamna Paloque soțului ei într-o zi, cînd se uita la Marthe cum coboară strada Balande în tovărășia doamnei Faujas, tare aș fi curioasă să mă aflu într-un colțișor, ca să văd ce face preotul cu îndrăgostita lui... E nostimă foc cînd vorbește de guturaiul ei atît de îndărătnic ! Ca și cum un guturai te poate împiedica să te spovedești într-o biserică ! Și eu am fost răcită ; dar ăsta n-a fost un motiv să mă ascund prin capele cu abații.

— Rău faci că nu-l lași pe abatele Faujas să-și vadă de treburile lui, răspundea judecătorul. Mi s-a atras atenția. E un om care trebuie cruțat ; prea ești răzbunătoare, o să te pui de-a curmezișul ascensiunii mele.

— Păi cum ! răspunse nevasta cu acreală, dacă ei m-au călcat pe bătătură ; las' c-or să mai audă ei de mine... Abatele Faujas al tău, nu-i decît un mare prost. Oare ce-ți închipui, că abatele Fenil nu mi-ar fi recunoscător dacă i-aș prinde pe abate și pe frumoasa lui spunîndu-și vorbe dulci? Ar răsplăti cît se poate de bine un asemenea scandal... Lasă-mă pe mine, tu nu te prîcepi la d-alde astea.

După două săptămîni, doamna Paloque o pîndi pe Marthe cînd ieși din casă. Sta gata îmbrăcată în spatele perdelelor, ascunzîndu-și fața de monstru, supraveghind strada printr-o ruptură a pînzei. Cînd cele două femei dădură colțul pe strada Taravelle, rînji, căscîndu-și gura. Nu se grăbi, își puse mănușile și porni încetișor prin Piața subprefecturii, ocolind cît mai mult, încetinîndu-și pașii pe pavelele cele rotunjite. Trecînd prin fața micii reședințe a doamnei de Condamin, îi veni o clipă ideea s-o ia și pe ea ; dar poate că aceasta ar fi avut scrupule. La urma urmei, era mai bine să se lipsească de un martor și să conducă expediția după bunul ei plac.

„Le-am lăsat timpul să ajungă la păcatele cele mari, cred că acum mă pot înființa", își spuse în sinea ei după un sfert de ceas de plimbare.

Așa că grăbi pasul. Venea deseori la așezămînt, ca să se pună de acord cu Trouche asupra amănuntelor de contabilitate. În ziua aceea, în loc să intre în biroul funcționarului, merse pe coridor, coborî iarăși și se duse drept la oratoriu. În fața ușii, pe un scaun, doamna Faujas împletea liniștit. Nevasta judecătorului prevăzuse această piedică ; se năpusti drept spre ușă, cu mișcările bruște ale unei persoane foarte ocupate. Dar, înainte chiar de-a întinde mîna spre clanță, bătrîna doamnă, care se ridicase, o dădu la o parte cu o putere neașteptată.

— Unde te duci ? o întrebă cu glasul ei aspru de țărancă.

— Mă duc unde am treabă, răspunse doamna Paloque cu mîna zdrobită și cu fața schimonosită de mînie. Ești o obraznică și-o necioplită ! Eu sînt casiera așezămîntului Fecioarei, am dreptul să intru peste tot aici.

Doamna Faujas, sprijinită de ușă, își potrivi ochelarii pe nas. Apoi se puse din nou pe împletit, cît se poate de calmă.

— Nu, zise ea răspicat, n-o să intri.

— Așa ! Și pentru ce, mă rog ?

— Pentru că nu vreau eu.

Nevasta judecătorului simți că dăduse greș ; fierea o făcea să se sufoce. Deveni înspăimîntătoare spunînd întruna, bîlbîindu-se :

— Nu te cunosc, nu știu ce cauți aici, aș putea striga și pune să fii arestată ; pentru că m-ai bătut. Pe semne că se petrec lucruri tare urîte îndărătul ușii ăsteia, de vreme ce ai primit însărcinarea să nu-i lași pe-ai casei să intre. Doar sînt de-ai casei, pricepi ?... Lasă-mă să intru, altminteri chem pe toată lumea.

— Cheamă pe cine vrei, răspunse bătrîna doamnă, ridicînd din umeri. Ţi-am spus că n-o să intri; nu vreau, e foarte limpede... De unde să ştiu eu că eşti de-ai casei ? Şi-apoi, chiar de-ar fi aşa, asta n-ar schimba cu nimic lucrurile. Nimeni n-are voie să intre... E treaba mea.

Atunci doamna Paloque pierdu orice măsură ; ridică tonul, strigă :

— Nici n-am nevoie să intru. Mi-e de-ajuns. M-am dumirit. Eşti mama abatelui Faujas, nu-i aşa ? Ei bine ! frumos îţi şade, cinstită meserie mai faci !... Firește, n-am să intru ; nici n-am de gînd să mă vîr în toate murdăriile astea.

Doamna Faujas îşi puse lucrul pe scaun, o privi prin ochelari cu niște ochi strălucitori, stînd întrucîtva aplecată din şale, cu mîinile întinse, ca şi cînd ar fi fost gata să se azvîrle asupra ei să-i astupe gura. Şi era gata să se arunce, cînd uşa se deschise brusc şi abatele Faujas se ivi pe prag ; era în stihar, cu înfăţişarea severă.

— Ce-i asta, mamă, întrebă el, ce se întîmplă aici ?

Bătrîna doamnă îşi lăsă capul în jos, dădu îndărăt ca un dulău ce se adăpostește după picioarele stăpînului.

— Dumneavoastră sînteţi, dragă doamnă Paloque, continuă preotul. Voiaţi să-mi vorbiţi ?

Nevasta judecătorului, printr-un efort cumplit de voinţă, începuse să zîmbească. Răspunse pe un ton din cale-afară de drăguţ, cu o batjocură vădită :

— Cum aşa ! Dumneavoastră eraţi aici, părinte ? ! Ah, dacă aş fi ştiut, n-aş fi stăruit. Voiam să mă uit la faţa de masă de pe altar, care nu cred că arată cum trebuie. Ştiţi, eu sînt gospodina, aici ; veghez asupra celor mai mărunte lucruri. Dar de vreme ce sînteţi ocupat, nu vreau să vă deranjez. Continuaţi, continuaţi-vă treburile, casa vă aparţine. Doamna n-ar fi trebuit să spună decît o

vorbă, și-aș fi lăsat-o să vegheze asupra liniștii dumneavoastră.

Doamna Faujas lăsă să-i scape un mîrîit. O privire a fiului ei o domoli.

— Intrați, vă rog, continuă preotul ; nu mă deranjați cîtuși de puțin. O spovedeam pe doamna Mouret, care e puțin suferindă... Intrați, vă rog. Fața de masă de pe altar ar fi bine să fie schimbată, într-adevăr.

— Nu, nu, vin altă dată, spunea doamna Paloque; sînt tare stînjenită că v-am întrerupt. Continuați, continuați, părinte.

Cu toate astea intră. În timp ce, împreună cu Marthe, se uita la fața de masă de pe altar, preotul își certă mama, cu glas scăzut :

— De ce n-ai lăsat-o să intre, mamă ? Doar nu ți-am spus să stai de pază la ușă.

Femeia se uita drept în fața ei, cu aerul acela de fiară îndărătnică.

— N-ar fi intrat decît dacă trecea peste leșul meu.

— De ce ?

— D-aia... Ascultă, Ovide, nu te supăra ; știi că atunci cînd te superi e ca și cum m-ai ucide... Mi-ai spus s-o însoțesc pe proprietăreasă pînă aici, nu-i așa ? Ei bine, mi-am închipuit că ai nevoie de mine, din cauza curioșilor. Așa că m-am așezat în fața ușii. Da, îți zic că ai fi fost liber să faci ce poftești ; nimeni nu și-ar fi vîrît nasul.

Atunci înțelese, îi luă mîinile, o zgîlțîi, îi spuse :

— Cum, mamă, dumneata ai putut presupune că... ?

— Ei, n-am presupus nimic, răspunse bătrîna cu o admirabilă nepăsare. Ești stăpîn să faci ce poftești, și tot ce faci tu e bine, asta-i ; ești copilul meu... Aș putea să și fur pentru tine, să fie limpede !

Dar el nu mai asculta. Dăduse drumul mîinilor mamei, se uita la ea ca pierdut în gînduri, ceea ce făcea ca fața să-i fie încă şi mai austeră, încă şi mai aspră.

— Nu, niciodată, niciodată, spuse cu un orgoliu aprig. Te înşeli, mamă... Numai cei neprihăniţi sînt puternici.

XVI

La şaptesprezece ani, Désirée continua să rîdă ca un copil neştiutor. Ajunsese o copilă mare şi frumoasă, grăsulie, cu braţe şi umeri de femeie împlinită. Creştea ca o plantă puternică, fericită să crească, nepăsătoare faţă de nenorocirea care golea şi întrista casa.

— Tu nu rîzi, îi spunea tatălui ei. Vrei să sari coarda ? E distractiv, nu-i aşa ?

Pusese stăpînire pe o mare bucată de grădină ; şi o săpa, răsădea legume, le uda. Muncile grele erau bucuria ei. Pe urmă voise să aibă găini care să-i mănînce legumele şi pe care le certa cu o duioşie maternă. În jocurile acestea, tot umblînd cu pămîntul şi înconjurată de orătănii, se murdărea rău de tot.

— Un porc, nu alta ! striga Rose. Întîi de toate, nu mai vreau să intre la mine în bucătărie, aduce noroi peste tot... Da, doamnă, sînteţi tare bună c-o dichisiţi ; în locul dumneavoastră, aş lăsa-o să se bălăcărească în voie.

Marthe, în năpădirea aceea a fiinţei ei, nu mai veghea nici măcar ca Désirée să-şi schimbe cămaşa. Copila purta uneori aceeaşi cămaşă cîte trei săptămîni la rînd ; ciorapii, care îi cădeau, pătrunzîndu-i în pantofii scîlciaţi, nu mai aveau călcîie ; fustele-i jalnice atîrnau ca nişte zdrenţe de cerşetor. Într-o zi, Mouret trebui să pună mîna pe ac ; rochia fetei, sfîşiată la spate de sus pînă jos, dădea la

iveală pielea. Și copila rîdea că e pe jumătate goală, cu părul căzîndu-i pe umeri, mîinile negre, fața mînjită toată.

Marthe simți în cele din urmă un soi de silă cînd, întoarsă de la slujbă și păstrînd în păr adierile miresmelor din biserică, o izbea mirosul pătrunzător de pămînt pe care-l răspîndea copila. Încît o trimitea îndărăt în grădină de cum termina de prînzit ; n-o suferea în preajmă, neliniștită de sănătatea aceea robustă, de rîsul ei răsunător ce izbucnea din te miri ce.

— O, Doamne ! cît de obositoare e copila asta, șoptea ea uneori, cu un aer de sfîrșeală iritată.

Mouret, auzind-o plîngîndu-se, îi spuse cu un gest de mînie :

— Dacă te stingherește, am putea-o da afară, ca și pe ceilalți.

— Zău dacă nu m-aș simți liniștită dacă n-ar mai fi aici, îi răspundea ea răspicat.

Pe la sfîrșitul verii, într-o după-amiază, Mouret se sperie că n-o mai aude pe Désirée, care, cu cîteva minute mai înainte, făcea un tărăboi îngrozitor în fundul grădinii. Dădu fuga și o găsi pe jos, căzută de pe o scară pe care se urcase ca să culeagă smochine ; tufele de merișor îmblînziseră din fericire căderea. Mouret, înspăimîntat, o luă în brațe, strigînd după ajutor. O credea moartă ; dar copila își veni în simțiri, îl încredință că nu-și făcuse nici un rău și voi să se urce iarăși pe scară.

Între timp, Marthe coborîse de pe peron. Cînd o auzi pe Désirée, se supără.

— Copila asta o să mă vîre în mormînt, spuse ; nu mai știe ce să scornească, să mă tulbure. Sînt sigură că s-a aruncat la pămînt dinadins. Nu mai e chip de trăit. Am să mă zăvorăsc la mine în cameră, am să plec dis-de-dimineață și n-am să mă mai întorc decît seara... Da, rîzi,

lighioană proastă ! E cu putinţă să aduci pe lume o asemenea lighioană ! Da ! ştiu că o să am necazuri cu tine.

— Asta-i sigur, adăugă Rose, care dăduse fuga din bucătărie, e mare belea pe capul omului, şi nu există primejdia să poată fi măritată vreodată.

Mouret, lovit în inimă, le asculta, le privea. Nu spuse nimic, rămase în fundul grădinii cu fata. Şi pînă la căderea nopţii, părură să vorbească încetişor împreună. A doua zi, Marthe şi Rose aveau să lipsească de-acasă toată dimineaţa ; se duceau la o leghe de Plassans să asculte liturghia, într-o capelă închinată Sfîntului Janvier, unde toate evlavioasele din oraş veneau în ziua aceea în pelerinaj. Cînd se întoarseră, bucătăreasa se grăbi să dea la masa de prînz mîncare rece. Marthe mînca de cîteva minute, cînd îşi dădu seama că fata nu e la masă.

— Lui Désirée nu-i e foame ? întrebă ; de ce nu mănîncă împreună cu noi ?

— Désireé nu mai e aici, spuse Mouret, care lăsa mîncarea în farfurie ; am dus-o în dimineaţa asta la Saint-Eutrope, la doica ei.

Marthe îşi puse furculiţa jos, un pic palidă, mirată şi jignită.

— Ai fi putut să mă întrebi şi pe mine, îi reproşă.

Dar Mouret continuă, fără a răspunde direct :

— O să-i fie bine la doică. Femeia asta de treabă ţine mult la ea, o să vegheze asupra ei. În felul ăsta, copila n-o să te mai necăjească, şi toată lumea va fi mulţumită.

Şi, pentru că Marthe rămase mută, adăugă :

— Iar dacă nici acum casa nu ţi se pare destul de liniştită, să mi-o spui, am să mă duc şi eu.

Marthe aproape că se ridică în picioare, o lumină îi fulgeră în priviri. O rănise cu atîta cruzime, încît întinse

mîna, ca pentru a-i azvîrli sticla în cap. În firea aceasta atîta vreme supusă, mînii necunoscute adiau ; ura sporea întruna împotriva acelui om care da mereu tîrcoale pe lîngă ea, asemeni unei remuşcări. Începu din nou să mănînce cu afectare, fără a mai pomeni despre fată. Mouret îşi împăturise şervetelul ; stătea aşezat în faţa ei, ascultîndu-i ţăcănitul furculiţei, uitîndu-se agale primprejurul acelei sufragerii, atît de veselă odinioară de larma copiilor şi-atît de goală şi tristă astăzi. Încăperea i se părea rece ca gheaţa. Lacrimi i se iviră în ochi, cînd Marthe o chemă pe Rose pentru desert.

— Mîncaţi cu poftă, nu-i aşa, doamnă ? zise aceasta aducînd o farfurie cu fructe. Asta pentru că am mers, nu glumă... Dacă domnul, în loc să facă pe păgînul, ar fi venit cu noi, nu v-ar fi lăsat să mîncaţi ce-a mai rămas din friptură de una singură.

Schimbă farfuriile, sporovăind întruna.

— E tare frumoasă capela sfîntului Janvier, da' e prea mică... Le-aţi văzut pe doamnele care-au sosit prea tîrziu ; au trebuit să îngenuncheze afară, pe iarbă, în plin soare... Ce nu înţeleg eu, e că doamna de Condamin a venit în trăsură ; atunci degeaba mai faci pelerinajul... Oricum, am petrecut o dimineaţă plăcută, nu-i aşa, doamnă ?

— Da, o dimineaţă plăcută, repetă Marthe. Abatele Mousseau, care a predicat, a fost cît se poate de înduioşător.

Cînd Rose îşi dădu seama, la rîndul ei, de lipsa copilei, şi aflînd că fusese dusă, exclamă :

— Pe legea mea, domnul a avut o idee bună !... Îmi lua toate tingirile ca să-şi ude salatele... O să putem răsufla şi noi un pic.

— Aşa e, spuse Marthe, luîndu-şi o pară.

Mouret se sufoca. Ieși din sufragerie fără să mai ia seama la ce spune Rose, care-i strigă că numaidecît va fi gata și cafeaua. Marthe, rămasă singură, își sfîrși liniștită para.

Doamna Faujas coborî, cînd bucătăreasa aduse cafeaua.

— Intrați, rogu-vă, îi spuse aceasta din urmă ; o să-i țineți tovărășie doamnei și o să beți ceașca făcută pentru domnul, care a fugit ca un nebun.

Bătrîna doamnă se așeză pe locul lui Mouret.

— Credeam că nu beți niciodată cafea, observă ea, în timp ce-și punea zahăr.

— Da, pe vremuri, răspunse Rose, cînd domnul ținea băierile pungii... Acum, ar fi o prostie din partea doamnei dacă s-ar lipsi de ce-i place.

Stătură de vorbă o oră întreagă. Marthe, înduioșată, îi povesti pînă la urmă necazurile ei doamnei Faujas ; soțul ei tocmai îi făcuse o scenă groaznică, în legătură cu fetița, pe care o dusese în casa doicii, într-un moment de furie. Și se apăra ; dădea încredințări că ține mult la copilă, că se va duce într-o bună zi s-o ia înapoi.

— Era cam gălăgioasă, strecură doamna Faujas. V-am compătimit deseori... Fiul meu ar fi renunțat să-și citească rugăciunile în grădină ; îi spărgea urechile.

Din ziua aceea, în timpul meselor, între Marthe și Mouret domnea tăcerea. Toamna era foarte umedă ; sufrageria rămînea tristă, cu cele două tacîmuri despărțite de întreaga lățime a mesei celei mari. Întunericul cotropea ungherele, frigul se lăsa din tavan. Ai fi zis că-i o înmormîntare, după cum spunea Rose.

— Păi cum, spunea ea adesea, în timp ce aducea mîncarea, nu se cade să faceți atîta gălăgie... Dacă o mai duceți tot așa, nu-i primejdie să faceți limbariță... Fiți mai

vesel, domnule ; aveți o mutră de parcă ați petrece un mort. Pînă la urmă, o s-o îmbolnăviți de-a binelea pe doamna. Nu-i bine pentru sănătate, să mănînci fără să scoți o vorbă.

Cînd dădu frigul, Rose, care încerca s-o îndatoreze pe doamna Faujas, o pofti să gătească pe plita ei de bucătărie. Totul a început cu buiotele, pentru care bătrîna doamnă cobora să încălzească apă ; ea nu făcuse focul, iar abatele se grăbea să se radă. Pe urmă împrumută fierul de călcat, se sluji de cîteva tingiri, ceru frigarea ca să frigă o pulpă de berbec ; apoi, cum acolo sus nu avea o plită de bucătărie ca lumea, primi să gătească jos, după cum o îmbia Rose, care aprinse un foc de viță de-ai fi putut frige un berbec întreg.

— Să nu vă simțiți stingherită, spunea mereu, învîrtind ea însăși frigarea. Bucătăria e mare, nu-i așa ? E loc destul pentru amîndouă... Zău dacă știu cum de v-ați putut descurca pînă acum, să bucătăriți pe jos, în fața sobei de la dumneavoastră din odaie, pe o plită păcătoasă de tablă. Eu una m-aș fi temut să nu m-apuce damblaua... Pentru că domnul Mouret e un caraghios : nu închiriezi o locuință fără bucătărie. Înseamnă că sînteți oameni de treabă, nu cu nasul pe sus, și vă mulțumiți cu puțin.

Încetul cu încetul, doamna Faujas își pregăti prînzul și cina în bucătăria familiei Mouret. La început, își aducea ea cărbuni, ulei, mirodenii. Mai apoi, cînd uita cîte ceva, bucătăreasa n-o lăsa să mai urce pînă la ea ; o silea să ia din dulap tot ce-i lipsea.

— Iată, untul e colea. Nu din leaca ce-o s-o luați pe vîrful cuțitului o să sărăcim noi ! Știți bine că totul vă stă la dispoziție, aici... Doamna m-ar certa dacă n-ați fi în largul dumneavoastră.

Şi-atunci, un mare prieteşug se legă între Rose şi doamna Faujas ; bucătăreasa era încîntată să aibă pe cineva care consimte s-o asculte în timp ce mesteca în sosuri. Altminteri, se înţelegea de minune cu mama preotului, cu care, datorită rochiilor ei de stambă, trăsăturilor aspre, lipsite de şlefuială, aproape că se simţea ca de la egal la egal. Ore în şir rămîneau împreună, şi după ce se stingea focul în sobe. Curînd, doamna Faujas deveni atotputernică la bucătărie ; păstra aceeaşi atitudine de nepătruns, nu spunea decît ceea ce ţinea cu tot dinadinsul să spună, făcea în aşa fel încît să i se povestească ceea ce voia să ştie. Ea hotăra dacă cina soţilor Mouret e gustoasă, gusta înaintea lor din bucatele pe care li le trimetea ; deseori, Rose făcea chiar aparte unele bunătăţi hărăzite cu deosebire abatelui, mere în zahăr ars, prăjituri cu orez, clătite flambate. Proviziile se amestecau, tingirile se duceau care încotro, cele două cine se contopeau în asemenea măsură încît bucătăreasa exclama, rîzînd, în clipa cînd să dea la masă :

— Ia ziceţi, doamnă, ochiurile astea sînt pentru dumneavoastră ? Eu, una, nu mai ştiu !... Pe legea mea ! ar fi mai bine să mîncaţi împreună.

De ziua tuturor Sfinţilor abatele Faujas prînzi pentru prima oară în sufrageria familiei Mouret. Se grăbea foarte tare, trebuia să se întoarcă la Saint-Saturnin. Marthe, ca să cîştige timp, îl pofti să se aşeze la masă, spunîndu-i că mama dumisale ar fi scutită să mai urce două etaje. După o săptămînă, faptul deveni obişnuinţă, Faujas mamă şi fiu coborau la fiece masă, se instalau şi rămîneau pînă la cafea. În primele zile, se găti aparte ; pe urmă, Rose găsi „că-i o prostie", zicînd că putea foarte bine să bucătărească pentru patru persoane şi că se înţelegea de minune cu doamna Faujas.

— Nu-mi mai mulțumiți, adăugă ea. Dumneavoastră sînteți foarte drăguți că veniți jos să-i țineți tovărășie doamnei ; mai aduceți nițică veselie... Nici nu mai îndrăzneam să intru în sufragerie ; mi se părea că intru la mort. Era așa de gol de te lua cu frică... Dacă domnul o mai face mutre și-acum, atîta pagubă pentru el ! o să facă mutre pentru el singur.

Soba duduia, în încăpere era cald. Fu o iarnă încîntătoare. Niciodată Rose nu pusese masa cu fețe de masă mai curate ; așeza scaunul părintelui lîngă sobă, în așa fel încît să stea cu spatele la foc. Se îngrijea cu osebire de paharul, de cuțitul, de furculița lui ; veghea ca în clipa cînd fața de masă avea cea mai ușoară pată, aceasta să nu fie înspre el. Pe urmă, îl înconjura cu alte nenumărate atenții.

Cînd îi gătea vreun fel de mîncare ce-i plăcea, îi spunea dinainte, ca să-și păstreze loc. Alte ori, dimpotrivă, îi făcea o surpriză ; aducea mîncarea acoperită, rîdea pe sub mustață de privirile întrebătoare, spunea cu un aer de triumf strunit :

— E pentru părintele, o rață sălbatecă umplută cu măsline, așa cum îi plac dumisale... Doamnă, dați-i părintelui, da ? Pentru el am gătit.

Marthe servea. Și insista, implorîndu-l din ochi, să primească bucățile cele mai bune. Începea totdeauna cu el, răscolea prin mîncare, în timp ce Rose, aplecată peste ea, îi arăta cu degetul ce credea ea că-i mai bun. Și se certau chiar uneori ușor, asupra bunătății uneia sau alteia din bucățile vreunui pui ori vreunui iepure. Rose împingea o perniță sub picioarele preotului. Marthe pretindea să aibă o sticlă de bordeaux și o pîinișoară numai ale lui, o pîinișoară rumenă pe care o comanda zilnic la brutar.

— Ei ! nimic nu-i prea bun, spunea Rose, cînd abatele le mulțumea. Cine să trăiască bine și în îndestulare, dacă nu niște inimi bune ca ale domniilor-voastre ? Lăsați-ne să facem cum știm, bunul Dumnezeu ne va răsplăti.

Doamna Faujas, stînd la masă în fața fiului ei, zîmbea la toate acele răsfățuri. Începuse să țină la Marthe și la Rose ; de altminteri găsea firesc faptul că-l adorau, zicîndu-și că sînt preafericite să se afle astfel în genunchi dinaintea zeului ei. Cu fața ei pătrată, mîncînd pe îndelete și mult, ca o femeie de la țară care, atunci cînd se pune pe-o treabă, o face temeinic, bătrîna prezida cu adevărat mesele, nescăpînd nimic din ochi, nici o mișcare de furculiță, veghind ca Marthe să-și păstreze rolul de slujitoare, sorbindu-și feciorul din ochi și învăluindu-l în priviri de mulțumire satisfăcută. Nu vorbea decît pentru a spune în puține vorbe gusturile abatelui ori pentru a reteza refuzurile lui politicoase, pe care încă le mai rostea. Uneori ridica din umeri, îl împungea cu piciorul. Care nu tot ce se aducea la masă era pentru el ? Putea foarte bine să mănînce un fel de mîncare în întregime, dacă-i plăcea ; ceilalți s-ar fi mulțumit să muște din pîinea goală, uitîndu-se la el.

Cît despre abatele Faujas, el rămînea nepăsător față de grija plină de duioșie cu care era înconjurat ; fiind cît se poate de frugal, mîncînd repede, cu mintea într-altă parte, deseori nici nu-și dădea seama de răsfățurile ce-i erau hărăzite. Cedase stăruințelor mamei lui, acceptînd tovărășia soților Mouret ; în sufrageria de la parter nu-i era pe plac decît bucuria de-a fi întru totul scutit de grijile vieții materiale. Încît rămînea minunat de liniștit, obișnuindu-se puțin cîte puțin să i se ghicească pînă și cele mai mărunte dorințe, nemaimirîndu-se și nemaimulțumind, domnind disprețuitor între stăpîna casei și bu-

cătăreasă, care-i pîndea cu îngrijorare chiar și cele mai mici cute de pe fața gravă.

Iar Mouret, așezat în fața soției lui, era uitat. Stătea cu mîinile puse pe masă, ca un copil, așteptînd ca Marthe să binevoiască a se gîndi și la el. Și ea îl servea la urmă, cu ce se nimerea și ce era mai prost. Rose, în picioare în spatele ei, o avertiza cînd se înșela, nimerind peste o bucățică bună.

— Nu, nu, nu bucata asta... Știți că lui domnu' îi place capul ; suge oscioarele.

Mouret, discreditat, mînca rușinîndu-se, ca un parazit. Simțea că doamna Faujas îl privește cînd își taie pîine. Chibzuia un minut întreg, cu ochii pironiți pe sticlă, înainte de-a îndrăzni să-și toarne în pahar. O dată se înșelă, luă trei degete din sticla de bordeaux a preotului. Stîrni un tărăboi pe cinste ! O lună întreagă Rose îi scoase ochii pentru cele trei degete de vin. Cînd făcea cîte-un dulce, exclama :

— Nu vreau ca domnul să guste din asta... Niciodată nu mi-a făcut un compliment. O dată, mi-a spus că omleta cu rom e arsă. Și-atunci i-am răspuns : „Totdeauna am să ard omleta pentru dumneavoastră". Ați auzit, doamnă, domnului să nu-i dați !

Pe urmă, îl sîcîia în fel și chip. Îi punea mîncarea în farfurii ciobite, îi așeza tacîmul pe locul unde era un picior al mesei, lăsa pe paharul lui scame din cîrpa cu care-l ștergea, punea pîinea, vinul, sarea la celălalt capăt al mesei. Numai lui Mouret îi plăcea mușstarul ; se ducea el însuși la băcan să cumpere cîteva borcănașe, pe care bucătăreasa le înlătura cu regularitate, sub pretext „că put". Lipsa mușstarului era de ajuns ca să-i strice mesele. Ceea ce-l dezmădăjduia și mai mult, tăindu-i de-a binelea pofta de mîncare, era faptul că fusese alungat de la locul lui,

pe care-l ocupase dintotdeauna, în fața ferestrei, și care era dat preotului, fiind cel mai plăcut. Acum stătea în fața ușii ; i se părea că mănîncă în casa unor străini, de cînd nu-și mai putea îndrepta privirile spre arborii lui fructiferi la fiece înghițitură.

Marthe nu avea acrelile Rosei ; se purta cu el ca cu o rudă săracă, pe care o tolerezi ; uita că se mai află și el acolo, nu i se adresa niciodată, ca și cum abatele Faujas ar fi fost singurul ce-ar fi poruncit în casă. Dar Mouret nu se mai revolta ; schimba cîteva vorbe de politețe cu preotul, mînca în tăcere, răspundea prin priviri încete la atacurile bucătăresei. Apoi, cum totdeauna termina primul de mîncat, își păturea șervețelul cu dichis și se retrăgea, adesea înainte de desert.

Rose susținea că turbează de furie. Cînd sporovăia cu doamna Faujas în bucătărie, îi dădea lămuriri amănunțite despre stăpînul ei.

— Îl știu eu bine, niciodată nu m-a speriat prea tare... Înainte ca dumneavoastră să veniți aici, doamna tremura în fața lui, pentru că totdeauna răcnea, băga frică în ceilalți. Ne sîcîia pe toți peste poate, veșnic cu ochii pe noi, găsind că nimic nu-i bine făcut, vîrîndu-și nasul peste tot, vrînd să arate că el e stăpînul... Acum e blînd ca un mieluțel, nu-i așa ? Și asta pentru că doamna a luat frîiele. A, dacă ar avea curaj, dacă nu s-ar teme de tot felul de neplăceri, ați avea ce auzi. Dar prea îi e teamă de fiul dumneavoastră ; da, îi e teamă de părintele... Ai zice uneori că s-a prostit. La urma urmei, de vreme ce nu ne mai stinghерește, n-are decît să fie cum îi place, nu-i așa, doamnă ?

Doamna Faujas răspundea că domnul Mouret i se pare a fi un om foarte vrednic de stimă ; singurul lui cusur era

că-i necredincios. Dar cu siguranţă că avea să se-ndrepte pe calea cea bună, mai tîrziu. Şi bătrîna doamnă punea cu încetul stăpînire pe încăperile de la parter, umblînd din bucătărie în sufragerie, tropăind pe sală şi pe coridor. Mouret, cînd o întîlnea, îşi amintea de ziua sosirii abatelui şi a mamei sale, cînd, îmbrăcată într-o zdreanţă neagră, nelăsînd jos panerul pe care-l ţinea cu amîndouă mîinile, aceasta îşi lungea gîtul în fiecare cameră, cu dezinvoltura liniştită a unei persoane care vizitează o casă de vînzare.

De cînd abatele şi mama sa mîncau la parter, etajul al doilea aparţinea soţilor Trouche. Care deveneau zgomotoşi ; zgomote de mobile trase, tropăituri, frînturi de voci răzbăteau prin uşile deschise şi trîntite. Doamna Faujas, pe cale să sporovăiască în bucătărie, îşi înălţa capul cu îngrijorare. Rose, ca să aplaneze lucrurile, spunea că biata doamnă Trouche e tare necăjită. Într-o noapte, abatele, care nu se culcase încă, auzi pe scară un tărăboi ciudat. Ieşind cu sfeşnicul în mînă, îl zări pe Trouche beat criţă, urcînd treptele în genunchi. Îl ridică cu braţul lui viguros, îl azvîrli la el în odaie. Olympe, culcată, citea liniştită un roman, bînd cu sorbituri mici un grog pus pe noptieră.

— Ascultaţi, le spuse abatele Faujas, palid de mînie, mîine să vă faceţi bagajul şi să plecaţi.

— I-auzi, şi de ce, mă rog ? întrebă Olympe fără să se tulbure ; ne simţim bine aici.

Dar preotul o întrerupse cu asprime.

— Taci ! Eşti o nefericită, totdeauna ai încercat să-mi faci rău. Mama avea dreptate, n-ar fi trebuit să vă scot din mizerie... Şi uite că acum am ajuns să-ţi adun bărbatul de pe scări ! O ruşine ! Şi gîndeşte-te ce scandal ar ieşi, de-ar fi văzut în halul ăsta... Mîine să plecaţi.

Olympe se ridicase în șezut ca să soarbă o înghițitură de grog.

— A, nu, asta nu ! șopti ei.

Trouche rîdea. La beție se înveselea. Se prăvălise într-un fotoliu, fericit, încîntat.

— Să nu ne supărăm, bîigui el. O nimica toată, o ușoară ameteală din cauza aerului, care-i foarte tare. Și-afară de asta, străzile sînt tare nostime în afurisitul ăsta de oraș... Am să-ți spun, Faujas, sînt niște tineri foarte de soi. E printre ei și băiatul doctorului Porquier. Îl cunoști bine pe doctorul Porquier, nu ? Așa că ne întîlnim într-o cafenea, în spatele închisorii. E ținută de o arlesiană, femeie frumoasă, oacheșă...

Preotul, cu mîinile încrucișate la piept, îl privea fioros.

— Nu, te asigur, Faujas, rău faci că-mi porți pică... Știi că sînt un om bine-crescut ; mă supun conveniențelor. În timpul zilei, n-aș pune gura nici pe-un pahar de sirop, de teamă să nu te compromit... În fine, de cînd sînt aici, mă duc la servici ca și cum m-aș duce la școală, cu tartine cu dulceață într-un coșuleț ; e chiar tîmpită meseria asta ! Socot că sînt un tîmpit, da, pe cuvîntul meu ; de n-ar fi să-ți fac un serviciu... Noaptea, în schimb, poate că nu sînt văzut. Noaptea mă pot plimba. Îmi face bine, aș crăpa dacă aș sta tot timpul zăvorît. Întîi și întîi, că nu-i nici țipenie pe străzi, e așa de nostim !

— Bețivule ! șuieră preotul printre dinți.

— Nu vrei pace ?... Atîta pagubă, drăguță ! Eu unul sînt om de treabă ; mie nu-mi plac mutrele acre. Dacă-ți displace, te las baltă cu călugărițele tale. Doar micuța Condamin e drăguță, dar arlesiana e și mai bine... Degeaba te holbezi așa, n-am nevoie de tine. Uite, vrei să-ți împrumut o sută de franci ?

Şi scoase bancnote pe care le înşirui pe genunchi, rîzînd în hohote ; apoi le roti prin aer, le plimbă pe sub nasul abatelui, le azvîrli în sus. Olympe, dintr-un salt, se sculă aproape goală ; adună bancnotele ascunzîndu-le sub saltea, înciudată. În timpul ăsta abatele Faujas se uita în jurul lui, foarte mirat ; vedea sticle de lichior aşezate de-a lungul comodei, un pateu aproape întreg pe cămin, drageuri într-o cutie veche, plesnită. Camera era plină de cumpărături recente : rochii azvîrlite pe scaune ; un pachet cu dantelă, desfăcut ; o redingotă minunată, cît se poate de nouă, atîrnată de mînerul ferestrei ; o piele de urs aşternută în faţa patului. Lîngă grog, pe noptieră, un micuţ ceas de damă, din aur, strălucea într-o cupă de porţelan.

„Pe cine or fi prădat ?“ se gîndi preotul.

Şi-atunci îşi aminti că o văzuse pe Olympe sărutînd mîinile Marthei.

— Nefericiţilor, exclamă el, v-aţi apucat de furat !

Trouche se sculă în picioare. Nevastă-sa îl îmbrînci pe canapea.

— Stai liniştit, îi zise ea ; dormi ; de asta ai nevoie.

Apoi, întorcîndu-se spre fratele ei, spuse :

— E ora unu, ai putea să ne laşi să dormim, dacă ai venit aici doar ca să ne spui lucruri neplăcute... Bărbatu-meu n-a făcut bine că s-a îmbătat, e-adevărat ; dar ăsta nu-i un motiv să-l bruftuluieşti... Am mai avut pînă acum cîteva explicaţii ; asta trebuie să fie ultima, Ovide, înţelegi ? Sîntem frate şi soră, nu-i aşa ? Ei bine, ţi-am spus-o doar, se cuvine să împărţim... Tu te răsfeţi colo jos, ţi se fac bucate pe sprînceană, trăieşti ca un paşă între proprietăreasă şi slujnică. Te priveşte. Noi, ăştia, nu venim să ne uităm în blidul tău ; nici să-ţi luăm bucata de la gură. Te lăsăm să-ţi vezi de treburile tale cum îţi

place. Așa că nu ne necăji, lasă-ne și nouă aceeași libertate... Mi se pare că sînt cît se poate de rezonabilă...

Și pentru că preotul făcu un gest, continuă :

— Da, înțeleg, totdeauna ți-a fost teamă să nu-ți stricăm afacerile... Cel mai bun fel de-a nu ți le strica e să nu ne sîcîi. Pentru că spui întruna : „Ah, dac-aș fi știut, v-aș fi lăsat unde erați !“ Știi ce ? nu ești tare, cu toate aerele tale. Avem și noi aceleași interese ca și tine ; sîntem în familie, ne putem oploși cu toții. Ar fi cît se poate de drăguț, dacă ai vrea... Du-te la culcare. Am să-l cert pe Trouche mîine ; am să ți-l trimit, să-i dai dispoziții.

— Chiar așa, șopti bețivul, gata să aţipească. Faujas e nostim... Eu n-am chef de proprietărească, ci mai curînd de sunătorii ei.

Olympe izbucni în rîs cu nerușinare, uitîndu-se la fratele ei. Între timp se culcase la loc, aranjîndu-se comod, cu spatele sprijinit de pernă. Preotul, puțin cam palid, se gîndea ; apoi plecă fără o vorbă, în timp ce ea se cufundă din nou în citit iar Trouche sforăia pe canapea.

A doua zi, cînd fu treaz, Trouche avu o lungă convorbire cu abatele Faujas. Cînd se întoarse la nevastă, îi aduse la cunoștință care erau condițiile păcii ce-o încheiase.

— Ascultă, dragule, îi spuse ea, fă-i pe plac, fă ce-ți cere ; dar mai cu seamă încearcă să-i fii de folos, de vreme ce-ți dă posibilitatea... Fac pe grozava față de el ; dar la o adică știu că ne-ar zvîrli în drum, ca pe niște cîini, dacă l-am scoate din sărite. Iar eu nu vreau să plec... Ești sigur că o să ne lase să rămînem ?

— Da, nu-ți fie teamă, răspunse slujbașul. Are nevoie de mine, o să ne lase să ne vedem de treburi.

Din ziua aceea, Trouche ieși în oraș în toate serile, pe la ora nouă, cînd străzile erau pustii. Îi spunea nevestei

că se duce în cartierul cel vechi, ca să facă propagandă pentru abate. De altfel, Olympe nu era geloasă ; şi rîdea, cînd îi povestea cine ştie ce anecdotă deşucheată ; prefera răsfăţurile de una singură, păhăruţe băute numai de ea, prăjituri pe care le mînca pe ascuns, serile, cînd sta pînă tîrziu în pat la căldurică, devorînd un vechi fond de cărţi al unui cabinet de lectură, descoperit de ea pe strada Canquoin. Trouche se întorcea ameţit dar nu beat criţă ; îşi scotea pantofii pe sală, ca să urce scările fără zgomot. Dacă băuse prea mult, dacă duhnea a pipă şi-a rachiu, nevastă-sa nu voia să se culce lîngă ea ; îl silea să doarmă pe canapea. Şi se dădea atunci între ei o luptă surdă, pe tăcute. El se întorcea în pat cu o încăpăţînare de beţiv, agăţîndu-se de aşternuturi ; dar se clătina, aluneca, cădea în mîini, iar Olympe îl rostogolea ca pe o masă inertă. Dacă începea să strige, îl strîngea de gît, uitîndu-se ţintă la el şi şoptind :

— Te aude Ovide, o să vină Ovide.

Şi Trouche era cuprins de spaimă, ca un copil pe care-l sperii cu bau-baul ; apoi adormea, mormăind scuze. Dar de cum răsărea soarele îşi făcea toaleta cu gravitate, ştergea de pe faţa-i brăzdată urmele ruşinoase de peste noapte, îşi punea o anume cravată care, după cum spunea, îi dădea „aerul unui cabotin". Trecea prin faţa cafenelelor scoborînd ochii. La aşezămîntul Fecioarei, era respectat. Uneori, cînd fetele se jucau în curte, ridica un colţ al perdelei, le privea cu un aer patern, cu flăcărui scurte ce i se aprindeau sub pleoapele pe jumătate lăsate.

Soţii Trouche erau ţinuţi la respect şi de către doamna Faujas. Fiica şi mama o duceau tot într-o ceartă, una plîngîndu-se că fusese totdeauna sacrificată fratelui ei, cealaltă făcînd-o lighioană spurcată căreia ar fi trebuit să-i

sucească gîtul din leagăn. Mușcînd amîndouă din aceeași pradă, se supravegheau, fără a da drumul bucății din gură, furioase, neliniștite să știe care din două se va alege cu mai mult. Doamna Faujas voia toată casa ; pe Olympe, cu degetele ei apucătoare, o oprea să caute pînă și în gunoaie. Cînd își dădu seama cît bănet storcea din buzunarul Marthei, fu cuprinsă. Cum fiul ei ridică din umeri, ca un om care disprețuiește prostiile astea și care se vede nevoit să închidă ochii, bătrîna avu la rîndu-i o explicație îngrozitoare cu fiica ei, pe care o făcu hoață, ca și cum și-ar fi vîrît amîndouă mîinile în propriul ei buzunar.

— Știi ceva, mamă, spuse Olympe pierzîndu-și răbdarea. Nu buzunarul dumitale e muls, nu-i așa ? Eu una nu împrumut decît bani, nu sînt și hrănită.

— Ce vrei să spui cu asta, oaie rîioasă ce ești ? se bîlbîi doamna Faujas, în culmea exasperării. Oare noi nu ne plătim mesele ? Întreab-o pe bucătăreasă, o să-ți arate registrul nostru de socoteli.

Olympe izbucni în rîs.

— A, foarte frumos, continuă ea. Cunosc eu registrul vostru de socoteli. Plătiți ridichile și untul, nu-i așa ?... Știi ce, mamă, stai acolo, la parter ; eu una n-am de gînd să vă deranjez. Dar nu urca aici să mă necăjești pe mine, că altfel strig. Știi că Ovide ne-a interzis să facem gălăgie.

Doamna Faujas coborî bodogănind. Amenințarea cu scandalul o silea să bată în retragere. Olympe, în bătaie de joc, fredona în spatele ei. Dar, cînd se ducea în grădină, mama ei se răzbuna, ținîndu-se scai de ea, uitîndu-se la ce are în mîini, pîndind-o. N-o suferea nici în bucătărie, nici în sufragerie. Făcuse în așa fel încît Olympe să se certe cu Rose, în legătură cu o cratiță împrumutată, pe care n-o mai adusese înapoi. Totuși nu îndrăznea s-o atace

în prietenia cu Marthe, de teama vreunui scandal, de pe urma căruia abatele ar fi suferit.

— De vreme ce nu-ţi pasă de interesele tale, îi spuse într-o bună zi fiului ei, am să le apăr eu aşa cum trebuie, în locul tău ; nu-ţi fie teamă, voi fi precaută... Vezi tu, dacă n-aş fi eu aici, soră-ta ţi-ar lua pînă şi pîinea de la gură.

Marthe nu ştia nimic de drama ce se ţesea în jurul ei. Casa i se părea mai însufleţită, şi-atîta tot, de cînd toată lumea aceea umplea sala, scara şi coridoarele. Ai fi spus că-i într-o pensiune cu camere mobilate, cu zgomotele ei înfundate de certuri, cu uşi batante, cu viaţa nestingherită şi personală a fiecărui locatar, cu bucătăria duduind, unde Rose părea că găteşte pentru sumedenie de locatari. Apoi, mai era şi perindarea continuă a furnizorilor. Olympe îşi îngrijea mîinile şi nu mai voia să spele vasele, încît comanda totul din afară, de la un plăcintar de pe strada Banne, care prepara mîncăruri în oraş. Iar Marthe zîmbea, se considera fericită de pe urma acelei agitaţii a întregii case ; nu-i mai plăcea să stea singură, simţea nevoia să-şi consume într-un fel înfrigurarea ce-o mistuia.

În acest timp, Mouret, ca pentru a fugi de vacarmul acela, se închidea în încăperea de la primul etaj pe care o numea birou ; îşi învinsese sila de singurătate ; aproape că nu mai cobora în grădină ; dispărea deseori de dimineaţa pînă seara.

— Tare aş vrea să ştiu ce face acolo, înăuntru, îi spunea Rose doamnei Faujas. Nu se aude foindu-se. Ai zice că-i mort. De cumva se ascunde, înseamnă că nu face lucru curat, nu-i aşa ?

Cînd veni vara, casa se însufleţi şi mai mult. Abatele Faujas primea societăţile subprefectului şi preşedintelui

în fundul grădinii, sub boltă. Rose, la porunca Marthei, cumpărase douăsprezece scaune rustice ca invitaţii să poată lua aer, fără să fie nevoie să se aducă mereu scaunele din sufragerie. Faptul deveni obicei. În fiecare marţe, după-amiaza, porţile ce dădeau în fundătură rămîneau deschise ; domnii şi doamnele veneau să-l salute pe părinte, ca între vecini, purtînd pălării de paie, încălţaţi în papuci, descheiaţi la redingote, cu fustele ridicate în ace. Vizitatorii soseau unul cîte unul ; apoi cele două societăţi erau complete, se amestecau, confundîndu-se, veselindu-se, sporovăind în cea mai mare intimitate.

— Nu vă e teamă, îi spuse într-o zi domnul de Bourdeu domnului Rastoil, că întîlnirile acestea cu banda subprefecturii ar putea fi văzute cu ochi răi ?... Se apropie alegerile generale.

— De ce-ar fi văzute cu ochi răi ? răspunse domnul Rastoil. Doar nu ne ducem la subprefectură, ci sîntem pe un teren neutru... Şi-apoi, dragă prietene, nu-i nici un fel de ceremonie într-asta. Eu stau în vestă. Asta-i viaţă privată. Nimeni n-are dreptul să judece ce fac eu în spatele casei... În faţa casei, e cu totul altceva ; ceea ce ţine de faţadă, aparţine publicului... Domnul Péqueur şi cu mine, pe stradă, nici măcar nu ne salutăm.

— Domnul Péqueur des Saulaies e un om pe care n-ai decît de cîştigat dacă-l cunoşti mai bine, îndrăzni să spună fostul prefect, după o tăcere.

— Fără îndoială, fu de acord preşedintele, sînt încîntat că l-am cunoscut... Cît despre abatele Faujas, ce om demn !... Nu, hotărît lucru, nu mi-e teamă de bîrfe, ducîndu-mă să-l salut pe minunatul nostru vecin.

Domnul de Bourdeu, de cînd începuse să se vorbească despre alegerile generale, devenise neliniştit ; susţinea că

cele dintîi călduri îi obosesc mult. Deseori avea scrupule, îi împărtășea îndoielile domnului Rastoil, ca acesta să-l liniștească. De altfel, niciodată nu se discuta despre politică în grădina familiei Mouret. Într-o după-amiază, domnul de Bourdeu, după ce zadarnic căutase cum să aducă vorba, exclamă, adresîndu-i-se doctorului Porquier :

— Ia spuse, ai citit *le Moniteur* în dimineața asta ? Marchizul a vorbit, în sfîrșit ; a rostit treisprezece cuvinte, le-am numărat... Bietul Lagrifoul ! A avut succes, pentru că s-a rîs în hohote.

Abatele Faujas ridicase un deget, cu o înfățișare de delicată bonomie.

— Fără politică, domnilor, fără politică ! șopti el.

Domnul Péqueur des Saulaies vorbea cu domnul Rastoil ; se prefăcură amîndoi a nu fi auzit nimic. Doamna de Condamin zîmbi. Apoi continuă, interpelîndu-l pe abatele Surin :

— Nu-i așa, domnule abate, că gulerele dumneavoastră sînt apretate cu apă îndoită foarte puțin cu clei ?

— Da, doamnă, cu apă îndoită cu clei, răspunse tînărul preot. Sînt și spălătorese care se slujesc de scrobeală fiartă ; dar scrobeala taie pînza, nu-i bună.

— Eu una niciodată n-am putut-o convinge pe spălătoreasa mea să folosească apa îndoită cu clei pentru jupoanele mele.

Atunci abatele Surin îi dădu galant numele și adresa spălătoresei lui, pe dosul uneia din cărțile sale de vizită. Se vorbea astfel despre toalete, despre vreme, despre recolte, despre întîmplările de peste săptămînă. Petreceai acolo o oră încîntătoare. Partidele de volant de pe ulicioară întrerupeau conversațiile. Abatele Bourrette venea foarte des, povestind cu aerul lui încîntat mici întîmplări pline

de pioşenie, pe care domnul Maffre le asculta pînă la capăt. O singură dată, doamna Delangre se întîlnise cu doamna Rastoil, cît se poate de politicoase şi de ceremonioase amîndouă, păstrînd în ochii lor stinşi flacăra bruscă a fostei rivalităţi. Domnul Delangre nu încerca să strălucească. În ceea ce-i priveşte pe soţii Paloque, deşi continuau să vină în vizită la subprefect, evitau să se afle acolo atunci cînd domnul Péqueur des Saulaies se ducea în vizită la vecinul lui, abatele Faujas ; nevestei judecătorului i se tăiase piuitul de cînd cu expediţia ei nefericită la oratoriul aşezămîntului Fecioarei. Însă personajul care se dovedea cel mai asiduu era cu siguranţă domnul de Condamin, totdeauna admirabil înmănuşat, venind acolo ca să-şi bată joc de lume, minţind, îndrăznind să spună porcării cu un aplomb nemaipomenit, amuzîndu-se o săptămînă întreagă de intrigile pe care le adulmecase. Bătrînul acela corpolent, atît de drept în redingota lui pe talie, era împătimit după tineret ; îşi bătea joc de „bătrîni", se izola cu domnişoarele din bandă, pufnind de rîs prin colţuri.

— Veniţi aici, copii ! spunea cu un zîmbet, să-i lăsăm pe bătrîni între ei.

Într-o zi, fu cît pe ce să-l bată pe abatele Surin într-o partidă de volant. Adevărul e că îşi rîdea de toţi acei oameni mărunţi. Şi-l luase mai ales drept victimă pe fiul domnului Rastoil, un băiat prostănac căruia îi spunea numai gugumănii. În cele din urmă îl învinui că îi face curte nevestei lui, şi rostogolea nişte ochi fioroşi ce-l băgau în sperieţi pe nefericitul Séverin. Ce-i mai rău e că acesta se crezu cu adevărat îndrăgostit de doamna de Condamin, în faţa căreia se proţăpea, avînd întipărite pe faţă expresii de duioşie şi de spaimă, de care soţul ei se amuza nemaipomenit.

Domnișoarele Rastoil, față de care inspectorul silvic se arăta de-o curtenie de tînăr văduv, erau de asemeni subiectul glumelor lui celor mai necruțătoare. Cu toate că aveau aproape treizeci de ani, le îndemna la jocuri de copii și le vorbea ca unor fetițe de pension. Marea lui desfătare era să le studieze atunci cînd Lucien Delangre, fiul primarului, se afla acolo. Îl lua deoparte pe doctorul Porquier, un om bun să asculte orice, și-i șoptea la ureche, făcînd aluzie la fosta legătură dintre domnul Delangre și doamna Rastoil :

— Ia zi, Porquier, uite în ce încurcătură se află băiatul ăsta... Oare Angéline ori Aurélie e a lui Delangre ?... Ghicește dacă poți, alege dacă îndrăznești.

Abatele Faujas era amabil cu toți vizitatorii, chiar și cu înfiorătorul și cumplitul Condamin. Stătea în umbră pe cît îi era cu putință, vorbea puțin, lăsînd cele două societăți să se amestece, părea a nu resimți decît bucuria discretă a unei gazde, fericit că e o trăsătură de unire între niște persoane distinse, făcute să se înțeleagă. Marthe, în două rînduri, crezuse de cuviință să-i facă pe musafiri să se simtă bine, arătîndu-se. Dar suferea să-l vadă pe abate anturat de toată lumea aceea ; aștepta să fie singur, îl prefera grav, mergînd agale în pacea de sub boltă. Soții Trouche, la rîndul lor, marțea, se puneau la pîndă pizmuitori în spatele perdelelor ; în timp ce doamna Faujas și Rose, din fundul sălii, își întindeau gîturile, admirînd încîntate dezinvoltura cu care părintele îi primea pe cei mai distinși oameni din Plassans.

— Da, doamnă, spunea bucătăreasa, se vede numaidecît că e un om de soi... Uitați-vă, acum îl salută pe subprefect. Mie îmi place mai mult părintele, cu toate că subprefectul e bărbat drăguț... De ce nu vă duceți în grădină ?

Dacă aş fi în locul dumneavoastră, mi-aş pune o rochie de mătase şi m-aş duce. Sînteţi mama lui, la urma urmei.

Dar bătrîna ţărancă înălţa din umeri.

— Nu că el s-ar ruşina cu mine, răspundea ea ; dar m-aş teme că-l stingheresc... Mai curînd îl privesc de-aici. Aşa, mă bucur mai mult.

— Ei, da, înţeleg. Trebuie să fiţi tare mîndră !... Nu ca domnul Mouret, care bătuse portiţa în cuie, ca nimeni să nu intre. Niciodată nici o vizită, nici o cină de pregătit, seara, grădina goală de să te cuprindă spaima. Trăiam ca nişte sălbatici. E drept că domnul Mouret nu s-ar fi priceput să primească ; avea o mutră, cînd din întîmplare venea cîte cineva... Şi vă întreb aşa, dacă nu s-ar cuveni să ia pildă de la domnul părinte. În loc să mă zăvorăsc, aş coborî în grădină, aş petrece laolaltă cu ceilalţi, mi-aş ţine rangul, ce mai... Dar nu, el stă colo sus, pitit, ca şi cum s-ar teme să nu ia rîie... Apropo, n-aţi vrea să urcăm, să vedem ce face acolo, sus ?

Într-o marţe, urcară. În ziua aceea, cele două societăţi erau foarte zgomotoase ; rîsetele pătrundeau în casă prin ferestrele deschise, în timp ce un furnizor, care le aducea soţilor Trouche un paner cu vin, făcea la etajul doi un zgomot de veselă spartă, luînd îndărăt sticlele goale. Mouret era în birou la el şi întorsese cheia de două ori în uşă.

— Cheia mă împiedică să văd, zise Rose după ce-şi lipise ochiul de gaura cheii.

— Aşteaptă, şopti doamna Faujas.

Şi răsuci binişor vîrful cheii, care încurca puţin vederea. Mouret stătea pe scaun în mijlocul camerei, în faţa mesei mari şi goale, acoperită de un strat gros de praf, fără o carte, fără o hîrtie ; stătea sprijinit de spătarul

scaunului, cu mîinile atîrnîndu-i în jos, cu fața lividă și nemișcată, cu privirea pierdută. Nu se clintea deloc.

Cele două femei, tăcute, îl cercetară una după alta.

— M-a trecut un fior, zise Rose în timp ce coborau. I-ați văzut privirea ? Și ce murdărie ! Sînt două luni bune de cînd n-a pus o pană pe birou. Și eu, care-mi închipuiam că scrie acolo !... Cînd te gîndești că în casă e atîta veselie, iar lui îi place să facă pe mortul, de unul singur !

Lector : TUDOR PĂCURARU
Tehnoredactor : AURELIA ANTON

Bun de tipar. 2 XII 1988
Coli ed. 14,58 Coli tipar 8

Comanda nr. 80 337
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii",
Piața Scînteii nr. 1, București,
Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen 2026